

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Степаненко Вікторія Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 1 від 29 серпня 2025 року

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення
(Рішення №1834 від 21.12.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-02332).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Волинський національний університет імені Лесі Українки
(просп. Волі, буд. 13, м. Луцьк Волинської обл., 43025, post@vnu.edu.ua, тел. (0332) 720123).

Періодичність: 6 разів на рік.

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності I10 – Соціальна робота та консультування; I11 – Дитячі та молодіжні служби;
D4 – Публічне управління та адміністрування)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4715 (Print)
ISSN 2786-4723 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364-78:005.591.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.1>

Світлана АРХИПОВА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0003-4311-9709

Наталія ТИМОШЕНКО

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри філософії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», керівник навчального центру МБФ «Єврейський Хесед «Бней Азріель», просп. Берестейський, 37, м. Київ, Україна, 03056

ORCID: 0009-0000-2070-6666

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Бібліографічний опис статті: Архипова, С., Тимошенко, Н., Петрович, В. (2025). Соціальне консультування в умовах цифрових трансформацій: інноваційні технології та практики. *Вісник Humanitas*, 3, 3–14, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.1>

СОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ

У статті висвітлено сучасний стан та перспективи розвитку соціального консультування в умовах цифрових трансформацій. Розкрито теоретико-методологічні основи соціального консультування, проаналізовано ключові підходи (психодинамічний, когнітивно-поведінковий, гуманістичний, системний, соціально орієнтований, нарративний) та охарактеризовано специфіку їх застосування у практиці соціальної роботи. Особливу увагу приділено інноваційним технологіям, що змінюють формат надання соціальних послуг: онлайн-платформи, чат-боти, мобільні додатки, віртуальна реальність, гейміфікація, аналітичні системи. Виокремлено переваги впровадження інновацій у соціальне консультування: персоналізація, доступність, гнучкість, ефективність, інтерактивність. Окремлено також потенційні ризики цифровізації, зокрема питання етики, конфіденційності, цифрового розриву та необхідності підвищення цифрової грамотності як фахівців, так і клієнтів. Підкреслено важливість міждисциплінарного підходу, дотримання професійної етики та збереження гуманістичного змісту взаємодії між консультантом і клієнтом у трансформованому цифровому середовищі. Запропоновано напрями подальших досліджень та практичного впровадження інновацій у сфері соціального консультування.

Ключові слова: соціальне консультування, інновації, цифрові технології, соціальна робота, консультант, клієнт, підходи, етика, методи, трансформація.

Svitlana ARKHYPOVA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Social Security Department, Cherkasy State Technological University, 460 Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0003-4311-9709

Nataliia TYMOSHENKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Head of the Educational Centre of the ICF "Bnei Azriel Jewish Hesed", 37 Beresteysky ave., Kyiv, Ukraine, 03056

ORCID: 0009-0000-2070-6666

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

To cite this article: Arkhipova, S., Tymoshenko, N. Petrovych, V. (2025). Sotsialne konsultuvannia v umovakh tsyfrovoykh transformatsii: innovatsiini tekhnolohii ta praktyky [Social consulting in the context of digital transformation: innovative technologies and practices]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 3–14, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.1>

SOCIAL CONSULTING IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND PRACTICES

The article highlights the current state and development prospects of social counseling in the context of digital transformation. It outlines the theoretical and methodological foundations of counseling and examines key approaches (psychodynamic, cognitive-behavioral, humanistic, systemic, social-oriented, narrative), with emphasis on their application in social work practice. Special attention is given to innovative technologies that reshape a social service delivery: online platforms, chatbots, mobile applications, virtual reality, gamification, and data analytics tools. The article identifies advantages of digitalization – personalization, accessibility, flexibility, efficiency, and interactivity. At the same time, it considers potential risks such as ethical concerns, data confidentiality, digital inequality, and the need for improved digital literacy among professionals and clients. The importance of an interdisciplinary approach, professional ethics, and preserving the human-centered nature of counselor-client interaction in a digitalized environment has been emphasized. The article also outlines directions for future research and implementation of innovations in the field of social counseling.

Key words: social counseling, innovations, digital technologies, social work, counselor, client, approaches, ethics, methods, transformation.

Постановка проблеми. Соціальне консультування відіграє важливу роль у забезпеченні психологічного благополуччя та соціальної стійкості в умовах сучасних викликів, що характеризуються зростаючою складністю соціальних проблем, швидкими темпами змін у суспільстві в цілому. В умовах військового стану в Україні соціальне консультування набуває особливого значення, стаючи інструментом допомоги населенню, котре переживає травматичні події, втрати, внутрішнє переміщення, міграцію та невизначеність. Кваліфікована допомога соціальних консультантів сприяє подоланню криз, відновленню соціальних зв'язків та адаптації до нових реалій, забезпечу-

ючи тим самим психологічну стабільність суспільства в цей складний час. Ці виклики мають складний, багатофакторний характер і вимагають кваліфікованої допомоги для їхнього розуміння та вирішення. Соціальне консультування надає індивідам, сім'ям та групам допомогу та підтримку у подоланні цих труднощів, допомагаючи відновити їхнє функціонування та адаптуватися до складних життєвих обставин.

Аналіз попередніх досліджень. Соціальне консультування, як професійний вид діяльності, спрямоване на надання допомоги та підтримки окремим особам, сім'ям, групам та громадам у розв'язанні соціальних проблем, поліпшенні їхнього соціального функціонування, розви-

тку особистісного потенціалу та досягненні соціальної справедливості. Це процес, у якому консультант використовує свої знання, навички та етичні принципи для сприяння позитивним змінам у житті клієнтів та їхньому соціальному оточенні (Dunajska A., 2020).

Консультування як процес є предметом дослідження різних галузей наук і сфер людської діяльності: *медичної* (А. Айві, Б. Ворник, М. Бурно, Б. Карвасарський, О. Карагодіна, В. Макаров, В. Менделєвич та ін.), *психологічної* (Г. Абрамова, С. Васьківська, G. Corey, S. T. Gladding, П. Горностай, Р. Кочюнас, О. Красилю, О. Лютова-Робертс, Р. Мей, Р. Немов, В. Уоллес, А. Чернявська та ін.), *соціально-педагогічної* (Л. Завацька, Г. Раковська, В. Сорочинська, С. Харченко, Т. Шишківцев), *соціальної роботи* (Т. Гамінна, В. Лютий, Р. Нельсон-Джоунс, Т. Семигіна, В. Суліцький, О. Швед та ін.).

Сучасні вітчизняні науковці такі, як: К. Кулава, В. Кириленко, О. Пожидаєва, Т. Хлівнюк, О. Швед та ін. у своїх працях акцентують, що соціальне консультування є не лише наданням інформації чи поради, а й активним процесом співпраці між консультантом і клієнтом, спрямованим на виявлення ресурсів самого клієнта, розширення його можливостей та підтримки у прийнятті самостійних рішень.

Зарубіжні дослідники, зокрема: G. Corey (2017), S. Gladding, A. Ivey, M. Ivey, C. Zalaquett (2014), A. Dunajska, M. Stanisław, M. Boryczko (2020) виділяють різноманітні теоретичні підходи, що використовуються в соціальному консультуванні. Основу сучасних підходів складають психодинамічний, когнітивно-поведінковий, гуманістичний, системний, соціально-орієнтований, нарративний підходи. Кожен із них має свої особливості, але спільним є орієнтація на партнерську взаємодію, розвиток ресурсності клієнта та підтримку його самостійності:

– *психодинамічний підхід*: (З. Фрейд, Е. Еріксон). Фокусується на розумінні несвідомих процесів, раннього дитячого досвіду та їхнього впливу на поточні проблеми клієнта. Консультант допомагає клієнту усвідомити ці глибинні конфлікти та знайти шляхи їхнього розв'язання;

– *когнітивно-поведінковий підхід (КПТ)*: (А. Бек, А. Елліс). Наголошується на

взаємозв'язку між думками, почуттями та поведінкою. Консультант допомагає клієнту ідентифікувати неадаптивні думки та переконання, змінювати їх на більш раціональні та формувати нові, ефективні моделі поведінки. Сучасні дослідження підтверджують ефективність КПТ у розв'язанні широкого спектра соціальних проблем;

– *гуманістичний підхід*: (К. Роджерс, А. Маслоу). Вважається, що кожна людина має вроджену здатність до саморозвитку та самореалізації. Консультант створює підтримуючу атмосферу, сприяючи самопізнанню клієнта, розкриттю його потенціалу та прийняттю себе. С. Rogers (1957) підкреслював важливість безумовного позитивного прийняття, емпатії та конгруентності консультанта;

– *системний підхід*: (С. Мінухін, В. Сатир). Розглядаються проблеми клієнта в контексті його соціального оточення (сім'ї, друзів, робочого колективу тощо). Консультант допомагає клієнту зрозуміти динаміку взаємодій у системі, виявити дисфункційні патерни та сприяє змінам у системі для покращення добробуту клієнта. Сучасні дослідження Goldenberg&Goldenberg (2017) підкреслюють важливість розуміння сімейних систем у соціальному консультуванні;

– *соціально-орієнтований підхід*: (П. Фрейре, представники радикальної соціальної роботи). Акцентується увага на соціальних, економічних та політичних факторах, що впливають на проблеми клієнта. Консультант допомагає клієнту усвідомити системні причини його труднощів, розвинути критичне мислення та брати участь у соціальній дії для досягнення соціальної справедливості. Сучасні праці Nealy (2014) досліджують роль соціального консультування у боротьбі з соціальною нерівністю;

– *нарративний підхід*: (М. Вайт, Д. Епстон). Життя клієнта розглядається як серія історій, які він сам конструює. Консультант допомагає клієнту переосмислити свою проблему, виявити альтернативні, більш позитивні історії та стати автором власного життя.

Вибір конкретного теоретичного підходу залежить від індивідуальних потреб клієнта, характеру його проблеми, особистості консультанта та контексту консультування. Часто консультанти використовують інтегративний підхід, поєднуючи елементи різних теорій для більш ефективної допомоги клієнту.

Отже, на основі аналізу наукових досліджень соціальне консультування ми розглядаємо як організований процес комунікативної взаємодії суб'єктів, якому властива спрямованість на індивіда, допомога у вирішенні особистісних проблем, подолання кризових станів, переадресація до установ/структур, де зможуть надати кваліфіковану допомогу, орієнтація у змісті та формах надання соціальних послуг.

Мета статті: розкрити сутність соціального консультування як інноваційної технології, дослідити потенціал цифрових трансформацій у цій сфері та окреслити перспективи її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення консультативної практики починається значно раніше від того часу, коли вона виокремила в самостійну галузь діяльності. Нині поняття «консультування» не має єдиного трактування. Це пов'язано здебільшого з широким використанням термінів «консультація» і «консультування» в різних галузях і сферах людської діяльності. Консультування клієнта є одним із видів допомоги в соціальній роботі та окремою соціальною послугою. Насамперед, окреслимо зміст цього поняття відповідно до стандарту соціальної послуги консультування.

Соціальна послуга консультування – комплекс заходів, що здійснюються впродовж терміну, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації особи, сім'ї до нових умов соціального середовища, спрямованих на усунення/пристосування обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності, збереження та продовження соціальної активності особи, сім'ї (Про затвердження Державного стандарту..., 2015).

Консультування – технологія соціальної роботи, яка полягає в дослідженні проблеми клієнта, віднаходженні разом із ним позитивних шляхів її вирішення, наданні порад і рекомендацій щодо наявності для цього соціальних ресурсів (Кулава, 2023).

Консультування як технологічний спосіб вирішення соціальних завдань – це процедура, що часто використовується у соціальній роботі, в медичній, юридичній практиці фахівцями різних напрямів із метою орієнтації громадян, окремих осіб, сімей, груп, громад шляхом порад, вказівок і забезпечення необхідною інформацією (Кулава, 2023).

Для більш детального розуміння даного поняття, розглянемо основні цілі та принципи соціального консультування.

На думку вчених (Кулава, (2021); Пожидаєва, (2012), Семигіна, (2020); Сулицький, Швед, (2023)) основні цілі соціального консультування полягають у розв'язанні соціальних проблем через допомогу клієнтам у подоланні конкретних труднощів таких, як втрати, вимушене переселення та невизначеність майбутнього, безробіття, бідність, насильство, залежності, проблеми зі здоров'ям тощо; покращанні соціального функціонування завдяки сприянню адаптації клієнтів до соціального середовища, розвитку їхніх соціальних навичок та налагодженню позитивних соціальних зв'язків; розвитку особистісного потенціалу засобами підтримки клієнтів у самопізнанні, визначенні цілей, розвитку самостійності та відповідальності; захисті прав та інтересів через інформування клієнтів про їхні права та можливості, допомога у їх реалізації та представництво їхніх інтересів у відповідних інстанціях; соціальній профілактиці та запобіганні виникненню соціальних проблем шляхом інформування, навчання та розвитку соціально важливих навичок у різних групах населення; представленні інтересів клієнтів на системному рівні, сприяння змінам у соціальній політиці та законодавстві для покращення умов життя вразливих категорій населення.

Науковці (Кулава, (2023), Семигіна, (2020), Сулицький, Швед, (2023)) виділяють низку *основних принципів соціального консультування*, зокрема:

- *принцип прийняття* передбачає позитивне ставлення до клієнта, незалежно від його поведінки, переконань чи соціального статусу;
- *принцип індивідуалізації* потребує врахування унікальності кожного клієнта, його особистих потреб, ресурсів та життєвого досвіду;
- *принцип самовизначення клієнта* вимагає від консультанта надання клієнту права самостійно приймати рішення та не нав'язування йому готових рішень. Роль консультанта – фасилітатор процесу прийняття рішень;
- *принцип конфіденційності* забезпечує збереження в таємниці інформації, отриманої від клієнта в процесі консультування, за винятком випадків, передбачених законодавством

або коли існує загроза життю чи здоров'ю клієнта чи інших осіб;

- *принцип захисту і безпеки отримувачів послуги*, коли консультант проводить свою діяльність із повагою до гідності клієнтів та з недопущенням негуманних та дискримінаційних дій щодо них;

- *принцип добровільності* вказує на добровільну участь клієнта в процесі консультування;

- *принцип професійної компетентності* вимагає від консультанта постійного підвищення свого професійний рівня.

У сучасному суспільстві традиційні моделі консультування дедалі частіше доповнюються або замінюються інноваційними підходами. Як засвідчує аналіз сучасної практики соціального консультування, традиційні форми консультування можуть бути обмеженими географічно, часово або фінансово. Інноваційні ж технології (онлайн-платформи, мобільні додатки) можуть значно розширити доступ до якісної консультативної допомоги для людей, які проживають у віддалених районах чи навіть країнах, мають обмежені можливості пересування або відчувають стигму щодо звернення за психологічною допомогою.

Використання цифрових платформ, мобільних додатків, штучного інтелекту (ШІ), віртуальної реальності та гейміфікації дає змогу зробити соціальні послуги доступнішими, ефективнішими та більш персоналізованими. Застосування онлайн-консультування, чат-ботів, відеозв'язку та інструментів самопомоги дозволяє охопити ширші прошарки населення, зокрема осіб із обмеженою мобільністю або тих, хто проживає у віддалених місцевостях.

До переваг впровадження інноваційних технологій у соціальне консультування належать: підвищення доступності послуг, оптимізація ресурсів, покращення персоналізації підтримки, зміцнення міжвідомчої співпраці, розширення можливостей професійного розвитку консультантів. Впровадження інноваційних технологій може допомогти оптимізувати використання ресурсів соціальних агенцій, зменшити витрати на надання послуг та охопити більшу кількість клієнтів при збереженні високої якості. Оскільки молоде покоління активно використовує цифрові технології у всіх сферах життя, тому інноваційні підходи до соціального

консультування, що використовують звичні для них канали комунікації, можуть зробити допомогу більш привабливою та доступною для цієї важливої гендерно-вікової групи.

Водночас існують і певні ризики: цифровий розрив, загроза конфіденційності й витоку даних, брак цифрових навичок у клієнтів і фахівців, етичні дилеми, а також потреба в оновленні нормативної бази.

Отже, у світлі сучасних викликів, *інноваційний розвиток соціального консультування є не просто бажаним, а необхідним із кількох причин*: підвищення доступності та охоплення, зростання ефективності та персоналізації, оптимізація ресурсів, залучення нових поколінь та прошарків населення.

Розгляд соціального консультування в умовах цифрових трансформацій як інноваційної технології є не просто тенденцією, а й відображенням його здатності до постійного розвитку, адаптації та впровадження нових підходів і інструментів для більш ефективного вирішення соціальних проблем. Інновації можуть сприяти розвитку нових методів діагностики та інтервенції отриманих даних, забезпечити кращий моніторинг прогресу клієнтів, а також полегшити обмін знаннями та досвідом між фахівцями.

Інновації трансформують соціальне консультування в кількох напрямках. Зокрема, поширюються гібридні формати (поєднання очних і дистанційних консультацій), використовуються інтегративні підходи, що поєднують різні теоретичні школи, розвивається травма-інформоване консультування, гейміфіковані методики та інструменти візуалізації. Все більше значення набуває аналіз даних для розробки індивідуалізованих стратегій підтримки, моніторингу прогресу та оцінки ефективності інтервенцій. Інновації в соціальному консультуванні передбачають розробку та впровадження нових теоретичних моделей, технік та практичних інструментів, які можуть бути більш дієвими у вирішенні складних соціальних проблем. Наприклад, застосування практик, заснованих на доказах, або інтегративних підходів, що поєднують різні школи консультування.

Інноваційні технології, такі як цифрові платформи, системи управління клієнтськими даними, можуть значно оптимізувати адміністративні та організаційні аспекти соціаль-

ного консультування, звільняючи час консультантів для безпосередньої роботи з клієнтами. Зокрема застосування інноваційних інструментів для діагностики потреб клієнтів та оцінки ефективності втручань (наприклад, стандартизовані шкали, онлайн-опитування, аналіз даних) дозволяє приймати більш обґрунтовані рішення та відстежувати прогрес.

Слід зазначити, що впровадження телекомунікаційних технологій (відеозв'язок, чат-боти, онлайн-платформи тощо) робить соціальне консультування доступним для людей, які проживають на відстані, мають обмежену мобільність або стикаються з іншими бар'єрами для отримання очної допомоги.

Інноваційні підходи можуть бути спрямовані на розробку спеціалізованих програм та інструментів для конкретних вразливих груп населення, враховуючи їхні унікальні потреби та контекст. А дистанційні та анонімні форми консультування можуть допомогти зменшити стигму, пов'язану зі зверненням за соціальною допомогою, й заохотити більшу кількість потенційних користувачів отримувати необхідну підтримку.

Важливо констатувати, що інновації в соціальному консультуванні в умовах цифрових трансформацій сприяють підвищенню якості та персоналізації послуг. Приміром, інноваційні технології дозволяють збирати та аналізувати великі обсяги даних про клієнтів, що сприяє кращому розумінню їхніх потреб та розробці більш персоналізованих планів втручання. Інтерактивні онлайн-інструменти, мобільні додатки можуть залучати клієнтів до процесу консультування, підвищувати їхню мотивацію та відповідальність за досягнення цілей. Інноваційні платформи можуть покращити координації та обміну інформацією між різними соціальними службами та фахівцями, що забезпечує більш комплексну та узгоджену підтримку клієнтів.

Як засвідчує аналіз практики (Кириленко, (2020), Кулава, (2023) та ін.) дистанційні технології відкривають нові можливості для професійного розвитку соціальних працівників та консультантів, забезпечуючи доступ до якісних навчальних матеріалів, вебінарів, онлайн-курсів та супервізії незалежно від їхнього місця проживання та праці. Також інноваційні платформи можуть сприяти обміну знаннями та

досвідом між фахівцями, стимулюючи впровадження найкращих практик у соціальному консультуванні.

Проаналізуємо, як відбувається процес соціального консультування в умовах цифрових трансформацій під впливом інновацій. Основними напрямками цієї трансформації, на нашу думку, можуть бути:

- *перехід до гібридних моделей консультування*: поєднання очних зустрічей із дистанційними формами комунікації стає все більш поширеним, це дозволяє забезпечити гнучкість та доступність послуг;

- *активне використання цифрових інструментів*: онлайн-платформи для запису на консультацію, обміну повідомленнями, проведення відеосеансів, надання інформаційних матеріалів стають невід'ємною частиною роботи соціального консультанта;

- *застосування штучного інтелекту*: хоча ІІІ поки що не замінює людське спілкування, він може використовуватися для автоматизації рутинних завдань (наприклад, первинна діагностика, надання/передавання базової інформації через чат-ботів), аналізу великих обсягів даних для виявлення закономірностей та прогнозування ризиків;

- *розвиток мобільних додатків*: мобільні додатки можуть надавати клієнтам доступ до ресурсів самопомоги, інструментів для відстеження свого стану, зв'язку з консультантом у зручний час;

- *віртуальна та доповнена реальність (VR/AR)*: у майбутньому VR/AR можуть знайти застосування у соціальному консультуванні для створення імерсивних симуляцій складних соціальних ситуацій, навчання соціальних навичок, проведення групових сеансів у віртуальному просторі;

- *посилення міждисциплінарної співпраці*: інноваційні платформи сприяють кращій комунікації та координації між соціальними працівниками, психологами, медиками, юристами та іншими фахівцями, що забезпечує більш цілісний підхід до вирішення проблем клієнтів;

- *зміщення фокусу на проактивну підтримку*: аналіз даних та інноваційні інструменти можуть допомогти виявляти осіб або групи ризику на ранніх стадіях та надавати їм проактивну підтримку для запобігання більш серйозним проблемам.

Отже, розгляд соціального консультування в умовах цифрових трансформацій як інноваційної технології та практики є не лише доцільним, але й необхідним для підвищення ефективності, доступності та якості соціальної допомоги. Впровадження інновацій відкриває нові можливості для трансформації процесу консультування, роблячи його більш гнучким, персоналізованим та орієнтованим на потреби клієнтів. Однак важливо пам'ятати, що технології є лише інструментом, і головна роль у соціальному консультуванні завжди належатиме емпатії, професіоналізму та людському спілкуванню.

Аналіз наукових досліджень та соціальної практики (Хлівнюк, Кулава (2021), Кириленко (2020), Семігіна (2020), Харченко (2012), Нельсон-Джоун (2013), Dunajska (2020) дозволяє констатувати, що під впливом інновацій формуються *нові підходи в соціальному консультуванні*:

- *практики, засновані на доказах (Evidence-Based Practices – EBP)*: інновації сприяють систематичному пошуку, оцінці та впровадженню науково обґрунтованих підходів, що демонструють свою ефективність у вирішенні конкретних соціальних проблем. Це включає використання протоколів втручання з чіткими інструкціями та оцінку результатів їх застосування;

- *інтегративні підходи*: замість дотримання однієї теоретичної школи, інновації заохочують поєднання елементів різних підходів (наприклад, когнітивно-поведінкової терапії, мотиваційного інтерв'ю, системної сімейної терапії) для створення більш гнучких та персоналізованих стратегій допомоги;

- *орієнтоване на рішення короткострокове консультування (Solution Focused Brief Therapy – SFBT)*: цей підхід інтегрується завдяки своїй ефективності та можливості швидкого досягнення позитивних змін. Інновації сприяють розробці цифрових інструментів для підтримки SFBT, таких як онлайн-щоденники прогресу та віртуальні шкали оцінки;

- *травма-інформований підхід (Trauma-Informed Care – TIC)*: зростає розуміння впливу травматичного досвіду на життя людини. Інновації сприяють розробці та впровадженню підходів, які враховують наслідки травми, уникають ретравматизації та сприяють безпеці та зціленню клієнтів;

- *цифрове консультування (E-counseling)*: це цілий спектр підходів, що використовують інформаційно-комунікаційні технології для надання консультаційних послуг дистанційно. Включає відеоконференції, чати, електронну пошту, телефонні консультації та онлайн-платформи.

Сучасне соціальне консультування зазнає змін під впливом цифровізації, нових соціальних викликів і зростаючих потреб клієнтів. Одним із новітніх методів є *онлайн-консультування*, що передбачає використання відеозв'язку, месенджерів або електронної пошти для дистанційного надання послуг. Такий підхід забезпечує зручність, доступність і дозволяє працювати з клієнтами у віддалених місцевостях чи в умовах обмеженої мобільності. Значного поширення набув і *коучинговий підхід*, який акцентує увагу не лише на розв'язанні проблем, а й на розвитку сильних сторін клієнта. Завдяки постановці цілей, плануванню дій і рефлексії, клієнт набуває мотивації та вміння самостійно ухвалювати рішення.

Ще одним інноваційним методом є *нарративне консультування*, яке полягає у роботі з життєвими історіями клієнта, переосмисленні досвіду та формуванні нових, позитивних наративів. Також все більшої популярності набуває й *ресурсно-орієнтоване консультування*, що зосереджується на виявленні внутрішніх і зовнішніх ресурсів самого клієнта, які допомагають долати труднощі. У межах цього підходу фокус зміщується з проблеми на потенціал та можливості людини.

Окрім того, активно застосовуються *технології короткострокового втручання (Brief Therapy)*, які спрямовані на швидке досягнення конкретного результату в обмежений термін. Це, на нашу думку, є ефективно у тих випадках, коли клієнт не потребує тривалої підтримки. *Групове консультування* дозволяє працювати з кількома особами одночасно, створюючи простір для взаємної підтримки, обміну досвідом і зниження відчуття соціальної ізоляції. Важливим інструментом сучасної практики є також *мотиваційне інтерв'ю*, що сприяє виявленню внутрішньої мотивації клієнта до змін і активно використовується у випадках залежностей або опору до змін.

Таким чином, нові методи соціального консультування сприяють персоналізації допо-

моги, забезпечують гнучкість та ефективність взаємодії з клієнтами в умовах сучасного соціального середовища.

Ми вважаємо, що сучасне соціальне консультування має активно впроваджувати інноваційні методи, які сприяють підвищенню ефективності роботи з клієнтами. Одним із таких напрямів є *гейміфікація* – використання ігрових прийомів /технік (наприклад, бали, рівні, нагороди) із метою мотивації клієнтів до участі в процесі консультування, виконання ними завдань і відстеження власного прогресу. Ці механізми часто застосовуються в онлайн-платформах і мобільних додатках, що робить процес більш захоплюючим і динамічним.

Іншим важливим інноваційним підходом є *візуалізація даних*. Завдяки використанню графіків, інфографік, діаграм і таблиць, консультанти можуть наочно демонструвати клієнтам зміни в їхньому стані, поведінці чи досягненнях. Така візуальна репрезентація сприяє кращому усвідомленню власної динаміки змін і слугує додатковим стимулом для саморозвитку.

Значний внесок у розвиток нових методів вносить *нейронаука*, яка дозволяє розробляти методики з урахуванням особливостей функціонування мозку. Це, зокрема, включає використання *усвідомленості (mindfulness)*, технік емоційної регуляції, а також методів підтримки клієнтів, які пережили стрес або травму. Такі підходи базуються на науково обґрунтованих уявленнях про нейропластичність і реакцію нервової системи на різні стимули.

Сучасні технології також відкривають нові можливості: *віртуальні асистенти й чат-боти*, створені на основі штучного інтелекту, здатні надавати базову інформацію, відповідати на поширені запитання, допомагати у самодіагностиці чи скеровувати клієнтів до відповідних фахівців або ресурсів. І хоч вони не замінюють повноцінне консультування, їхнє використання значно підвищує доступність підтримки.

Окрему нішу займає застосування *віртуальної та доповненої реальності (VR/AR)*. Ці технології дозволяють створювати віртуальні середовища для тренування соціальних навичок, моделювання складних ситуацій (наприклад, співбесіда, конфлікт), або навіть для розвитку емпатії через занурення в досвід інших людей.

Таким чином, нові методи в соціальному консультуванні охоплюють як технологічні інструменти, так і нейронаукові підходи, що разом сприяють більш персоналізованому, інтерактивному та ефективному консультуванню в умовах сучасного суспільства.

Під впливом діджиталізації, глобалізації та міждисциплінарної інтеграції формуються й нові інструменти в соціальному консультуванні, які сприяють гнучкості, доступності та підвищенню ефективності соціального консультування. Охарактеризуємо деякі з них.

Онлайн-платформи для консультування забезпечують безпечне та конфіденційне середовище для проведення дистанційних консультацій через відеозв'язок, чат або аудіо, включають функції для планування зустрічей, обміну файлами та ведення нотаток.

Мобільні додатки для самодопомоги пропонують клієнтам інструменти для відстеження настрою, керування стресом, розвитку корисних звичок, отримання нагадувань про завдання та доступ до інформаційних ресурсів.

Системи управління клієнтською інформацією (CRM) допомагають соціальним службам та окремим консультантам ефективно організовувати дані клієнтів, відстежувати прогрес, координувати роботу та забезпечувати конфіденційність інформації.

Інструменти для онлайн-оцінки та діагностики включають стандартизовані опитувальники, шкали оцінки та інші інструменти, адаптовані для використання в онлайн-форматі, що полегшує збір даних та моніторинг змін у стані клієнтів.

Платформи для міжвідомчої співпраці забезпечують захищений обмін інформацією та координацію дій між різними соціальними службами та фахівцями, що працюють з одним клієнтом, для надання більш комплексної та узгодженої допомоги.

Аналітичні інструменти дозволяють аналізувати великі обсяги даних про клієнтів та ефективність різних втручань для виявлення закономірностей, прогнозування ризиків та прийняття обґрунтованих рішень щодо покращення якості послуг.

Всі ці нові підходи, методи та інструменти відкривають значні можливості для підвищення ефективності, доступності та персоналізації соціального консультування, роблячи його

більш гнучким та адаптованим до потреб сучасності. Проте важливо пам'ятати про етичні аспекти використання технологій та необхідність збереження живого людського контакту та емпатії в процесі допомоги.

Розглянемо конкретні приклади того, як інновації роблять процес соціального консультування більш гнучким, доступним та адаптованим до індивідуальних потреб клієнтів:

1. Гнучкість. Приклад 1. Асинхронне консультування через чат-боти та електронну пошту. Клієнт, який відчуває тривогу в неробочий час або не має можливості запланувати термінову зустріч, може звернутися до чат-бота з базовими питаннями або описати свою ситуацію електронною поштою. Консультант може відповісти у зручний для себе час, надавши первинну підтримку, інформацію або рекомендації. Це забезпечує гнучкість у часі та темпі взаємодії. *Приклад 2.* Гібридні формати консультування. Клієнт може розпочати консультування очно для встановлення контакту та глибокого розуміння проблеми, а потім перейти на онлайн-сесію через відеозв'язок для зручності та економії часу на дорогу. Також можливе комбінування онлайн-зустрічей із обміном повідомленнями або використанням онлайн-платформ для виконання домашніх завдань та відстеження прогресу. *Приклад 3.* Мобільні додатки з інструментами самопомоги. Клієнт може використовувати мобільний додаток у будь-який час і в будь-якому місці для виконання вправ на релаксацію, ведення щоденника емоцій, відстеження своїх цілей або отримання нагадувань про важливі завдання, доповнюючи таким чином основні консультаційні сесії.

2. Доступність. Приклад 1. Онлайн-платформи для консультування для віддалених громад. Людина, яка проживає у сільській місцевості з обмеженим доступом до спеціалізованих соціальних служб, може отримати кваліфіковану допомогу через онлайн-платформу, не витрачаючи час та кошти на поїздки до міста. *Приклад 2.* Чат-боти з підтримкою різних мов. Для клієнтів, які не володіють мовою, якою надається основне консультування, чат-боти з функцією перекладу можуть забезпечити первинну комунікацію та скерувати до консультантів, які володіють їхньою мовою. *Приклад 3.* Вебінари та онлайн-групи підтримки. Люди, які відчувають стигму щодо звернення за психологічною допомогою

або мають обмежені фінансові можливості, можуть анонімно брати участь у вебінарах або онлайн-групах підтримки, отримуючи корисну інформацію та відчуття спільноти. *Приклад 4.* Доступність для людей з обмеженими можливостями. Онлайн-платформи можуть бути адаптовані для використання людьми з порушеннями зору (екранні читачі) або слуху (субтитри), роблячи консультування більш інклюзивним.

3. Адаптованість до індивідуальних потреб клієнтів. Приклад 1. Персоналізовані плани втручання на основі даних. Системи управління клієнтською інформацією (CRM) дозволяють збирати та аналізувати дані про потреби, прогрес та вподобання клієнта. На основі цієї інформації консультант може розробляти індивідуалізовані плани втручання, обираючи найбільш підходящі методи та інструменти. *Приклад 2.* Гейміфіковані інструменти для різних вікових груп. Для дітей та підлітків процес консультування може бути більш захопливим та зрозумілим за допомогою гейміфікованих мобільних додатків або онлайн-платформ з інтерактивними завданнями та віртуальними нагородами. *Приклад 3.* Використання віртуальної реальності для моделювання індивідуальних ситуацій. Для клієнта, який відчуває соціальну тривожність, можна створити віртуальну симуляцію ситуації, яка викликає страх (наприклад, публічний виступ), щоб відпрацювати стратегії подолання тривоги у безпечному середовищі. *Приклад 4.* Інструменти для відстеження настрою та симптомів. Мобільні додатки або онлайн-щоденники дозволяють клієнтам регулярно фіксувати свій емоційний стан та фізичні симптоми. Ця інформація допомагає консультанту краще розуміти динаміку стану клієнта та адаптувати стратегії втручання.

Ці приклади демонструють, як інновації не лише розширюють можливості соціального консультування в умовах цифрових трансформацій, але й роблять його більш орієнтованим на клієнта, враховуючи його унікальні обставини, потреби та вподобання. Важливо, щоб впровадження інновацій супроводжувалося увагою до етичних аспектів та збереженням якісного людського контакту.

Соціальне консультування в умовах цифрових трансформацій, спрямоване на підтримку та розширення можливостей особистості, сім'ї чи громади у вирішенні складних життєвих

ситуацій, постійно збагачується новими технологіями. Ці інновації допомагають фахівцям підвищити ефективність своєї роботи, зробити процес консультування більш доступним та адаптованим до індивідуальних потреб клієнтів. Розглянемо деякі конкретні технології, що знаходять застосування в сучасному соціальному консультуванні.

Завдяки використанню цифрових платформ, онлайн-консультування та автоматизованих сервісів послуги стають більш охоплюючими та зручними. Інновації також сприяють покращенню якості консультування, дозволяючи точніше оцінювати потреби клієнтів, ефективніше планувати інтервенції та забезпечувати персоналізований підхід. Важливою перевагою є також зниження витрат на надання послуг і оптимізація ресурсів, що є особливо актуальним для громадських і неурядових організацій. До того ж, нові технології посилюють мотивацію клієнтів до участі в процесі, підвищуючи їхню залученість через інтерактивні, ігрові або візуальні елементи. Ще один суттєвий плюс, це можливість ефективного збирання, аналізу та документування даних, що допомагає в моніторингу процесів і прийнятті обґрунтованих рішень.

Втім, поряд із перевагами, впровадження інновацій несе й низку викликів. Перш за все, виникають питання конфіденційності та захисту персональних даних, що є особливо чутливими у сфері соціального консультування. Також існує проблема цифрового розриву: не всі клієнти мають рівний доступ до новітніх технологій або достатні навички для їх використання. Це ускладнює рівномірне впровадження інновацій. Окрім того, соціальні працівники та консультанти потребують додаткового навчання та перепідготовки для ефективного використання нових інструментів. Окрему увагу слід приділяти етичним аспектам: постає потреба у нових професійних стандартах та механізмах оцінки впливу технологій на взаємодію з клієнтом. Також не можна ігнорувати психологічний опір змінам як з боку фахівців, так і клієнтів, які звикли до традиційних форм взаємодії. І, нарешті, складність полягає в належній оцінці ефектив-

ності та науковій валідності нових методів, що вимагає часу та доказової бази.

Таким чином, інновації в соціальному консультуванні в умовах цифрових трансформацій відкривають унікальні перспективи, проте й потребують уважного, збалансованого впровадження із врахуванням технологічних, етичних і соціальних факторів.

Висновки. Соціальне консультування є незамінним інструментом підтримки та розвитку особистості та суспільства в цілому. В умовах зростаючих соціальних викликів та швидкого технологічного прогресу, інноваційний розвиток соціального консультування є ключовим для забезпечення його доступності, ефективності та відповідності сучасним потребам. Впровадження нових технологій та підходів дозволить соціальним консультантам надавати більш якісну та своєчасну допомогу тим, хто її потребує, сприяючи таким чином побудові більш стійкого та благополучного суспільства.

До перспектив подальшого розвитку інноваційних технологій у соціальному консультуванні можна віднести: визначення ключових напрямів подальших досліджень та розробок у сфері інноваційного соціального консультування; прогнозування майбутніх тенденцій та можливостей використання нових технологій; обговорення необхідності міждисциплінарної співпраці для успішного впровадження інновацій; рекомендації щодо державної політики та підтримки розвитку інновацій у соціальній сфері.

Соціальне консультування в умовах цифрових трансформацій зазнає суттєвих змін. Інноваційні технології відкривають нові можливості для підвищення якісного рівня соціальних послуг, забезпечення гнучкості та доступності для клієнтів. Проте важливо зберігати баланс між технічними інноваціями та цінностями людяності, етики й професіоналізму. Подальші дослідження мають зосереджуватись на розробці методів оцінки ефективності новітніх підходів, формуванні міждисциплінарних команд та удосконаленні цифрових інструментів із врахуванням індивідуальних потреб клієнтів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пожидаєва О. В. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності. *Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Сер. Педагогічні науки.* 2012. №1(17). С. 22–25.

2. Основи соціального консультування : метод. рек. до практ. занять та самост. роботи для здоб. першого (бакал) рівня вищ. осв. спец. 231 Соціальна робота / уклад. : К. О. Кулава. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2023. 44 с.
3. Гаміна Т. С. Соціальне консультування як вид практичної діяльності працівника соціальної сфери. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 11 (2). С. 124–132.
4. Кириленко В. Г. Консультативні практики в соціальній роботі : навч.-метод. посіб. К. : Університет «Україна», 2020. 357 с.
5. Нельсон-Джоунс Р. Теорія та практика консультування. Переклад з англ. Київ, 2013. 464 с.
6. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 р. № 678. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>.
7. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
8. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Вінніченко», 2023. 240 с.
9. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Юрків Я. І. Соціально-педагогічне консультування : наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 403 с.
10. Хлівнюк Т. П., Кулава К. О. Методи соціального консультування різних категорій сімей та осіб. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2021. № 67. С. 122–127.
11. Corey G. Theory and practice of counseling and psychotherapy (10th ed.). Cengage Learning, 2017. 490 p.
12. Dunajska A., Stanisław M., Boryczko M. Praca socjalna w środowisku lokalnym. Warszawa : Difin, 2020. 160 s.
13. Gladding S. T. Counseling: A comprehensive profession. Pearson Education India. 2018. 746 p.
14. Ivey A. E., Ivey M. B., Zalaquett C. P. Intentional interviewing and counseling : facilitating client development a multicultural society(8th ed.). Cengage Learning. 2014.

REFERENCES:

1. Pozhydaieva, O. V. (2012). Sutnist ta vydy konsultuvannia v sotsialno-pedahohichnii diialnosti [The essence and types of counseling in socio-pedagogical activities]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu : zb. nauk. pr. Ser. Pedahohichni nauky*, 1(17), 22–25 [in Ukrainian].
2. Osnovy sotsialnoho konsultuvannia (2023). [Basics of Social Counseling] : metod. rek. do prakt. zaniat ta samost. roboty dlia zdob. pershoho (bakal) rivnia vyshch. osv. spets. 231 Sotsialna robota / uklad. : K. O. Kulava. Odessa : FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
3. Hamina, T. S. (2013). Sotsialne konsultuvannia yak vyd praktychnoi diialnosti pratsivnyka sotsialnoi sfery [Social counseling as a type of practical activity of a social worker]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 11 (2), 124–132 [in Ukrainian].
4. Kyrylenko, V. H. (2020). Konsultatyvni praktyky v sotsialnii roboti [Counseling Practices in Social Work] : navch.-metod. posib. K. : Universytet «Ukraina» [in Ukrainian].
5. Nelson-Dzhouns, R. (2013). Teoriia ta praktyka konsultuvannia [Theory and practice of counseling]. Pereklad z anhli. Kyiv [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy konsultuvannia [On Approval of the State Standard of Social Counseling Service] : nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy (2015), 678. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> [in Ukrainian].
7. Semyhina, T. Suchasna sotsialna robota (2020). [Modern social work]. Kyiv : Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu [in Ukrainian].
8. Sulitskyi, V. & Shved, O. (2023). Konsultuvannia v sotsialnii roboti [Counseling in social work] : navch.-metod. posib. Kyiv : Vydavnychiy dim «Vinichenko» [in Ukrainian].
9. Kharchenko, S. Ya., Krasnova, N. P. & Yurkiv, Ya. I. (2012). Sotsialno-pedahohichne konsultuvannia [Social and pedagogical counseling] : nauk.-metod. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.; Derzh. zakl. «Luh. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka». Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
10. Khlivniuk, T. P. & Kulava, K. O. (2012). Metody sotsialnoho konsultuvannia riznykh katehorii simei ta osib [Methods of social counseling for different categories of families and individuals]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohiky i psykholohii*, 67, 122–127 [in Ukrainian].

11. Corey G. (2017). Theory and practice of counseling and psychotherapy (10th ed.). Cengage Learning.
12. Dunajska A., Stanisław M. & Boryczko M. (2020). Praca socjalna w środowisku lokalnym. Warszawa : Difin.
13. Gladding S. T. (2018). Counseling: A comprehensive profession. Pearson Education India.
14. Ivey A. E., Ivey M. B. & Zalaquett C. P. (2014). Intentional interviewing and counseling : facilitating client development a multicultural society(8th ed.). Cengage Learning.

Дата надходження статті: 12.06.2025

Дата прийняття статті: 28.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364-78:616-083]:347(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.2>

Олена БАЛУХТИНА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0002-1085-6908

Мирослав КЛЮКВАЧОВ

аспірант, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0009-0001-2624-9598

Бібліографічний опис статті: Балухтіна, О., Клюквачов, М. (2025). Нормативно-правове забезпечення надання паліативної допомоги в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 15–22, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.2>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено нормативно-правове забезпечення паліативної допомоги в Україні з акцентом на соціальний компонент та реалізацію послуги «015.4 Паліативний догляд». Розглянуто чинні нормативно-правові акти, що регулюють організацію соціального супроводу осіб із невиліковними захворюваннями, визначають умови, форми, методи надання послуги, а також встановлюють вимоги до результативності. Особлива увага приділена аналізу наказу Мінсоцполітики України № 168 від 29 березня 2024 року, яким затверджено Державний стандарт соціальної послуги паліативного догляду. Окреслено зміст послуги, порядок формування індивідуального плану, роль фахівців із соціальної роботи в складі мультидисциплінарної команди, взаємодію з іншими структурами та підтримку родин пацієнтів. Висвітлено інституційні механізми міжвідомчої координації, залучення недержавних суб'єктів та волонтерів, перспективи розвитку партнерських моделей у сфері соціального догляду. Методологічною основою дослідження є нормативно-правовий аналіз із використанням структурно-функціонального, порівняльного та системного підходів. Обґрунтовано потребу вдосконалення правової бази у частині інтеграції соціальної й медичної складової, підвищення якості моніторингу, розширення регіонального доступу до послуг та запровадження механізмів підтримки волонтерської діяльності. З урахуванням викликів воєнного часу, акцент зроблено на необхідності посилення ролі соціальних служб у забезпеченні неперервності догляду, адаптації правового регулювання до кризових умов, підтримці мобільних форм надання послуг і розвитку інфраструктури паліативної допомоги на рівні територіальних громад. Такий підхід забезпечує системність і гуманітарну чутливість. Результати дослідження сприятимуть удосконаленню соціальної політики у сфері паліативного догляду.

Ключові слова: паліативна допомога, нормативно-правове регулювання, мультидисциплінарна команда, соціальна підтримка.

Olena BALUKHTINA

PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovsky str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0002-1085-6908

Miroslav KLIUKVACHOV

Postgraduate Student, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovsky str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0009-0001-2624-9598

To cite this article: Balukhtina, O., Kliukvachov, M. (2025). Normatyvno-pravove zabezpechennya nadannya paliatyvnoyi dopomohy v Ukrayini [Regulatory and support for the provision of palliative care in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 15–22, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.2>

REGULATORY AND SUPPORT FOR THE PROVISION OF PALLIATIVE CARE IN UKRAINE

This article examines the regulatory framework for palliative care in Ukraine, with emphasis on its social dimension and the implementation of service "015.4 Palliative Care." It reviews current legal instruments regulating the provision of social support for individuals with terminal illnesses, including the conditions, forms, and methods of service delivery, as well as performance benchmarks. Special attention is given to the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 168, dated 29 March 2024, which approved the State Standard for the provision of palliative care as a social service. The content of the service is detailed, along with procedures for developing individual care plans, the role of social work professionals within multidisciplinary teams, inter-agency cooperation, and support for patients' families. The study highlights institutional mechanisms for intersectoral coordination, engagement of non-governmental actors and volunteers, and prospects for partnership-based models in social care. Methodologically, the research is grounded in regulatory analysis and applies structural-functional, comparative, and systems approaches. The paper argues for enhancing the legal basis to better integrate social and medical components, improve service monitoring, expand regional access, and formalise support mechanisms for volunteer engagement. In light of wartime challenges, particular focus is placed on the need to strengthen the role of social services in maintaining continuity of care, adapting legal norms to crisis settings, promoting mobile service formats, and developing palliative care infrastructure at the community level. This integrative approach ensures both systemic coherence and humanitarian responsiveness. The findings provide evidence for improving social policy in the palliative care domain.

Key words: palliative care, regulatory and legal regulation, multidisciplinary team, social support.

Актуальність проблеми. Потреба у розвитку паліативної допомоги в Україні загострилася внаслідок повномасштабної російсько-української війни, що спричинила зростання кількості осіб із тяжкими пораненнями, інвалідністю та загостренням онкологічної захворюваності. У контексті стресу, депопуляції та деградації інфраструктури доступ до медичних установ ускладнюється, що актуалізує потребу в комплексному соціальному супроводі для осіб з невиліковними захворюваннями. Паліативна допомога трансформується з медичної категорії в міжгалузеву систему підтримки, що охоплює фізичні, психологічні, соціальні та екзистенційні потреби пацієнтів і їхніх родин.

Попри оновлення, нормативно-правове регулювання залишається фрагментарним, особливо в соціальному вимірі паліативної підтримки. Складність міжвідомчої взаємодії, нестача інституційного ресурсу й відсутність узгоджених критеріїв якості знижують ефективність системи. Це зумовлює потребу в аналітичному перегляді чинного законодавства з метою його гармонізації з актуальними запитами соціальної практики.

Аналіз останніх публікацій. Питання правового забезпечення паліативної допомоги висвітлювали Н. Оніщенко, І. Ковальчук, В. Віткова, С. Калашнік, які переважно зосереджувалися на медико-правових засадах та процедурі застосування знеболення. Науковець В. Скуратівський досліджував механізми міжвідомчої взаємодії у сфері паліативного

супроводу (Скуратівський, 1997). Водночас, нормативна конкретизація соціальної послуги «015.4 Паліативний догляд» і, зокрема, питання реалізації «Державного стандарту соціальної послуги паліативного догляду», прийнятого Наказом Мінсоцполітики від 20 лютого 2024 року №70-Н, у науковій літературі залишаються недостатньо вивченими, що ускладнює впровадження соціального супроводу як повноцінної складової паліативної допомоги.

Метою статті є здійснення аналітичного огляду чинної нормативно-правової бази, що регламентує надання соціальної послуги «015.4 Паліативний догляд» в Україні, з акцентом на проблеми реалізації, інституційну взаємодію, критерії якості та напрями подальшого вдосконалення правового регулювання.

Методи дослідження. У дослідженні використано метод аналізу для систематизації й інтерпретації основних актів законодавства, структурно-функціональний підхід – для з'ясування ролі суб'єктів і взаємозв'язків між ними, а також порівняльно-правовий метод для співставлення українського нормативного регулювання з міжнародними стандартами Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) та Європейської асоціації паліативної допомоги (далі – ЄАПД). Це дало змогу виявити прогалини у вітчизняній моделі надання соціальної паліативної допомоги та сформулювати обґрунтовані пропозиції для її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правове регулювання паліативної допомоги

в Україні формувалося нерівномірно, з початковим акцентом на медичні протоколи, знеболення та хоспіси для онкологічних хворих. Прийняття у 2011 році Закону України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо вдосконалення надання медичної допомоги» започаткувало легітимацію паліативної допомоги як складової системи охорони здоров'я (ЗУ «Про внесення змін...», 2011). У ньому вперше визначено паліативну допомогу як комплекс заходів для полегшення фізичних і психологічних страждань пацієнтів і підтримки їхніх родин.

Із 2016 року паліативна допомога отримала правове закріплення і як соціальна послуга 015.4 «Паліативний догляд». Першим нормативним актом у цій сфері став Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Державного стандарту паліативного догляду» від 29 січня 2016 року № 58, який утратив чинність у 2024 році. Натомість чинним є Державний стандарт, затверджений Наказом Мінсоцполітики від 20 лютого 2024 року № 70-Н (Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Державного стандарту соц. послуги...», 2024), що розширив процедурні засади послуги.

Оновлений стандарт встановлює вимоги до умов, тривалості, форм, оцінювання результатів та складу мультидисциплінарної команди, у якій соціальний працівник визначений як обов'язковий учасник. Визначено також права отримувачів, порядок формування індивідуального плану догляду, критерії якості та форми фінансування.

Організація надання медичної паліативної допомоги належить до компетенції Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ). Згідно з Наказом МОЗ від 21.01.2013 року № 41, допомога надається через хоспіси, спеціалізовані відділення та мобільні бригади. Цей документ вперше закріпив участь соціальних працівників і психологів у складі команд, що заклало підґрунтя для міжвідомчої інтеграції.

Хоспіси в Україні – це спеціалізовані заклади для надання паліативної допомоги особам із прогнозовано обмеженим терміном життя, які не підлягають радикальному лікуванню. Їх створення розпочалося у 1990-х роках за зразком британської моделі, що передбачає інтеграцію медичних, психологічних і соціальних заходів підтримки. Нині діяльність хоспісів регулю-

ється як медичними (Наказ МОЗ України «Про організацію паліативної допомоги в Україні», 2013), так і соціальними нормативними актами (Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги паліативного догляду», 2024; Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг», 2020), які визначають умови перебування, вимоги до персоналу, фінансування та міжвідомчу взаємодію.

Соціальна послуга «015.4 Паліативний догляд» може надаватися різними суб'єктами: комунальними закладами системи соціального захисту, зареєстрованими приватними організаціями, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами та релігійними структурами, за умови дотримання фахових вимог і наявності ліцензії (Наказ Мінсоцполітики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги паліативного догляду», 2024).

Залучення приватного сектору стало можливим після ухвалення Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року №2671-VIII (ЗУ «Про соціальні послуги», 2019), який закріпив право недержавних суб'єктів брати участь у наданні послуг за контрактами з органами місцевого самоврядування. Послуга «015.4» може фінансуватися як з бюджету, так і на платній основі. Діяльність надавачів здійснюється за умови включення до Реєстру соціальних послуг Мінсоцполітики (ЗУ «Про соціальні послуги», 2019; Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги паліативного догляду», 2024).

Сучасна нормативно-правова модель паліативної допомоги в Україні передбачає співпрацю державного, приватного та громадського секторів, що підкріплена стандартами й процедурами реєстрації. Соціальна послуга «015.4. Паліативний догляд» є складовою системи підтримки, інтегрованою в місцеві політики соціального захисту.

Запровадження у 2024 році оновленого Державного стандарту паліативного догляду завершило етап первинного нормативного оформлення соціального виміру. Стандарт передбачає індивідуальне планування, міжвідомчу взаємодію та визначений перелік дій: допомога в самообслуговуванні, веденні господарства, соціальна адаптація, консультування, доступ до ресурсів і супровід неформальних догляда-

чів. Послуга надається у денній, стаціонарній, мобільній і кризовій формах, включаючи втручання в умовах надзвичайної ситуації.

Серед отримувачів – люди з інвалідністю, похилого віку, тяжкохворі діти, ветерани, а також працездатні особи з хронічними захворюваннями. Послуга орієнтована також на родичів, які здійснюють догляд. У складі мультидисциплінарної команди: соціальний працівник, соціальний робітник, психолог, медичний фахівець, юрист, священник (або представник релігійної організації) та волонтери.

Єдність підходів забезпечується критеріями якості: динаміка стану, задоволеність, частота звернень, тривалість супроводу, реалізація індивідуального плану. Це дає змогу оцінювати ефективність послуги не лише за формальними, а й за реальними результатами. Така модель частково відрізняється від стандартів ЄАПД, де наголос робиться на єдиній інтегрованій системі. Український стандарт ближчий до моделі роздільного адміністрування, у якій соціальна допомога функціонує окремо від системи охорони здоров'я, дозволяє адаптувати підходи до спроможності громад, але ускладнює координацію з медичними установами, особливо щодо неперервності догляду та фінансування. Відмінності в класифікації і акредитації ускладнюють запозичення зарубіжного досвіду, хоча базові принципи, такі як госпісність, домінування якості життя, участь родини закріплені і в українському стандарті.

З урахуванням наведеного, Державний стандарт 2024 року можна розглядати як спробу нормативного оформлення паліативного догляду як соціальної послуги з потенціалом інтеграції в міжгалузеву політику. Хоча зазначена модель ще не стабілізована на практиці, вона наближає українську систему до підходів ВООЗ і європейських регуляторів.

Спрощення доступу до опіоїдних анальгетиків стало важливим кроком у подоланні бар'єрів до знеболення. Наказ МОЗ України № 746 від 4 травня 2022 року передбачає електронні рецепти, продовжений термін дії призначень та амбулаторне лікування без погоджень комісій Наказ МОЗ України № 752 від 28 вересня 20212 року «Про затвердження Порядку контролю якості медичної допомоги». Ці зміни узгоджені з рекомендаціями ВООЗ, які трактують контроль болю як базовий елемент паліативної допомоги.

Подальше нормативне оновлення відбулося з прийняттям Наказу МОЗ від 4 червня 2020 року № 1308 (Наказ МОЗУ «Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні», 2020), який визначає порядок надання паліативної допомоги дорослим і дітям. Документ містить алгоритми оцінки, вимоги до складу команд, індивідуальні плани догляду та створення педіатричних відділень. Він узгоджений з рекомендаціями ЄАПД щодо поетапності втручань, залучення родини та нефізичних критеріїв оцінки.

Інтеграція педіатричної паліативної допомоги сприяє уніфікації підходів до різних вікових груп. Однак механізми взаємодії з надавачами соціальної послуги «015.4 Паліативний догляд» залишаються неврегульованими. Відсутність міжгалузевих процедур ускладнює реалізацію комплексного супроводу на рівні громад, що потребує подальших емпіричних досліджень.

Вже зазначений нами Наказ МОЗ № 1308 також передбачає організацію паліативної допомоги для осіб із психічними та когнітивними розладами. Це включає оцінку стану, адаптацію терапії, індивідуальні плани супроводу та участь психологів у довгостроковій підтримці. Крім того, визначено індикатори якості: контроль болю, повторні госпіталізації, рівень задоволеності пацієнтів і родичів. Перелічені параметри відповідають стандартам ВООЗ, так як вимагають оцінки не лише біомедичних, а й якісних характеристик життя.

У 2020 році паліативна допомога була включена до Програми медичних гарантій (Постанова КМУ «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році», 2020), що надало змогу фінансувати її через Національну службу здоров'я України (далі – НСЗУ). Така модель передбачає оплату за надану послугу або випадок, забезпечуючи стабільність закладів та уніфікацію підходів. Підхід відповідає міжнародним рекомендаціям, які підтримують розвиток амбулаторного паліативного догляду як економічно ефективної альтернативи тривалому стаціонарному лікуванню. Водночас модель не охоплює соціальну складову, яка фінансується окремо через систему соціального захисту.

Питання координації між медичними та соціальними структурами регламентується

спільним наказом МОЗ і Мінсоцполітики від 23 травня 2014 року № 317/353 (Спільний наказ Мінсоцполітики та МОЗУ «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим», 2014). Документ визначає алгоритм взаємодії учасників процесу паліативного догляду вдома: обмін інформацією, розробку плану дій, призначення відповідальної установи, оцінку ефективності. Передбачено залучення систем охорони здоров'я та соціального захисту на всіх етапах, включно з підтримкою родини після втрати. Проте реалізація положень наказу залишається нерівномірною через відмінності у кадровому, технічному та цифровому забезпеченні громад. Крім того, документ не оновлювався з урахуванням змін у законодавстві про соціальні послуги, що обмежує його ефективність.

Іншим напрямом удосконалення є цифровізація паліативної допомоги. Наказ МОЗ від 4 червня 2020 року № 1308 (Наказ МОЗУ «Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні», 2020) передбачає дистанційні консультації, телемоніторинг і електронні медичні картки, що базується на міжнародному досвіді. Документ також визначає створення єдиних реєстрів пацієнтів для узгодженого ведення документації, обміну даними та моніторингу стану осіб, які отримують паліативну допомогу. Це має забезпечити безперервність супроводу та зменшити адміністративні затримки.

Окремо передбачено використання електронних засобів для обліку призначень контрольованих препаратів, зокрема опіоїдів. Реєстрова система сприяє контролю за їх використанням і запобігає нецільовому застосуванню. Всі ці інструменти інтегруються до Єдиної електронної системи охорони здоров'я.

Значну роль у нормативній базі паліативної допомоги приділяється питанням підготовки кадрів. Наказ МОЗ № 1308 містить вимоги до обов'язкового навчання медичних працівників основам паліативної медицини: принципам знеболення, емоційної підтримки, комунікації в складних ситуаціях. Ці положення відповідають підходам ЄАПД, яка наголошує на необхідності підготовки не лише лікарів, а й сестер, соціальних працівників та інших спеціалістів.

Державний стандарт передбачає навчання родичів і неформальних доглядачів з метою зменшення стресу та покращення якості догляду. Програми охоплюють базові навички, техніки психологічної підтримки, правила застосування препаратів та профілактику пролежнів (Наказ МОЗУ «Про затвердження Порядку контролю якості медичної допомоги», 2012).

Окремим напрямом є діяльність мобільних мультидисциплінарних бригад. Вони здійснюють моніторинг стану, контроль симптомів і координують взаємодію з соціальними службами. Соціальний працівник як член бригади виконує низку завдань: оцінює соціальний контекст, формує план супроводу, консультує родичів, допомагає з оформленням документів, представляє інтереси клієнта та координує участь волонтерів або неурядових структур. Його участь забезпечує баланс між медичними й соціальними підходами та сприяє зниженню госпіталізацій.

Отже, інтеграція соціальних послуг до структури паліативної допомоги є окремим напрямом реформування, що врегульований не у медичному, а у соціальному правовому полі. У переліку послуг є надання консультаційної допомоги, включаючи психологічну підтримку, організація патронажного супроводу, сприяння в отриманні харчування, допомога у вирішенні побутових питань, а також координація дій між різними суб'єктами соціальної сфери. Згідно зі стандартом, реалізація таких втручань має здійснюватися відповідно до індивідуального плану надання послуги, сформованого на підставі оцінки потреб та життєвої ситуації особи.

Умове поєднання медичних і соціальних функцій на практиці все ще характеризується фрагментарністю. Відсутність єдиного інформаційного простору, відмінності у фінансових механізмах та різна структура підзвітності органів влади унеможливають повну інтеграцію систем. Це спостереження потребує підтвердження на основі регіонального аналізу практик догляду та ефективності мультидисциплінарної взаємодії.

Удосконалення організації паліативної допомоги в Україні передбачає поступове впровадження системи моніторингу якості надання послуг. Відповідно до Наказу МОЗ України

№ 1308 від 4 червня 2020 року надавачі паліативної допомоги зобов'язані здійснювати регулярне звітування за показниками, які відображають стан пацієнтів, ефективність втручань та рівень організації допомоги. Зокрема, йдеться про динаміку фізичного і психоемоційного стану, рівень задоволеності отримувачів послуг та членів їхніх родин, частоту повторних госпіталізацій, ефективність контролю больового синдрому, а також відповідність наданої допомоги індивідуальному плану. Дані індикатори використовуються як основа для періодичного коригування тактики лікування та догляду, а також для загальної оцінки якості роботи установ.

Іншим актуальним напрямом нормативного регулювання є створення спеціалізованих відділень для дітей, які потребують паліативної допомоги. Такий підхід побудовано на міжнародних засадах організації дитячої паліативної допомоги, зокрема тих, що розроблені Міжнародною асоціацією паліативного догляду у педіатрії (ICPCN) та ЄАПД. У документах наголошено на необхідності віково диференційованих втручань, обов'язковому залученні родини як співучасника процесу догляду та тривалому супроводі не лише хворої дитини, а й її найближчого соціального оточення.

Удосконалення системи паліативної допомоги в Україні також передбачає розробку програм підтримки родин паліативних пацієнтів. Програми підтримки включають групові консультації з психологами, тренінги з основ догляду за пацієнтами та навчальні матеріали щодо методів контролю болю.

Одночасно, одним із напрямів нормативного регулювання соціальної складової паліативної допомоги є залучення волонтерів до процесу підтримки паліативних пацієнтів. Державний стандарт соціальної послуги визначає можливість участі представників волонтерських ініціатив у наданні соціальних, побутових та емоційно-комунікативних послуг особам, які перебувають у термінальних станах (Наказ МОЗУ «Про затвердження Порядку контролю якості медичної допомоги», 2012). Залучення волонтерів здійснюється на підставі договору з надавачем послуги, за умови проходження ними попередньої підготовки. Волонтери повинні опанувати основи паліативного догляду, зокрема навички комунікації в емоційно склад-

них ситуаціях, базові прийоми психологічної підтримки, правила реагування на ознаки дистресу, а також елементи первинної медичної допомоги без порушення меж компетентності.

Функції волонтерів у системі паліативної підтримки охоплюють соціальне посередництво, супровід під час госпіталізації або амбулаторного лікування, допомогу у побуті, а також підтримку емоційного контакту з пацієнтами, які через стан здоров'я часто відчують соціальну ізоляцію. Участь волонтерів дозволяє частково компенсувати брак штатних працівників, особливо в умовах недостатньої фінансової спроможності закладів або в сільських громадах. Міжнародна практика, зокрема рекомендації ЄАПД, розглядає волонтерську участь як інструмент соціалізації паліативних пацієнтів, що дозволяє підтримати неформальні стосунки, відновити рутинну структуру повсякденності та знизити відчуття втрати автономії.

Волонтерські програми функціонують також як ресурс підтримки родичів – на етапі догляду, підготовки до втрати та в період після смерті пацієнта. Залучення волонтерів до ритуалізованих форм прощання, індивідуальних бесід або допомоги в побутових діях після втрати є поширеною практикою у країнах, де паліативна допомога розвивається як спільна справа громад. В Україні ці елементи ще не набули системного характеру, однак законодавче закріплення такої можливості створює підґрунтя для подальшого розвитку волонтерського компоненту в паліативному догляді як сегменту соціальної послуги.

Також до пріоритетних напрямів удосконалення паліативної допомоги в Україні належить розробка програм підготовки соціальних працівників для роботи з паліативними пацієнтами. Наказ МОЗ України № 1308 передбачає розширення переліку навчальних дисциплін для соціальних працівників, які включатимуть основи паліативної медицини, навички комунікації з пацієнтами, правила організації домашнього догляду та методи психологічної підтримки.

Висновки. Підсумовуючи комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення паліативної допомоги в Україні, можна відзначити, що законодавча база сформована відповідно до міжнародних стандартів, проте потребує подальшого вдосконалення. Особливо акту-

альними залишаються питання доступу до опіоїдних анальгетиків, розвитку педіатричної паліативної допомоги, інтеграції цифрових технологій та запровадження системи моніторингу якості надання паліативних послуг. Важливим напрямом подальшої роботи є розробка нових протоколів лікування симптомів для пацієнтів із рідкісними та неврологічними захворюваннями, а також створення умов для професійної підготовки медичного персоналу та соціальних працівників, що працюють з паліативними пацієнтами.

Після прийняття Державного стандарту соціальної послуги «015.4 Паліативний догляд»

можна констатувати, що базові елементи нормативного поля сформовані. Разом із Законом України «Про соціальні послуги» та оновленням Класифікатора соціальних послуг, створено законодавчу модель, яка регламентує зміст послуги, інституційні ролі, критерії оцінки та механізми реалізації. Водночас повноцінна інтеграція цієї послуги до системи міжвідомчої підтримки паліативних пацієнтів залишається незавершеною. Відсутність оновлених процедур координації, фрагментарність у підготовці фахівців і брак підзаконних актів на рівні територіальних громад свідчать про необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.2020 р. № 65. *Офіційний вісник України*. 2020. № 14. Ст. 581. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2020-п> (дата звернення: 07.06.2025).
2. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо вдосконалення надання медичної допомоги : Закон України від 07.07.2011 р. № 3611-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3611-17> (дата звернення: 07.06.2025).
3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги паліативного догляду : Наказ Мінсоцполітики України від 29.03.2024 р. № 168. *Офіційний вісник України*. 2024. № 42. Ст. 2404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0426-24> (дата звернення: 07.06.2025).
4. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Мінсоцполітики України від 23.06.2020 р. № 429. *Офіційний вісник України*. 2020. № 61. Ст. 2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0642-20> (дата звернення: 07.06.2025).
5. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим : Спільний наказ Мінсоцполітики України та МОЗ України від 23.05.2014 р. № 317/353. *Офіційний вісник України*. 2014. № 50. Ст. 1324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0651-14> (дата звернення: 07.06.2025).
6. Про затвердження Порядку контролю якості медичної допомоги : Наказ МОЗ України від 28.09.2012 р. № 752. *Офіційний вісник України*. 2012. № 90. Ст. 3658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1809-12> (дата звернення: 07.06.2025).
7. Про організацію паліативної допомоги в Україні : Наказ МОЗ України від 21.01.2013 р. № 41. *Офіційний вісник України*. 2013. № 11. Ст. 424. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0232-13> (дата звернення: 07.06.2025).
8. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 12.02.2025).
9. Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні : Наказ МОЗ України від 04.06.2020 р. № 1308. *Офіційний вісник України*. 2020. № 55. Ст. 1746. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0716-20> (дата звернення: 07.06.2025).
10. Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. *Соціальна політика*. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 360 с.

REFERENCES:

1. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році : Постанова Кабінету Міністрів України [Some issues of implementation of the program of state guarantees of medical care for the population in 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] від 05.02.2020 р. № 65. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2020-п> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Osnov zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia shchodo vdoskonalennia nadannia medychnoi dopomohy: Zakon Ukrainy [On amending the Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care regarding the improvement of medical care: Law of Ukraine] від 07.07.2011 р. № 3611-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3611-17> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy paliativnoho dohliadu: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy [On the approval of the State standard of the social service of palliative care: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine] vid 29.03.2024 r. № 168. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0426-24> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy [On the approval of the Classifier of social services: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine] vid 23.06.2020 r. № 429. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0642-20> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii subiektiv pry nadanni sotsialnoi posluhy paliativnoho dohliadu vdoma nevylikovno khvorym: Spilnyi nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy ta MOZ Ukrainy [On approval of the Procedure for interaction of subjects in the provision of palliative care at home for the terminally ill: Joint order of the Ministry of Social Policy of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine] vid 23.05.2014 r. № 317/353. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0651-14> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Poriadku kontroliu yakosti medychnoi dopomohy: Nakaz MOZ Ukrainy [On approval of the Procedure for quality control of medical care: Order of the Ministry of Health of Ukraine] vid 28.09.2012 r. № 752. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1809-12> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].
7. Pro orhanizatsiiu paliativnoi dopomohy v Ukraini: Nakaz MOZ Ukrainy [On the organization of palliative care in Ukraine: Order of the Ministry of Health of Ukraine] vid 21.01.2013 r. № 41. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0232-13> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].
8. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy [On social services: Law of Ukraine] vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (data zvernennia: 12.02.2025) [in Ukrainian].
9. Pro udoskonalennia orhanizatsii nadання paliativnoi dopomohy v Ukraini: Nakaz MOZ Ukrainy [On improving the organization of palliative care in Ukraine: Order of the Ministry of Health of Ukraine] vid 04.06.2020 r. № 1308. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0716-20> (data zvernennia: 07.06.2025) [in Ukrainian].
10. Skurativskiy, V. A., Palii, O. M., & Libanova, E. M. (1997). *Sotsialna polityka* [Social policy]. Vyd-vo UADU [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 19.06.2025

Дата прийняття статті: 27.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364.05

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.3>

Галина БАРШАЦЬКА

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, Класичний приватний університет, вул. Університетська, 70-б, м. Запоріжжя, Україна, 69002

ORCID: 0000-0003-2361-0226

Анастасія ІГРУШКО

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, Класичний приватний університет, вул. Університетська, 70-б, м. Запоріжжя, Україна, 69002

ORCID: 0000-0002-5903-7022

Марина АРАБАДЖИН

старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи, Класичний приватний університет, вул. Університетська, 70-б, м. Запоріжжя, Україна, 69002

ORCID: 0009-0004-8425-2439

Ігор БАРШАЦЬКИЙ

аспірант, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Університетська, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

Бібліографічний опис статті: Баршацька, Г., Ігрушко, А., Арабаджин, М., Баршацький, І. (2025). Ведення випадку як ефективна технологія соціальної роботи з неповними сім'ями. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 23–29, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.3>

ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ

У статті комплексно досліджено технологію ведення випадку як одну з ключових та ефективних форм соціальної роботи з неповними сім'ями – соціально вразливою категорією, кількість якої в Україні постійно зростає в умовах соціально-економічної нестабільності та воєнних викликів. Розглянуто ведення випадку як інструмент, що дозволяє забезпечити індивідуалізований, комплексний та результативний підхід до підтримки неповних сімей. Проаналізовано основні теоретичні засади (теорія систем, екологічна теорія, теорія життєвого циклу сім'ї), на яких базується дана технологія, а також її практичне втілення в українських реаліях.

Увага зосереджена на поетапному алгоритмі ведення випадку – від встановлення первинного контакту до завершення співпраці – із детальним описом інструментів, які застосовуються на кожному етапі. Розглянуто специфіку потреб і проблем неповних сімей, зокрема соціально-економічні труднощі, психологічні виклики, проблеми соціальної ізоляції та стигматизації, а також потреби дітей у таких родинах. Акцентовано на важливій ролі соціального працівника як координатора процесу, фасилітатора та посередника між клієнтом і соціальними службами.

Особливу увагу приділено міжвідомчій співпраці, яка визначається як критично необхідна умова ефективності ведення випадку. У статті також висвітлено переваги застосування цієї технології (індивідуалізація, комплексність, підвищення автономії клієнтів, координація послуг) і проаналізовано потенційні обмеження (ресурсна залежність, трудомісткість, необхідність високої кваліфікації фахівців тощо). На основі дослідження сформульовано практичні рекомендації щодо оптимізації процесу ведення випадку у сфері соціальної підтримки неповних сімей, зокрема через підвищення кваліфікації кадрів, створення стандартів та забезпечення належного ресурсного підтримання.

Ключові слова: ведення випадку, технологія соціальної роботи, неповна сім'я, соціальна підтримка, соціальний працівник, міжвідомча співпраця.

Halyna BARSHATSKA

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work, Classical Private University, 70-b Universytetska str., Zaporizhia, Ukraine, 69002

ORCID: 0000-0003-2361-0226

Anastasiia IHRUSHKO

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work, Classical Private University, 70-b Universytetska str., Zaporizhia, Ukraine, 69002

ORCID: 0000-0002-5903-7022

Maryna ARABADZHIN

Senior Lecturer at the Department of Sociology and Social Work, Classical Private University, 70-b Universytetska str., Zaporizhia, Ukraine, 69002

ORCID: 0009-0004-8425-2439

Ihor BARSHATSKYI

Postgraduate Student, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

To cite this article: Barshatska, H., Ihrushko, A., Arabadzhin, M., Barshatskyi, I. (2025). Vedennia vypadku yak efektyvna tekhnolohiia sotsialnoi roboty z nepovnymy simiamy [Case management as an effective technology of social work with single-parent families]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 23–29, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.3>

CASE MANAGEMENT AS AN EFFECTIVE TECHNOLOGY OF SOCIAL WORK WITH SINGLE-PARENT FAMILIES

The article comprehensively explores case management as one of the key and effective forms of social work with single-parent families – a socially vulnerable group whose number in Ukraine continues to grow amid socio-economic instability and wartime challenges. Case management is presented as a tool that ensures an individualized, integrated, and result-oriented approach to supporting single-parent families. The study analyzes the main theoretical foundations (systems theory, ecological theory, and the family life cycle theory) that underpin this technology, as well as its practical implementation within the Ukrainian context.

Attention is focused on the step-by-step algorithm of case management – from the establishment of initial contact to case closure – with a detailed description of the tools used at each stage. The article examines the specific needs and challenges of single-parent families, including socio-economic difficulties, psychological burdens, social isolation, stigmatization, and the developmental needs of children in such households. Emphasis is placed on the essential role of the social worker as a coordinator of the process, a facilitator, and a mediator between the client and social services.

Special attention is given to interagency collaboration, identified as a critically important condition for effective case management. The article also highlights the advantages of this technology (individualization, comprehensiveness, increased client autonomy, coordination of services) and analyzes its potential limitations (resource dependency, labor intensity, the need for highly qualified professionals, etc.). Based on the findings, practical recommendations are formulated to optimize case management in the field of social support for single-parent families – particularly through staff training, the development of standardized procedures, and the provision of adequate resources.

Key words: case management, social work technology, single-parent family, social support, social worker, interagency cooperation.

Постановка проблеми. В умовах сучасних соціально-економічних трансформацій в Україні спостерігається стійка тенденція до зростання кількості неповних сімей. Ця категорія сімей часто стикається з комплексом специфічних проблем, зумовлених відсутністю одного з батьків, що призводить до підвище-

ного ризику соціальної ізоляції, економічної нестабільності, психологічного дискомфорту та труднощів у вихованні дітей (Іванова, 2020). Ефективна соціальна підтримка таких сімей є важливим завданням державної соціальної політики та потребує впровадження дієвих технологій соціальної роботи. Однією з таких

перспективних технологій є ведення випадку, що дозволяє забезпечити індивідуалізований та комплексний підхід до розв'язання проблем кожної конкретної неповної сім'ї.

Проблема дослідження полягає у необхідності наукового обґрунтування та практичного впровадження ведення випадку як ефективної технології соціальної роботи з неповними сім'ями в українському контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної підтримки неповних сімей знайшла широке відображення у сучасних наукових дослідженнях. Так, О. П. Іванова (Іванова, 2020, с. 79) акцентує увагу на соціально-економічній вразливості таких сімей, вказуючи на складнощі з працевлаштуванням, обмеженість доступу до соціальних послуг та фінансову нестабільність. Т. М. Карпенко (Карпенко, 2019, с. 123) досліджує психологічні труднощі, з якими стикаються як батьки, так і діти в неповних сім'ях, що підкреслює необхідність цілісного міждисциплінарного підходу. Вітчизняна дослідниця І. Д. Зверева (Зверева, 2015) розглядає ведення випадку як одну з ключових форм індивідуальної соціальної роботи, що забезпечує адаптацію втручання до унікальних потреб клієнта. У методичних рекомендаціях Міністерства соціальної політики України детально описані структурні етапи ведення випадку, його інструменти та принципи міжвідомчої взаємодії.

На міжнародному рівні концепцію ведення випадку розвивають такі науковці, як М. Пейн (Payne, 2021), який аналізує технологію в контексті сучасної теорії соціальної роботи, акцентуючи на її ефективності в умовах мульти-агентної взаємодії. А. Кадушін і Д. Харкнесс (Kadushin, Harkness, 2014) у своїх дослідженнях наголошують на важливості супервізії та командної роботи для досягнення стійких результатів у процесі ведення випадку. Актуальним є також підхід Дж. Джека і О. Гілла (Jack, Gill O, 2021), які розглядають екологічну модель підтримки сімей як основу для аналізу добробуту дитини та родини у широкому соціальному контексті. Сукупність цих досліджень засвідчує як зростаючий інтерес до теми, так і необхідність її подальшого вивчення у специфіці українських умов, особливо з огляду на новітні соціальні виклики, спричинені війною та внутрішнім переміщенням населення.

Огляд літератури за темою дослідження свідчить про значний інтерес науковців та практиків до проблем неповних сімей та технологій соціальної роботи. Проте, недостатньо дослідженим залишається комплексне застосування ведення випадку саме у контексті роботи з неповними сім'ями в Україні, враховуючи її соціально-економічні та культурні особливості.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів застосування ведення випадку як технології соціальної роботи з неповними сім'ями в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Розкрити теоретичні засади ведення випадку як технології соціальної роботи.
2. Охарактеризувати специфіку потреб та проблем неповних сімей в Україні.
3. Проаналізувати етапи та інструменти ведення випадку у роботі з неповними сім'ями.
4. Виявити переваги та потенційні обмеження застосування ведення випадку в даному контексті.
5. Визначити ключову роль соціального працівника у процесі ведення випадку.
6. Сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності ведення випадку у роботі з неповними сім'ями в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ведення випадку не лише координує послуги, але й передбачає активну оцінку потреб клієнта, розробку індивідуальних планів допомоги, моніторинг їх виконання та оцінку досягнутих результатів. Соціальний працівник, який здійснює ведення випадку, виступає в ролі фасилітатора, адвоката та посередника, допомагаючи клієнту орієнтуватися в складній системі соціальних служб та отримувати необхідну підтримку для подолання життєвих труднощів. Ефективне ведення випадку сприяє підвищенню самостійності клієнта, зміцненню його потенціалу та покращенню якості життя.

Теоретичною основою ведення випадку є різні соціально-психологічні теорії, зокрема:

Теорія систем: розглядає сім'ю як складну систему взаємопов'язаних елементів, де зміни в одному елементі впливають на інші. Ведення випадку спрямоване на відновлення балансу та функціонування системи.

Екологічна теорія (теорія «людина в середовищі»). Наголошує на взаємодії між інди-

відом та його соціальним середовищем на різних рівнях (мікро-, мезо-, екзо-, макросистеми) (Лук'янець, 2018). У роботі з неповними сім'ями це допомагає аналізувати вплив соціальної політики, економічних умов, місцевої громади на їхнє благополуччя.

Теорія життєвого циклу сім'ї: враховує специфічні завдання та кризи, які переживає сім'я на різних етапах свого розвитку. Ведення випадку адаптується до потреб сім'ї на кожному етапі.

Ведення випадку займає важливе місце серед інших технологій соціальної роботи, таких як соціальне консультування, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, доповнюючи їх та забезпечуючи координацію зусиль різних фахівців для досягнення оптимальних результатів.

Неповні сім'ї в Україні, як правило, характеризуються низкою специфічних потреб та проблем, які потребують особливої уваги у процесі соціальної роботи. Соціально-економічні труднощі – значна частина неповних сімей стикається з низьким рівнем доходів, проблемами з працевлаштуванням, недостатнім рівнем соціальних виплат, неможливістю забезпечити належні житлові умови (Карпенко, 2019). Психологічні та емоційні виклики – батьки-одиначки часто відчують самотність, стрес, емоційне виснаження, тривожність, почуття провини, а також можуть мати складнощі у налагодженні ефективної системи виховання дітей без підтримки іншого партнера (Іванова, 2020). Діти в неповних сім'ях можуть відчувати емоційний дискомфорт, нестабільність, мати проблеми з поведінкою та навчанням.

Соціальна ізоляція та стигматизація: неповні сім'ї можуть стикатися з негативним ставленням з боку суспільства, відчувати себе ізольованими від соціальних мереж та підтримки. Проблеми у сфері міжособистісних стосунків – можуть виникати конфлікти з колишнім партнером щодо виховання дітей, аліментних зобов'язань, а також складнощі у налагодженні нових стосунків.

Потреби дітей у неповних сім'ях – діти потребують особливої емоційної підтримки, стабільних та передбачуваних умов проживання, позитивних рольових моделей, а також допомоги у адаптації до нової сімейної ситуації.

У контексті воєнних дій та внутрішнього переміщення населення в Україні, неповні сім'ї, особливо ті, що втратили годувальника або були змушені покинути свої домівки, стають ще більш вразливими та потребують посиленої соціальної підтримки.

Застосування технології ведення випадку у роботі з неповними сім'ями передбачає послідовне проходження кількох ключових етапів:

1. Встановлення контакту та первинна оцінка. На цьому етапі соціальний працівник встановлює довірливі стосунки з сім'єю, проводить детальне соціальне інтерв'ю для збору інформації про склад сім'ї, її історію, ресурси, потреби, проблеми та сильні сторони. Важливим є визначення першочергових проблем, які потребують негайного вирішення.

2. Планування: на основі отриманої інформації соціальний працівник спільно з сім'єю формулює конкретні, вимірювані, досяжні, реалістичні та обмежені в часі (SMART) цілі втручання. Розробляється індивідуальний план допомоги, який включає перелік необхідних послуг, заходів, відповідальних осіб та термінів їх виконання.

3. Надання послуг та координація: цей етап передбачає безпосереднє надання соціальних послуг (консультування, психологічна підтримка, інформаційна допомога, посередництво), а також скерування сім'ї до інших спеціалістів та служб (юристів, психологів, педагогів, центрів зайнятості, медичних закладів). Соціальний працівник координує дії різних фахівців для забезпечення комплексного підходу.

4. Моніторинг та оцінка. Протягом усього процесу ведення випадку соціальний працівник здійснює моніторинг прогресу у досягненні поставлених цілей, регулярно зустрічається з сім'єю для оцінки ефективності наданих послуг та коригування плану в разі потреби.

5. Завершення випадку. Етап настає після досягнення поставлених цілей або коли сім'я стає здатною самостійно справлятися з проблемами. Проводиться підсумкова оцінка результатів втручання, обговорюються плани подальшої самостійної життєдіяльності сім'ї та надається інформація про можливість повторного звернення за допомогою.

Для ефективного здійснення кожного етапу ведення випадку соціальний працівник використовує різноманітні інструменти, серед яких

соціальне інтерв'ю як структурована бесіда для збору необхідної інформації, оціночні шкали та опитувальники як стандартизовані засоби для оцінки потреб, ресурсів та проблем сім'ї, індивідуальний план допомоги у вигляді письмового документа, що відображає цілі втручання, заплановані заходи та відповідальних осіб, карта ресурсів сім'ї як візуальне відображення внутрішніх та зовнішніх ресурсів для вирішення проблем, а також протоколи зустрічей та звітність для документального фіксування процесу ведення випадку, проведених заходів та досягнутих результатів.

Застосування ведення випадку у роботі з неповними сім'ями має низку значних переваг, серед яких індивідуалізований підхід, що дозволяє соціальним працівникам глибоко розуміти унікальні потреби та обставини кожної сім'ї, розробляючи адресні плани допомоги, максимально адаптовані до їхніх специфічних ситуацій та сприяючи більш ефективному використанню наявних ресурсів; комплексне вирішення проблем, оскільки неповні сім'ї часто стикаються з багатогранними труднощами, ведення випадку забезпечує інтегровану підтримку, координуючи доступ до різноманітних послуг та ресурсів для усунення першопричин проблем, а не лише їхніх симптомів, що сприяє більш стійким позитивним змінам; підвищення самостійності та відповідальності клієнтів, адже активна участь сім'ї у процесі планування та реалізації допомоги не лише враховує їхні потреби та пріоритети, але й сприяє розвитку власного потенціалу, вмінню самостійно приймати рішення та нести відповідальність за їхні наслідки, що є важливим кроком до їхньої соціальної інтеграції та стійкості; покращення координації між різними службами, що є критично важливим для забезпечення цілісної та ефективної підтримки, оскільки ведення випадку виступає сполучною ланкою між різними відомствами та фахівцями, запобігаючи дублюванню послуг, узгоджуючи дії та забезпечуючи більш раціональне використання ресурсів; та забезпечення безперервності підтримки, оскільки неповні сім'ї часто потребують тривалої допомоги, ведення випадку гарантує послідовний супровід на всіх етапах розв'язання їхніх проблем, забезпечуючи стабільність та відчуття підтримки протягом усього процесу змін.

Водночас, існують і потенційні обмеження у застосуванні ведення випадку, серед яких висока трудомісткість, що вимагає від соціальних працівників значних часових та емоційних витрат на глибоку оцінку кожного випадку, розробку індивідуальних планів, координацію послуг та постійний моніторинг, що може обмежувати кількість сімей, які можуть отримати якісну підтримку; необхідність високої кваліфікації соціальних працівників, оскільки успішне ведення випадку потребує не лише теоретичних знань, але й розвинених практичних навичок міжособистісної комунікації, ведення переговорів, кризового втручання та вміння ефективно співпрацювати з різними системами та відомствами; можливі труднощі у встановленні довірливих стосунків, адже деякі неповні сім'ї можуть мати негативний попередній досвід взаємодії з соціальними службами або чинити опір втручанням через стигматизацію чи особисті травми, що ускладнює побудову ефективної робочої взаємодії; та залежність від наявності ресурсів та міжвідомчої співпраці, оскільки навіть найкваліфікованіший соціальний працівник не зможе надати якісну допомогу без достатнього фінансування, доступу до необхідних послуг та налагодженої ефективної взаємодії між різними державними та недержавними організаціями, що може бути особливо проблематично в умовах обмежених ресурсів або недостатньої координації на місцевому рівні. Усвідомлення цих переваг та обмежень є ключовим для ефективного впровадження та оптимізації технології ведення випадку у роботі з неповними сім'ями, дозволяючи максимально використовувати її потенціал та мінімізувати можливі ризики.

Для ефективного виконання своїх функцій соціальний працівник повинен володіти високим рівнем емпатії, професіоналізму, комунікативних навичок, вмінням встановлювати довірливі стосунки, бути обізнаним з чинним законодавством та мережею соціальних служб. Дотримання принципів конфіденційності та етичних норм є обов'язковим у роботі з неповними сім'ями.

Ефективне ведення випадку з неповними сім'ями є неможливим без налагодженої міжвідомчої співпраці між різними органами та установами, включаючи органи соціального захисту населення, які забезпечують матеріальну допо-

могу, соціальні виплати та інші види соціальної підтримки, служби у справах дітей, що відповідають за захист прав та інтересів дітей, які виховуються в неповних сім'ях, центри зайнятості, які сприяють працевлаштуванню батьків-одиноків, заклади освіти та охорони здоров'я, що забезпечують доступ до якісних освітніх та медичних послуг, а також громадські організації, які можуть надавати додаткову соціальну, психологічну та юридичну підтримку.

Міжвідомча співпраця передбачає обмін інформацією, узгодження дій, розробку та реалізацію спільних програм та проектів, а також формування міжвідомчих команд для ведення складних випадків. Ефективна комунікація та чіткий розподіл відповідальності між різними відомствами є ключовими факторами успішної підтримки неповних сімей.

Для підвищення ефективності застосування ведення випадку у роботі з неповними сім'ями в Україні пропонуються такі практичні рекомендації: підвищення кваліфікації соціальних працівників шляхом організації спеціалізованих тренінгів та семінарів з питань ведення випадку та роботи з неповними сім'ями, обміну досвідом та впровадження кращих практик; розробка та впровадження стандартів ведення випадку через створення чітких алгоритмів та методичних рекомендацій щодо застосування ведення випадку у роботі з неповними сім'ями на національному та регіональному рівнях; забезпечення достатнього ресурсного забезпе-

чення соціальних служб шляхом збільшення фінансування, забезпечення достатньої кількості кваліфікованих соціальних працівників, розширення спектру доступних соціальних послуг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтверджує значущість ведення випадку як ефективної технології соціальної роботи з неповними сім'ями в Україні. Застосування індивідуалізованого та комплексного підходу, що передбачає послідовні етапи оцінки, планування, надання послуг, координації та моніторингу, дозволяє забезпечити всебічну підтримку даної категорії сімей, сприяючи вирішенню їхніх специфічних проблем та розширенню можливостей для самостійного функціонування. Ключова роль соціального працівника у цьому процесі є визначальною, проте ефективність ведення випадку значною мірою залежить від налагодженої міжвідомчої співпраці та достатнього ресурсного забезпечення соціальних служб. Впровадження запропонованих практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення кваліфікації фахівців, стандартизацію процесів та зміцнення матеріально-технічної бази, сприятиме оптимізації застосування технології ведення випадку та підвищенню якості соціальної підтримки неповних сімей в Україні, що є важливим кроком у контексті державної соціальної політики та забезпечення добробуту вразливих категорій населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джонсон Л. С., Рубін А. Практика генералізованої соціальної роботи. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
2. Зверева І. Д. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 396 с.
3. Іванова О. П. Соціально-економічні проблеми неповних сімей в Україні. Вісник соціальної політики. 2020. № 10. С. 78–85.
4. Карпенко Т. М. Психологічні особливості розвитку дітей у неповних сім'ях. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 123 с.
5. Лук'янець С. В. Соціальна робота з вразливими групами населення. Київ : Академвидав, 2018. 312 с.
6. Міністерство соціальної політики України. Методичні рекомендації щодо впровадження технології ведення випадку у соціальній роботі. Київ, 2020. 48 с.
7. Сім'ї в Україні: Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 210 с.
8. Тищенко Л. В. Міжвідомча співпраця у соціальній роботі: сутність, механізми, перспективи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. 2021. Вип. 32. С. 102–109.
9. Jack G., Gill O. The Ecology of Child and Family Well-Being: Research, Policy and Practice. Bristol : Policy Press, 2021. 280 p.
10. Payne M. Modern Social Work Theory. 5th ed. London : Macmillan Education, 2020. 526 p.
11. Kadushin A., Harkness D. Supervision in Social Work. 5th ed. New York : Columbia University Press, 2014. 432 p.

REFERENCES:

1. Johnson, L. S., & Rubin, A. (2016). *Praktyka heneralizovanoi sotsialnoi roboty [Generalist Social Work Practice]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
2. Zvierieva, I. D. (2015). *Sotsialna robota: teoriia i praktyka [Social Work: Theory and Practice]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian].
3. Ivanova, O. P. (2020). Sotsialno-ekonomichni problemy nepovnykh simeï v Ukraini [Socio-economic problems of single-parent families in Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi polityky – Bulletin of Social Policy*, (10), 78–85. [in Ukrainian].
4. Karpenko, T. M. (2019). *Psykhologichni osoblyvosti rozvytku ditei u nepovnykh sim'iakh [Psychological Features of Children's Development in Single-Parent Families]*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].
5. Lukianets, S. V. (2018). *Sotsialna robota z vrazlyvymy hrupamy naseleennia [Social Work with Vulnerable Population Groups]*. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
6. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2020). *Metodychni rekomendatsii shchodo vprovadzhennia tekhnolohii vedennia wypadku u sotsialnii roboti [Methodological Recommendations on the Implementation of Case Management Technology in Social Work]*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Sim'i v Ukraini: Statystychnyi zbirnyk. (2019). *Sim'i v Ukraini: Statystychnyi zbirnyk [Families in Ukraine: Statistical Bulletin]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [in Ukrainian].
8. Tishchenko, L. V. (2021). Mizhvidomcha spivpratsia u sotsialnii roboti: sutnist, mekhanizmy, perspektyvy [Inter-agency Cooperation in Social Work: Essence, Mechanisms, and Prospects]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 11: Sotsialna robota – Scientific Journal of the National Pedagogical University Named After M. P. Drahomanov. Series 11: Social Work*, 32, 102–109. [in Ukrainian].
9. Jack, G., & Gill, O. (2021). *The Ecology of Child and Family Well-Being: Research, Policy and Practice*. Bristol: Policy Press.
10. Payne, M. (2020). *Modern Social Work Theory* (5th ed.). London: Macmillan Education.
11. Kadushin, A., & Harkness, D. (2014). *Supervision in Social Work* (5th ed.). New York: Columbia University Press.

Дата надходження статті: 17.05.2025

Дата прийняття статті: 28.05.2025

Опубліковано: 08.09.2025

UDC 378.147:316.485.6:364.62

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.4>

Yurii HNATYSHYN

Postgraduate Student, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, 2 Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0003-1208-7855

To cite this article: Hnatyshyn, Yu. (2025). Komponenty formuvannia mediatorskoi kompetentnosti u maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Components of the mediation competence formation in future social workers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 30–35, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.4>

COMPONENTS OF THE MEDIATION COMPETENCE FORMATION IN FUTURE SOCIAL WORKERS

The article explores the practical principles of mediation as a technology for resolving conflict situations, with particular emphasis on the importance of developing mediation skills in alignment with higher education standards for the training of future social workers.

The aim of the article is a methodical analysis of the development levels of the components of mediator competence of future social workers as the basis of their professional training. Achieving the goal of the article made it possible to use such methods as analysis, generalization, systematization, as well as modeling the levels of formation of the components of mediator competence to illustrate its practical application.

Scientific novelty of the study lies in the fact that the formation of mediatory competence requires the development of a methodology for assessing the levels of its formation, taking into account the specific features of social workers' training.

Findings. It substantiates a model for the levels of formation of the components of mediator competence, presenting this as a foundation for the professional training of social work students. The study reveals that the practical application of alternative conflict resolution tools is gaining increasing relevance in the field of social work. This growing importance highlights the need for new approaches, technologies, and mechanisms to effectively address and prevent conflict situations. The article establishes that the formation of mediator competence in future social workers takes place during professional training, which includes both theoretical instruction and practical exercises. The integration of mediator competence assessment into practical coursework is emphasized as a crucial step in enabling students to systematically develop mediation skills. This approach enhances their ability to analyze real-world cases, provide constructive feedback, and simulate professional scenarios during the educational process. Furthermore, the article highlights the need for training programs to be structured around the gradual development of all components of competence, with a strong emphasis on the practical application of knowledge. It emphasizes that the components of such training programs should focus on cultivating knowledge, skills, and abilities in a cohesive and practice-oriented manner.

Key words: formation of mediation competence, social workers, communication, model of formation levels, components, professional training.

Юрій ГНАТИШИН

аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0003-1208-7855

Бібліографічний опис статті: Гнатишин, Ю. (2025). Компоненти формування медіаторської компетентності у майбутніх соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 30–35, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.4>

КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАТОРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті проаналізовано практичні засади медіації як технології розв'язання конфліктних ситуацій з акцентом на важливості формування здатності до медіації у контексті дотримання положень стандартів вищої освіти з підготовки майбутніх соціальних працівників.

© Yu. Hnatyshyn, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Метою статті є методичний аналіз рівнів сформованості компонентів медіаторської компетентності майбутніх соціальних працівників як основи їхньої професійної підготовки. Досягнення мети статті уможливило використання таких методів як аналіз, узагальнення, систематизація, а також моделювання рівнів сформованості компонентів медіаторської компетентності для ілюстрації її практичного застосування.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що формування медіаторської компетентності потребує розробки методики оцінки рівнів сформованості цієї компетентності, враховуючи специфіку підготовки соціальних працівників.

Висновки. У статті обґрунтовано модель рівнів сформованості компонентів медіаторської компетентності майбутніх соціальних працівників як основи їх професійної підготовки. З'ясовано, що значної актуальності набирає практичне застосування інструментарію альтернативного вирішення конфліктів та проблем у сфері соціальної роботи, що вимагає нових підходів, технологій та механізмів з метою розв'язання конфліктних ситуацій та пошуку ефективних шляхів їх профілактики. Встановлено, що формування медіаторської компетентності у майбутніх соціальних працівників відбувається в процесі професійної підготовки, яка включає як теоретичне навчання, так і практичні заняття. Включення оцінки формування медіаторської компетентності як важливої складової практичних занять для майбутніх соціальних працівників дозволить здобувачам вищої освіти системно розвивати навички медіації, забезпечить здатність майбутніх фахівців аналізувати практичні кейси, надавати конструктивний зворотний зв'язок, моделювати під час навчального процесу реальні ситуації з професійної практики. програми підготовки мають бути орієнтовані на поступовий розвиток усіх компонентів компетентності, з акцентом на практичне застосування знань. У статті зосереджено увагу на компонентах навчальної програми підготовки майбутніх соціальних працівників, що зорієнтовані на поступовий розвиток усіх компонентів компетентності, з акцентом на практичному застосуванні знань, умінь та навичок.

Ключові слова: формування медіаторської компетентності, соціальні працівники, комунікація, модель рівнів сформованості, компоненти, професійна підготовка.

Introduction. The relevance of the topic is due to the growing need for social workers who are able to apply mediation techniques in their professional activities effectively. Mediation competence encompasses the knowledge, skills and personal qualities necessary for conflict analysis, establishing communication and ensuring understanding between the parties. However, for high-quality training of future specialists, it is not enough to form this competence, it is important to develop tools for its assessment and improvement. That is why the development of a model of levels of formation of mediation competence is an urgent task that will contribute to increasing the effectiveness of professional training.

The aim of the article is a methodical analysis of the development levels of the components of mediator competence of future social workers as the basis of their professional training. To achieve this goal, we set the following **tasks**: to substantiate the criteria and levels of development of mediator competence and to develop a methodology for assessing the levels of development, taking into account the specifics of the training of social workers

Achieving the goal of the article made it possible to use such **methods** as analysis, generalization, systematization, as well as modeling the levels of formation of the components of mediator competence to illustrate its practical application.

The development of such a methodology is important both for teachers involved in the training

of social workers and for the students themselves, as it will allow them to objectively assess their progress and determine areas for further development, and will contribute to improving the quality of social services and strengthening the role of social workers in resolving conflicts at various levels.

Research results. Mediation competence is one of the key components of the professional training of social workers, as it directly affects their ability to interact with clients effectively, resolve conflicts and promote social harmony. For a deeper understanding of this concept, it is necessary to consider its essence, components and meaning in the context of social work.

A significant number of conflicts and deep-seated problems in the field of social work require new approaches, technologies and mechanisms for resolving conflict situations and finding effective methods for their prevention. The full-scale Russian invasion has caused an increase in the level of conflict and stress. Psychological fatigue, nervousness, uncertainty produce increased conflict in various areas, i.e., political, social, economic, etc. Conflict resolution institutions are important in this regard, as they can offer a quick and effective way to resolve conflicts between parties. Such aspects are addressed by "mediation", i.e., the mediation of a neutral third party in conflict resolution.

According to scientists (M. Blikhar, N. Bondarchuk, A. Bugaychuk, O. Kirdan,

M. Piren), mediator competence is an integral part of the professional competence of a social worker, as it contributes to the implementation of the principles of justice, tolerance and respect for human rights (Blikhar et al., 2023; Kirdan, 2023; Kirdan, 2019; Piren, 1997). Thus, the need to form the readiness of future specialists to resolve conflicts is declared by N. Bibik, who notes that education should take into account the principle of globally oriented education (Bibik, 2004). Students should learn to see the internal alternative solutions to any problem, develop an attitude towards cooperation and dialogue, form the ability to organize joint activities, take into account the views, customs of people, carriers of different cultures. The article by S. Omelyanenko substantiates the need to form conflictological competence of future social educators. That is, the need to form the readiness of future social sphere specialists to resolve conflicts is currently on the agenda (Omelyanenko, 2009). In T. Dzyuba's understanding, readiness to resolve professional conflicts is a complex of knowledge, skills, and personal qualities of a specialist that ensures constructive perception and productive resolution of conflicts in professional and managerial interaction (Dzyuba, 2002).

In the professional context of social work, mediator competence is defined as an integrative characteristic of a specialist who must possess the competencies, knowledge, skills and abilities necessary to perform the functions of a mediator in conflict situations. In particular, this includes the ability to analyze the causes of conflicts, establish communication between the parties, offer mutually beneficial solutions and maintain neutrality, adhere to the principle of confidentiality, represent the interests of the recipient of social services, etc.

The components of mediator competence include cognitive (knowledge of the theoretical foundations of mediation, legislative aspects, understanding of the psychological and social mechanisms of conflict), communicative (the ability to establish a dialogue, listen to the parties to the conflict, clearly express opinions and avoid bias, create an atmosphere of trust), emotional (the ability to manage emotions, show empathy and help the parties to the conflict control their emotional state), practical (the application of mediation techniques, e.g., organizing negotiations, finding compromises and developing an action plan to resolve the conflict).

The formation of the cognitive component encompasses the completeness and systematicity of knowledge about conflicts in the social sphere and ways of their effective resolution. We proceeded from the considerations that knowledge of the general, special and specific in the structure and content of conflict interaction in the social sphere is a significant prerequisite for the professionalism of social workers. Each of these components is interconnected and plays an important role in the formation of holistic mediator competence. For example, without the appropriate level of knowledge (cognitive component), a social worker will not be able to effectively apply practical skills, and without a developed communicative component, it is impossible to achieve understanding between the parties. A social worker should know the principles of non-violent communication and the basics of conflictology. The importance of mediation competence for social work cannot be overestimated. Social workers are faced with situations requiring mediation every day: family conflicts, disputes between neighbors, problems in communities, etc. Specialists who possess mediation skills demonstrate a higher level of professional effectiveness, as they are able not only to respond to problems, but also to prevent their occurrence (Kalaur, 2017). In the Ukrainian context, this competence is of particular importance due to war, socio-economic instability, and the increase in the number of conflicts associated with forced migration, unemployment, and other challenges. The basic principles of model formation mediator competence in social work are to take into account key principles. Firstly, comprehensiveness (covering all components of mediator competence, namely cognitive (knowledge), communicative (ability to communicate), emotional (emotional management) and practical (mediation skills). This provides a holistic approach to assessment. Secondly, practical orientation. Here we mean the use of tasks that simulate real professional situations that social workers face (family conflicts, disputes in the community, etc.) (Mikhnovsky, 2024). Thirdly, objectivity (this is about combining self-assessment of higher education applicants with the assessment of independent experts (teachers or practitioners), which allows avoiding subjectivity. Fourthly, it is worth paying attention to flexibility, i.e., adaptation of the methodology to different stages of training (for example, junior

courses can be assessed on basic knowledge, and senior ones on practical skills). These principles will guarantee that such a model will be not only a theoretical tool, but also a practical means for improving training specialists.

It will be extremely difficult for future specialists in the social sphere to resolve conflicts constructively without the formed readiness. Thus, in the structure of readiness for professional activity, the readiness to resolve conflicts should occupy a prominent place (Kalaur, 2017: 172). As O. Rasskazova and Yu. Chernetska argue, in the current conditions “the training of specialists capable of providing social assistance to people, developing and applying professional approaches to solving various social problems and conflicts is becoming very relevant” (Rasskazova & Chernetska, 2016: 56). That is why, even during their studies at higher educational institutions, students who are acquiring the profession of social pedagogue, social worker, psychologist and practical psychologist need to form a readiness to resolve professional conflicts.

Discussion of results. The model for the formation of mediator competence includes three main stages: defining assessment tools, forming assessment scales, and describing the procedure. To assess each component of mediation competence, it is proposed to use the following tools: *questionnaires* – for the cognitive component (students are offered test questions, for example: “What principles underlie mediation?” or “How to identify the hidden causes of conflict?”, which will allow checking the level of theoretical knowledge), *practical cases* – for the communicative and practical components (students are given a task, for example, to conduct negotiations between two conditional parties to the conflict (parents in a family dispute), when the task is evaluated according to the effectiveness of the dialogue and the quality of the proposed solutions), *observation* – for the emotional component (when performing cases, the teacher records how the student reacts to the emotional manifestations of the parties: does he remain calm, does he show empathy, or does he avoid bias), *reflection* (an additional tool when students write a short report on their experience in the case, analyzing their own actions and difficulties, which helps to assess their self-perception and understanding of the process).

Ranking of the model for the formation of mediator competence can be based on a five-point scale, where 1–2 points means a low level (lack of knowledge or skills, e.g., the student cannot explain the basic principles of mediation, or interrupts the interlocutors and does not listen); 3–4 points – an average level (availability of basic knowledge and skills, but with limited flexibility, e.g., the student manages to establish a dialogue, but a compromise is not reached, or the student supports the dialogue, but does not always clearly formulate thoughts); 5–6 points – a high level (deep understanding and effective application, e.g., the applicant offers a creative solution to the conflict taking into account the needs of both parties, creates an atmosphere of trust and actively promotes mutual understanding). The overall level of formation is determined as the arithmetic mean of all components, but with the possibility of analyzing each of them separately to identify weaknesses.

To obtain such an assessment, the teacher provides *preparation* for it: prepares questionnaires, cases, observation forms adapted to the level of students (for example, for the 3rd year – simpler conflicts, for the 4th year – more complex ones). Then students *perform tasks* (take a questionnaire (15–20 minutes), and then work with the case in groups or pairs under the supervision of an expert (30–40 minutes). The next stage is *the analysis of the results* (the teacher fills out evaluation sheets, where he records the scores for each component, and the students write a reflection (10–15 minutes). The last stage is *feedback*, when the results are discussed so that students understand their strengths and areas for growth.

We believe that such a model The formation of mediator competence has a number of advantages, as it is easy to apply, does not require complex resources and can be integrated into existing curricula. Thanks to practical cases, students gain real experience, and teachers gain objective data for adjusting classes. Meanwhile, the technique has certain caveats, as it depends on the qualifications of the experts conducting the observations, and may be less effective without regular use in the educational process. The proposed methodology is a basis for assessing mediator competence and can be improved by adding quantitative indicators (e.g., percentage of successfully resolved cases) or using software to analyze the results. Its implementation will contribute to improving the quality of training of social workers.

The readiness of a future social sphere specialist to resolve conflicts is a valuable resource of the individual, acts as a factor of success in the perception and productive resolution of conflicts during professional interaction, and helps in the effective performance of professional functions and roles. Such readiness will allow future social sphere specialists to quickly determine the true causes of conflict confrontation, will allow them to professionally manage conflict situations. We emphasize that readiness begins to form in the process of professional training in higher education institutions and is determined by social attitudes, motives, professional orientation, theoretical and practical training and individual typological characteristics. Thus, the professional qualities of a future social worker who is ready to resolve conflicts are understood as individual characteristics that contribute to the formation of a positive attitude towards his profession and the people he/she works with, the desire for personal growth, professional improvement. In the most general sense, the

personal component is based on such qualities as tolerance and empathy in conflict interaction.

Conclusions. In the process of work, we have established that mediator competence is an integrative characteristic that includes cognitive, communicative, emotional and practical components. These components play a key role in preparing specialists to perform mediation functions in conflict situations, which is an integral part of their professional activities. Theoretical analysis showed that mediator competence is of great importance for social work, as it contributes to effective conflict resolution and improving the quality of social services. Determining the levels of formation made it possible to establish assessment criteria that take into account knowledge, communication skills, emotional maturity and practical skills. Based on these data, we offer a model that combines questionnaires, practical cases, observations and reflection. This model allows you to assess the level of students' training objectively and identify areas for its improvement, track students' progress systematically, see their strengths and growth areas.

BIBLIOGRAPHY:

1. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*. 2004. 12 с.
2. Бліхар М., Бондарчук Н., Бугайчук А. Історія становлення та розвиток медіації як альтернативного способу вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7.
3. Дзюба Т. Конфліктологічна компетентність як складова професійної компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Спецвипуск*. 2002. С. 91–96.
4. Калаур С. Використання проблемних ситуацій та завдань під час формування у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язування професійних конфліктів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць: наук. записки РДГУ*. Рівне : РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 171–175.
5. Калаур С. Використання тренінгових технологій під час формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології : зб. наук. праць*. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я.М., 2017. Вип. 5/1. С. 86–98.
6. Кірдан О. Медіація як складник соціальних навичок та фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. 2023. 3 (144). С. 96–100.
7. Кірдан О. Поняття «медіація» та підходи до його трактування у сучасному науковому дискурсі. *Педагогічний часопис Волині*. №2 (13). 2019. С. 12–20. DOI: 10.29038/2415-8143-2019-02-12-20 URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16372/1/r_1-12-20.pdf
8. Міхновський Г. Історіографія становлення та розвитку альтернативних способів розгляду справ в Україні та світі. *Академічні візії*. 2024. 36. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13949293>
9. Омеляненко С. Формування конфліктологічної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технологія*, 2009. С. 235–239.
10. Пірен М. Основи конфліктології. 1997. 210 с.
11. Рассказова О., Чернецька Ю. Розробка концепції підготовки соціальних працівників у педагогічному ВНЗ на засадах регіонального підходу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. №6 (303) жовтень, 2016. Частина III. С. 56–63.

REFERENCES:

1. Bibik, N. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksivnyi analiz zastosuvannya [Competency-based approach: a reflective analysis of application]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraiński perspektivy: Biblioteka z osvithoi polityky*. K. : «K.I.S.», 12 s.
2. Blikhar, M., Bondarchuk, N., & Buhaichuk, A. (2023). Istoriia stanovlennia ta rozvytok mediatsii yak alternatyvnoho sposobu vyrishennia sporiv [History of the formation and development of mediation as an alternative method of dispute resolution]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 7.
3. Dzuiba, T. (2002). Konfliktolohichna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu. [Conflictological competence as a component of the professional competence of the head of a general educational institution]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukraińskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho. Spetsvypusk*. S. 91–96.
4. Kalaur, S. (2017). Vykorystannia problemnykh sytuatsii ta zavdan pid chas formuvannia u maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery hotovnosti do rozviazuvannia profesiinykh konfliktiv [Using problem situations and tasks when forming future social sphere specialists' readiness to resolve professional conflicts]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity : zb. nauk. prats: nauk. zapysky RDHU*. Rivne: RDHU, 17(60). S. 171–175.
5. Kalaur, S. (2017). Vykorystannia treninhovykh tekhnolohii pid chas formuvannia hotovnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery do rozviazannia konfliktiv u profesiinii diialnosti. [The use of training technologies in the formation of readiness of future social sphere specialists for conflict resolution in professional activities]. *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii : zb. nauk. prats. PereiaslavKhmelnitskyi: FOP Dombrovska Ya.M., 5/1*. S. 86–98.
6. Kirdan, O. (2023). Mediatsiia yak skladnyk sotsialnykh navychok ta fakhovykh kompetentstey maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Mediation as a component of social skills and professional competencies of future social workers]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukraińskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*. 3 (144). S. 96–100.
7. Kirdan, O. (2019). Poniattia «mediatsiia» ta pidkhody do yoho traktuvannia u suchasnomu naukovomu dyskursi [The concept of «mediation» and approaches to its interpretation in modern scientific discourse]. *Pedahohichni chasopys Volyni*. №2 (13). S.12–20. DOI: 10.29038/2415-8143-2019-02-12-20.
8. Mikhnovsky, H. (2024). Istoriografia stanovlennia ta rozvytku alternatyvnykh sposobiv rozghliadu sprav v Ukraini ta sviti [Historiography of the formation and development of alternative methods of considering cases in Ukraine and the world]. *Akademichni vizii*. 36. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13949293>.
9. Omelianenko, S. (2009). Formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv [Formation of conflictological competence of future social educators]. *Pedahohika vyshchoi shkoly: metodolohiia, teoriia, tekhnolohiia*. S. 235–239.
10. Piren, M. (1997). Osnovy konfliktolohii [Basics of conflict theory]. 210 s.
11. Rasskazova, O., & Chernetska, Yu. (2016). Rozrobka kontseptsii pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv u pedahohichnomu VNZ na zasadakh rehionalnoho pidkhodu [Development of a concept for training social workers at a pedagogical university based on a regional approach]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: Pedahohichni nauky*. 6 (303). Part III. S. 56–63.

Дата надходження статті: 27.05.2025

Дата прийняття статті: 15.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364-787.2-055.2:364.63-027.553(043)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.5>

Руслан ГОРЧИНСЬКИЙ

аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0001-7156-5904

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus Author ID: 57192588245

Web of Science Researcher ID: N-5194-2015

Бібліографічний опис статті: Горчинський, Р., Лях, Т. (2025). Перенаправлення як складова взаємодії суб'єктів при роботі з постраждалими від домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 36–42, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.5>

ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРИ РОБОТІ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розкрито суть перенаправлення як важливої складової міжвідомчої взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. У центрі уваги – не лише нормативно-правові засади реалізації цього механізму, але й практичні аспекти його застосування фахівцями соціальної роботи в контексті надання комплексної підтримки постраждалим особам. Метою дослідження є визначення змісту, етапів та умов ефективного перенаправлення як інструменту координації зусиль різних суб'єктів на місцевому рівні задля забезпечення доступу постраждалих до якісних послуг із урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

Актуальність теми зумовлена посиленням ризиків домашнього насильства в умовах повномасштабної війни в Україні, що супроводжується загостренням психологічної напруги в суспільстві, дестабілізацією сімейних систем, зростанням вразливості окремих категорій населення, особливо жінок, дітей, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. У таких обставинах питання налагодження чіткої системи перенаправлення, заснованої на принципах довіри, конфіденційності та професійної відповідальності, набуває виняткового значення.

У межах дослідження здійснено поетапний аналіз процедури перенаправлення: від первинного виявлення потреб постраждалої особи – до організації ефективної комунікації між фахівцями різних установ і отримання зворотного зв'язку. Особливу увагу приділено ризикам повторної травматизації, необхідності дотримання конфіденційності, важливості особистого контакту між фахівцями та супровідної підтримки постраждалої особи в процесі переходу до іншого надавача послуг. Наголошено, що перенаправлення не повинно обмежуватись формальним заповненням документа, а має передбачати цілісний супровід і створення атмосфери психологічної безпеки.

У статті обґрунтовано, що механізм перенаправлення є не лише технологічним інструментом, але й формою професійної етики у соціальній роботі, що відображає рівень розвиненості міжвідомчої взаємодії, культури комунікації між суб'єктами системи та готовності фахівців відповідально реагувати на виклики часу.

Ключові слова: домашнє насильство, соціальна робота, міжвідомча взаємодія, перенаправлення, кризова допомога, конфіденційність, воєнний час, постраждалі особи.

Ruslan HORCHYNSKYI

Postgraduate Student at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0001-7156-5904

Tetiana LIAKH*PhD in Education, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053***ORCID:** 0000-0002-8807-0497**Scopus Author ID:** 57192588245**Web of Science Researcher ID:** N-5194-2015

To cite this article: Horchynskiy, R., Liakh, T. (2025). Perenapravlennia yak skladova vzaємодії суб'єктів pry roboti z postrazhdalymy vid domashnoho nasylstva [Referral as a mechanism of collaboration between stakeholders in supporting victims of domestic violence]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 36–42, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.5>

REFERRAL AS A MECHANISM OF COLLABORATION BETWEEN STAKEHOLDERS IN SUPPORTING VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

This article examines the referral mechanism as a pivotal element of interagency cooperation in addressing domestic violence in Ukraine. It presents an in-depth exploration of the normative foundations, practical implementation, and ethical dimensions of referral practices within the framework of social work. In particular, the study emphasizes the role of referral not merely as an administrative procedure, but as a complex, client-centered process aimed at ensuring that victims of domestic violence receive timely, targeted, and holistic assistance. The purpose of the article is to articulate the structure, content, and operational conditions of referral as a critical tool for ensuring continuity of care and coordination among institutional actors involved in the prevention and response to domestic violence.

The relevance of the research is heightened by the ongoing full-scale war in Ukraine, which has triggered widespread social disruptions, displacement, and trauma. These conditions have led to a sharp increase in cases of domestic violence, particularly affecting vulnerable populations such as women, children, persons with disabilities, and internally displaced persons. The war has also strained the capacity of social service systems and revealed gaps in interagency communication and coordination. In this context, the referral mechanism becomes an essential means of bridging service gaps, strengthening institutional responsiveness, and reducing the risk of retraumatization for victims.

The article details a three-stage model of referral: (1) identifying the appropriate service provider based on the victim's specific needs; (2) conducting the referral process with sensitivity, confidentiality, and consent; and (3) ensuring feedback and monitoring the effectiveness of the service delivered. Each stage is discussed in relation to the principles of professional social work, including client dignity, informed decision-making, trauma-informed care, and interprofessional accountability. The study underscores that the referral process should not be reduced to the issuance of a formal document. Rather, it should involve active accompaniment, clear communication, and emotional support, especially in crisis or post-traumatic contexts.

Importantly, the article calls attention to structural and professional prerequisites for effective referral. These include trust among professionals across institutions, clarity about service mandates and procedures, mutual respect for roles and competencies, and a shared commitment to the best interests of the client. The research also highlights the importance of preliminary coordination between professionals, confidentiality protocols, and sustained client follow-up after referral.

By conceptualizing referral as both a social work intervention and a reflection of intersectoral solidarity, the article contributes to the development of trauma-informed, client-centered service models in wartime Ukraine. It advocates for a human rights-based approach in building inclusive, resilient support systems for survivors of domestic violence—systems that do not only respond to violence, but proactively restore agency, trust, and safety.

Key words: domestic violence, social work, interagency cooperation, referral, crisis assistance, confidentiality, wartime, victims.

Постановка проблеми. Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем в Україні, що загострилася в умовах повномасштабної війни. Збройна агресія Російської Федерації спричинила не лише масштабні людські втрати та руйнування інфраструктури, а й поглиблення соціальних криз усередині громад. Зростання рівня стресу, втрата домівок, економічна нестабільність, проживання у переповнених шелтерах, повернення демобілізованих військовослужбовців,

які мають бойовий досвід, – усе це призводить до зростання випадків насильства в родинях, зокрема й домашнього (Денисюк та ін., 2023).

У таких умовах зростає потреба в узгодженій, чітко скоординованій системі реагування на випадки насильства, яка б забезпечувала не лише оперативну допомогу, а й подальший супровід постраждалих осіб. Особливої важливості набуває механізм перенаправлення – як ефективний інструмент забезпечення безперервності надання соціальних, психологічних,

медичних, правових послуг. Наявність якісного перенаправлення дозволяє уникнути дублювання дій, втрати часу, повторної травматизації особи та сприяє формуванню довіри до системи підтримки загалом.

Попри нормативне закріплення порядку взаємодії суб'єктів, практика показує наявність численних проблем – недостатній рівень міжвідомчої комунікації, неузгодженість у визначенні потреб постраждалої особи, відсутність персоніфікованого супроводу в кризових випадках. Війна висунула додаткові виклики: фахівці працюють в умовах перевантаження, дефіциту ресурсів і високого емоційного вигорання. Тому особливої актуальності набуває питання осмислення перенаправлення не як суто адміністративної процедури, а як чутливого, гуманістичного процесу, в центрі якого – потреби та гідність постраждалої особи.

Дослідження сутності, етапів і умов ефективного перенаправлення в контексті сучасних викликів – зокрема у воєнний час – є надзвичайно актуальним для розвитку інституційної спроможності системи соціального захисту, посилення фахової компетентності спеціалістів та впровадження принципів міжвідомчої довіри й колегіальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У дослідженнях сучасних українських науковців наголошується на важливості соціальної профілактики як системної діяльності, що покликана зменшити ризики сімейного неблагополуччя та попередити випадки домашнього насильства. У статті А. Дулі, Т. Лях та Т. Спіріної акцент зроблено на викликах, які постають перед родинami у процесі повернення з фронту учасників бойових дій. Авторки підкреслюють, що період реінтеграції потребує делікатного психосоціального супроводу всієї сім'ї, особливо в контексті можливих проявів напруженості, агресії чи нерозуміння в межах домашніх стосунків (Дуля та ін., 2024).

У публікації Т. Лях, Т. Спіріної та Н. Клішевич розкривається концепт соціальної профілактики сімейного неблагополуччя на рівні територіальної громади. Дослідниці зазначають, що ефективна профілактична діяльність потребує міжсекторальної взаємодії, налагодження локальної мережі допомоги, формування довіри до фахівців соціальної сфери. Особлива увага приділяється перенаправленню

як механізму інтеграції різних інституцій у процесі вчасного виявлення та підтримки сімей, що опинились у складних життєвих обставинах (Лях та ін., 2022).

Ці наукові позиції поглиблюють розуміння ролі профілактичної соціальної роботи в сучасних умовах, особливо в громадах, які зазнали впливу війни, і підтверджують актуальність аналізу перенаправлення як чутливого інструменту підтримки родин та постраждалих від домашнього насильства.

У колективній монографії «Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики» (за редакцією В. Петровича, С. Чернети) узагальнено сучасні теоретичні підходи та практичні моделі підтримки сімей у складних життєвих обставинах, зокрема з акцентом на попередження домашнього насильства (Петрович та ін.). Автори аналізують профілактику як невід'ємну частину соціальної роботи, що передбачає як раннє виявлення ознак насильства, так і міжвідомчу взаємодію в процесі реагування. У розділі, присвяченому соціально-правовому захисту постраждалих від домашнього насильства, С. Чернета розкриває специфіку правозахисної функції соціального працівника, підкреслюючи важливість правової обізнаності постраждалих та ролі фахівця у забезпеченні доступу до захисних механізмів. А. Конончук у своєму дослідженні зосереджується на соціально-педагогічній профілактиці жорстокого поводження з дітьми в родині, акцентуючи увагу на профілактичній діяльності соціального педагога у закладі загальної середньої освіти. В. Петрович і В. Лютий розглядають профілактику як соціальну послугу для сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, обґрунтовуючи важливість системного підходу, партнерської взаємодії суб'єктів та розбудови локальних сервісів підтримки.

Зазначені підходи є важливими для осмислення системи соціальних послуг у сфері запобігання домашньому насильству, зокрема в аспекті перенаправлення як форми міжвідомчої співпраці.

Мета статті. Розкриття змісту та значення перенаправлення як складової міжвідомчої взаємодії у сфері протидії домашньому насильству, визначення ключових етапів та умов його ефективного реалізації в практиці соціальної роботи з постраждалими особами.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання і протидію домашньому насильству», серед основних напрямів реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії домашньому насильству визначені: ефективне реагування на випадки домашнього насильства та надання допомоги і захисту постраждалим особам (Про запобігання та протидію домашньому насильству, 2024). Забезпечити досягнення результатів за наведеними напрямами має спільна робота всіх залучених суб'єктів, побудована на принципах взаємодії. Ключовим документом, який розкриває зміст, принципи та засади такої взаємодії, є «Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (далі – Порядок), затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658 (Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, 2024). Даний Порядок визначає процес взаємодії суб'єктів як обов'язкову складову роботи із особами, постраждалими від домашнього насильства, а також окреслює повноваження кожного суб'єкту щодо надання конкретних послуг для постраждалих осіб та відповідальність за дотримання механізму спільних дій. Тобто Порядок законодавчо закріплює принцип комплексного надання фахової допомоги завдяки колективному впливу на ситуацію домашнього насильства, в рамках якого окремий спеціаліст кожного суб'єкту не лише професійно виконує власні обов'язки, а й діє узгоджено із фахівцями інших суб'єктів заради задоволення потреб постраждалої особи.

Ідея механізму взаємодії полягає у тому, що ймовірно постраждала особа може звернутись із запитом щодо допомоги до будь-якого із суб'єктів взаємодії. Точкою входу до системи підтримки є кабінет кожного фахівця і фахівчині, які здійснюють практичну діяльність за напрямом запобігання і протидії домашньому насильству. Спеціаліст, що здійснює контакт, вислухавши постраждалу особу, з'ясувавши потребу у екстреній допомозі (і в разі потреби забезпечивши її надання), має проінформувати про доступні у громаді сервіси і, в разі наявності згоди на отримання конкретної

допомоги, якісно перенаправити постраждалу особу саме до тієї установи/закладу, яка надає потрібні послуги. Як бачимо, процедура перенаправлення є вкрай важливою складовою процесу результативної взаємодії (Блага, с. 51, 2020).

У соціальній роботі під поняттям «перенаправлення» розуміється процес скерування клієнта до іншого надавача послуг у разі виникнення потреби клієнта у допомозі, що перебуває поза обсягом даного надавача послуг (Створення та впровадження механізму перенаправлення – WCU – Жіночий консорціум України, 2025). Перенаправлення має відбуватись із дотриманням основних принципів соціальної роботи, із обов'язковим забезпеченням конфіденційності інформації про постраждалу особу. Фахівець, що здійснює перенаправлення, має врахувати поточний психологічний стан постраждалої особи, а також ймовірність ретравматизації від необхідності наново повторювати власну соціальну історію.

Формальною складовою перенаправлення є створення відповідного документу – для надавачів соціальних послуг це направлення сім'ї/особи до іншого суб'єкта для надання соціальних послуг (Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, 2018), затвердженого наказом Міністерства соціальної політики від 13.07.2018 № 1005. Однак наявність офіційного документу є лише частиною процедури перенаправлення, її формалізованим підтвердженням. Для досягнення потрібного результату фахівець має виконати інші важливі дії, які умовно можна об'єднати у три етапи – визначення суб'єкта, направлення до суб'єкта, зворотний зв'язок.

Початковий етап перенаправлення має на меті визначити ту установу/структуру, послуги якої найкраще задовольняють запит постраждалої особи. На цьому етапі важливо:

- виявити конкретну потребу особи, яка звернулась за допомогою;
- визначити послугу, яка може задовольнити дану потребу;
- визначити суб'єкта/організацію/установу, яка надає потрібні послуги;
- запропонувати постраждалій особі скористатись саме цією послугою визначеного суб'єкта, пояснити механізм її отримання;

- відповісти на всі уточнюючі запитання щодо процедури отримання послуги та діяльності відповідного суб'єкта;

- отримати згоду на здійснення перенаправлення.

Другий етап – власне направлення до іншого суб'єкта/установи/організації. Коректними діями фахівця на даному етапі мають бути:

- встановлення контакту із фахівцем відповідного суб'єкта, знеособлене інформування про потребу у послугі, перевірка наявності даної послуги і можливості її отримання;

- попередня домовленість про день та час отримання послуги, умови її отримання, необхідні документи тощо;

- інформування отримувача послуги про конкретні деталі, підтвердження згоди на отримання послуги;

- створення документу перенаправлення (заповнення форми направлення), видача документа особі, яка направляється;

- проговорення подальших кроків для отримання послуги;

- встановлення домовленості про зворотний зв'язок.

При здійсненні перенаправлення особи, постраждалої від домашнього насильства, важливо на етапі інформування про обрану послугу опрацювати всі можливі застереження. В окремих випадках, враховуючи психологічний стан постраждалої особи, варто здійснити візит до іншої установи разом із нею. Проте також важливо окреслити саме допоміжну, підтримуючу роль фахівця у такому випадку. Фахівець соціальної роботи не має отримувати послугу замість постраждалої особи – він може бути поруч і підсилити впевненість, проте не робити важливі кроки замість отримувача.

Завершальним, третім етапом перенаправлення є отримання зворотного зв'язку. Суть цього етапу – здійснити моніторинг перенаправлення, переконатись, що направлена особа дійсно отримала послугу, що дана послуга вирішила запит або потребу постраждалої особи. На цьому етапі варто:

- отримати зворотний зв'язок як від особи, яка була направлена до іншого суб'єкта, так і від фахівця, до якого направлялась особа;

- на підставі зворотного зв'язку прийняти рішення про подальші дії.

Виконання описаної процедури перенаправлення створює більш сприятливі умови для отримання необхідної послуги, аніж видача виключно документа перенаправлення. Фахівець, який направляє клієнта до іншого суб'єкта, на етапі пропозиції може відповісти на наявні питання, зняти тривожність, викликану невідомою процедурою надання послуги, а також продемонструвати власну підтримку. Таким чином, створена атмосфера довіри та безпеки ніби переходить разом із направленою особою до іншого фахівця.

Варто зазначити, що наведена схема буде працювати тільки в разі дотримання умов успішного перенаправлення, які включають у себе:

- довіру фахівців до професіоналізму інших спеціалістів суб'єктів взаємодії;

- чітке окреслення суті самої послуги і процедури її отримання на етапі прийняття рішення;

- відвертість фахівця із отримувачем стосовно змісту і процедури послуги, яка пропонується;

- окреслення переліку особистих даних та інформації щодо випадку насильства, яка має бути повідомлена колегам;

- особистий контакт із фахівцем іншого суб'єкта, попереднє ознайомлення із ситуацією із дотриманням принципу конфіденційності і передачі тільки тієї інформації, яка дійсно потрібна у процесі надання послуги;

- здійснення моніторингу подальшого шляху отримувача.

Наведений підхід до розуміння суті процесу перенаправлення наразі є інноваційним в практиці соціальної роботи. Проте саме глибинне, а не формальне відпрацювання перенаправлення дозволяє постраждалій особі відчувати підтримку на кожному кроці в процесі вирішення наявних проблем і підвищує якість процесу взаємодії всіх суб'єктів, які дотичні до роботи із постраждалою особою.

Висновки. Проаналізоване у статті явище перенаправлення підтверджує його ключове значення як компонента ефективної взаємодії між суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Перенаправлення є не лише організаційним кроком, а цілісним соціальним процесом, спрямованим на забезпечення постраждалої

особи доступом до фахової, індивідуалізованої допомоги. Успішна реалізація цього процесу можлива лише за умови дотримання міжвідомчої етики, професійної поваги між фахівцями, належної комунікації та конфіденційності. У ході дослідження було встановлено, що формальний підхід до перенаправлення знижує ефективність допомоги та може призводити до повторної травматизації особи. Повноцінне перенаправлення має включати три етапи: визначення відповідного суб'єкта, направлення до нього та отримання зворотного зв'язку. Особливої уваги потребують найвразливіші категорії постраждалих, які потребують супроводу і психологічної підтримки протягом усього

процесу. Відсутність злагодженої комунікації між суб'єктами негативно впливає на цілісність системи реагування на випадки домашнього насильства. Хоча чинні нормативні документи створюють необхідну законодавчу рамку, вони потребують ширшого практичного впровадження з урахуванням умов воєнного стану та нових соціальних викликів.

Розуміння перенаправлення як міжсекторального процесу з гуманістичним ядром є запорукою ефективної соціальної роботи в умовах соціальної кризи та війни. Це не лише управлінське рішення, а й вияв солідарності, гідності та професійної відповідальності перед тими, хто потребує допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/> (дата звернення: 18.04.2025).
2. Дуля А., Лях Т., Спіріна Т. Готовність сімей до повернення учасника бойових дій додому. *Humanitas*. 2024. № 2. С. 24–29. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.4> (дата звернення: 27.05.2025).
3. Лях Т., Спіріна Т., Клішевич Н. Соціальна профілактика сімейного травматизму в територіальній громаді. *Соціальна робота та освіта*. 2022. 9 (2). 245–255. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.5>
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 27.05.2025).
5. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Каб. Міністрів України від 22.08.2018 № 658 : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text> (дата звернення: 27.05.2025).
6. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ М-ва соц. політики України від 13.07.2018 № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text> (дата звернення: 27.05.2025).
7. Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : практ. посіб. / за ред. А.Б. Блага. Київ : ФОП Клименко, 2020. 156 с.
8. Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики : колективна монографія / за ред. В. Петровича, С. Чернети. Луцьк : ФОП Гадяк Ж. В., друкарня «Волиньполіграф», 2021. 342 с.
9. Створення та впровадження механізму перенаправлення – *WCU – Жіночий консорціум України*. URL: https://wcu-network.org.ua/possessing-equal-rights/news/Stvorennja_ta_vprovadzhennja_mexanzmu_perenapravlennja (дата звернення: 27.05.2025).

REFERENCES:

1. Epel, O. V., Liakh, T. L., Silantjeva, I. V., & et al. (2023). *Aktualni pyttannia sotsialnoi roboty : navch. posib. [Current issues of social work : education. manual]*. Kyiv, Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian].
2. Dulia, A., Liakh, T., & Spirina, T. (2024). Hotovnist' simey do povernennya uchasnyka boyovykh diy dodomu [Readiness of families to return a combatant home]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 24–29 [in Ukrainian].
3. Liakh, T., Spirina, T. & Klishevych, N. (2022). Sotsialna profilaktyka simeinoho travmatyzmu v terytorialnii hromadi [Social prevention of family injury in the territorial community]. *Social work and education*, 9 (2), 245–255 [in Ukrainian].
4. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu : Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII [On prevention and counteraction to domestic violence: Law of Ukraine dated 07.12.2017 No. 2229-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii subiektiv, shcho zdiisniuiut zakhody u sferi zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu i nasylstvu za oznakoiu stati : Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 22.08.2018 № 658 [On approval of the Procedure for interaction of entities implementing measures in the field of prevention and counteraction

to domestic violence and gender-based violence: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 22.08.2018 No. 658]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text> [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia form obliku sotsialnoi roboty z simiamy/osobamy, yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttievykh obstavynakh : Nakaz M-va sots. polityky Ukrainy vid 13.07.2018 № 1005 [On approval of forms of accounting for social work with families/individuals in difficult life circumstances: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 13.07.2018 No. 1005]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text> [in Ukrainian].

7. Blaga, A. B. (Eds.). (2020). *Putivnyk koordynatora zakhodiv u sferi zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu : praktychnyi posibnyk* [Guide for the coordinator of activities in the field of prevention and counteraction to domestic violence : practical manual]. Kyiv : FOP Klymenko [in Ukrainian].

8. Petrovych, V., & Cherneta, S. (Eds.). (2021). *Sotsialna robota z simiamy: teorii, modeli, efektyvni praktyky* [Social work with families: theories, models, effective practices]. Private entrepreneur Hadyak Zh. V., Volynpoligraf printing house [in Ukrainian].

9. Stvorennia ta vprovadzhennia mekhanizmu perenapravlennia [Creation and implementation of a redirection mechanism]. *WCU – Women's Consortium of Ukraine*. Retrieved from https://wcu-network.org.ua/possessing-equal-rights/news/Stvorennja_ta_vprovadzhennja_mexanzmu_perenapravlennja [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 03.06.2025

Дата прийняття статті: 16.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364-786:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.6>

Олександра ГУБАР

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бульв. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0003-4051-616X

Інна БЕЛОВА

кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бульв. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0003-2461-0789

Бібліографічний опис статті: Губар, О., Белова, І. (2025). Кризове консультування в соціальній роботі: інтеграція психологічного підходу як основи ефективної допомоги клієнтам. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 43–52, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.6>

КРИЗОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ДОПОМОГИ КЛІЄНТАМ

У статті досліджено специфіку кризового консультування в соціальній роботі в умовах військових дій в Україні, що супроводжується масовою психологічною травматизацією населення. Обґрунтовано потребу інтеграції психологічного підходу, зокрема психоедукації та когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) у професійну діяльність соціальних працівників для ефективної допомоги вразливим категоріям населення. Продемонстровано, що війна як гіперекстремальний чинник призводить до колективної травматизації, тривалого дистресу, дезадаптації та розвитку психологічних і психосоматичних розладів. За таких умов традиційні підходи соціальної роботи є недостатніми. Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний аналіз – поєднання знань із кризової психології, нейрофізіології стресу та практики соціального консультування. Виявлено, що ефективне кризове консультування потребує глибокого розуміння природи стресової реакції, динаміки кризового стану та етапів травматизації. У роботі представлено адаптовану модель поетапного кризового втручання, побудовану на основі «Теорії триєдиного мозку» П. Макліна, що включає психоедукацію, емоційну стабілізацію та формування поведінкових стратегій. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні ефективності поєднання психоедукації з базовими інструментами КПТ у контексті соціальної роботи без необхідності повноцінної психотерапевтичної підготовки. Доведено, що навіть базові інтервенції, такі, як нормалізація емоційних реакцій, стабілізаційні техніки, робота з автоматичними думками, можуть стабілізувати психоемоційний стан клієнтів. У висновках підкреслено, що в умовах зростання психологічного навантаження на населення України внаслідок війни, кризове консультування має стати обов'язковим компонентом професійної діяльності соціального працівника. Його поєднання з доказовими психотерапевтичними методами, зокрема, КПТ та освітньою складовою (психоедукація) забезпечує комплексну психологічну підтримку, підвищує адаптивність клієнтів і сприяє збереженню психічного здоров'я. Запропоновано шляхи інтеграції таких підходів у систему соціальних послуг через короткотермінові інтервенції, освітні програми та міждисциплінарну підготовку фахівців.

Ключові слова: стрес, криза, травма, психологічна травма, соціальний працівник, соціальна робота, кризове консультування, психоедукація, когнітивно-поведінкова терапія.

Oleksandra HUBAR

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Security, Cherkasy State Technological University, 460 Shevchenko Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0003-4051-616X

Inna BELOVA*PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Social Security, Cherkasy State Technological University, 460 Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006***ORCID:** 0000-0003-2461-0789

To cite this article: Hubar, O., Belova, I. (2025). Kryzove konsultuvannia v sotsialnii roboti: intehrat-siia psykholohichnoho pidkhotu yak osnovy efektyvnoi dopomohy kliientam [Crisis counseling in social work: Integrating a psychological approach as the basis for effective client support]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 43–52, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.6>

CRISIS COUNSELING IN SOCIAL WORK: INTEGRATING A PSYCHOLOGICAL APPROACH AS THE BASIS FOR EFFECTIVE CLIENT SUPPORT

The article explores the specifics of crisis counseling in social work under the conditions of military conflict in Ukraine, which is accompanied by widespread psychological traumatization of the population. The need to integrate a psychological approach – particularly psychoeducation and cognitive behavioral therapy (CBT) – into the professional practice of social workers is substantiated as a means of providing effective assistance to vulnerable population groups. It is demonstrated that war, as a hyper-extreme factor, leads to collective traumatization, prolonged distress, maladaptation, and the development of psychological and psychosomatic disorders. Under such conditions, traditional approaches in social work prove insufficient. The methodological foundation of the study is based on an interdisciplinary analysis that combines insights from crisis psychology, the neurophysiology of stress, and the practice of social counseling. The study reveals that effective crisis counseling requires a profound understanding of the nature of stress responses, the dynamics of crisis states, and the stages of traumatization. An adapted model of step-by-step crisis intervention is presented, based on P. MacLean's "triune brain theory," which incorporates psychoeducation, emotional stabilization, and the development of behavioral strategies. The scientific novelty lies in substantiating the effectiveness of combining psychoeducation with basic CBT tools within the context of social work without requiring full-scale psychotherapeutic training. It is shown that even basic interventions – such as normalization of reactions, stabilization techniques, and work with automatic thoughts – can significantly stabilize clients' psycho-emotional state. The conclusions emphasize that, given the increasing psychological burden on Ukraine's population due to war, crisis counseling must become an essential component of the social worker's professional activities. Its integration with evidence-based psychotherapeutic methods such as CBT, along with an educational component involving psychoeducation, provides comprehensive support, enhances clients' adaptive capacity, and contributes to the preservation of mental health. The article proposes pathways for integrating these approaches into the system of social services through short-term interventions, educational programs, and interdisciplinary specialist training.

Key words: stress, crisis, trauma, psychological trauma, social worker, social work, crisis counseling, psychoeducation, and cognitive behavioral therapy (CBT).

Актуальність проблеми. Повномасштабна війна, що триває понад три роки в Україні, спричинила масштабні соціальні трансформації та формування нових вразливих верств населення. До них належать: внутрішньо переміщені особи (ВПО), особи, які зазнали тяжких психоемоційних потрясінь внаслідок бойових дій, пережили обстріли, втратили житло або близьких, учасники бойових дій, особи, що пережили полон та тортури. Зазначені верстви населення стикаються з низкою проблем психологічного змісту – психологічною травмою, дезадаптацією, соціальною ізоляцією, посттравматичним стресовим розладом тощо.

Кількість осіб, що належать до зазначених вразливих груп, продовжує стрімко зростати внаслідок бойових дій, що тривають. У зв'язку з цим суттєво змінюється професійний кон-

текст діяльності соціального працівника. Його функції частіше включають роботу з кризовими станами, надання психологічної та інформаційної підтримки особам, які пережили травматичні події, сприяння їх соціальній інтеграції та реадаптації. Виконання даних функцій є важливим завданням сьогодення, адже за даними Міністерства охорони здоров'я України, наслідки психотравмативного впливу, включаючи посттравматичний стресовий розлад, позначатимуться на психічному здоров'ї населення щонайменше протягом 7–10 років після завершення бойових дій [1].

Відповідно, зміст професійної діяльності соціального працівника у воєнний час набуває нового характеру та масштабу – дедалі більше орієнтується на роботу з кризовими станами, пов'язаними не лише із сімейним насильством

чи соціальним неблагополуччям, як це було раніше, а з травматичним досвідом війни. Така діяльність має враховувати специфіку травматичного досвіду осіб, комплексність їхніх потреб та потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує психологічну, правову та соціальну допомогу. Це обумовлює необхідність якісної підготовки соціальних працівників, зокрема з основ кризової психології, нейрофізіології стресу та базових принципів кризового консультування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження праць таких вітчизняних науковців, як Хлівнюк Т. П., Кулава К. О. (2021), Тюття Л. Т., Іванова І. Б. (2008), Логвінова О. Г., Рассказова О. (2021) засвідчує зростаюче значення інтеграції психологічного підходу в соціальне консультування, зокрема через використання когнітивно-біхевіористичних, психодинамічних та емоційно підтримувальних технік у кризових інтервенціях. У контексті війни, як показано у працях Панка В. Г. (2022), Варнави У. В. (2023), Сахарук Ю. (2024), кризове консультування розглядається як невід’ємна складова соціального супроводу вразливих категорій населення, що потребує травмоцентрованих і адаптаційних підходів.

Водночас, актуалізується потреба міждисциплінарного вивчення впливу тривалого стресу на психосоматичне здоров’я населення (Г. Сельє (1992), Сивогракова З. А. (2015), Овчаренко О. Ю. (2023)), що дозволяє обґрунтувати необхідність розробки нових методів соціальної роботи, спрямованих на своєчасну корекцію дезадаптивних станів у різних верств населення, що пережили сильний стрес та травми внаслідок війни.

Метою дослідження є аналіз психологічних аспектів переживання особою кризи та довготривалого впливу стресу, а також обґрунтування доцільності інтеграції психологічного підходу, зокрема психоедукації та когнітивно-поведінкових методів у практику кризового консультування в соціальній роботі в період військових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військові дії спричинили кризові явища у різних сферах життєдіяльності особистості. Криза (від грецьк. *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат) – це важливий перехідний стан людини, який породжується

проблемою, що постала перед людиною, викликану зовнішніми або внутрішніми причинами, від якої вона не може піти і яку не може швидко здолати звичними способами (Вітенко, Вітенко, 2001, с. 54). Основними сферами, в яких люди переживають кризу є: безпека, екзистанційна (зміна сенсів життя та цінностей), само ідентичність, що, у сукупності, виступає потужним стресогенним фактором, здатним дестабілізувати психоемоційний стан людини.

Кризові явища, спричинені війною на території України, супроводжуються значною кількістю травматичних подій, що мають деструктивний вплив на психічне здоров’я населення. Травма (від грецьк. «*τράυμα*» – «рана») – надзвичайно стресова життєва подія, суб’єктивна безпомічність, безпорадність, незахищеність; відчуття, що це неможливо пережити – «рана в душі» (Возніцина, Литвиненко, 2020, с. 9). Поняття «травма» століттями використовувалося як медичний термін, що означає «фізичне пошкодження живої тканини під впливом зовнішніх факторів». В 1889 році Оппенгейм вперше описав «травматичний невроз» у жертв залізничних катастроф і, таким чином, поняття «травма» набуло також психологічного значення (Сивогракова, 2015, с. 8).

Нині єдиного підходу до визначення поняття «психологічна травма» немає. Визначення «психологічної травми» зумовлюється тим способом, у який людина її отримала: через подію, через переживання, спричинені подією; через наслідки події; через процес (табл. 1).

Зважаючи на зазначене, можна визначити *психологічну травму*, як раптову, небезпечну подію, що пригнічує психіку, яка викликає почуття безпорадності та запускає патологічний процес формування різного роду симптомів та дисфункцій.

Війна є гіперекстремальною травмовною ситуацією для особистості: психологічні та фізичні навантаження, які вона викликає, часто перевищують людські можливості, руйнують звичну поведінку і дії, можуть спричинити небезпечні наслідки. Гіперекстремальними можна вважати несподівану втрату близької людини, полон, тортури, насильство (особливо якщо є загроза життю чи цілісності), присутність при загибелі чи травмуванні тощо (Возніцина, Литвиненко, 2020, с. 14).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «психологічна травма» (Сивогракова, 2015, с. 40)

№	Підхід	Характеристика
1	Травма як подія (за Ч. Фіглі)	Несподівана – настає раптово. Небезпечна – пов'язана з загрозою для життя чи тілесні недоторканості. Та, що пригнічує – перебуває поза діапазоном нормального життєвого досвіду (втрата контролю, безпорадність).
2	Травма як переживання (Еті Пінус)	Травма трапляється, коли людина піддається впливу переважної події, яка робить її безпорадною перед обличчям нестерпної небезпеки, тривоги та інстинктивного збудження Наявність тих чи інших гострих переживань у момент травматичної події ще може служити критерієм у тому, що можна було з упевненістю говорити, що у даної людини згодом симптоми травми зберігатимуться і розвиватимуться.
3	Травма як наслідок травматичної події	Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – інтенсивна, неспокійна, відстрочена і, як правило, пролонгована реакція на травматичний стрес, здатний викликати психічні порушення практично у будь-якої людини. Травма усвідомлення: діти, що зазнали сексуального насильства, тільки в підлітковому віці розуміють, що з ними сталося. Травма оцінки: в момент небезпеки людина діяла адекватно і зібрано і лише потім оцінила події і злякалася постфактум. Травма уяви: постфактум, після настання стресової події, людина уявлятиме можливі наслідки.
4	Травма як процес	1-й етап. Гостра реакція на стрес (2–4 доби); 2-й етап. Гострий стресовий розлад (від 2–4 діб до 1 місяця); 3-й етап. ПТСР (більше 1 місяця).

Для всього населення України в сучасних умовах відбувається паралельне формування як індивідуальної, так і колективної травмизації, що, відповідно, негативно позначається на рівні психологічного здоров'я. До особливостей сучасної колективної травмизації населення України варто віднести:

- значну соціальну фрустрацію, тому що міжлюдська взаємодія значно більш значима, ніж природні та техногенні чинники;
- необмеженість у просторі (охоплює все населення незалежно від безпосередньої причетності до травматичних подій через механізм віртуалізації);
- неможливість швидкого реагування, його розтягнутість у часі (сучасні події накладаються на 8-річний період війни та додатково підсилюються через міжпоколінну травматичну пам'ять);
- глибоке та колективне відчуття несправедливості того, що відбулося, з усвідомленням невинуватості жертв та неможливістю протистояти, коли об'єктами травмизації стали соціальні групи, а не тільки окремі люди, причому травмованою себе відчуває вся група, навіть ті, хто встиг евакуюватися, кого особисто не торкнулася трагедія (Буча, Гостомель, Ірпінь, Мощун, Маріуполь тощо);
- тривалий характер травмизації (війна продовжується, отже, не настає період опра-

цювання травми, а в неопрацьованих травмах є багато прихованих психосоматичних наслідків) (Грузинська, 2022, с. 99).

Під час війни люди відчують значний психологічний тиск, який виражається у зіткненні з травматичними подіями та стресом. Ці негативні впливи зазвичай спричиняють різний ступінь емоційного реагування, від почуття тривоги та невпевненості до серйозних кризових станів та посттравматичного стресового розладу (табл. 2).

Систематичне перебування у стані загрози життю, втрата близьких, руйнування соціальних зв'язків і життєвого простору зумовлюють високий рівень психологічного дистресу. Дистрес розвивається за умови надмірної тривалості дії стресора або його інтенсивності, спричиняє вплив на психічну сферу людини, а за перевищення адаптаційних можливостей центральної нервової системи, призводить до психічних розладів (Овчаренко, 2023, с. 47). Умови переходу стресу в дистрес такі:

- емоційно-когнітивні фактори (нестача потрібної інформації, негативний прогноз, почуття безпорадності тощо);
- сила стресу перевищує адаптаційні можливості організму;
- велика тривалість стресу, яка призводить до виснаження адаптаційного ресурсу (Овчаренко, 2023, с. 38).

**Порівняльна характеристика основних чинників під час війни,
що мають визначний стан на емоційне реагування [14]**

Криза	Стрес	Травма
Постійний процес – рушійна сила розвитку особистості.	Подія, що потребує пристосування до нових умов життя і запускає адаптаційний процес.	Подія, небезпечна для життя, що запускає патологічний процес.
Стадії: 1. Напруга. 2. Пошук нового рішення. 3. Трансформація.	Стадії: 1. Тривога. 2. Опір. 3. Виснаження.	Стадія опору практично відсутня. Швидко настає виснаження.
Людина навчається нових способів управління своїм життям.	Людина зберігає здатність керувати своїм життям.	Людина втрачає здатність керувати своїм життям.
Можуть розслабитись.	Можуть розслабитись.	Не можуть розслабитись.
Кора мозку функціонує та свідомий вибір способу реагування зберігається.	Кора мозку функціонує та свідомий вибір способу реагування зберігається.	Кора мозку відключається і свідомий вибір способу реагування втрачається.

Рис. 1. Вплив інтенсивності та тривалості стресу на організм людини [15]

Алгоритм розгортання ефективних механізмів психіки у кризових обставинах відзначається тим, в умовах стресу психіка автоматично активує адаптаційні механізми, спрямовані на збереження цілісності особистості та підтримання функціонального стану, використовуючи доступний внутрішній ресурс (когнітивний, емоційний, поведінковий) з метою мінімізації впливу травмувального чинника та поступової стабілізації (Рис. 2) (Заушнікова, 2021, с. 23).

Усі наведені вище положення свідчать про доцільність та обґрунтовану потребу інтеграції психологічного підходу у кризове консультування як важливої та невід’ємної складової професійної діяльності соціального працівника з врахуванням викликів сучасності.

Кризове консультування – це консультування, що застосовується у разі необхідності надання отримувачам соціальної послуги, які перебувають у стані кризи, термінової допомоги, спрямованої на емоційну підтримку й увагу до їхніх переживань, усвідомлення впливу кризової ситуації, розширення свідомості та під-

вищення психологічної компетентності, зміну ставлення до проблеми (від «глухого кута» до «вибору рішення»), підвищення стресової та кризової толерантності, відповідальності отримувача, засвоєння нових моделей поведінки (Заушнікова, 2021, с. 23). На законодавчому рівні в Україні кризове консультування закріплене Наказом Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування» від 02.07.2015 р. № 678 (Міністерство соціальної політики України).

Кризове психологічне консультування – вид психологічної допомоги, що застосовується до особи, яка перебуває у невідкладному стані з метою попередження розвитку психічних та поведінкових розладів, інших проблем психічного здоров’я та спричинення шкоди собі або іншим особам (Наказ Міністерства охорони здоров’я України № 2118).

Головною метою кризового консультування є допомога людині швидко стабілізуватися, зменшити тривогу, а також розробити

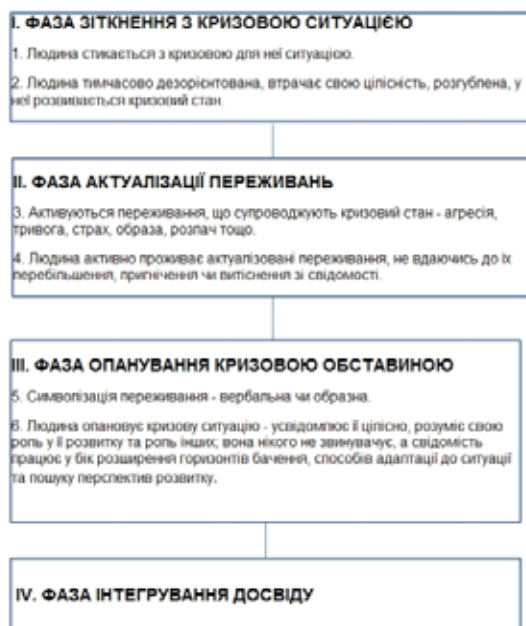

Рис. 2. Механізм розгортання ефективних механізмів психіки у кризових обставинах

план дій для подолання кризи та повернутися до нормального життя. На відміну від психотерапії, яка потребує тривалого процесу і глибокої роботи з особистістю, кризове консультування фокусується на стабілізації емоційного стану та поверненні контролю над ситуацією. У цьому процесі соціальний працівник виконує роль фасилітатора, який підтримує клієнта у теперішньому моменті та допомагає мобілізувати внутрішні ресурси для подолання кризи та зменшення рівня стресу.

Короткочасна допомога надається протягом 48 годин після отримання повідомлення про кризову ситуацію. Завдання короткочасної кризової допомоги – не допустити збільшення кризової ситуації, за потреби направити отримувача соціальної послуги до безпечного місця перебування для формування у нього ефективних стратегій адаптації до стресу, подолання наслідків стресу, спричиненого кризовою ситуацією, забезпечення психологічної підтримки, зниження рівня напруження та стресу, забезпечення базових потреб отримувача соціальної послуги. Кризове консультування надається протягом 24 годин після настання кризи (Заушнікова, 2021, с. 74).

Основні заходи, що становлять зміст послуги з кризового консультування такі:

- проведення оцінки кризової ситуації;

- детальний аналіз та обговорення кризової ситуації;

- інформування про кризову ситуацію, її наслідки, права людини в кризовій ситуації, способи та процедури отримання допомоги;

- забезпечення термінових базових потреб (у безпеці, харчуванні, медичній допомозі, одязі тощо);

- організація та надання психологічної підтримки в кризовій ситуації і допомога у подоланні її наслідків (психодіагностика, психологічне консультування, психологічна підтримка);

- сприяння у забезпеченні безпечним місцем перебування;

- забезпечення взаємодії з іншими фахівцями та службами для усунення ознак кризової ситуації (виклик бригади швидкої допомоги, правоохоронних органів, представників державних соціальних служб, комунальних і транспортних служб тощо);

- допомога в оформленні документів (Заушнікова, 2021, с. 78).

У процесі науково-практичних досліджень було сформовано алгоритм психологічної підтримки особистості в умовах переживання кризового стану, який ґрунтується на «Теорії триєдиного мозку» П. Макліна (1952) та передбачає поетапне застосування консультативних та психокорекційних заходів. Його структура охоплює три послідовні етапи:

1. Психоедукація – інформування особу про процеси, які відбуваються в її психіці, пояснення природності гострих емоційних реакцій у стані кризи і, відповідно, усвідомлення особою стану та реакцій відносно подій, які відбулися (рівень рептильного мозку).

2. Виведення особи з кризового стану та емоційна стабілізація – робота з емоційною лабільністю, пошук особистісних ресурсів та способів реагування. Застосовуються методи активного слухання, підтримуючої присутності, емоційної підтримки, стабілізаційні техніки – робота з диханням, тілесні практики для зниження тривоги та стресу (рівень лімбічної системи).

3. Формування стратегій планування майбутнього та нових стратегій поведінки – відновлення почуття контролю через залучення особи до активної участі в прийнятті рішень щодо її стабілізації через дії, активація власних ресурсів особи для подолання кризи (рівень неокортексту).

Як засвідчує наука та практика, психоедукація виступає початковим та базовим етапом впливу, спрямованим, передусім, на стабілізацію рептильного рівня мозку, що відповідає за інстинктивні, автоматизовані реакції організму. Одним із ключових напрямів психоедукації є формування обізнаності у особи щодо природи психологічної травми, особливостей процесу психологічного відновлення, а також ознайомлення з методами самопомогі.

Психоедукація – проведення інформаційно-просвітницької роботи з пояснення і донесення до людей необхідної інформації про психічне здоров'я, психологічні проблеми та травми і їх

наслідки для особистості з метою профілактики та попередження розвитку психічних та поведінкових розладів у особи та членів сім'ї, формування загального розуміння про психічне здоров'я та навичок турботи про нього [18].

Іншими словами, психоедукація – це надання особі зрозумілої інформації про її емоційні та поведінкові реакції, природу стресу, механізми психічного захисту, а також способи самопомогі. Психоедукація допомагає особі усвідомити свій стан та реакції на кризову ситуацію, а також навчитись здоровим механізмам переживання та адаптації.

У кризовому консультуванні психоедукація набуває особливої актуальності, оскільки отримані знання про природу стресу, механізми психологічного захисту, емоційні та поведінкові реакції (зумовлені, зокрема, активацією еволюційно давніх структур мозку), а також про засоби самопомогі, стають критично важливими для свідомого керування власним емоційним станом у стресогенних ситуаціях. Усвідомлення людиною того, що її емоційні та поведінкові реакції є нормальною відповіддю на ненормальні, кризові обставини, сприяє зниженню рівня тривожності, формуванню розуміння власного психоемоційного стану та частковому відновленню суб'єктивного відчуття контролю над ситуацією.

У цьому контексті психоедукація виступає важливим інструментом первинної психологічної стабілізації, що особливо актуально в умовах воєнного стресу й загрози розвитку дезадаптаційних і психосоматичних проявів. Психоедукація особливо корисна у роботі з особами, які вперше переживають кризу або

Рис. 3. Основні елементи психоедукації (Мосієнко, 2015)

не мають досвіду звернення по психологічну допомогу. У цьому контексті особливо важливим та необхідним є включення психоедукації як невід'ємного компонента кризового консультування в практику соціальної роботи.

Як засвідчує практика кризового консультування Ізраїлю, який стикнувся з досвідом кризового психологічного консультування в період війни набагато раніше, ніж Україна, доцільним є поєднання психоедукації та методів когнітивно-поведінкової терапії, оскільки обидва підходи спрямовані на досягнення швидкого ефекту емоційної стабілізації, підвищення усвідомленості клієнта щодо власного стану та відновлення відчуття контролю над життям.

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) є науково доказовим методом психологічної допомоги. Її ефективність доведена у численних емпіричних дослідженнях щодо роботи з тривожністю, депресією, посттравматичним стресовим розладом та іншими станами, що часто супроводжують кризу. Когнітивно-поведінкова терапія ґрунтується на когнітивній моделі, яка стверджує, що думки, емоції та поведінка тісно пов'язані. Змінюючи дисфункціональне мислення, можна досягти змін в емоційному стані та поведінці (Бек, 2018, с. 50).

У контексті кризового консультування, КПТ є особливо цінною через свою структурованість, орієнтацію на теперішній момент і здатність швидко зменшувати інтенсивність емоційного дискомфорту. Основними інструментами КПТ у кризі є:

- нормалізація реакцій клієнта;
- вправи на заземлення та саморегуляцію;
- короткострокові поведінкові інтервенції для подолання безпорадності;
- виявлення автоматичних негативних думок;
- навчання альтернативному мисленню.

КПТ дозволяє не лише зменшити емоційний дистрес, а й повернути особі відчуття контролю над життям. Застосування когнітивно-поведінкових технік у поєднанні з психоедукацією не вимагає повноцінної терапевтичної підготовки.

Навпаки, базові інтервенції КПТ можуть бути інтегровані у короткотривалу практику соціального працівника після відповідного навчання. Такий підхід дозволяє діяти швидко, ефективно і в межах професійної етики соціальної роботи.

Інтегративна модель кризового консультування може включати в себе:

- оцінку стану клієнта за допомогою КПТ-орієнтованого інтерв'ю;
- психоедукаційний компонент із доступною інформацією та матеріалами для самостійної роботи;
- застосування технік стабілізації (дихання, заземлення, ментальне дистанціювання тощо);
- короткі когнітивні втручання (переоцінка деструктивних переконань, робота з автоматичними думками, техніки експозиції тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах війни соціальні працівники постійно взаємодіють з особами, які пережили сильний стрес, психологічну травму або переживають кризу, тому включення обов'язкової складової кризового психологічного консультування у їхню діяльність є не лише актуальним, а й необхідним. Кризове консультування в соціальній роботі вимагає не лише емпатійного ставлення та емоційної підтримки, а й використання структурованих, науково обґрунтованих підходів, зокрема, когнітивно-поведінкової терапії та психоедукації.

Інтеграція психоедукації та базових технік КПТ у систему соціальних послуг в Україні може бути реалізована через впровадження модулів короткотермінових психологічних інтервенцій у стандартні процедури надання соціальної допомоги. Це передбачає створення спеціалізованих тренінгових програм для соціальних працівників, які включатимуть базові навички емоційної стабілізації, кризового інтерв'ю та роботи з автоматичними думками. Крім того, доцільно запровадити міждисциплінарні курси у програми підвищення кваліфікації, що об'єднуватимуть знання з психології, соціальної роботи та психіатрії для забезпечення комплексного підходу до підтримки вразливих груп населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міністерство охорони здоров'я України. Офіційний сайт МОЗ України URL: <https://moz.gov.ua/> (дата звернення: 17.06.2025).
2. Хлівнюк Т. П., Кулава К. О. Методи соціального консультування різних категорій осіб та сімей [Електронний ресурс]. 2021. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/cce6d99f-7ae1-4bca-9c14-1349816eb2b0> (дата звернення: 17.06.2025).

3. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. та доповн. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2008. 574 с.
4. Логвінова О. Г., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на Сході України [Електронний ресурс] . Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. № 2(7). С. 61–71. URL: <https://srso.udpu.edu.ua/article/view/244086> (дата звернення: 17.06.2025).
5. Панок В. Г. Діяльність психологічної служби та Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи в умовах війни: результати, проблеми, пріоритети. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–8. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/291> (дата звернення: 17.06.2025).
6. Варнава У. В. Теорія соціальної роботи в сучасному українському контексті [Електронний ресурс]. 2023. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/e9e52ca1-d6df-4529-b949-55c0cc781136> (дата звернення: 17.06.2025).
7. Сахарук Ю. Соціальна робота з вразливими групами населення в умовах воєнного стану [Електронний ресурс]. Соціальна робота та соціальна освіта. 2024. № 1(12). С. 48–54. URL: <https://srso.udpu.edu.ua/article/view/305099> (дата звернення: 17.06.2025).
8. Сельє Г. Стрес без дистресу: пер. з англ. Рига: Вієда, 1992. 272 с.
9. Сивогракова З. А. Психологія стресу. Управління стресом як аспект психологічної компенсації фахівця. Харків : Українська державна академія залізничного транспорту, 2015. 42 с.
10. Овчаренко О. Ю. Психологія стресу та стресових розладів : навчальний посібник / уклад. О. Ю. Овчаренко. Київ : Університет «Україна», 2023. 266 с.
11. Вітенко І. С., Вітенко Т. І. Основи психології : підручник. Вінниця : Нова книга, 2001. 256 с.
12. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? : довідник для широкого кола фахівців / ред. К. Возніцина, Л. Литвиненко. Київ : Міністерство у справах ветеранів, 2020. 192 с. URL: <https://legal100.org.ua/analytics/nevidimi-naslidki-viyni/> (дата звернення: 17.06.2025).
13. Грузинська І. Проблема емоційного реагування на стресові ситуації в умовах воєнного стану. Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія. 2022. № 2(21). С. 97–107.
14. COUN 556: Основи травматерапії : матеріали навчального курсу. Міжнародний інститут післядипломної освіти за підтримки Regent University.
15. Стрес [Електронний ресурс]. URL: <https://unilab.com.ua/index.php/ua/bloh/2-uncategorised/348-stres> (дата звернення: 17.06.2025).
16. Заушнікова М. Ю. Конспект лекцій із навчальної дисципліни «Кризове консультування», складений на основі робочої програми, затвердженої Науково-методичною радою Університету, протокол № 6 від 12.09.2019 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2021. 284 с.
17. Міністерство соціальної політики України. Наказ № 678 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування» від 02.07.2015 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0866-15> (дата звернення: 17.06.2025).
18. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню. Порядок надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення» від 13.12.2023 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0126-24> (дата звернення: 17.06.2025).
19. MacLean P. D. Some psychiatric implications of physiological studies on the frontotemporal portion of limbic system (visceral brain) // Electroencephalography and Clinical Neurophysiology. 1952. Vol. 4, № 4.
20. Мосієнко О. Психоедукація – первинний засіб в роботі з воїнами АТО [Електронний ресурс]. IQ Holding. 26.11.2015. URL: <https://iqholding.com.ua/articles/psikhoedukatsiya-pervinnii-zasib-v-roboti-z-voynami-ato> (дата звернення: 17.06.2025).
21. Бек Д. Когнітивно-поведінкова терапія: базовий курс / пер. з англ. О. Бочарова. Харків : Фоліо, 2018. 478 с.

REFERENCES:

1. Ministry of Health of Ukraine. (n.d.). Official website. Retrieved June 17, 2025, from <https://moz.gov.ua/>
2. Khlivniuk, T. P., & Kulava, K. O. (2021). Metody sotsialnoho konsultuvannia riznykh katehoriy osib ta simiei [Methods of social counselling for different categories of individuals and families]. Retrieved June 17, 2025, from <https://dspace.onu.edu.ua/items/cce6d99f-7ae1-4bca-9c14-1349816eb2b0> [in Ukrainian].
3. Tiuptia, L. T., & Ivanova, I. B. (2008). Sotsialna robota: teoriia i praktyka [Social work: Theory and practice] (2nd ed., revised & expanded). Kyiv, Ukraine: VMUROL "Ukraine" [in Ukrainian].
4. Lohvinova, O. H., & Rasskazova, O. (2021). Sotsialna robota z viiskovoslužbovtšiamy ta yikhniamy simiamy v umovakh tryvaloho konfliktu na Shhodi Ukrainy [Social work with military personnel and their families in the context

of protracted conflict in Eastern Ukraine]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 2(7), 61–71. Retrieved June 17, 2025, from <https://srso.udpu.edu.ua/article/view/244086> [in Ukrainian].

5. Panok, V. H. (2022). *Diialnist psykholohichnoi sluzhby ta Ukrainskoho naukovo-metodychnoho tsentru praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty v umovakh viiny: Rezultaty, problemy, priorytety* [Activities of the psychological service and the Ukrainian Scientific and Methodological Center for Practical Psychology and Social Work in wartime: Results, problems, priorities]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 4(2), 1–8. <https://doi.org/10.1234/visnyk.2022.4.2>. Retrieved June 17, 2025, from <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/291> [in Ukrainian].

6. Varnava, U. V. (2023). *Teoriia sotsialnoi roboty v suchasnomu ukrainskomu konteksti* [Theory of social work in the modern Ukrainian context]. Retrieved June 17, 2025, from <https://dspace.onu.edu.ua/items/e9e52ca1-d6df-4529-b949-55c0cc781136> [in Ukrainian].

7. Sakharuk, Y. (2024). *Sotsialna robota z vrazlyvymy hrupamy naselennia v umovakh voiennoho stanu* [Social work with vulnerable population groups under martial law]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 1(12), 48–54. Retrieved June 17, 2025, from <https://srso.udpu.edu.ua/article/view/305099> [in Ukrainian].

8. Selye, H. (1992). *Stress without distress* (English transl.). Riga, Latvia: Vieda.

9. Syvohriakova, Z. A. (2015). *Psykholohiia stresu. Upravlinnia stresom yak aspekt psykholohichnoi kompensatsii fakhivtsia* [Psychology of stress: Stress management as a facet of specialist psychological compensation]. Kharkiv, Ukraine: Ukrainian State Academy of Railway Transport [in Ukrainian].

10. Ovcharenko, O. Yu. (2023). *Psykholohiia stresu ta stresovykh rozladiv* [Psychology of stress and stress disorders: A textbook]. Kyiv, Ukraine: University “Ukraine” [in Ukrainian].

11. Vitenko, I. S., & Vitenko, T. I. (2001). *Osnovy psykholohii* [Fundamentals of psychology: A textbook]. Vinnytsia, Ukraine: Nova Knyha [in Ukrainian].

12. Voznitsyna, K., & Lytvynenko, L. (Eds.). (2020). *Nevydymi naslidky viiny. Yak rozpoznavaty? Yak spilkuvatys? Yak dopomohty podolaty?* [Invisible consequences of war: How to recognize them, how to communicate, how to help overcome?]. Kyiv, Ukraine: Ministry of Veterans Affairs. Retrieved June 17, 2025, from <https://legal100.org.ua/analytics/nevidimi-naslidki-viyni/> [in Ukrainian].

13. Stress [Online blog post]. (n.d.). Retrieved June 17, 2025, from <https://unilab.com.ua/index.php/ua/bloh/2-uncategorised/348-stres>

14. Hruzynska, I. (2022). *Problema emotsiinoho reahuvannia na stresovi sytuatsii v umovakh voiennoho stanu* [Problem of emotional response to stress situations under martial law]. *Visnyk NAU. Serii: Pedahohika. Psykholohiia – Bulletin of the National Aviation University: Pedagogy and Psychology Series*, 2(21), 97–107 [in Ukrainian].

15. International Institute of Postgraduate Education. (n.d.). Course materials for COUN 556: Foundations of trauma therapy [Postgraduate program in Clinical Psychology and Trauma Psychotherapy], supported by Regent University.

16. State Tax University, Irpin. (2021). *Konspekt lektsii z dystsypliny “Kryzove konsultuvannia”* [Lecture notes on Crisis Counselling, based on curriculum approved by the Scientific-Methodological Council]. 284 pp. [in Ukrainian].

17. Ministry of Social Policy of Ukraine. (2015, July 2). Order No. 678 On approval of the State Standard of the social service “Counselling” [Online resource]. Retrieved June 17, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0866-15>

18. Ministry of Health of Ukraine. (2023, December 13). Order No. 2118 On the organization of provision of psychosocial assistance to the population... [Online resource]. Retrieved June 17, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0126-24>

19. MacLean, P. D. (1952). Some psychiatric implications of physiological studies on the frontotemporal portion of the limbic system (visceral brain). *Electroencephalography and Clinical Neurophysiology*, 4(4), 407–418.

20. Mosienko, O. (2015, November 26). *Psykhoedukatsiia – pervynnyi zasib v roboti z voynamy ATO* [Psychoeducation as a primary tool in working with ATO veterans]. IQ Holding. Retrieved June 17, 2025, from <https://iqholding.com.ua/articles/psikhoeducatsiya-pervinnii-zasib-v-roboti-z-voynami-ato> [in Ukrainian].

21. Beck, J. S. (2018). *Cognitive behavior therapy: Basics and beyond* (O. Bocharova, Trans.). Kharkiv, Ukraine: Folio.

Дата надходження статті: 23.06.2025

Дата прийняття статті: 03.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 341.232.7(4:477):[316.37-021.23:364]

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.7>**Володимир ГУРІЧ***кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи, Херсонський державний університет, вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018***ORCID:** 0000-0002-9283-8534

Бібліографічний опис статті: Гуріч, В. (2025). Значення «Європейського стовпа соціальних прав» для інклюзивної соціальної роботи в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 53–59, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.7>

ЗНАЧЕННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО СТОВПА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ» ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Мета роботи. У прагненні України до європейської інтеграції та синхронізації свого законодавства зі стандартами Євросоюзу «Європейський стовп соціальних прав» (European Pillar of Social Rights) є орієнтиром для реформування соціальної політики. Дослідження впливу ЄСПП на практику соціальної роботи в Україні сприятиме як оцінці поточний стану відповідності української соціальної політики європейським стандартам, так і розробці конкретних рекомендацій для її подальшого реформування, що повинно сприяти побудові більш справедливого, стійкого та соціально захищеного суспільства в Україні. У статті здійснена спроба аналізу впливу ЄСПП на соціальну політику України та на практику соціальної роботи, зокрема для реалізації завдань інклюзії.

Методологія. Для проведення дослідження використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння інформації з відкритих джерел; також здійснений контент-аналіз повнотекстових наукових праць у наукометричній базі Google Scholar; базі законодавства України

Наукова новизна роботи. У роботі здійснено аналіз процесу впровадження положень ЄСПП у практику соціальної роботи в Україні. На основі отриманих результатів описані завдання, норми та практичні форми реалізації завдань «Європейського стовпа соціальних прав» з покращення інклюзивності.

Висновки дослідження показали, що принципи EPSR можуть стати основою для побудови сучасної, справедливої та інклюзивної соціальної політики. Такий процес матиме трансформаційний вплив, що передбачає, зокрема, переосмислення парадигми соціальних послуг, посилення орієнтації на індивідуальні потреби, розвиток професійних стандартів соціальної роботи, сприяння міжсекторальній співпраці, розширення доступу до якісних соціальних послуг. Подальші дослідження зазначеного документа можуть бути спрямовані на аналіз конкретних механізмів імплементації ЄСПП в українських реаліях, оцінку ефективності вже запроваджених реформ та розробку рекомендацій щодо подальшої гармонізації законодавства.

Ключові слова: Європейський стовп соціальних прав, соціальна політика, Україна, євроінтеграція, соціальна робота, інклюзія.

Volodymyr GURICH*PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Social Work, Kherson State University, 14 Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018***ORCID:** 0000-0002-9283-8534

To cite this article: Gurich, V. (2025). Znachennia “Ievropeiskoho stovpa sotsialnykh prav” dlia inkliuzyvnoi sotsialnoi roboty v Ukraini [Significance of the “European Pillar of Social Rights” for inclusive social work in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 53–59, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.7>

SIGNIFICANCE OF THE “EUROPEAN PILLAR OF SOCIAL RIGHTS” FOR INCLUSIVE SOCIAL WORK IN UKRAINE

Objective. In Ukraine's aspiration for European integration and synchronization of its legislation with the standards of the European Union, the «European Pillar of Social Rights» (ESPR) is a reference point for reforming social policy. The study of the impact of ESPR on the practice of social work in Ukraine will contribute both to the assessment of the

current state of compliance of Ukrainian social policy with European standards, and to the development of specific recommendations for its further reform, which should contribute to the construction of a fairer, sustainable and socially protected society in Ukraine. The article attempts to analyze the impact of the on the social policy of Ukraine and on the practice of social work, for the implementation of inclusion tasks.

Methodology. The study used general scientific methods of analysis, synthesis, generalization, and comparison of information from open sources; content analysis of full-text scientific works in the Google Scholar scientometric database, the Ukrainian legislation database was also conducted.

Scientific novelty of the work. The paper analyzes the process of implementing the provisions of the ESPR into the practice of social work in Ukraine. Based on the results obtained, the tasks, norms, and practical forms of implementing the tasks of the ESPR to improve inclusion are described.

The research findings showed that the principles of EPSR can become the basis for building a modern, fair, and inclusive social policy. Such a process will have a transformative impact, including rethinking the paradigm of social services, strengthening the focus on individual needs, developing professional standards of social work, promoting intersectoral cooperation, and expanding access to quality social services. Further studies of the specified document may be directed to the analysis of specific mechanisms of EUSR implementation in Ukrainian realities, the evaluation of the effectiveness of already introduced reforms and the development of recommendations for further harmonization of legislation.

Key words: European Pillar of Social Rights, social policy, Ukraine, European integration, social work, inclusion.

Актуальність проблеми. В умовах повномасштабної війни, що триває, та євроінтеграційних прагнень України, питання соціального захисту населення та розвитку соціальних послуг набуває надзвичайної актуальності. Україна, отримавши статус кандидата на членство в Європейському Союзі, взяла на себе зобов'язання щодо синхронізації свого законодавства та соціальної політики з європейськими стандартами. У цьому контексті «Європейський стовп соціальних прав» (ЄСПП), проголошений Європейським Парламентом, Радою та Європейською Комісією у 2017 році, є ключовим орієнтиром для реформування соціальної сфери. Україна стикається з низкою викликів на шляху імплементації ЄСПП: необхідність комплексних реформ, забезпечення фінансової стійкості соціальної системи, розвиток інституційної спроможності, а також адаптація до сучасних європейських тенденцій у сфері соціальної політики (Іртишева, Гуріна, Работін, 2018; Хаустов, 2023; Чалюк, 2019). Водночас ЄСПП відкриває можливості для залучення міжнародної підтримки, підвищення конкурентоспроможності країни та сталого соціально-економічного розвитку (Петренко, Карнаушенко, Мельникова, 2023). Таким чином, дослідження впливу ЄСПП на практику соціальної роботи в Україні є надзвичайно актуальним з наукової та практичної точок зору. Воно дозволить не лише оцінити поточний стан відповідності української соціальної політики європейським стандартам, але й розробити конкретні рекомендації для її подальшого реформування, що сприятиме побудові

більш справедливого, стійкого та соціально захищеного суспільства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі «Європейський стовп соціальних прав» розглядається як інструмент зміцнення соціального виміру ЄС, підвищення рівня життя та забезпечення соціальної справедливості. Дослідники відзначають, що впровадження принципів ЄСПП сприяє зменшенню нерівності, боротьбі з бідністю та соціальним відчуженням, а також стимулює сталий розвиток. Особливої уваги набуває питання адаптації цих принципів у країнах-кандидатах на вступ до ЄС, зокрема в Україні.

Українські вчені звертають увагу на юридичні та соціоекономічні аспекти впровадження положень ЄСПП (Ю. Чалюк, С. Синчук, В. Петренко, А. Карнаушенко, К. Мельникова). Як орієнтир для формування соціальної політики ЄСПП розглядає І. Орловська. І. Шумляєва аналізує міжнародні та європейські засади забезпечення соціальних прав людини органами публічної влади. М. Ількова та І. Наливайко дослідили досвід Чехії, Польщі та Німеччини щодо впровадження соціальних програм, спрямованих на захист вразливих категорій населення, що дозволило визначити перспективи адаптації європейського досвіду в Україні у контексті євроінтеграції. Аналізуючи інституції та інструменти інклюзивного розвитку ЄС, І. Цимбалюк зазначає, що «політика інклюзивного розвитку ЄС демонструє важливість комплексного підходу до розвитку, який об'єднує економічні, соціальні та екологічні аспекти, забезпечуючи тим самим стійке майбутнє для всіх громадян ЄС та їх країн-партнерів» (Цим-

балюк, 2024, с. 28). Тож, незважаючи на увагу до ЄСПП з точки зору різних галузей науки, практичну сторону реалізації його положень у практиці соціальної роботи, на наш погляд, розкрито недостатньо.

Метою статті є аналіз основних положень ЄСПП, визначення його значення для соціальної політики України та окреслення перспектив імплементації європейських соціальних стандартів у національну практику соціальної роботи.

Методи дослідження. Для проведення дослідження ми використовували загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння; також здійснено контент-аналіз повнотекстових наукових праць у наукометричній базі Google Scholar.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Європейський стовп соціальних прав» містить 20 ключових принципів, згрупованих у три основні категорії: 1) рівні можливості та доступ до ринку праці; 2) справедливі умови праці; 3) соціальний захист та інклюзія. Ці принципи охоплюють такі сфери, як освіта, гендерна рівність, активна підтримка зайнятості, безпечні та адаптивні умови праці, соціальний діалог, адекватний дохід, доступ до якісної охорони здоров'я, догляд за дітьми, пенсійне забезпечення, житло тощо. Ці принципи є основою для адаптації українського законодавства до європейських стандартів (Орловська, 2022; Шумляева, 2023).

Такі принципи, як право на освіту, охорону здоров'я, гідне житло, доступ до соціальних послуг, є фундаментальними для побудови справедливого та інклюзивного суспільства. Для України, яка стоїть перед викликами відновлення, соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та інших вразливих груп населення, інтеграція принципів ЄСПП є не просто формальним зобов'язанням, а життєвою необхідністю.

Для втілення ЄСПП у практику політики країн ЄС використовуються такі інструменти, як 1) «Європейський семестр» (координація економічної та соціальної політики); 2) фінансування через такі програми, як Європейський соціальний фонд+; 3) моніторинг через Social Scoreboard (систему індикаторів для оцінки прогресу країн-членів ЄС). Для України ЄСПП є джерелом сучасних стандартів соці-

альної політики, які мають бути враховані при реформуванні національного законодавства, особливо в контексті євроінтеграції. Впровадження принципів ЄСПП прогнозовано повинно дозволити підвищити рівень соціального захисту вразливих груп населення, синхронізувати трудове законодавство з європейськими нормами; сприяти розвитку інклюзивного ринку праці і зміцнити систему соціального діалогу та партнерства. Особливо важливо враховувати ЄСПП у процесі відновлення країни після війни, оскільки соціальна політика має стати основою для сталого розвитку, подолання бідності та забезпечення гідних умов життя для всіх громадян.

Викликами для України можуть стати необхідність комплексної модернізації системи соціального захисту, розвитку інституційної спроможності, забезпеченні фінансової стійкості реформ. Водночас, орієнтація на ЄСПП відкриває нові можливості для залучення міжнародної підтримки, підвищення стандартів життя та інтеграції до європейського соціального простору.

Як зазначають практично всі дослідники даної тематики, ЄСПП виступає стратегічним орієнтиром для реформування соціальної політики України, особливо в умовах євроінтеграції та статусу країни-кандидата на вступ до ЄС. Його вплив проявляється у кількох ключових напрямках. Крім синхронізації стандартів і законодавства виділяється наступне:

1) стимулювання структурних реформ у сферах соціального захисту, пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, політики зайнятості та розвитку людського капіталу. Впровадження цих принципів вимагає модернізації інституцій, удосконалення системи соціального страхування, підвищення ефективності соціальних виплат і підтримки вразливих груп населення (Іртищева, Гуріна, Работін, 2018; Петренко, Карнаушенко, Мельникова, 2023; Чалюк, 2019);

2) ЄСПП підкреслює важливість соціального діалогу, колективних переговорів і залучення громадянського суспільства до формування соціальної політики. Для України це означає розвиток механізмів соціального партнерства на всіх рівнях (Орловська, 2022);

3) реалізація принципів ЄСПП сприяє зростанню добробуту населення, зменшенню бідності, соціальної нерівності й ризику соці-

ального відчуження. Україна поступово впроваджує європейські підходи до оцінки рівня життя, «використовуючи індикатори, подібні до європейських систем моніторингу (наприклад, EU-SILC, Social Scoreboard)» (Хаустов, 2023);

4) формування сучасної моделі соціальної держави – ЄСПП слугує концептуальною основою для побудови в Україні сучасної соціальної держави, де забезпечення соціальних прав розглядається як мінімальний стандарт і пріоритет державної політики. Це включає доступ до якісних державних послуг, освіти, охорони здоров'я, житла, працевлаштування та підтримку соціальних меншин (Іртищева, Гуріна, Работін, 2018; Петренко, Карнаушенко, Мельникова, 2023; Шумляєва, 2023).

Україна поступово імплементує низку принципів «Європейського стовпа соціальних прав» у своїй соціальній політиці, орієнтуючись на європейські стандарти та практики. Серед них:

- забезпечення рівності та недискримінації: в Україні діють закони, що забороняють дискримінацію за різними ознаками, зокрема у сфері праці та зайнятості. Зокрема, імплементовано європейські директиви щодо захисту прав осіб з інвалідністю, рівності у працевлаштуванні та заборони дискримінації;

- соціальний захист вразливих груп: Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» передбачає заходи з підтримки працевлаштування людей з обмеженими можливостями. Впроваджено програми підтримки внутрішньо переміщених осіб, професійної перепідготовки безробітних, інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами;

- підтримка зайнятості та професійного навчання: в Україні діють програми професійної перепідготовки, що відповідає принципу ЄСПП щодо права на навчання протягом життя та підтримки у працевлаштуванні;

- моніторинг якості соціальних послуг: використання механізмів моніторингу якості соціальних послуг, запозичених із практик ЄС, дозволяє підвищити ефективність програм соціального захисту та зміцнити довіру громадян до процедур та загальної системи надання послуг;

- інклюзія та доступність: Україна впроваджує інклюзивну освіту для дітей з особливими потребами, забезпечує доступ до соціаль-

них послуг для різних категорій населення, що відповідає принципам рівності, доступності та інклюзії ЄСПП.

Зважаючи на практику впровадження положень ЄСПП (наприклад, Болгарії (Шопова, Варбанов, Овчінников, 2020), такий процес матиме трансформаційний вплив і на практику соціальної роботи в Україні, що передбачає:

- переосмислення парадигми соціальних послуг: від пасивної допомоги до активного сприяння розвитку особистості, її самореалізації та інтеграції в суспільство;

- посилення орієнтації на індивідуальні потреби: розробка та впровадження індивідуальних планів соціального супроводу, що враховують унікальні обставини та потреби кожної людини;

- розвиток професійних стандартів соціальної роботи: підвищення кваліфікації соціальних працівників, впровадження етичних кодексів та забезпечення належних умов праці для фахівців;

- сприяння міжсекторальній співпраці: координація зусиль між державними органами, громадськими організаціями, бізнесом та іншими стейкхолдерами для комплексного вирішення соціальних проблем;

- розширення доступу до якісних соціальних послуг: забезпечення географічної доступності, фінансової доступності та відповідності послуг потребам різних груп населення.

Що до інклюзивності, то «Європейський стовп соціальних прав» (ЄСПП) не просто декларує рівні права, а й підкреслює необхідність активного включення всіх членів суспільства, особливо найуразливіших груп, до повноцінного життя. В умовах України, що переживає наслідки повномасштабної війни, принципи інклюзивності набувають особливого значення для соціальної роботи.

Інклюзивність у контексті ЄСПП означає не просто дотримання принципів толерантності або інтеграції; це системний і структурний процес створення такого середовища, де кожна людина, незалежно від її стану здоров'я, віку, статі, етнічного походження, статусу чи інших відмінностей, відчуває себе цінною частиною суспільства, має рівні можливості для розвитку та реалізації свого потенціалу. Для соціальної роботи це вимагає кардинального переосмислення підходів, тож аналіз змісту та практики

реалізації принципів інклюзивності ЄССП можуть вплинути на і практику соціальної роботи в Україні (Таблиця 1).

Загальна філософія ЄССП підкреслює важливість соціального діалогу та участі громадян у процесах прийняття рішень, що їх стосу-

Таблиця 1

Практичні форми реалізації завдань «Європейського стовпа соціальних прав»

Завдання	Норма ЄССП	Практика
Подолання дискримінації та стигматизації	Принцип 15 «Право на соціальну допомогу» забезпечує право на доступ до адекватної соціальної допомоги для подолання бідності та соціального відчуження. Соціальні працівники мають активно працювати над викорінюванням стигматизації осіб, які звертаються за допомогою, та тих, хто належить до вразливих груп.	Розробка антидискримінаційних програм, тренінгів для соціальних працівників щодо роботи з різними групами населення, формування емпатичного та недискримінаційного підходу до надання послуг. Промоція позитивного образу вразливих груп у суспільстві.
Забезпечення доступності послуг для всіх	Принцип 20 «Право на доступ до базових послуг» гарантує право на доступ до основних послуг, включаючи доступне житло, водопостачання, санітарію, енергетику, транспорт, цифрові комунікації. Принцип 17 «Інклюзія людей з інвалідністю» підкреслює право людей з інвалідністю на інклюзію, включаючи доступність середовища, транспорту, інформації, а також отримання підтримки для самостійного життя.	Оцінка фізичної та інформаційної доступності соціальних послуг (пандуси, навігація, інформація шрифтом Брайля, жестова мова). Розробка мобільних соціальних сервісів для віддалених або постраждалих територій. Забезпечення психологічної доступності, коли послуги надаються у комфортному та безпечному середовищі.
Підтримка самостійності та розширення можливостей	Принцип 3 «Підтримка зайнятості та розвиток навичок» заохочує навчання протягом усього життя та підтримку людей у здобутті нових навичок. Принцип 18 «Право на довгостроковий догляд» гарантує право на доступ до якісних послуг довго-строкового догляду, що підтримують самостійність та гідність.	Перехід від патерналістської моделі до партнерської, де соціальний працівник є фасилітатором, що допомагає клієнту розкрити власний потенціал та приймати самостійні рішення. Розробка програм з розвитку життєвих навичок, професійної орієнтації, супроводу працевлаштування для вразливих груп.
Індивідуалізований підхід та міждисциплінарна співпраця	Принцип 19 «Право на житлову допомогу» підкреслює доступ до соціального житла для тих, хто цього потребує. Принцип 16 «Право на охорону здоров'я» забезпечує доступ до профілактичної та лікувальної допомоги.	Соціальні працівники мають працювати не лише з окремими проблемами, а з комплексом життєвих обставин людини, залучаючи фахівців з різних. Розробка індивідуальних планів супроводу з урахуванням усіх аспектів життя клієнта.

ються. На практиці це означає залучення отримувачів соціальних послуг та їхніх представників до розробки та оцінки програм та послуг шляхом проведення регулярних консультацій, фокус-груп, опитувань; формування дорадчих рад за участю представників вразливих груп. Це забезпечує доцільність та якість соціальних послуг, що відповідають реальним – доведеним – потребам.

Висновки. EPSR є стратегічним дороговказом для України на шляху до європейської інтеграції. Його принципи можуть стати основою для побудови сучасної, справедливої та

інклюзивної соціальної політики. Україна вже застосовує ряд принципів ЄССП у соціальній політиці, зокрема у сферах недискримінації, захисту вразливих груп, підтримки зайнятості, інклюзії, соціального діалогу та моніторингу якості соціальних послуг. Це сприяє наближенню до європейських стандартів соціального захисту та інтеграції до європейського правового простору. Впровадження цих інклюзивних принципів ЄССП в Україні вимагатиме не лише змін у законодавстві та політиці, але й значних зусиль у сфері освіти та професійного розвитку соціальних працівників, а також зміни суспіль-

ної свідомості. Це шлях до створення справді інклюзивного суспільства, де кожен має шанс на гідне життя та повноцінну участь. Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз

конкретних механізмів імплементації ЄССП в українських реаліях, оцінку ефективності вже запроваджених реформ та розробку рекомендацій щодо подальшої гармонізації законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ількова М., Наливайко І. Європейські стандарти соціального захисту: уроки для України в контексті євроінтеграції. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, (January 24, 2025; Seoul, South Korea), С. 109–113. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-24.01.2025.021>
2. Іртишчева І. О. Гуріна О. В. Работін Ю. А. Можливість імплементації досвіду соціального розвитку країн ЄС у вітчизняну практику. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 20, Ч. 2, 2018. С. 6–11. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/3.pdf
3. Орловська І. Г. Європейський стовп соціальних прав як орієнтир соціальної політики України в умовах європейського вектору розвитку. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2022. № 4, ч. 2. С. 40–46 DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.7>
4. Петренко В. С. Карнаушенко А. С. Мельникова К. В. Соціальні стандарти ЄС та їх вплив на українську економіку. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. №10. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-02-03>
5. Хаустов В. К. Сучасний вимір соціальної політики країн Європейського союзу – орієнтир реформ в Україні. *Український соціум*, 2023, № 4 (87). С. 50–68. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/50_68_No-4-87_2023_ukr.pdf
6. Цимбалюк І. Інституції та інструменти інклюзивного розвитку ЄС: досвід і перспективи для України. *European perspectives: сучасні виклики та можливості для України*: кол. моногр. / І. О. Цимбалюк, Д. І. Олійник, С. А. Кошкарів, [та ін.]; за заг. ред.: Н. В. Павліхи. Луцьк: ВежаДрук, 2024. С. 8–28. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059487.pdf#page=10>
7. Чалюк Ю. О. Імплементація в Україні європейських соціальних стандартів. *Економічні студії*. 2019. № 3. С. 173–177. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/items/672a960e-5e88-452f-bd74-1c7f5731f181>
8. Шопова М., Варбанов Т., Овчінніков Є. Можливості оцінювання динаміки процесів когезії в контексті європейського стовпа соціальних прав. *Journal of European Economy*. Том 19. № 4 (75). 2020. URL: <https://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41212/1/%D0%A8%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf>
9. Шумляєва І. Міжнародні та європейські засади забезпечення соціальних прав людини органами публічної влади. *Аспекти публічного управління*, 2023. № 11 (1), С. 26–34. DOI: <https://doi.org/10.15421/152304> <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/981>
10. European Pillar of Social Rights. European Commission. An official website of the European Union. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union_en

REFERENCES:

1. Ilkova, M., & Nalyvaiko, I. (2025). Yevropeyski standarty sotsialnoho zakhystu: uroky dlia Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [European standards of social protection: lessons for Ukraine in the context of European integration]. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, (January 24, 2025; Seoul, South Korea), 109–113. <https://doi.org/10.36074/logos-24.01.2025.021> [in Ukrainian].
2. Irtyshcheva, I. O., Hurina, O. V., & Rabotin, Yu. A. (2018). Mozhlyvist implementatsii dosvidu sotsialnoho rozvytku krain ES u vitchyznianu praktyku [The possibility of implementing the experience of social development of the EU countries in domestic practice]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. V. 20, P. 2. 6–11. Retrieved from: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/3.pdf [in Ukrainian]
3. Orlovskaya, I. H. (2022). Yevropeyskyi stovp sotsialnykh prav yak oryentyr sotsialnoi polityky Ukrainy v umovakh yevropeiskoho vekturu rozvytku [European standard of social rights as a guideline for the social policy of Ukraine in the conditions of the European vector of development]. *Pivdenoukrainskyi pravovyi chasopys*. № 4. P. 2. 40–46. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.7> [in Ukrainian]
4. Petrenko, V. S. Kar-naushenko, A. S., & Melnykova, K. V. (2023). Sotsialni standarty ES ta yikh vplyv na ukrainsku ekonomiku [Social standards EU and their impact on the Ukrainian economy]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*. № 10. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-02-03> [in Ukrainian]
5. Khaustov, V. K. (2023). Suchasnyi vymir sotsialnoi polityky krain Yevropeiskoho soiuzu – oryentyr reform v Ukraini [The current state of social policy in the countries of the European Union – a guide to reforms in Ukraine].

Ukrainskyi sotsium, № 4 (87). 50–68. Retrieved from: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/50_68_No-4-87_2023_ukr.pdf [in Ukrainian]

6. Tsybaliuk, I. (2024). Instytutysii ta instrumenty inkluzyvnoho rozvytku ES: dosvid i perspektyvy dlia Ukrainy. *European perspectives: suchasni vyklyky ta mozhlyvosti dlia Ukrainy* [Institutes and instruments of inclusive development of the EU: experience and prospects for Ukraine]: kol. monohr. / I. O. Tsybaliuk, D. I. Oliinyk, S. A. Koshkarov, [ta in.] ; za zah. red.: N. V. Pavlikhy, uporiadkuvannia I. O. Tsybaliuk. Lutsk: VezhaDruk, 8–28. Retrieved from: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059487.pdf#page=10> [in Ukrainian].

7. Chaliuk, Yu. O. (2019). Implementatsiia v Ukraini yevropeyskykh sotsialnykh standartiv [Implementation of European social standards in Ukraine]. *Ekonomichni studii*. № 3. 173–177. Retrieved from: <https://ir.kneu.edu.ua/items/672a960e-5e88-452f-bd74-1c7f5731f181> [in Ukrainian].

8. Shopova, M., Varbanov, T., & Ovchinnikov, Ye. (2020). Mozhlyvosti otsiniuvannia dynamiky protsesiv kohezii v konteksti yevropeiskoho stovpa sotsialnykh prav [Possibilities of assessing the dynamics of cohesion processes in the context of the European Pillar of Social Rights]. *Journal of European Economy*. T. 19. № 4 (75). Retrieved from: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41212/1/%D0%A8%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf> [in Ukrainian].

9. Shumliaieva, I. (2023). Mizhnarodni ta yevropeiski zasady zabezpechennia sotsialnykh prav liudyny orhanamy publichnoi vlady [International and European principles of ensuring the social rights of people by public authorities]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. № 11 (1), 26–34. <https://doi.org/10.15421/152304> [in Ukrainian].

10. European Pillar of Social Rights. European Comission. An official website of the European Union. Retrieved from: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union_en

Дата надходження статті: 06.06.2025

Дата прийняття статті: 15.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 371.13:504 (008)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.8>

Вікторія ІСАЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-0224-1214

Scopus Author ID: 57270419200

Оксана ШЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-1127-9807

Scopus Author ID: 57270115500

Бібліографічний опис статті: Ісаченко, В., Шевчук, О (2025). Соціально-емоційне та етичне навчання і ненасильницька комунікація як чинники саморозвитку та самореалізації особистості в умовах сучасного соціуму. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 60–65, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.8>

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ ТА ЕТИЧНЕ НАВЧАННЯ І НЕНАСИЛЬНИЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ САМОРОЗВИТКУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

Метою дослідження є наукове обґрунтування значення соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) і ненасильницької комунікації (ННК) як ключових чинників формування емоційно зрілої, соціально відповідальної та здатної до саморозвитку особистості в умовах сучасного суспільства, що характеризується високою динамікою змін, зростаючими психологічними та соціальними викликами, а також необхідністю розвитку навичок мирного співіснування.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, який поєднує теоретичний аналіз сучасної наукової літератури з психології, педагогіки та соціальної роботи, порівняльний аналіз міжнародного та національного досвіду впровадження СЕЕН і ННК, а також емпіричні дані з пілотних освітніх проєктів, реалізованих в Україні та за кордоном. Автори спираються на результати метааналітичних оглядів, державних освітніх стратегій, міжнародних звітів (UNICEF, Education Endowment Foundation), а також нормативно-правової бази (Закон України «Про освіту», Національна стратегія розвитку освіти на 2021–2031 роки).

Наукова новизна дослідження полягає у системному аналізі СЕЕН і ННК як взаємодоповнювальних підходів до формування соціально зрілої особистості в контексті сучасних освітніх і соціальних трансформацій. Уперше в українському академічному дискурсі запропоновано комплексну концептуалізацію СЕЕН і ННК як стратегічних складових не лише освітнього, а й соціального розвитку, з урахуванням потреб посттравматичної адаптації, цифрових викликів та зростаючої емоційної вразливості молоді. Акцентовано на необхідності інтеграції етичних і комунікативних практик в освітнє середовище для формування безпечного простору, здатного підтримувати психоемоційне благополуччя учасників навчального процесу.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що соціально-емоційне та етичне навчання у поєднанні з ненасильницькою комунікацією відіграють ключову роль у формуванні здатності особистості до рефлексії, емпатії, конструктивного вирішення конфліктів і відповідального прийняття рішень. Емпіричні дані пілотних програм в Україні (проєкт «Школа без конфліктів») та аналіз міжнародного досвіду підтверджують позитивний вплив зазначених підходів на зниження агресії, підвищення академічної мотивації, зміцнення психоемоційного добробуту та соціальної адаптації. ННК, як педагогічна та соціальна практика, створює умови для розвитку навичок мирної взаємодії та ціннісно орієнтованої комунікації, особливо актуальних в умовах війни й повоєнної трансформації українського суспільства.

Впровадження соціально-емоційного і етичного навчання (СЕЕН) та ненасильницької комунікації (ННК) у систему освіти й соціальних послуг України слід розглядати як невід'ємний складник стратегічного реформування.

Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення механізмів підготовки фахівців (педагогів, соціальних працівників, психологів) до реалізації програм СЕЕН і ННК, розробка індикаторів для моніторингу сформованості соціально-емоційних компетентностей, а також аналіз довгострокового впливу цих програм на громадянську активність і соціальну згуртованість.

Ключові слова: соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН), ненасильницька комунікація (ННК), саморозвиток, самореалізація, особистість, сучасний соціум, соціальна робота, освіта.

Viktorii ISACHENKO

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

Oksana SHEVCHUK

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

To cite this article: Isachenko, V., Shevchuk O. (2025). Sotsialno-emotsiine ta etychne navchannia i nenasylntska komunikatsiia yak chynnyky samorozvytku ta samorealizatsii osobystosti v umovakh suchasnoho sotsiumu [Social-emotional and ethical learning and nonviolent communication as factors of personal self-development and self-realization in contemporary society]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 60–65, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.8>

SOCIAL-EMOTIONAL AND ETHICAL LEARNING AND NONVIOLENT COMMUNICATION AS FACTORS OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT AND SELF-REALIZATION IN CONTEMPORARY SOCIETY

The aim of this study is to provide a scholarly justification of the significance of Social, Emotional, and Ethical Learning (SEEL) and Nonviolent Communication (NVC) as key factors in shaping emotionally mature, socially responsible, and self-developing individuals within the context of contemporary society. This context is marked by rapid change, increasing psychological and social challenges, and a pressing need to cultivate skills for peaceful coexistence.

The methodological framework of the study is based on an interdisciplinary approach that integrates theoretical analysis of contemporary scholarly literature in psychology, pedagogy, and social work; comparative analysis of international and national experiences in implementing SEEL and NVC; and empirical data from pilot educational projects conducted both in Ukraine and abroad. The authors draw on meta-analytical reviews, national educational strategies, international reports (e.g., UNICEF, Education Endowment Foundation), and regulatory documents (such as the Law of Ukraine «On Education» and the National Strategy for the Development of Education 2021–2031).

The scientific novelty of the study lies in a systematic analysis of SEEL and NVC as complementary approaches to the development of socially mature personalities amidst ongoing educational and social transformations. For the first time in Ukrainian academic discourse, SEEL and NVC are conceptualized as strategic components not only of educational but also of social development, taking into account the needs of post-traumatic adaptation, digital challenges, and the growing emotional vulnerability of youth. The study emphasizes the need to integrate ethical and communicative practices into educational environments to foster safe spaces that support the psycho-emotional well-being of all participants in the learning process.

The study's findings indicate that Social, Emotional, and Ethical Learning, in combination with Nonviolent Communication, plays a crucial role in developing individuals' capacities for reflection, empathy, constructive conflict resolution, and responsible decision-making. Empirical data from pilot programs in Ukraine (e.g., the "School Without Conflicts" project) and the analysis of international experience confirm the positive impact of these approaches in reducing aggression, enhancing academic motivation, and strengthening psycho-emotional well-being and social adaptation. NVC, as both an educational and social practice, fosters the development of skills for peaceful interaction and value-oriented communication—an especially urgent need in the context of war and the post-war transformation of Ukrainian society.

The integration of SEEL and NVC into Ukraine's educational and social service systems should be considered a vital element of strategic reform. Promising directions for further research include the study of mechanisms for training professionals (educators, social workers, psychologists) to implement SEEL and NVC programs, the development of indicators for monitoring the formation of socio-emotional competencies, and the analysis of the long-term impact of such programs on civic engagement and social cohesion.

Key words: Social-emotional, and ethical learning (SEEL), nonviolent communication (NVC), self-development, self-realization, personality, contemporary society, social work, education.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство характеризується швидкими змінами, інформаційною насиченістю та зростаючими вимогами до особистості. У таких умовах особливої актуальності набуває розвиток соціально-емоційних компетентностей, які сприяють успішній адаптації, ефективній комунікації та психоемоційному благополуччю індивіда.

Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) формує у молоді здатність до критичного мислення, морального вибору та відповідальної поведінки. Ненасильницька комунікація (ННК) сприяє розвитку навичок активного слухання, емпатії та конструктивного вирішення конфліктів, що є ключовими для побудови мирного та інклюзивного суспільства.

У світовій освітній політиці простежується чітка тенденція до інтеграції ННК у програми соціально-емоційного навчання (SEL), що вже реалізовано в багатьох країнах ЄС, США, Канаді та Японії.

Зокрема, дослідження 2024–2025 років свідчать про позитивний вплив програм з ННК на зниження рівня агресії в школах, підвищення академічної мотивації та зміцнення психоемоційного добробуту учнів і педагогів (O'Hare & Singh, 2024; UNICEF Education Report, 2025).

У сфері соціальної роботи СЕЕН та ННК є важливим інструментом для підтримки клієнтів у подоланні життєвих труднощів, розвитку емоційної стійкості та соціальної адаптації. Соціальні працівники, володіючи соціально-емоційними компетентностями, можуть ефективніше взаємодіяти з різними категоріями населення, сприяти їхньому особистісному зростанню та інтеграції в суспільство.

Аналіз останніх досліджень свідчить про зростання інтересу наукової спільноти до соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) і ненасильницької комунікації (ННК) як ключових чинників формування стійкої, емоційно зрілої та соціально відповідальної особистості.

У низці вітчизняних досліджень, зокрема в роботах О. Башкіра та К. Чихаріної (2024), О. Матвієнко й М. Химич (2024), а також І. Лядського (2024), висвітлено потенціал СЕЕН у розвитку інтелектуальної еліти, створенні безпечного освітнього середовища та формуванні тілесного інтелекту як складової емоційної компетентності.

Емпіричну основу для цих висновків створюють результати пілотних проєктів, як-от «Школа без конфліктів», реалізованого Українським інститутом освітньої політики (2024), а також дані міжнародного моніторингу, представлено у звітах ЮНІСЕФ (2025) і дослідженні Education Endowment Foundation (2024).

У зарубіжному контексті важливими є метааналітичні огляди, такі як праця J. O'Hare та M. Singh (2024), які системно обґрунтовують ефективність ННК у шкільному середовищі.

Мета дослідження – науково обґрунтувати значення соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) і ненасильницької комунікації (ННК) як ключових чинників формування емоційно зрілої, соціально відповідальної та здатної до саморозвитку і самореалізації особистості в умовах сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах зростаючої соціальної напруги та конфліктів, впровадження соціально-емоційного та етичного навчання та ненасильницької комунікації в освітні програми є необхідним для формування громадян, здатних до мирного співіснування та взаємоповаги.

В Україні впровадження СЕЕН є складовою реформи «Нова українська школа», яка акцентує увагу на розвитку ключових компетентностей, зокрема емоційної свідомості та соціальної взаємодії (Нова українська школа, 2024).

Закон України «Про освіту» визначає розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення та здатності до співпраці як ключові компетентності, необхідні для успішної самореалізації особистості (Закон України «Про освіту», 2025).

Крім того, Україна бере участь у міжнародному дослідженні соціально-емоційних навичок (ДоСЕН), що дозволяє оцінити рівень розвитку цих навичок у школярів та адаптувати освітню політику відповідно до отриманих даних (Презентація освітньої платформи та результатів міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок учнівства, 2024).

У британському метааналізі Teaching and Learning Toolkit соціально-емоційне навчання (СЕЕН) класифікується як високоефективний педагогічний підхід, що позитивно корелює з академічними досягненнями учнів. Набуття соціально-емоційних компетентностей суттєво впливає на навчальну мотивацію, залученість

та загальний успіх школярів. Водночас автори дослідження наголошують, що соціально-емоційні потреби учнів нерідко залишаються поза безпосереднім зв'язком із їхнім навчальним прогресом і потребують окремих механізмів ідентифікації та моніторингу. У науковому дискурсі акцентується на дефіциті незалежних емпіричних досліджень у цій сфері, оскільки значна частина наявних даних походить від комерційних провайдерів освітніх програм СЕН, що може зумовлювати упередженість результатів (Education Endowment Foundation, 2025).

На нашу думку, ця обставина актуалізує потребу в об'єктивних, міждисциплінарних дослідженнях, спрямованих на вивчення довгострокового впливу СЕЕН не лише на академічні, а й на соціальні, емоційні та етичні аспекти розвитку особистості. Такий підхід дозволить більш цілісно оцінити ефективність СЕЕН як інструменту формування емоційно зрілої, соціально відповідальної та навченої до самореалізації особистості в умовах динамічного соціуму.

У дослідженні О. Матвієнко, М. Химич наголошується, що «ефективне впровадження соціально-емоційного навчання є запорукою створення підтримуючого та безпечного освітнього середовища, що сприяє емоційному благополуччю учнів і формуванню здорового суспільства». На думку авторів «соціально-емоційне навчання стає ключовим елементом у процесі модернізації освітньої системи України, орієнтуючись на потреби сучасного учня та викликів, що постають перед ним. Реалізація принципів соціально-емоційного навчання допоможе не лише покращити академічні результати, але й виховати соціально відповідальних і емоційно зрілих особистостей, готових до активного життя в суспільстві» (Матвієнко, Химич 2024).

В іншому вітчизняному дослідженні здійснено ґрунтовний аналіз значущості соціально-емоційного навчання як ключового чинника формування інтелектуальної еліти сучасного суспільства. Автори доводять, що СЕЕН вже не є другорядним освітнім компонентом, а виступає визначальним елементом розвитку особистісних якостей студентів, зокрема самосвідомості, саморегуляції, емпатії та відповідального прийняття рішень. Через зіставлення міжна-

родного досвіду, зокрема України й Сингапуру, висвітлено потенціал СЕЕН у підготовці емоційно зрілих, етично стійких лідерів, здатних діяти ефективно у світі майбутнього. Стаття обґрунтовує необхідність інтеграції СЕЕН у формальні освітні програми як передумову для сталого особистісного, соціального й професійного розвитку (Башкір, Чихаріна, 2024)

Також, І. Лядський розглядає сучасні тенденції у педагогічній системі України, яка поступово переходить від стандартизованих методів до більш прогресивних підходів, зокрема, до соціально-емоційного навчання. Цей підхід акцентує увагу на розвитку емоційної компетентності та здатності до саморегуляції, що є критичними для адаптації особистості до сучасного соціального середовища. Текст також висвітлює значення м'яких навичок і їх вплив на розвиток особистості в контексті загальної парадигми освітнього процесу (Лядський, 2024).

Впровадження ненасильницької комунікації (ННК) у сферу освіти постає не лише як інноваційний підхід до навчання, а як стратегічна необхідність для сталого розвитку демократичного суспільства, заснованого на правах людини, взаємоповазі та соціальній згуртованості.

Ненасильницька комунікація орієнтована на розвиток емпатії, поваги до почуттів і потреб інших, відповідальності за власні слова та дії. В освітньому середовищі це створює основу для безпечного простору, де учасники навчального процесу можуть конструктивно вирішувати конфлікти, запобігати булінгу, розвивати емоційний інтелект і критичне мислення.

В Україні, у контексті збройної агресії та зростаючих посттравматичних викликів у дітей і молоді, проблема формування навичок ненасильницької взаємодії набуває особливої актуальності.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки передбачає орієнтацію на цінності гідності, толерантності та недискримінації, що створює сприятливі умови для впровадження ННК у заклади освіти (Національна стратегія розвитку освіти в Україні, 2021).

Крім того, результати апробації пілотних освітніх програм, заснованих на ННК у школах Києва, Львова та Запоріжжя, підтверджують

їхню ефективність у підвищенні рівня емпатійного слухання, саморефлексії та профілактиці конфліктів (Проект «Школа без конфліктів», Український інститут освітньої політики, 2024). Разом з тим, наукова розробленість цього питання в українському контексті є недостатньою, а систематичне дослідження механізмів впровадження ННК в освіту – надзвичайно затребуваним як з практичного, так і з теоретичного погляду.

Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) і ненасильницька комунікація (ННК) є взаємодоповнювальними підходами, що відіграють важливу роль у формуванні особистості, здатної до свідомого саморозвитку, рефлексії та конструктивної взаємодії в суспільстві. Завдяки розвитку таких компетенцій, як самосвідомість, саморегуляція, емпатія, етичне мислення та навички мирного вирішення конфліктів, СЕЕН і ННК створюють умови для внутрішньої цілісності особистості, що є підґрунтям для її самореалізації в різних життєвих сферах – від освіти й професійної діяльності до громадянської активності.

Наукові та емпіричні дослідження 2024–2025 років підтверджують, що інтеграція СЕЕН і ННК у освітні й соціальні практики сприяє покращенню психоемоційного благополуччя, зниженню рівня агресії, тривожності та міжособистісних конфліктів, особливо серед дітей та молоді. Натомість формуються сталі поведінкові моделі, засновані на повазі до інших, усвідомленні власних почуттів і потреб, готовності до співпраці та відповідального прийняття рішень. Усе це є основою для розвитку внутрішньої

мотивації, автономії та прагнення до особистісного зростання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах сучасного соціуму, який характеризується високою динамікою змін, викликами цифрової взаємодії, посттравматичними наслідками війни та загостренням міжгрупової напруженості, саме такі навички, як емоційна зрілість, етична відповідальність та здатність до ненасильницького діалогу, набувають особливого значення для адаптації, стійкості та реалізації потенціалу людини. З огляду на це, СЕЕН і ННК мають розглядатися не як допоміжні інструменти, а як стратегічні складові сучасної освіти та соціальної політики, орієнтованої на сталий розвиток людини й суспільства.

Впровадження соціально-емоційного та етичного навчання і ненасильницької комунікації є не лише відповіддю на актуальні виклики сьогодення, а й необхідною умовою для формування зрілої особистості, здатної до свідомого саморозвитку, конструктивної участі в житті громади та реалізації власного життєвого потенціалу в гуманістично орієнтованому соціальному середовищі.

Перспективою для подальших досліджень може стати питання підготовки педагогів, соціальних працівників і психологів до застосування методик СЕЕН і ННК, включно з розробкою стандартів оцінювання рівня сформованості соціально-емоційних компетентностей. Також перспективним є порівняльний аналіз національного й міжнародного досвіду впровадження СЕЕН та ННК із позицій освітньої політики, культурного контексту та інклюзивності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Башкір О., Чихаріна К. Роль соціально-емоційного навчання у підготовці інтелектуальної еліти нації. *Педагогічні науки : зб. наук. пр.* 2024. Вип. 108. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4647> (дата звернення: 04.06.2025).
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 04.06.2025).
3. Звіт про реалізацію пілотного проекту «Школа без конфліктів». *Український інститут освітньої політики.* 2024. URL: <https://edupolicy.org.ua/projects/nnk-in-school> (дата звернення: 04.06.2025).
4. Лядський І. Соціально-емоційне навчання та тілесний інтелект. *Психологія і соціальна робота у XXI столітті: матеріали II міжнар. наук.-практ. форуму.* Полтава, 2024. С. 350–352. URL: https://www.researchgate.net/publication/387419354_SOCIALNO-EMOCIJNE_NAVCANNA_TA_TILESNIJ_INTELEKT (дата звернення: 04.06.2025).
5. Матвієнко О. В., Химич М. А. Соціально-емоційне навчання як засіб створення безпечного освітнього простору. *Освітньо-науковий простір.* 2024. Т. 1, № 7. URL: https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/article/view/124?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.06.2025).

6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/10/25/natsionalna-strategiya-rozvytku-osvity-v-ukraini-2021-2031.pdf> (дата звернення: 04.06.2025).
7. Соціально-емоційні навички як запорука успішності: дослідження з доказової педагогіки. *Нова українська школа*. 2024. URL: https://nus.org.ua/2024/11/24/sotsialno-emotsijni-navychky-yak-zaporuka-uspishnosti-doslidzhennya-z-dokazovoyi-pedagogiky/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.06.2025).
8. Презентація освітньої платформи та результатів міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок учнівства. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/news/zaproshuem-na-prezentatsiyu-osvitnoi-platformi-ta-rezultativ-mizhnarodnogo-doslidzhennya-sotsialno-emotsiynikh-navichok-uchnivstva?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.06.2025).
9. O'Hare J., Singh M. Nonviolent Communication in Schools: A Meta-Analytical Review. *International Journal of Educational Psychology*. 2024. Vol. 13, No. 2. P. 74–92.
10. Social and emotional learning. *Education Endowment Foundation*. URL: <https://educationendowmentfoundation.org.uk/education-evidence/teaching-learning-toolkit/social-and-emotional-learning> (дата звернення: 04.06.2025).
11. UNICEF. *Global Education Monitoring Report: Social-Emotional Learning & Peacebuilding* 2025. URL: <https://www.unicef.org/reports/education> (дата звернення: 04.06.2025).

REFERENCES:

1. Bashkir, O., & Chykhara, K. (2024). Rol sotsialno-emotsiinoho navchannia u pidhotovtsi intelektualnoi elity natsii [The role of social-emotional learning in preparing the intellectual elite of the nation]. *Pedahohichni nauky. Pedagogical Sciences*, (108). Retrieved from <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4647> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
3. Ukrainyskyi instytut osvitnoi polityky. (2024). Zvit pro realizatsiiu pilotnoho proiektu «Shkola bez konfliktiv» [Report on the implementation of the pilot project «School Without Conflicts»]. Retrieved from <https://edupolicy.org.ua/projects/nnk-in-school> [in Ukrainian].
4. Liadskyi, I. (2024). Sotsialno-emotsiine navchannia ta tilesnyi intelekt [Social-emotional learning and bodily intelligence]. In *Psykhologhiia i sotsialna robota u XXI stolitti: Materialy II mizhnarodnogo naukovopraktychnogo forumu* (pp. 350–352). Poltava. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/387419354_SOCIALNO-EMOCIJNE_NAVCANNA_TA_TILESNIJ_INTELEKT [in Ukrainian].
5. Matviienko, O. V., & Khymych, M. A. (2024). Sotsialno-emotsiine navchannia yak zasib stvorennia bezpechnoho osvitnoho prostoru [Social-emotional learning as a tool for creating a safe educational environment]. *Osvitno-naukovyi prostir. Educational Scientific Space*, 1(7). Retrieved from https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/article/view/124?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [National Strategy for Education Development in Ukraine for 2021–2031]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/10/25/natsionalna-strategiya-rozvytku-osvity-v-ukraini-2021-2031.pdf> [in Ukrainian].
7. Sotsialno-emotsiini navychky yak zaporuka uspishnosti: doslidzhennia z dokazovoi pedahohiky (2024). [Social-emotional skills as a key to success: Evidence-based pedagogy research]. *Nova ukrainska shkola*. Retrieved from https://nus.org.ua/2024/11/24/sotsialno-emotsijni-navychky-yak-zaporuka-uspishnosti-doslidzhennya-z-dokazovoyi-pedagogiky/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
8. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (n.d.). Prezentatsiia osvitnoi platformy ta rezultativ mizhnarodnogo doslidzhennia sotsialno-emotsiinykh navychok uchnivstva [Presentation of the educational platform and results of the international research on students' social-emotional skills]. Retrieved from https://mon.gov.ua/news/zaproshuem-na-prezentatsiyu-osvitnoi-platformi-ta-rezultativ-mizhnarodnogo-doslidzhennya-sotsialno-emotsiynikh-navichok-uchnivstva?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
9. O'Hare, J., & Singh, M. (2024). Nonviolent Communication in Schools: A Meta-Analytical Review. *International Journal of Educational Psychology*, 13(2), 74–92.
10. Education Endowment Foundation. (n.d.). Social and emotional learning. Retrieved from <https://educationendowmentfoundation.org.uk/education-evidence/teaching-learning-toolkit/social-and-emotional-learning>.
11. UNICEF. (2025). *Global Education Monitoring Report: Social-Emotional Learning & Peacebuilding*. Retrieved from <https://www.unicef.org/reports/education>.

Дата надходження статті: 04.06.2025

Дата прийняття статті: 12.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364-056.26:316.7(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.9>

Андрій КАМБУР

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна, 58002
ORCID: 0000-0002-3751-7228

Бібліографічний опис статті: Камбур, А. (2025). Соціальна адаптація та культурна інтеграція як об'єкти теоретичного аналізу в соціальній роботі. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 66–72, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.9>

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА КУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Метою статті є комплексний теоретичний аналіз соціальної адаптації та культурної інтеграції як ключових понять соціальної роботи в умовах соціальних трансформацій, міграційних процесів та військових подій в Україні. Дослідження спрямоване на виявлення змістових характеристик, концептуальних підходів і механізмів реалізації цих процесів у практиці соціальної роботи, з урахуванням сучасного соціокультурного контексту.

Методологічну основу дослідження становлять міждисциплінарні підходи, що поєднують елементи феноменологічної соціології (А. Шюц), символічного інтеракціонізму (І. Гофман), соціальної психології та теорії акультурації (Дж. Беррі, С. Бочнер). Використано аналітичний, порівняльний та системний методи для узагальнення наукових джерел, класифікації моделей адаптації та визначення чинників інтеграції вразливих категорій населення.

Наукова новизна полягає в адаптації класичних теорій міжкультурної взаємодії до завдань соціальної роботи, зокрема – у контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами, біженцями, мігрантами та іншими групами, які стикаються з кризами ідентичності. Вперше у вітчизняному дискурсі соціальної роботи здійснено спробу системно інтерпретувати соціокультурну адаптацію як не лише процес входження особистості у нове середовище, а й як інструмент професійної підтримки та формування інтеграційних стратегій.

У висновках обґрунтовано доцільність впровадження моделей адаптації, які передбачають збереження індивідуальної культурної ідентичності в умовах інтеграції до приймаючого соціуму. Рекомендовано зосередити подальші дослідження на розробці інструментів моніторингу процесів соціальної інтеграції в громадах та удосконаленні підготовки соціальних працівників до роботи в багатокультурному середовищі.

Ключові слова: соціальна адаптація, культурна інтеграція, ідентичність, соціальна робота, міжкультурна взаємодія, внутрішньо переміщені особи, адаптаційні моделі.

Andrii KAMBUR

PhD in Sociology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, Ukraine, 58002
ORCID: 0000-0002-3751-7228

To cite this article: Kambur, A. (2025). Sotsialna adaptatsiia ta kulturna intehratsiia yak obiekty teoretychnoho analizu v sotsialnii roboti [Social adaptation and cultural integration as objects of theoretical analysis in social work]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 66–72, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.9>

SOCIAL ADAPTATION AND CULTURAL INTEGRATION AS OBJECTS OF THEORETICAL ANALYSIS IN SOCIAL WORK

The purpose of this article is to conduct a comprehensive theoretical analysis of social adaptation and cultural integration as key concepts in social work within the context of socio-political transformations, migration, and the war in Ukraine. The study aims to explore the conceptual foundations, definitions, and mechanisms through which these processes operate in social work practice, particularly when supporting vulnerable populations experiencing displacement and identity crises.

© А. Камбур, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The methodological framework is based on an interdisciplinary synthesis that integrates phenomenological sociology (A. Schütz), symbolic interactionism (E. Goffman), social psychology, and acculturation theory (J. Berry, S. Bochner). Analytical, comparative, and systemic approaches were used to examine scholarly sources, categorize adaptation models, and identify factors influencing successful integration into host communities.

The scientific novelty lies in the contextual adaptation of classical theories of intercultural interaction to the goals of contemporary social work. For the first time in Ukrainian academic discourse, social and cultural adaptation is conceptualized not only as the process of entering a new social environment, but also as a strategic tool of professional intervention for fostering inclusive integration. The study highlights the importance of preserving cultural identity while promoting active participation in the life of the host society.

In conclusion, the article justifies the application of integrative models that allow for both inclusion and cultural diversity. Further research is recommended to develop instruments for monitoring integration processes and to improve training for social workers working in multicultural and post-crisis settings.

Key words: social adaptation, cultural integration, identity, social work, intercultural interaction, internally displaced persons, adaptation models.

Актуальність проблеми. Повномасштабна війна в Україні спричинила безпрецедентні виклики для українського суспільства, актуалізуючи потребу в глибокому осмисленні процесів соціальної адаптації та культурної інтеграції як ключових механізмів стабілізації та згуртування громадян у кризовий період. Вимушене переміщення мільйонів осіб, трансформація соціокультурного ландшафту, перегляд особистісних і колективних ідентичностей у нових реаліях зумовлюють потребу у переосмисленні ролі соціальної роботи як простору підтримки інтеграційних процесів. На тлі глобалізації, цифровізації та розмивання традиційних соціальних меж, культурна інтеграція та соціальна адаптація набувають значення не лише інструментів підтримки вразливих груп, а й стратегій збереження суспільної цілісності та розвитку демократії. В умовах воєнного часу соціально-культурна інтеграція виконує не лише гуманітарну, а й безпекову функцію – слугує чинником зниження соціальної напруги, підтримки психосоціального балансу та відновлення відчуття приналежності. Це обумовлює нагальність комплексного міждисциплінарного дослідження інтеграційних процесів, їхніх механізмів і бар'єрів у контексті сучасної соціальної роботи в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціальної адаптації та культурної інтеграції як взаємопов'язаних процесів соціокультурної взаємодії отримало найбільший розвиток у країнах із тривалою історією міграційних процесів, зокрема у Великій Британії, США, Канаді та Австралії. Саме ці держави одними з перших зіткнулися з викликами зростаючої етнокультурної розмаїтості, що зумовило потребу у формуванні комплексних інте-

граційних політик, спрямованих на залучення мігрантів до життя приймаючих спільнот.

Інтерес до соціокультурної адаптації у світовій науці активізувався у XX столітті, особливо в межах антропологічних досліджень, що стосувалися акультураційних процесів. Р. Лінтон, Р. Редфілд і М. Герсковіц розглядали акультурацію як результат тривалого контакту між культурами, що призводить до змін у системах цінностей і культурних патернах взаємодіючих соціальних груп. Спершу акультурація вивчалася на колективному рівні, однак з часом було запропоновано концепт психологічної акультурації, який фокусується на змінах в особистісних установках і ціннісних орієнтаціях окремих індивідів. У сучасних умовах глобалізації та активної міграції цей феномен розглядається як багатогранний, охоплюючи як соціокультурні зміни в середині спільнот, так і психологічну перебудову свідомості їхніх представників.

У сучасній українській науці сформувалося активне коло дослідників, що вивчають соціальну адаптацію, культурну інтеграцію та акультурацію мігрантів. Їхні праці зосереджені на практичних і теоретичних аспектах інтеграції вимушених переселенців та трудових мігрантів – від психологічних механізмів адаптації і подолання культурного шоку до соціально-економічних стратегій інтеграції та реінтеграції в приймаючі спільноти. Ці дослідження не лише розкривають взаємозв'язок адаптації та акультурації, але й пропонують науково обґрунтовані підходи для фахівців соціальної роботи і державних політик, спрямованих на успішну інтеграцію мігрантів у суспільство.

Огляд наукових підходів до соціальної адаптації вразливих груп у контексті війни в Україні охоплює низку авторитетних дослідниць.

Владислава Ярошенко у своїй співавторській роботі (Ярошенко, 2018) розглядає проблематику соціальної адаптації українських трудових мігрантів в умовах євроінтеграції. У центрі її дослідження – труднощі працівників за кордоном, включно з правовою незахищеністю та культурними бар'єрами, а також рекомендації щодо удосконалення механізмів підтримки.

Анна Єфімова зосереджує увагу на психосоціальній адаптації вимушених мігрантів. Її дослідження (Єфімова, 2023) присвячені українцям, які виїхали до США через повномасштабну війну, зокрема проблемам акультураційного стресу, «культурного шоку» та збереження ідентичності. Катерина Іващенко-Стаднік (Іващенко-Стаднік, 2020) акцентує на питаннях реінтеграції українських мігрантів після повернення з ЄС, а також на динаміці колективної ідентичності та ставленні приймаючих громад до ВПО в постмайданній Україні. Оксана Міхеєва, дослідниця з Донецька, фокусується на адаптації внутрішньо переміщених осіб із Донбасу: її емпіричні дослідження розкривають соціально-психологічні аспекти переміщення, кризу ідентичності та необхідність державної й громадської підтримки для інтеграції переселенців у нове середовище (Міхеєва, 2015).

Попри зростаючу кількість публікацій, що стосуються соціокультурної адаптації та інтеграції, недостатньо розробленими залишаються питання міждисциплінарного теоретичного синтезу в межах соціальної роботи, а також механізми практичної реалізації культурної інтеграції в умовах затяжних кризових явищ, зумовлених війною.

Мета дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування соціальної адаптації та культурної інтеграції як взаємопов'язаних процесів у контексті соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «адаптація» походить із латини (*adaptatio* – «пристосування») і у сфері соціогуманітарного знання трактується як процес і результат активного включення особистості чи етнічної спільноти в нове соціокультурне середовище. Соціокультурну адаптацію часто позначають термінами «міжкультурна» або «крос-культурна», підкреслюючи її спрямованість на поступове прийняття ціннісних установок, соціальних норм, традицій і типових моделей поведінки суспільства, що приймає.

У разі ефективного проходження цього процесу відбувається їхнє внутрішнє засвоєння (інтерналізація). В антропології адаптація тісно пов'язана з поняттями «інкультурація» та «інтеграція», які репрезентують різні стадії та рівні включення людини або етносоціальної групи до іншої культури. При цьому інкультурація розглядається як ширша рамка, в межах якої відбувається засвоєння нових соціокультурних умов.

У межах категоріального аналізу соціокультурна адаптація розглядається як специфічна форма соціальної адаптації, що зберігає її базові родові риси. Сучасна культурна антропологія підходить до інтерпретації цього явища з позицій різних наукових підходів, акцентуючи увагу на кількох основних вимірах. У контексті рольового підходу адаптація ототожнюється з процесом входження особи в певну соціальну роль, що потребує засвоєння відповідних нормативних зразків і ціннісних орієнтирів. Гуманітарний підхід розглядає адаптаційні процеси як взаємодію індивіда та соціального середовища на комплексному рівні. Згідно з біхевіористичною традицією, акцент робиться на реакціях особистості на зовнішні стимули. Когнітивна перспектива визначає адаптацію як механізм узгодження нової інформації з набутим життєвим досвідом. Інтераціоналістський підхід тлумачить адаптацію як здатність індивіда долати труднощі, чинити опір негативному впливу оточення та приймати ефективні рішення у складних ситуаціях. Різноманітність цих підходів підкреслює міждисциплінарну природу феномену соціокультурної адаптації та її важливу роль у розумінні інтеграційних процесів особистості й спільнот у нових соціальних реаліях (Камбур, 2012).

Таким чином, різнопланові теоретичні підходи до розуміння соціокультурної адаптації не лише свідчать про її міждисциплінарний характер, а й надають цінні методологічні орієнтири для соціальної роботи. У цій сфері адаптація розглядається як цілісний процес підтримки особистості у складних життєвих обставинах, що передбачає не лише пристосування до соціального середовища, але й активну взаємодію з ним задля досягнення соціального добробуту. Теорія соціальної роботи, інтегруючи гуманістичний, екосистемний і сила-орієнтований підходи, підкреслює важливість супроводу особис-

тості в її адаптаційних зусиллях, з урахуванням її унікального досвіду, ресурсів і культурного контексту. Такий теоретичний фундамент дозволяє соціальним працівникам не лише діагностувати бар'єри соціокультурної інтеграції, а й розробляти ефективні інтервенції, спрямовані на формування стійкої ідентичності, соціальної активності та підвищення якості життя клієнтів у трансформаційних соціумах.

Соціокультурна адаптація постає як цілісний процес трансформації особистості, який не обмежується лише зовнішнім пристосуванням до нового соціального контексту. Йдеться про глибоку інтеграцію, що охоплює як психоемоційне самопочуття мігранта, так і набуття необхідних соціокультурних компетенцій для повноцінного включення в життя приймаючої спільноти. З позицій теорії соціальної роботи це означає підтримку особистості у формуванні стабільного образу «Я», розвитку навичок взаємодії та соціальної активності, що забезпечує не лише успішну адаптацію до нових норм і цінностей, а й сприяє суб'єктному залученню до процесів соціального відновлення, згуртування та міжкультурного діалогу.

З огляду на важливість міжособистісної взаємодії як чинника успішної соціальної адаптації, у методології соціальної роботи дедалі частіше застосовуються положення концепції Ірвінга Гофмана. Йдеться про принципи взаємодійної моделі підтримки клієнта, в якій соціальний працівник виступає не лише як надавач допомоги, а й як посередник у процесі включення особистості до нових соціальних зв'язків. Такий підхід передбачає не просто зовнішнє включення до інституцій, а глибоке опанування індивідом нових соціальних ролей, очікувань і культурних кодів. Отже, соціальна адаптація в контексті теорії Гофмана стає динамічним і багаторівневим процесом, у якому індивід і соціальне середовище перебувають у постійній взаємодії, що дозволяє забезпечити не тільки інтеграцію, але й стабільну ідентичність особистості в нових соціокультурних умовах (Гофман, 1959).

Ірвінг Гофман у своїх працях обґрунтовував ідею багатошаровості соціальної ідентичності, яка стала теоретичною основою для аналізу процесів соціальної інтеграції. Згідно з його підходом, кожна людина одночасно належить до кількох соціальних груп, і кожна з них формує

окремий аспект її соціального «Я». Кількість таких ідентичностей залежить від того, скільки значущих спільнот впливають на індивіда, а також від ступеня значущості їхніх оцінок. У практиці соціальної роботи це проявляється, наприклад, у випадках, коли клієнт – внутрішньо переміщена особа – водночас прагне зберегти свою локальну ідентичність (регіональну, професійну) і водночас адаптуватися до нової громади, набуваючи нових соціальних ролей, як-от «отримувач послуги», «учасник громадської ініціативи» або «волонтер». Соціальний працівник у цьому випадку допомагає клієнтові ідентифікувати наявні соціальні ролі, підтримати відновлення втрачених і вибудувати нові, сприяючи цілісному включенню в нове соціальне середовище.

Наприклад за даними Міхеєвої О. «важливим компонентом стратегій переселення є обрання вектору переїзду. Вибір місця майбутнього проживання мало пов'язаний з національно-державними чи патріотичними міркуваннями. Домінуючим є мотив виживання, інтеграції у спільноту, що утруднюється у разі відсутності «провідника», який може допомогти увійти у середовище. Відтак вектор переселення зумовлюється наступними моментами:

- наявність родичів (які можуть надати на початковому етапі неоплачуване місце проживання та допомогти з первинною інтеграцією у соціальні мережі);
- наявність роботи чи перспектива її отримання;
- наявність друзів, колег, товаришів по службі тощо» (Міхеєва, 2015).

Драматургічний підхід, розроблений Ірвінгом Гофманом (Гофман, 1959), дає змогу розглядати інтеграційні процеси в контексті багаторівневих соціальних структур, де кожен учасник взаємодії виконує певну соціальну «роль». Згідно з цією концепцією, індивіди свідомо конструюють зовнішній образ, який прагнуть представити в соціумі, тоді як партнери по взаємодії формують свої уявлення, спираючись на доступні їм сигнали та поведінкові патерни. Таке взаємне «виступання» сприяє формуванню передумов для діалогу, взаєморозуміння та співпраці між представниками різних соціокультурних спільнот. У сфері соціальної роботи ця модель є особливо цінною при роботі з клієнтами, які перебувають у ситуації зміни іден-

тичності, наприклад, біженцями, які змушені презентувати себе у новому культурному контексті. Завдання фахівця – допомогти клієнту гармонізувати образ, який він демонструє, із внутрішньо прийнятою ідентичністю, створюючи простір для автентичної, а не лише адаптивної інтеграції.

Учень Е. Гуссерля і засновник феноменологічної соціології Альфред Шюц (1899–1959) зробив визначальний внесок у формування нових методологічних засад аналізу процесів соціокультурної інтеграції. Розвиваючи і водночас критично переосмислюючи гуссерлівську ідею «життєвого світу» та концепцію соціальної дії М. Вебера, яку той визначав як спрямовану на інших, Шюц розробив оригінальний підхід до інтеграції як феномена міжсуб'єктивного спільного досвіду. У цьому підході життєвий світ виступає базовим середовищем взаємодії, у межах якого конструюються повсякденні смисли, здійснюється взаємне розуміння і формуються структурні умови для соціального включення. Таким чином, інтеграція постає як процес конституювання спільної соціокультурної дійсності крізь призму буденної комунікації та інтерсуб'єктивності (Vargas, 2020).

Концепт життєвого світу репрезентує сферу міжсуб'єктивної реальності, у якій розгортаються ключові процеси соціокультурної адаптації та інтеграції. Він функціонує як простір спільної символічної взаємодії, де відбувається узгодження значень, формування ціннісних орієнтацій і колективної ідентичності – основних характеристик людського соціального існування. Життєвий світ, сприйнятий як спільна для суб'єктів реальність, слугує підґрунтям для соціального порозуміння, дозволяючи індивідам осмислювати себе й інших як значущих у межах соціальних відносин.

У контексті дослідження акультураційних стратегій іммігрантів канадський психолог Дж. Беррі (Berry, 2011) запропонував типологію можливих результатів соціокультурної адаптації, що передбачає чотири моделі взаємодії між культурними групами. Перша модель – **інтеграція** – передбачає збереження етнокультурної ідентичності за умови активної участі в житті приймаючого суспільства, наприклад, у роботі соціальних центрів для біженців, де клієнтам пропонується як підтримка рідної мови, так і залучення до громадянських ініціатив. **Асимі-**

ляція означає відмову від власної культури при повному прийнятті норм домінантного середовища, що часто спостерігається серед молодих переселенців, які швидко інтегруються через освітні установи. **Сепарація** реалізується в ситуаціях, коли особи свідомо уникають міжкультурних контактів, зберігаючи при цьому власні традиції, що може ускладнювати соціальну роботу з ізольованими спільнотами. Нарешті, **маргіналізація** характеризується втратою зв'язку як із власною культурною спадщиною, так і з новим соціумом, і потребує особливої уваги фахівців соціальної сфери для запобігання соціальному відчуженню та формуванню глибоких криз ідентичності.

У межах аналізу міжкультурних контактів австралійський дослідник С. Бочнер виокремив чотири типові наслідки взаємодії етнокультурних груп, що мають різний ступінь впливу на збереження чи втрату культурної ідентичності. **Геноцид** трактується як крайня форма конфлікту, що веде до фізичного знищення етнічної групи і є історичною трагедією для людства. **Асиміляція** передбачає поступове прийняття домінантної культури та традицій меншістю, що може відбуватись як добровільно (через освіту чи медіа), так і під тиском політичних чи соціальних умов. **Сегрегація** полягає в навмисному відокремленні груп із метою їхнього паралельного існування, що ускладнює міжкультурну взаємодію та викликає потребу у втручанні соціальних служб для зменшення соціального відчуження. Нарешті, **інтеграція** розглядається як конструктивний підхід до взаємодії культур, за якого етнічні групи зберігають власну ідентичність, одночасно беручи участь у формуванні спільного соціокультурного простору. Саме ця модель стала основою сучасних практик мультикультуралізму у багатьох країнах Заходу, слугуючи орієнтиром для соціальних працівників у створенні інклюзивного середовища для мігрантів і переселенців (Блінова, 2016).

Отже, оптимальним результатом культурно-адаптаційних процесів у контексті глобалізованого світу вважається соціокультурна, тобто загальногромадянська, інтеграція, яка передбачає збереження етнічної самобутності без її радикалізації та водночас активне включення до єдиного соціального простору приймаючого суспільства.

У сфері соціальної роботи корисним буде підхід, згідно з яким ефективна соціокультурна адаптація не зводиться до асиміляції чи повного розчинення в домінантній культурі. Йдеться про поетапне входження особи або групи до нової культурної спільноти через засвоєння її норм, цінностей і моделей поведінки, при збереженні ключових елементів власної ідентичності. З точки зору соціальної роботи, інтеграція розглядається як досягнення гармонійного балансу між власною культурною спадщиною та включенням у соціальне життя приймаючого суспільства. Практика показує, що результат адаптації значною мірою залежить від того, який тип соціальної підтримки отримує клієнт у новому середовищі: чи заохочується розвиток ролі посередника між культурами, чи домінують моделі ізоляції, сепаратизму або відчуження. Тому важливим завданням соціальних служб є створення сприятливих умов для міжкультурного діалогу й підтримки тих адаптаційних стратегій, які сприяють культурному порозумінню, громадянській залученості та психосоціальній стабільності клієнта.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах зростаючих викликів, спричинених війною в Україні, масовим переміщенням населення, кризами ідентичності та послабленням соціальних зв'язків, соціальна робота постає як провідна дисципліна, здатна забезпечити супровід цих процесів через підтримку, посередництво та побудову культурно-чутливого діалогу між особистістю й суспільством. Адаптація більше не розглядається як односпрямований рух до нормативної більшості, натомість акцент зміщується до моделі інтеграції, що передбачає збереження індивіду-

альної та етнокультурної самобутності у межах спільної соціальної реальності.

Використання теоретичних підходів І. Гофмана, А. Шюца, Дж. Беррі, С. Бочнера та інших дозволило глибше осмислити механізми міжкультурної взаємодії, роль «життєвого світу», інтерсуб'єктивного досвіду та множинної ідентичності в процесах включення до нових соціальних структур. На прикладах практики соціальної роботи простежено, що саме позиція «посередника» – особистості, яка здатна налагодити зв'язок між культурами – є найпродуктивнішою з погляду досягнення як індивідуального, так і колективного благополуччя.

Попри значну увагу до теми в зарубіжній літературі, в українському науковому просторі залишаються недостатньо розробленими питання методик і технологій соціальної роботи, що забезпечують сталу соціокультурну інтеграцію, зокрема у громадах, які приймають ВПО. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною верифікацією адаптаційних моделей в українському контексті, розробленням соціально-педагогічних стратегій підтримки культурного діалогу та аналізом ролі громадських ініціатив у посиленні міжкультурної згуртованості.

Особливої актуальності набуває міждисциплінарне вивчення адаптації осіб із вразливих груп – зокрема, дітей, осіб похилого віку, людей з інвалідністю, представників національних меншин, – у тому числі з використанням інноваційних технологій та цифрових інструментів. Соціальна робота як практична дисципліна має потенціал відігравати ключову роль у формуванні інклюзивного, солідарного суспільства в сучасній Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блінова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. № 3(1). С. 111–117.
2. Єфімова А. Інтерсуб'єктний підхід у дослідженні соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. Т. 30, № 4. С. 16–22. DOI: 10.31108/2.2023.4.30.2
3. Іващенко-Стаднік К. Що не так із Донбасом? Виклики інтеграції до, під час і після війни. *Україна в момент перетворення: від радянської республіки до європейського суспільства* / ред. А. Вейра-Рамос, Т. Любива, Є. Головаха. Palgrave Macmillan, 2020. С. 229–260.
4. Камбур А. В. Соціальна адаптація особистості (путівник соціального працівника) : монографія. Чернівці : Золоті литаври, 2012. 252 с.
5. Міхєєва О., Середа В. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні: зб. аналіт. матеріалів*. Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. С. 9–49.

6. Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. праць. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. № 1(48). С. 469–472.
7. Ярошенко В. В., Передало Х. С. Соціальна адаптація працівників-мігрантів в умовах євроінтеграції. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет*. Тернопіль : Економічна думка, 2018. Т. 28, № 1. С. 105–114.
8. Berry J. W., Poortinga Y. H., Segall M. H., Dasen P. R. *Cross-cultural psychology: Research and applications*. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2011.
9. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York : Anchor Books, 1959. 255 p.
10. Vargas G. M. Alfred Schutz's life-world and intersubjectivity. *Open Journal of Social Sciences*. 2020. Vol. 8, No. 12. P. 417–425. DOI: 10.4236/jss.2020.812033.

REFERENCES:

1. Blinova, O. Ye. (2016). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia vymushenykh mihrantiv: pidkhody i problemy vyvchennia fenomena akulturatsii [Social and psychological adaptation of forced migrants: approaches and problems of studying the phenomenon of acculturation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 3(1), 111–117. [in Ukrainian].
2. Yefimova, A. (2023) Intersubiektyvnyi pidkhid u doslidzhenni sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii ukrainsiv do vymushenoї mihratsii [Intersubjective approach in the study of socio-psychological adaptation of Ukrainians to forced migration]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia – Organizational Psychology. Economic Psychology*, 30(4), 16–22. <https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.2> [in Ukrainian].
3. Ivashchenko-Stadnik, K. (2020) Shcho ne tak iz Donbasom? Vyklyky intehtatsii do, pid chas i pislia viiny [What's wrong with the Donbas? The challenges of integration before, during and after the war]. In: Veira-Ramos A., Liubyva T., Holovakha Ye. (Eds.) *Ukraina v moment peretvorennia: vid radians'koi respubliky do yevropeiskoho suspilstva – Ukraine in transformation: From Soviet Republic to European Society*. Palgrave Macmillan, 229–260. [in Ukrainian].
4. Kambur, A. V. (2012). Sotsialna adaptatsiia osobystosti (putivnyk sotsialnoho pratsivnyka) [Social adaptation of the individual (a guide for the social worker)]. Chernivtsi: Zoloti lytavry. [in Ukrainian].
5. Mikheieva, O., & Sereda, V. (2015). Suchasni ukrainski vnutrishno peremishcheni osoby: osnovni prychny, stratehii pereselennia ta problemy adaptatsii [Modern Ukrainian internally displaced persons: main causes, resettlement strategies and adaptation problems]. In: *Stratehii transformatsii i preventsii prykordonnykh konfliktiv v Ukraini – Strategies of transformation and prevention of border conflicts in Ukraine*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 9–49. [in Ukrainian].
6. Yurkiv, Ya. I., & Lukanov, D. V. (2021). Trudnoshchi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vrazlyvykh verstv vnutrishno peremishchenykh osib do novykh umov zhyttia [Difficulties of socio-psychological adaptation of vulnerable groups of internally displaced persons to new living conditions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Pedagogy. Social Work*, 1(48), 469–472. [in Ukrainian].
7. Yaroshenko, V. V., & Peredalo, Kh. S. (2018). Sotsialna adaptatsiia pratsivnykiv-mihrantiv v umovakh yevrointehtatsii [Social adaptation of migrant workers in the conditions of European integration]. *Ekonomichniy analiz – Economic Analysis*, 28(1), 105–114. [in Ukrainian].
8. Berry J. W., Poortinga Y. H., Segall M. H., Dasen P. R. (2011) *Cross-cultural psychology: Research and applications*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Goffman E. (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.
10. Vargas G. M. (2020) Alfred Schutz's life-world and intersubjectivity. *Open Journal of Social Sciences*, 8(12), 417–425. <https://doi.org/10.4236/jss.2020.812033>

Дата надходження статті: 21.06.2025

Дата прийняття статті: 02.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364.446-053.9

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.10>**Андрій КАРКАЧ***доктор філософії у галузі соціальної роботи, директор Департаменту соціального захисту населення, Полтавська міська рада, вул. Соборності, 36, м. Полтава, Україна, 36000***ORCID:** 0000-0002-3959-0568

Бібліографічний опис статті: Каркач, А. (2025). Соціальні практики волонтерської діяльності літніх людей. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 73–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.10>

СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

У статті представлений аналіз волонтерської діяльності людей літнього віку, особливості та мотиви їхньої участі. Волонтерство у літньому віці обумовлено потенціалом зростаючого соціально активного способу життя людей літнього віку, готових займатися соціальними практиками на благо суспільства.

Виявлено основні мотиви волонтерської діяльності серед літніх людей та фактори, що впливають на популяризацію волонтерської роботи. Розкрито значущість зміни ціннісних орієнтацій у процесі волонтерської роботи, а також охарактеризовано зворотний вплив волонтерської діяльності на процес активізації соціальних практик людей літнього віку. Аналіз волонтерських практик, представлених у тексті, ґрунтується на досвіді роботи автора зі клієнтами територіального центру соціального обслуговування та радою ветеранів праці Подільського району м.Полтави.

Учасники волонтерських груп літнього віку починають дружити, відвідувати один одного та влаштовувати спільні свята; активно допомагають різним соціальним групам, у тому числі ВПО, маломобільним літнім людям; створюють нові спільноти та взаємодіють із місцевою владою для просування своїх ідей. Подібна активність сприяє подоланню соціальної ексклюзії у таких доменах, як соціальні відносини, місцеві спільноти та місце проживання, громадянська участь, соціально-культурні аспекти. Волонтерська та громадянська активність підвищують соціальну включеність не тільки літніх волонтерів, але й тих, кому вони допомагають.

До складнощів розвитку волонтерської та цивільної активності відносяться: відсутність стійких патернів соціально активного життя у літньому віці; неготовність допомагати; страх; відсутність системної підготовки та підтримки волонтерів; негативний досвід участі та подальше розчарування.

Водночас, крім економічного, соціального ефекту для суспільства, волонтерство надає цілу низку позитивних впливів на конкретних людей, зокрема на людей літнього віку (через задоволення соціальних потреб, поліпшення ментального здоров'я тощо). У статті показано можливості залучення людей літнього віку до соціального життя на реальних прикладах.

Виявлено, що участь волонтерів літнього віку в Україні децю ускладнюється існуючими суспільними стереотипами, спрямованістю суспільної політики, але при цьому існують перспективні кейси залучення літніх людей до волонтерської діяльності.

Ключові слова: волонтерська діяльність, волонтерська робота, волонтерська допомога, волонтер, соціальна активність, люди літнього віку, соціальна робота.

Andrii KARKACH*Doctor of Philosophy in Social Work, Director of the Department of Social Protection of the Population, Poltava City Council, 36 Sobornosti str., Poltava, Ukraine, 36000***ORCID:** 0000-0002-3959-0568

To cite this article: Karkach, A. (2025). Sotsialni praktyky volonterskoi diialnosti litnikh liudei [Social practices of volunteering among older people]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 73–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.10>

SOCIAL PRACTICES OF VOLUNTEERING AMONG OLDER PEOPLE

The article presents an analysis of volunteer activities of elderly people, the features and motives of their participation. Volunteering in old age is due to the potential of a growing socially active lifestyle of elderly people who are ready to engage in social practices for the benefit of society.

© А. Каркач, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The main motives of volunteer activity among elderly people and factors influencing the popularization of volunteer work are identified. The significance of changing value orientations in the process of volunteer work is revealed, and the reverse impact of volunteer activity on the process of activating social practices of elderly people is also characterized. The analysis of volunteer practices presented in the text is based on the author's experience of working with clients of the territorial social service center and the council of labor veterans of the Podilskyi district of Poltava.

Participants of volunteer groups of elderly people begin to make friends, visit each other and organize joint holidays; actively help various social groups, including IDPs, limited mobility elderly people; create new communities and interact with local authorities to promote their ideas. Such activity helps to overcome social exclusion in such domains as social relations, local communities and place of residence, civic participation, socio-cultural aspects. Volunteering and civic activity increase the social inclusion not only of elderly volunteers, but also of those whom they help.

The difficulties in developing volunteering and civic activity include: lack of stable patterns of socially active life in old age; unwillingness to help; fear; lack of systematic training and support for volunteers; negative experience of participation and subsequent disappointment.

At the same time, in addition to the economic and social effect for society, volunteering has a number of positive effects on specific people, in particular on elderly people (through meeting social needs, improving mental health, etc.). The article shows the possibilities of involving elderly people in social life using real examples.

It was found that the participation of elderly volunteers in Ukraine is somewhat complicated by existing social stereotypes and the direction of public policy, but at the same time there are promising cases of involving elderly people in volunteer activities.

Key words: volunteering, volunteer work, volunteer assistance, volunteer, social activity, elderly people, social work.

Актуальність проблеми. Український волонтерський рух натеper в умовах війни реалізує значний потенціал зростання. Волонтерська діяльність зумовлена потенціалом зростаючого соціально активного способу життя людей літнього віку, які готові займатися соціальними практиками на благо територіальної громади.

Недовіра громадян до організованих форм та видів волонтерської діяльності, обмаль у суспільстві асоціацій з волонтерством, коли йдеться про конкретну безоплатну допомогу людині, яка її потребує, з боку людей літнього віку без участі будь-яких організацій, низький рівень поінформованості населення територіальних громад про діяльність волонтерів літнього віку, прояв байдужості до різних процесів у сфері соціальної та громадянської активності літніх людей на тлі схвалення та підтримки волонтерів з боку більшості членів громади, існуючі приклади успішного залучення людей літнього віку до волонтерської діяльності, що свідчить про зміну вектора суспільних настроїв щодо цієї категорії населення, і зумовили актуальність проведення даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденціям розвитку волонтерського руху в Україні присвячені наукові дослідження А. Капської, Р. Вайноли, Н. Комарової, вивчення досвіду волонтерської роботи та визначення напрямів її вдосконалення у своїх роботах здійснили Грига І., Брижовата О., Дума Л., Лисенко О., волонтерству як платформі соціальних перетворень та соціально-педагогічним

умовам розвитку волонтерського руху в Україні свою увагу у наукових дослідженнях приділила Н. Говоруха, питанням соціальної інтеграції осіб літнього віку в Україні присвячені роботи українського дослідника демографічних процесів Б. Крімера, залучення волонтерів соціальними службами для здійснення догляду вдома за людьми похилого віку окреслено у своїх дослідженнях С. Ястремською та О. Куцою, особливості волонтерства як ресурсу соціальної роботи та підготовки соціальних працівників до волонтерства розкрито у наукових розвідках Т. Скорик, розвитку волонтерського руху, підготовці молоді до волонтерської роботи присвячено наукові дослідження М. Моторної, Н. Кривонь розглядає волонтерську діяльність у контексті розвитку життєстійкості громадян та як важливу умову для подолання скрутних і кризових життєвих ситуацій у різних сферах буття під час воєнного стану в Україні, менеджменту волонтерської діяльності, методиці організації волонтерських груп та визначенню видів мотивації до волонтерської діяльності присвячено наукові розвідки Т. Лях, дослідницький фокус уваги О. Панькович та О. Касперовського зосереджено на виявленні основних трендів інституціоналізації та динаміці розвитку українського волонтерства на підґрунті використання можливостей сучасних цифрових, мережевих, інформаційно-комунікативних технологій та розвитку українського волонтерського руху в умовах збройної російської агресії.

Незважаючи на численні праці з проблематики волонтерської діяльності, очевидним

є дефіцит з виявлення специфіки соціальних практик волонтерської роботи літніх людей. На тлі здобутків сучасної соціальної роботи, за межами уваги вітчизняних науковців залишено соціальну групу літніх людей як активних учасників волонтерської діяльності, спрямованої на допомогу різним категоріям населення, включаючи маломобільних літніх, та громадянської участі, що значно актуалізує предмет дослідження у даній статті.

Мета дослідження – визначити можливості волонтерської діяльності як технології соціальної роботи із залучення літніх людей до активного соціального життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Волонтерство як соціальний феномен набуває рис значного соціального явища в нашому суспільстві в умовах воєнного стану. Останніми роками закономірно щодо нього і зростання уваги дослідників – теоретиків та практиків.

У наукових працях розглядаються різні аспекти волонтерства в Україні, відбувається накопичення емпіричних матеріалів, що допомагає зрозуміти складну природу суб'єктно-об'єктних відносин між волонтерами, а також волонтерської спільності у цілому з різними соціальними групами, особливо під час війни (Веденєєв, Турчак, 2018; Панькова, Касперович, 2022).

На нашу думку, дослідницький інтерес до розгляду ставлення українців до волонтерської діяльності обумовлений певною практичною користю для державного розвитку та може отримати пояснення з наступних позицій. По-перше, населення країни є найпотужнішим ресурсом зростання кількості тих, хто може і хотів би реалізувати себе у волонтерських практиках. По-друге, дієздатність волонтерів, результативність їх праці багато у чому залежить від середовища проживання і соціального оточення, де формується певне ставлення до того, що вони роблять. Характер цього відношення формується певними ціннісними передумовами громадянської участі, що передбачають наявність у населення ціннісних підстав для цієї активності (Болотова, Ляшенко, Байдак, 2018).

«Україна вкотре продемонструвала свою незламність та щедрість, посівши сьоме місце у Світовому рейтингу благодійності 2024 року від Charities Aid Foundation.

Згідно зі звітом, 77% дорослих українців надавали пряму допомогу нужденним, 67% жертвували кошти на благодійність, а 27% займалися волонтерською діяльністю. Ці показники свідчать про високий рівень самоорганізації та солідарності українського суспільства, яке об'єдналося перед обличчям агресії» (Присяжнюк, 2024, 25 вересня).

Натепер всім розвиненим країнам характерне демографічне старіння населення, тобто збільшення частки літніх людей у суспільстві (Балогова, Ковальчук, 2022). В Україні, за даними Державної служби статистики, станом на 01 січня 2023 року, частка людей літнього віку становить 23% від усього населення країни (Демографічний щорічник, 2023).

На жаль, люди літнього віку в Україні, як правило, мають знижені фізичні та матеріальні можливості для активного життя, змінюється їхнє ставлення до явищ і подій, інтереси. Крім того, на тлі незатребуваності та соціальної ексклюзії, у людей літнього віку найчастіше знижується самооцінка, зростає невпевненість у собі. Виходячи на пенсію, людина втрачає значну соціальну роль і стає виключеною із системи міжособистісних зв'язків, до якої входять представники різних поколінь. Саме тому люди літнього віку частіше, ніж інші категорії населення, стають об'єктом соціальної допомоги (Каркач, Кравченко, Семигіна, 2022).

Однак це не повинно бути підставою для того, щоб ставитися до людей літнього віку тільки як до пенсіонерів і пацієнтів. Їх треба активно включати не лише у трудову, а й у соціальну та громадську діяльність, однією з форм якої є волонтерський рух (Грибко, 2023).

Дослідження, проведене нами у грудні 2024 року (серед клієнтів територіального центру та ради ветеранів праці Подільського району м. Полтави, n=450), показало, що 53% людей літнього віку, за їх розумінням, ніколи не брали участь у волонтерській роботі. Водночас літні люди, за їхніми ж оцінками, займалися:

- допомогою соціально незахищеним категоріям громадян (літнім, дітям-сиротам, дітям, які опинилися без батьківського піклування, особам з інвалідністю, малозабезпеченим тощо) – 12%;
- суспільно корисними справами (висаджували квіти, дерева, засівали газони, упорядковували під'їзди, двори, вулиці) – 18%;

- участю у екологічних маршах, прибиранні сміття та забруднень – 11%;
- допомогою бездомним тваринам, притулкам для тварин, екопаркам та заповідникам – 10%;
- участю у просвітницьких бесідах, спрямованих на профілактику наркоманії, СНІДу, підліткової злочинності, пропаганду здорового способу життя – 3%;
- допомогою внутрішньо переміщеним особам – 34%;
- 46% респондентів допомагали військовим.

Як правило, соціально активні люди літнього віку стають ресурсом волонтерської діяльності та власне волонтерами.

Чинне законодавство визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (Про волонтерську діяльність, 2025).

Провідним мотивом участі у цій діяльності, за оцінками наших респондентів, стало бажання бути корисним (75%). Для власного задоволення волонтерською діяльністю займалися 17% респондентів, 16% хотіли б відплатити людям за добро. При цьому 39% респондентів займалися волонтерською роботою, бо самі зіткнулися з подібною проблемою.

У той час як 32% літніх респондентів не хотіли б займатися нічим подібним. Участь літніх українців у волонтерській діяльності ускладнюється кількома чинниками.

По-перше, це культурно-історичні стереотипи. Наприклад, сприйняття старшого покоління іншими віковими групами як неактивних, зайнятих переважно сімейними та домашніми справами, що літні – тягар для суспільства (ейджизм) (Коляда та ін., 2022).

По-друге, спрямованість соціальної політики держави, яка сконцентрована на наданні соціальної допомоги, а не на використанні потенціалу, сильних сторін людей літнього віку, їх наснаження на соціальну активність.

По-третє, несформованість потреби у волонтерській діяльності та її цінності у самих людей літнього віку. Багато хто з них вважає, що держава їм «все винна».

В умовах збройної російської агресії, волонтерство набуло особливої актуальності та ознак життєво необхідного явища, внаслідок його

ролі у підтримці та наданні допомоги військовим, постраждалим, внутрішньо переміщеним особам, забезпеченні соціалізації вразливих груп (Шапошникова & Вірт, 2024).

За результатами нашого опитування було складено соціальний портрет наших респондентів. Це переважно жінки (84,3%), у віці 60–74 років (73,6%), які мають вищу освіту (62,4%), дітей (92,2%), які проживають самотньо (36,8%), з чоловіком (33,2%) або спільно з чоловіком та дітьми (15,7%). Більшість респондентів віднесли себе до середньо-забезпечених (51,5%).

З відповідей респондентів вибудувалася ієрархія значущих цінностей для людей літнього віку: здоров'я (74,7%), сім'я (67,8%), почуття безпеки (50,6%), матеріальна забезпеченість (41,4%), впевненість у собі і почуття власної гідності (23%), впевненість у майбутньому (19,5%), надійні друзі (12,6%).

Волонтерська діяльність не тільки допомагає суспільству з точки зору додаткових ресурсів для реалізації та втілення у життя безоплатної допомоги тим, хто її потребує, а й є невід'ємною підтримкою і для самих людей, які надають цю допомогу (Кудря, 2016).

Високий та середній індекс життєвої задоволеності характерний для 62,7% наших респондентів. Ці значення відображають їхню високу адаптованість до життя, здатність знаходити нові стимули, що надають сенсу їхньому життю. Навпаки, низькі значення індексу життєвої задоволеності свідчать про високий рівень тривожності, психологічний дискомфорт і невдоволення ситуацією, що склалася, і своєю роллю у ній. Це притаманно 37,3% наших респондентів.

Фактори та мотиви, що впливають на рівень та ступінь включеності літніх людей у волонтерську роботу, корелюють із соціально-демографічними показниками, індивідуальними особливостями, матеріальним становищем, особистісним статусом та залежать від ціннісних орієнтацій.

Більшість респондентів (67,3%) задоволені залученням до волонтерської діяльності; 16,2% практично нею не займалися і 15,5% не задоволені своїм залученням до волонтерської діяльності. Основними причинами, через які люди літнього віку не займаються волонтерською роботою, респонденти назвали: домашні

та сімейні турботи (39,1%), погане здоров'я (31,1%), брак коштів (18,7%), інше (11,1%).

За результатами проведеного дослідження, наразі основними мотивами участі у волонтерській діяльності людей літнього віку є почуття патріотизму (62,4%), співчуття (альтруїзм) (17,3%), відчуття власної гідності (14,1%), бути компетентним, незважаючи на вік (6,2%).

Натепер в Україні можна бачити приклади успішного розвитку волонтерства людей літнього віку. Зокрема, серед клієнтів територіального центру надання соціальних послуг Подільського району м.Полтави та членів ради ветеранів праці Подільського району м.Полтави. Зазначимо, що волонтерство в умовах російської агресії проти України розглядається нашими респондентами як обов'язок перед суспільством (57,4%) та моральний обов'язок людини (36,5%) і, рідше, як набуття нових навичок (4,2%) або корисне проведення часу (1,9%).

Соціальна активність – характеристика соціальної діяльності. Тому логічно припустити, що саме через соціальну активність стимулюється волонтерська діяльність людей літнього віку, і, отже, стає можливим повернення в систему соціальної діяльності, або закріплення у даній системі (Важливість соціальної активності для ментального здоров'я пенсіонерів, 2024).

Клієнти територіального центру надання соціальних послуг Подільського району та члени Ради ветеранів праці Подільського району активно входять у процес волонтерської допомоги, оскільки ці організації зацікавлені у продовженні активного довголіття їх учасників, а отже і притоці літніх волонтерів і тому невтомно працюють над залученням нових людей та розширенні активностей для волонтерської діяльності.

Дані нашого дослідження свідчать, що з потреб і мотивів, які спонукають літніх людей до участі у волонтерській діяльності, є такі: потреба у самореалізації (64,3%); прагнення бути корисним іншим (74,7%); потреба у нових знаннях та нових соціальних ролях (65,2%); потреба зростати і розвиватися, знаходячи нові сенси життя (64,8%); потреба знайти застосування свого професійного та життєвого досвіду (47,1%); потреба брати участь у соціальних змінах, бажання реалізувати свої ініціативи у соці-

альній сфері (82,3%); потреба у досягненнях, діяльність на результат (82,3%); потреба у прояві милосердя, доброти (17,3%); потреба у змістовному дозвіллі (3,9%).

За останні три роки частка літніх людей, які мають досвід участі у волонтерській діяльності зросла, хоча досвід участі у волонтерстві не означає автоматичної готовності та здатності людини надавати регулярну підтримку та допомогу (Горінов, Драпушко, 2022).

За даними нашого емпіричного дослідження, основними заходами, у яких літні волонтери здійснювали підтримку були:

- допомога у гуманітарних штабах (38,3%);
- участь у закупівлі амуніції (бронежилети, каски, одяг) (12,7%);
- участь у закупівлі медикаментів (17,5%);
- участь у закупівлі обладнання (дрони, тепловізори, рації) (19,2%);
- участь у закупівлі транспортних засобів (автомобілі, квадроцикли) (8,4%);
- плетіння маскувальних сіток (62,9%);
- виготовлення окопних свічок (47,4%);
- виготовлення сухих борщів (53,6%);
- допомога у відновленні військової техніки (2,7%);
- допомога у розселенні ВПО (9,5%);
- перерахування коштів на допомогу українській армії (36,2%);
- надання тимчасового житла ВПО (7,3%);
- забезпечення ВПО продуктами харчування, водою, ліками, одягом, засобами гігієни та іншими предметами першої необхідності (39,4%);
- допомога у відновленні пошкодженого житла (7,1%);
- допомога у ліквідації наслідків обстрілів (3,6%);
- захист тварин, які постраждали від війни (5,8%);
- допомога госпіталю (водою, ліками, одягом, засобами гігієни та іншими предметами першої необхідності) (12,5%);
- прибирання та благоустрій територій (51,2%).

Таким чином, аналізуючи відповіді наших респондентів, можемо зробити висновок, що представники літнього волонтерства не схильні до конформної поведінки та прийняття життя таким, яким воно є, обираючи його перетворення.

Для волонтерів літнього віку основною особливістю є спрямованість на побудову глибоких позитивних емоційних відносин з іншими людьми, готовність прийти на допомогу іншим людям, що дає їм основу для самореалізації та гармонізації свого духовного життя. Зайнятість людини у літньому віці волонтерською роботою пов'язана з вираженістю смисложиттєвих орієнтацій особистості у цьому періоді онтогенезу.

За результатами нашого емпіричного дослідження можна зробити висновок, що люди літнього віку, які займаються волонтерством, більш вільно ухвалюють самостійні рішення та втілюють їх у життя, ніж їхні однолітки. Це зумовлено тим, що у діяльності, що передбачає безпосередню взаємодію з іншими людьми, необхідно виявляти більше творчих здібнос-

тей, вміти швидко знаходити варіанти виходу з ситуацій, що склалися, і взяти на себе відповідальність за прийняття рішень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Волонтерська діяльність у літньому віці виконує моральну функцію наснаження фундаментальних цінностей – милосердя, справедливості, гуманності, чуйності, доброти, а також стає ефективним способом подолання внутрішнього особистісного конфлікту, значним ресурсом ресоціалізації особистості та розвитку суспільства та запобігання ексклюзії.

Волонтерська діяльність людей літнього віку, як один з маркерів стану громадянського суспільства, сприяє зростанню їхньої соціальної активності та вирішенню протиріч соціальних проблем, що ускладнюються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балогова Б., Ковальчук Ю. Особливості проблематики старіння в контексті соціальної підтримки людей поважного віку. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9, № 3. С. 331–339. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.3.1>.
2. Болотова В. О., Ляшенко Н. О., Байдак Т. М. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності. *Грані*. 2018. Т. 21, № 9. С. 47–57.
3. Важливість соціальної активності для ментального здоров'я пенсіонерів. *Будинки престарілих*. (2024, 8 липня). URL: <https://doma-prestarelyh.com.ua/vazhlyvist-soczialnoyi-aktyvnosti-dlya-mentalnogo-zdorovya-pensioneriv/> (дата звернення: 29.05.2025).
4. Веденєєв Д. В., Турчак О. В. Волонтерський рух в Україні в ході російсько-української війни: ризики праці та форми державного і громадського визнання. *Військово-науковий вісник*. 2018. Вип. 30. С. 206–216. URL: <http://vnp.asv.gov.ua/article/view/153726>.
5. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ : Держ. ін-т сімейн. та молодіж. політики, 2022. 240 с.
6. Гришко О. В. Соціальна активність людей похилого віку. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : матеріали 31-ї Міжнар. наук.-практ. конф. МістоCAD-2023, м. Харків, 17–20 трав. 2023 р. Харків, 2023. С. 943.
7. Демографічний щорічник «Населення України» за 2022 рік / ред. М. Тімоніна ; Відп. за вип. О. Вишневська. Київ : Держ. служба статистики України, 2023. 187 с.
8. Каркач А., Кравченко О., Семигіна Т. Сучасні підходи до розуміння літніх людей як особливої соціальної групи. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Т. 2, № 9. С. 77–90. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267086](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267086).
9. Кудря М. В. Теоретико-методологічні засади дослідження волонтерства як інституту громадянського суспільства. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Серія : Політ. науки*. 2016. № 2. С. 38–42.
10. Дискримінація літніх людей: прояви та протидія / Н. Коляда та ін. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2 (9). С. 185–196. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267341](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267341).
11. Панькова О., Касперович О. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країни. *Журнал європейської економіки*. 2022. Т. 21, № 3. С. 277–294.
12. Присяжнюк Н. Країни, де найбільше благодійників: Україна в десятці – рейтинг 2024. *LIGA.net*. URL: <https://bit.ly/4kofhNU> (дата звернення: 07.06.2025).
13. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI: станом на 8 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 05.06.2025).
14. Шапошникова І. В., Вірт Ю. М. Роль інституту волонтерства у соціальній роботі під час повномасштабного вторгнення росії на територію України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 12. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-03>.

REFERENCES:

1. Balohova, B., & Kovalchuk, Yu. (2022). Osoblyvosti problematyky starinnia v konteksti sotsialnoi pidtrymky liudei povazhnogo viku [Peculiarities of aging issues in the context of social support for people of advanced age]. *Social Work and Education*, 9(3), 331–339. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.3.1>. [in Ukrainian].
2. Bolotova, V. O., Liashenko, N. O., & Baidak, T. M. (2018). Volonterska diialnist v Ukraini yak vyd sotsialnoi aktyvnosti [Volunteering in Ukraine as a type of social activity]. *Hrani*, 21(9), 47–57. [in Ukrainian].
3. Vazhlyvist sotsialnoi aktyvnosti dlia mentalnogo zdorovia pensioneriv. [The importance of social activity for the mental health of retirees] (2024, 8 lypnia). *Budynky prestarilykh*. Retrieved from <https://doma-prestarelyh.com.ua/vazhlyvist-soczialnoyi-aktyvnosti-dlya-mentalnogo-zdorovya-pensioneriv/>. [in Ukrainian].
4. Viedienieiev D. V. & Turchak O. V. (2018). Volonterskyi rukh v Ukraini v khodi rosiisko-ukrainskoi viiny: ryzyky pratsi ta formy derzhavnoho i hromadskoho vyznannia [Volunteer movement in Ukraine during the Russian-Ukrainian war: labor risks and forms of state and public recognition]. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 30. S. 206–216. Retrieved from: <http://vnv.asv.gov.ua/article/view/153726> [in Ukrainian].
5. Horinov, P., Drapushko, R. (2022). Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia [Volunteering in Ukraine: social and legal research]. *Derzh. in-t simein. ta molodizh. polityky*. [in Ukrainian].
6. Hrybko, O. V. (2023). Sotsialna aktyvnist liudei pokhlyoho viku. [Social activity of the elderly] *U Informatsiini tekhnologii: nauka, tekhnika, tekhnolohiia, osvita, zdorovia* (s. 943). NTU “KhPI”. [in Ukrainian].
7. Timonina, M. (Red.). (2023). Demohrafichni shchorichnyk "Naselennia Ukrainy" za 2022 rik [Demographic Yearbook "Population of Ukraine" for 2022](O. Vyshnevskia, Vidpovidalnyi za vypusk). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [in Ukrainian].
8. Karkach, A., Kravchenko O., & Semyhina, T. (2022). Suchasni pidkhody do rozuminnia litnikh liudei yak osoblyvoi sotsialnoi hrupy. [Modern approaches to understanding the elderly as a special social group] *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(9), 77–90. URL:[https://doi.org/10.31499/2618-715.2\(9\).2022.267086](https://doi.org/10.31499/2618-715.2(9).2022.267086) [in Ukrainian].
9. Kudria, M. V. (2016). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia volonterstva yak instytutu hromadianskoho suspilstva [Theoretical and methodological foundations of research on volunteering as an institution of civil society]. *Visn. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy. Serii : Polit. nauky*, (2), 38–42. [in Ukrainian].
10. Koliada, N., Kochubei, T., Baldyniuk, O., & Batsman, O. (2022). Dyskryminatsiia litnikh liudei: Proiavy ta protydii. [Discrimination against the elderly: Manifestations and countermeasures] *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, (2 (9)), 185–196. [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267341](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267341).
11. Pankova, O. & Kasperovych, O. (2022). Ukrainskyi volonterskyi rukh v umovakh zbroinoi rosiiskoi ahresii v konteksti natsionalnykh ta hlobalnykh vyklykiv i mozhlyvostei pisliavoiennoho vidnovlennia krainy [Ukrainian volunteer movement in the context of armed Russian aggression in the context of national and global challenges and opportunities for the country's post-war recovery]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, 21(3), 277–294. [in Ukrainian].
12. Prysiazhniuk, N. (2024, 25 veresnia). Krainy, de naibilshe blahodiinykiv: Ukraina v desiatti – reitynh 2024 [Countries with the most philanthropists: Ukraine in the top ten – 2024 ranking]. LIGA.net. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://bit.ly/4kofhHU>.
13. Law of Ukraine on volunteer activity № 3236-VI. (2011, April 19), effective as of January 8, 2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (date of publication: 06.05.2025). [in Ukrainian].
14. Shaposhnykova, I. V., & Virt, Yu. M. (2024). Rol instytutu volonterstva u sotsialnii roboti pid chas povnomasshtabnoho vtorhnennia rosii na terytoriiu Ukrainy [The role of the volunteering institute in social work during russia's full-scale invasion of Ukraine.]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, (12). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-03>. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 22.06.2025

Дата прийняття статті: 04.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 373.3/.5.091.39:614]:176.5

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.11>

Олена КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus Author ID: 57287160700

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Scopus Author ID: 57370829500

Аліна ДУЛЯ

доктор філософії у галузі соціальної роботи, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus Author ID: 57208213486

Бібліографічний опис статті: Карпенко, О., Петрочко, Ж., Дуля, А. (2025). Сексуальна освіта дітей та підлітків у контексті розвитку здоров'язбережувального середовища в умовах закладу загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 80–87, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.11>

СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються особливості розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти та наголошено на важливості впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків, що сприятиме формуванню свідомого ставлення до здоров'я й статевих відносин, профілактиці ризикованої поведінки, підвищить фізичне, емоційне та психологічне благополуччя.

Метою дослідження є визначення методологічних підходів розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти та виокремлення умов, що забезпечать успішне впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти.

Завданнями дослідження є виявлення та узагальнення проблем розвитку здоров'язбережувального середовища в соціальному та освітньому середовищі. Крім того, необхідно дослідити необхідність впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти, скільки, у цьому контексті, вони є найбільш вразливими групами населення.

У статті визначено методологічні підходи розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти (аксіологічний, валеологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований).

Наведено важливі аспекти тем з сексуальної освіти дітей та підлітків, які варто охопити батькам в умовах сім'ї та педагогам в умовах закладу загальної середньої освіти відповідно до вікового періоду.

До умов, що забезпечують успішне впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти віднесено: спрямованість змісту навчання та навчально-методичного забезпечення на впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в контексті розвитку здоров'язбережувального середо-

вища; передача знань та вмінь від педагогів до учнів; налагодження партнерської взаємодії педагогів та батьків у процесі впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в закладах загальної середньої освіти; проведення моніторингу впливу сексуальної освіти дітей та підлітків на рівень розвитку здоров'язбережувального середовища.

Результати узагальненого аналізу дають можливість зробити висновки щодо власного бачення досліджуваної проблеми та дозволяє окреслити особливості розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти. Зокрема, до методологічних підходів розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти віднесено: аксіологічний, валеологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований.

На перспективу необхідно спроектувати низку заходів, які б допомогли об'єднати у співпраці педагогів, учнів та батьків щодо забезпечення можливості розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: сексуальна освіта, деструктивна поведінка, партнерська взаємодія, вразливі групи населення, здоров'язбережувальне середовище, профілактика, заклад загальної середньої освіти, діти, підлітки, батьки.

Olena KARPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus Author ID: 57287160700

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Scopus Author ID: 57370829500

Alina DULIA

Doctor of Philosophy in Social Work, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus Author ID: 57208213486

To cite this article: Karpenko, O., Petrochko, Z., Dulia, A. (2025). Seksualna osvita ditei ta pidlitkiv u konteksti rozvytku zdoroviazberzhuvalnoho seredovyscha v umovakh zakladu zahalnoi serednoi osvity [Sexual education of children and adolescents in the context of the development of a health-protecting environment in the conditions of a general secondary education institution]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 80–87, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.11>

SEXUAL EDUCATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF A HEALTH-PROTECTING ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION

The article examines the features of the development of a health-preserving environment in secondary education institutions and emphasizes the importance of implementing sexual education for children and adolescents, which will contribute to the formation of a conscious attitude towards health and sexual relations, the prevention of risky behavior, and increase physical, emotional, and psychological well-being.

The purpose of the study is to determine methodological approaches to the development of a health-preserving environment in secondary education institutions and to identify conditions that will ensure the successful implementation of sexual education for children and adolescents in a secondary education institution.

The objectives of the study are to identify and generalize the problems of developing a health-preserving environment in the social and educational environment. In addition, it is necessary to investigate the need for the implementation of sexual education for children and adolescents in the conditions of a general secondary education institution, since, in this context, they are the most vulnerable groups of the population. The article identifies methodological approaches to the development of a health-preserving environment in general secondary education institutions (axiological, valeological, activity-based, personality-oriented).

Important aspects of topics on sexual education of children and adolescents are presented, which should be covered by parents in the family and by teachers in the general secondary education institution according to the age period.

The conditions that ensure the successful implementation of sexual education of children and adolescents in the general secondary education institution include: the orientation of the content of training and educational and methodological support to the implementation of sexual education of children and adolescents in the context of the development of a health-saving environment; the transfer of knowledge and skills from teachers to students; the establishment of partnership between teachers and parents in the process of implementing sexual education of children and adolescents in general secondary education institutions; monitoring the impact of sexual education of children and adolescents on the level of development of a health-saving environment.

The results of the generalized analysis make it possible to draw conclusions about one's own vision of the problem under study and allows us to outline the features of the development of a health-preserving environment in secondary education institutions. In particular, the methodological approaches to the development of a health-preserving environment in secondary education institutions include: axiological, valeological, activity-based, and personality-oriented.

In the future, it is necessary to design a number of measures that would help unite teachers, students, and parents in cooperation to ensure the possibility of developing a health-preserving environment in secondary education institutions.

Key words: sexual education, destructive behavior, partner interaction, vulnerable population groups, health-preserving environment, prevention, general secondary education institution, children, adolescents, parents.

Актуальність проблеми. У сучасному суспільстві однією з найактуальніших проблем розвитку здоров'язбережувального середовища в соціальному та освітньому середовищі залишається необхідність впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти. Оскільки, у цьому контексті, вони є найбільш вразливими групами населення.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) серед основних засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності є: формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками; формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля та ін. (Про освіту, 2017). Тому, сексуальна освіта дітей та підлітків в закладах загальної середньої освіти, як напрям розвитку здоров'язбережувального середовища, сприятиме: профілактиці ризикованої поведінки, сексуального насильства; формуванню усвідомленого ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, соціальних навичок, що підвищить фізичне, емоційне та психологічне благополуччя. Разом з тим, успішне впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків у контексті розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти потребує вивчення особливостей такої роботи та визначення відповідних методологічних підходів і умов.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблем сексуальної соціалізації дітей

та підлітків України, проведене науковцями В. Кравець, С. Кравець, показало низький рівень сексуальної освіченості і сексуальної культури українських школярів. Серед чинників, які гальмують впровадження у закладах загальної середньої освіти курсів сексуальної освіти (рекомендовані ВООЗ) дослідники називають: низький рівень теорії статевого виховання та сексуальної просвіти; відсутність точно вироблених програмних концепцій; недооцінка цієї частини виховання в загальній системі виховання та освіти; відсутність належних методичних рекомендацій та брак літератури для вчителів зі сексуальної освіти дітей та ін. (Кравець, Кравець, 2021). Вчені Т. Спіріна та А. Даниленко зазначають, що успіх впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків залежить від узгодженості змісту освітнього процесу і зусиль фахівців, а також наявністю психосексуальної та професійно-педагогічної культури (Спіріна, Даниленко, 2023).

Останні роки в наукових публікаціях сексуальна освіта часто розглядається через призму профілактики сексуального насильства. Так, профілактичний напрямок протидії сексуального насильства щодо дітей та підлітків у роботі неурядових організацій досліджували Т. Спіріна та О. Швед. Науковці наголошують, що ефективність такої роботи можлива не лише через проведення освітніх програм для дітей та дорослих, створення та розповсюдження соціальної реклами, інтерактивних занять, а й через впровадження сексуальної просвіти як напряму розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах освіти (Швед, Спіріна, 2023). На потребі здійснення здоров'язбережувальної

діяльності в освіті, необхідності реалізації міждисциплінарного підходу, формування здоров'язбережувальної компетентності усіх учасників освітнього процесу у закладах освіти наголошено у працях Н. Клішевич, М. Лехолетової, Т. Лях, О. Отрошко, Н. Пилук, Л. Руденко, О. Юденко.

Серед викликів з якими стикається сексуальна освіта в Україні вчені А. Молотокас та А. Проскурня виділяють наступні: консервативні переконання суспільства щодо сексуальної освіти та її доцільності; відсутність єдиної освітньої програми і єдиного підходу; брак необхідної інформації та належної підготовки фахівців для ефективного викладання предметів із сексуальної освіти; соціокультурні відмінності, стигматизація сексуальної освіти, що може призводити до об'єктивної та неупередженої інформації; відсутність відкритого діалогу між батьками, дітьми та педагогами (Молотокас, Проскурня, 2024).

Метою дослідження є визначення методологічних підходів розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти та виокремлення умов, що забезпечать успішне впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти.

Основний матеріал дослідження. В науковій літературі зустрічаються поняття «здоров'язбережувальне освітнє середовище» й «здоров'язбережувальний простір». Аналіз різних підходів до визначення розуміння сутності цих двох понять, а також власне бачення проблеми дослідження, дає змогу розглядати здоров'язбережувальне середовище закладу загальної середньої освіти як: сукупність спеціально створених умов, за участі всіх учасників освітнього процесу та батьків з метою забезпечення цілісного процесу їх фізичного, психічного, емоційного, духовного та особистісного розвитку.

Близькими до нашого дослідження є основні характеристики здоров'язбережувального освітнього середовища визначені Л. Руденко, а саме: позитивне ставлення до освітнього процесу всіх його учасників; задоволення потреб суб'єктів освітнього процесу щодо довіри і захищеності від усіх видів насильства; підвищення емоційного благополуччя учасників освітнього процесу як наслідок ефектив-

ної педагогічної взаємодії; позитивний вплив освітнього процесу на розвиток фізичного і психічного здоров'я його учасників (Руденко, 2019). Вважаємо, що для створення та розвитку здоров'язбережувального середовища в закладі загальної середньої освіти важливо зосередитись на організації та забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу, створенні психологічного комфорту дітей та підлітків, можливостей для їх всебічного безпечного розвитку, самореалізації, збереження здоров'я відповідно до вікових особливостей.

Аналіз наукових джерел (Лехолетова, 2017; Отрошко та ін., 2023) надали можливість визначити методологічні підходи розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти, а саме: аксіологічний (формування ціннісного ставлення дітей та підлітків до свого здоров'я, коли воно розглядається ними як індивідуальна цінність і є усвідомлення необхідності здоров'язбереження); валеологічний (створення у закладі загальної середньої освіти педагогічних умов, які сприятимуть процесу безперервного навчання, виховання та розвитку здоров'язбережувального середовища, формуванню знань та навичок застосування методик здоров'язберігання усіх учасників навчального процесу), діяльнісний (набуття досвіду здоров'язбережувальної поведінки дітей та підлітків з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей, набуття навичок з профілактики негативних явищ), особистісно-орієнтований (пріоритет на інтереси і потреби дітей та підлітків, створення безпечних і комфортних умов для вільного природного прояву позитивних емоцій, розвитку особистості, подолання негативного ставлення до власного здоров'я).

За визначенням ЮНЕСКО, сексуальна освіта – це підхід (відповідний віковій культурі) до викладання тем, що містять наукову, реальну та об'єктивну інформацію про статевий розвиток (анатомію статевих органів, репродуктивне здоров'я) і сексуальні стосунки, що дає змогу визначити власні ціннісні орієнтири й погляди, набутти навички ухвалення рішень та зниження ризиків, пов'язаних із різними аспектами сексуального життя (Рогожина, 2021).

Досліджуючи особливості сексуального виховання дітей та підлітків О. Швед, нази-

ває етапи формування психосексуального розвитку (цікавості до сексуальності та сексуальності): 1,5(3) – 5(7) років – статеве самоусвідомлення (статева ідентичність); 5(7) – 10(12) років – соціалізація та усвідомлення гендерних стереотипів, статево-рольової поведінки; 10(12) – 16(24) роки – формування статевого потягу (Швед, 2024). Кожен етап має дві фази, коли у дитини відбувається формування готовності сприймати нове, та коли вона щось робить (реалізує), щоб пізнавати нове. Для профілактики деструктивної поведінки (руйнівних дій підлітків, які можуть бути спрямовані як на самого себе, так і на зовнішній світ й проявлятися в нападах агресії, гніву чи ворожості) (Журавель, 2022) і безпечного формування у дітей розуміння процесів, які з ними відбуваються в різні вікові періоди, необхідна постійна робота як у колі сім'ї, так і в освітньому середовищі з метою навчити дітей та підлітків безпечній поведінці та відповідальності.

Важливі аспекти тем з сексуальної освіти дітей та підлітків, які варто охопити батькам в умовах сім'ї та педагогам в умовах закладу загальної середньої освіти відповідно до вікового періоду наведено у таблиці 1.

Так, до завдань сексуальної освіти дітей та підлітків відносять: сприяння формуванню системи знань з фізіології й анатомії людини, психології та гігієни статевого життя; нави-

чок знаходити шляхи вирішення складних питань, прийняття усвідомлених рішень щодо свого майбутнього; посилення мотивації до здоров'язбереження; формування свідомого ставлення до статевих відносин (правильні уявлення про статевих акт, запліднення, внутрішньоутробний розвиток та пологи); формування позитивного свідомого ставлення до планування сім'ї та відповідального батьківства; забезпечення необхідною й достовірною інформацією, що допоможе адаптуватися до змін під час формування психосексуального розвитку у різні вікові періоди; профілактику суспільно небезпечної сексуальної поведінки, психологічної і соціальної дезадаптації, незапланованої вагітності та захворювань, що передаються статевим шляхом; формування навичок безпечної статевої поведінки, збереження репродуктивного здоров'я тощо (Рогожина, 2021; Спіріна та Даниленко, 2023).

Серед бар'єрів для батьків, що можуть перешкоджати участі в сексуальній освіті своїх дітей є: власна психологічна неготовність до обговорення; незнання, з чого починати розмову та як її вести; невпевненість у власних знаннях з окремих тем і незацікавленість самих дітей в обговоренні. Відкритість і впевненість вчителів у спілкуванні з дітьми та підлітками на теми пов'язані із сексуальною освітою, більшою мірою залежить від досвіду, навичок орга-

Таблиця 1

Сексуальна освіта дітей та підлітків відповідно до віку

Віковий період	Етап формування психосексуального розвитку	Про що варто говорити з дитиною та підлітком в контексті сексуальної освіти
Дошкільний вік	формування самоідентифікації	– назви частин тіла; – елементарні навички гігієни; – важливість особистих кордонів тіла та правила.
Молодший шкільний вік	усвідомлення гендерних стереотипів	– поняття дружби, симпатії та її проявів; – статеві відмінності та основи репродуктивного здоров'я й роботи статевих гормонів; – що таке менструальний цикл та полюція; – безпечна поведінка в інтернеті; – важливість казати «ні» для захисту своїх кордонів.
Підлітковий вік	формування статевого потягу (платонічного, еротичного потягу; сексуальна стадія, коли виникає потреба статевого контакту)	– зміни у період статевого дозрівання (зміни тіла, гормональні зміни, наслідки ранніх статевих стосунків); – відповідальне ставлення до сексуального життя та стосунків; – позитивне ставлення до планування сім'ї та відповідального батьківства.

Джерело: складено авторами на основі джерел (Рогожина, 2021; Спіріна та Даниленко, 2023; Швед, 2024)

нізації подібних уроків та власного ставлення до теми, яка обговорюється (Обізнаність та ставлення спільноти..., 2020). Вважаємо, що ефективність впровадження будь-яких програм сексуальної освіти в закладі загальної середньої освіти, залежить від освіти вчителів, рівнем володіння змістом програми, уміння застосовувати та підбирати доцільні форми, методи й технології навчання.

Крім індивідуальних бар'єрів вчителів, на ефективність впровадження сексуальної освіти у закладі загальної середньої освіти, можуть також впливати такі чинники, як: можливості освітнього середовища для додаткових предметів; брак підготовлених вчителів та фінансування для впровадження сексуальної освіти (Обізнаність та ставлення спільноти..., 2020).

Схарактеризовані методологічні підходи, аналіз наукових джерел (Лехолетова, 2018; Пилук, 2021; Отрошко та ін., 2023) та власне бачення проблеми впровадження сексуальної освіти, уможливили виокремлення умов необхідних для успішного впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків у контексті розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти:

1. Спрямованість змісту навчання та навчально-методичного забезпечення на впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в контексті розвитку здоров'язбережувального середовища (розробка навчальних програм з основ здоров'язбереження, сексуальної освіти, заходів з профілактики ризикованої поведінки).

2. Передача знань та вмінь від педагогів до учнів (професійна підготовка педагогів, перепідготовка, неформальна освіта, самоосвіта, популяризація здоров'язбереження в освітньому середовищі, вибір ефективних традиційних та інноваційних технологій навчання).

3. Налагодження партнерської взаємодії педагогів та батьків у процесі впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в закладах загальної середньої освіти.

4. Проведення моніторингу впливу сексуальної освіти дітей та підлітків на рівень розвитку здоров'язбережувального середовища (профілактики ризикованої поведінки, стан фізичного, психічного, соціального, духовно здоров'я дітей та підлітків та ін.).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати аналізу наукових джерел та власне бачення досліджуваної проблеми дозволив окреслити особливості розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти. Зокрема, до методологічних підходів розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах загальної середньої освіти віднесено: аксіологічний, валеологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований.

Отже, у майбутньому з огляду на необхідність здійснення профілактики деструктивної поведінки дітей та підлітків і безпечного формування психосексуального розвитку в різні вікові періоди, актуалізується потреба впровадженні сексуальної освіти дітей та підлітків в контексті розвитку здоров'язбережувального середовища закладу загальної середньої освіти.

Означене можливо за умов: спрямованості змісту навчання та навчально-методичного забезпечення на впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків; передачі знань та вмінь від педагогів до учнів; налагодження партнерської взаємодії педагогів та батьків у процесі впровадження сексуальної освіти дітей та підлітків в закладах загальної середньої освіти; проведення моніторингу впливу сексуальної освіти дітей та підлітків на рівень розвитку здоров'язбережувального середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель Т. та ін. Профілактика деструктивної поведінки підлітків: навчальн-метод. посіб.; ред. : Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Вид-во ФО-П Буря О.Д., 2022. 144 с.
2. Карпенко О. Г., Спіріна Т. П., Лехолетова М. М. Міждисциплінарна взаємодія у наданні соціальних послуг вразливим групам населення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. №1. С. 42–50. URL: <http://socped.luguniv.edu.ua/index.php/socped/article/view/86>.
3. Кравець В., Кравець С. Проблеми сексуальної соціалізації учнівської молоді України в світлі «стандартів сексуальної освіти в Європі». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2021. 1(2). С. 161–170. URL: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.21.2.21>

4. Лехолетова М. Сучасні підходи до формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери: теоретичний аспект. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки. 2017. Вип. 19. С. 207–214.
5. Лехолетова М.М. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2018. 270 с.
6. Молотокас А.А., Проскурня А.С. Сексуальна освіта в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки»*. 2024. (1). С. 5–9. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2024-1-1>.
7. Обізнаність та ставлення спільноти вчителів до комплексної сексуальної освіти / UNFPA-CEDOS, 2020. 128 с. URL: https://cedos.org.ua/system/articles/pdfvs/000/000/446/original/sexual_education_ua_0.pdf?1606145254. (дата звернення: 28.06.2025).
8. Отрошко О., Юденко О., Клішевич Н., Лях Т. Сформованість здоров'язбережувальної компетенції бакалаврів гуманітарно-педагогічних спеціальностей через використання педагогічних технологій в освітньому просторі університету: сучасний стан. *Innovative ways of improving medicine, psychology and biology* : monograph. Boston, 2023. С. 72–94. URL: <https://doi.org/10.46299/isg.2023.mono.ped.2.1.5>.
9. Пилук Н. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до реалізації здоров'язберігаючих технологій у спеціальних загальноосвітніх закладах : дис. Рівненський державний гуманітарний університет, 2021. URL: https://www.rshu.edu.ua/images/afto/disert_piluk_nv.pdf.
10. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (редакція від 02.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.11.2023).
11. Рогожина О. Сексуальна освіта школярів як наукова проблема. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2021. № 3. С. 241–247.
12. Руденко Л. А. Актуалізація здоров'язбережувального аспекту освітнього процесу. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*. 2019. (5). С. 218–223.
13. Спіріна Т., Даниленко А. Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 104–109. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15>
14. Швед О. Сексуальне виховання дітей та підлітків. Коли починати? *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2024. № 4. С. 43–50.
15. Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. (1). С. 144–151. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21>.

REFERENCES:

1. Zhuravel, T. (ed.). (2022). *Profilaktika destruktivnoi povedinky pidlitkiv* [Prevention of Destructive Behavior in Adolescents]. Kyiv: Vid-vo FO-P Buriia O. D. C. [in Ukrainian].
2. Karpenko, O., Spirina, T., & Leholetova, M. (2025). *Mizhdystsyplinarna vzaiemodiiia u nadanni sotsialnykh posluh vrazlyvym hrupam naseleennia*. [Interdisciplinary interaction in the provision of social services to vulnerable population groups]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 1. 42–50. Retrieved from <http://socped.luguniv.edu.ua/index.php/socped/article/view/86>. [in Ukrainian].
3. Kravets, V., & Kravets, S. (2021). Problemy seksualnoi sotsializatsii uchnivskoi molodi Ukrainy v svitli «standartiv seksualnoi osvity v Yevropi» [Problems of sexual socialization of Ukrainian schoolchildren in the light of «standards of sexual education in Europe»]. *Scientific notes of the Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University*, 1(2). 161–170. <https://doi.org/10.25128/2415-3605.21.2.21> [in Ukrainian].
4. Lekholetova, M. (2017). Suchasni pidkhody do formuvannia zdoroviazberihanoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery: teoretychnyi aspekt [Modern approaches to the formation of healthSecurity competency of future professionals in the social sphere: the theoretical aspect]. *Vytoky pedahohichnoyi maysternosti* : zb. nauk. prats'. Seriya: Pedahohichni nauky, (19). 207–214 [in Ukrainian].
5. Lekholetova, M. M. (2018). *Formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of Healthcare Competence of Future Social Educators in the Process of Professional Training] [PhD dissertation, Boris Grinchenko Kyiv University]. Borys Grinchenko Kyiv University Institutional Repository [in Ukrainian].
6. Molotokas, A.A., & Proskurnia, A.S. (2024). Seksualna osvita v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Sexual education in Ukraine: current state and development prospects]. *Scientific Bulletin of KhSU. Series «Psychological Sciences»*, (1). 5–9. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2024-1-1> [in Ukrainian].
7. Obiznanist ta stavlennia spilnoty vchyteliv do kompleksnoi seksualnoi osvity (2020). [Awareness and attitudes of the teaching community towards comprehensive sexuality education]. UNFPA-CEDOS. Retrieved from <https://>

cedos.org.ua/system/articles/pdfvs/000/000/446/original/sexual_education_ua_0.pdf?1606145254. (date of application: 28.06.2025) [in Ukrainian].

8. Otroshko, O., Yudenko, O., Klishevych, N., & Liakh, T. (2023). Sformovanist zdorov'iazberizhuvalnoi kompetentsii bakalavriv humanitarno-pedahohichnykh spetsialnostei cherez vykorystannia pedahohichnykh tekhnolohii v osvithomu prostori universytetu: suchasnyi stan [Formation of health-preserving competence of bachelors of humanitarian and pedagogical specialties through the use of pedagogical technologies in the educational space of the university: current state]. *Innovative ways of improving medicine, psychology and biology* : monograph. Boston, 72–94. <https://doi.org/10.46299/isg.2023.mono.ped.2.1.5> [in Ukrainian].

9. Pyliuk, N. V. (2021). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do realizatsii zdorov'iazberizhuvalnykh tekhnolohii u spetsialnykh zahalnoosvitnikh zakladakh [Preparing future social educators for the implementation of health-preserving technologies in special general educational institutions] [PhD dissertation, Rivne State Humanitarian University]. Retrieved from https://www.rshu.edu.ua/images/afto/disert_piluk_nv.pdf. [in Ukrainian].

10. Law of Ukraine «On education» dated 05.09.2017 № 2145-VIII (revision dated 02.07.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].

11. Rohozhyna, O. (2021). Seksualna osvita shkoliariv yak naukova problema [Sexual education of schoolchildren as a scientific problem]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, (3), 241–247 [in Ukrainian].

12. Rudenko, L. (2019). Aktualizatsiia zdorov'iazberizhuvalnoho aspektu osvithoho protsesu [Health scaling of securing aspects of educational process]. *Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical Sciences*, (5), 218–223 [in Ukrainian].

13. Spirina, T., & Danylenko, A. (2023). Seksual'na osvita yak skladova zdorovoho sposobu zhyttya pidlitkiv [Sexual education as a component of a healthy lifestyle for teenagers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 104–109. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15> [in Ukrainian].

14. Shved, O. (2024). Seksualne vykhovannia ditei ta pidlitkiv. Koly pochynaty? [Sexual education for children and adolescents. When to start?]. *Social pedagogy: theory and practice*, (4), 43–50 [in Ukrainian].

15. Shved, O., & Spirina, T. (2023). Rol mizhnarodnykh ta ukrainskykh neuriadovykh orhanizatsii u protydii seksualnomu nasylstvu stosovno ditei [The role of international and Ukrainian non-governmental organizations in combating sexual violence against children]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 144–151, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 20.06.2025

Дата прийняття статті: 30.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 37.013.42.091.3:159.95]:355.09(470+477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.12>

Віталій КУРИЛО

доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Івана Банка, 3, м. Полтава, Україна, 36003

ORCID: 0000-0003-2471-3358

Scopus Author ID: 56165408400

Олена КАРАМАН

доктор педагогічних наук, професор, ректор, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Івана Банка, 3, м. Полтава, Україна, 36003

ORCID: 0000-0002-8541-9972

Scopus Author ID: 58032425300

Бібліографічний опис статті: Курило, В., Караман, О. (2025). Змістові і процесуальні аспекти технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 88–95, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.12>

ЗМІСТОВІ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЛЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ¹

Метою статті є характеристика змістового і процесуального компонентів технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України. Для досягнення мети статті використано комплекс методів теоретичного дослідження – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення досвіду. Наукова новизна полягає в тому, що вперше з позицій аксіологічного, системного, технологічного, особистісно зорієнтованого, інформаційного, діяльнісного підходів визначено й охарактеризовано змістові і процесуальні аспекти технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України.

Змістовий компонент технології представлено змістом формування критичного мислення військовослужбовців відповідно до структури критичного мислення особистості: мотиваційно-ціннісний (формування ціннісного ставлення до військової служби та критичного мислення як засобу безпеки, уникнення маніпуляцій з боку ворога; усвідомлення цінності інформації та вміння працювати з нею при виконанні завдань за призначення та ін.); когнітивний (формування знань про сутність і потенціал критичного мислення як засобу безпеки; способи перевірки і оцінки достовірності інформації, військової ситуації, аргументованого спростування доказів та ін.); діяльнісний (формування навичок щодо використання раціональних й ефективних способів мислення при виконанні завдань за призначенням; застосування різних способів перевірки і оцінки достовірності інформації, військової ситуації та ін.); рефлексивний (формування здатностей щодо критичного ставлення до власних думок, дій, можливостей; оцінки власних якостей мислення та якостей мислення інших людей; продукування власних ідей щодо вирішення завдань за призначенням, розробки й адаптації стратегічних планів та ін.).

Процесуальний компонент розкрито через характеристику технологій (особистісно зорієнтованих, саморозвитку, евристичних, розвивальних, проблемних, проєктних, тренінгових, діалогових, інформаційно-комунікаційних, дослідницьких, контрольних, прикладних), форм, методів, прийомів, засобів, методичного інструментарію формування критичного мислення військовослужбовців у межах кожного змістового напрямку.

Ключові слова: критичне мислення, військовослужбовці, формування критичного мислення, технологія формування критичного мислення, змістовий і процесуальний компоненти.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Vitalii KURYLO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, First Vice-Rector, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", 3 Ivana Banka str., Poltava, Ukraine, 36003

donluga@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2471-3358

Scopus Author ID: 56165408400

Olena KARAMAN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of the State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", 3 Ivana Banka str., Poltava, Ukraine, 36003

ORCID: 0000-0002-8541-9972

Scopus Author ID: 58032425300

To cite this article: Kurylo, V., Karaman, O. (2025). Zmistovi i protsesualni aspekty tekhnolohii formuvannia krytychnoho myslennia viiskovosluzhbovtziv v umovakh zbroinoho nasyl-lia ta informatsiinoi ahresii RF proty Ukrainy [Content and procedural aspects of the technology for developing critical thinking in military personnel in the context of armed violence and informational aggression by the russian federation against Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 88–95, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.12>

**CONTENT AND PROCEDURAL ASPECTS OF THE TECHNOLOGY
FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN MILITARY PERSONNEL
IN THE CONTEXT OF ARMED VIOLENCE AND INFORMATIONAL AGGRESSION
BY THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE**

The purpose of the article is to characterize the content and procedural aspects of the technology for developing critical thinking in military personnel in the context of armed violence and informational aggression by the Russian Federation against Ukraine. To achieve the goal of the article, a set of methods of theoretical research is used – analysis, synthesis, comparison, generalization of experience. The scientific novelty lies in the fact that, for the first time, the content and procedural aspects of the technology for developing critical thinking in military personnel in the context of armed violence and informational aggression by the Russian Federation against Ukraine are defined and described through the prism of axiological, systemic, technological, learner-centered, informational, and activity-based approaches.

The content aspect of the technology is represented by the content of developing critical thinking in military personnel in accordance with the structure of an individual's critical thinking. This includes: the motivational and value-based component (formation of a value-based attitude toward military service and critical thinking as a means of ensuring security and avoiding enemy manipulation; awareness of the value of information and the ability to work with it while performing assigned tasks, etc.); the cognitive component (formation knowledge about the essence and potential of critical thinking as a security tool; methods of verifying and evaluating the reliability of information and military situations; skills of reasoned refutation of arguments, etc.); the activity-based component (development of skills for applying rational and effective ways of thinking in the execution of assigned tasks; application of various methods to verify and evaluate the credibility of information and military contexts, etc.); the reflective component (formation of abilities for critical self-reflection regarding one's own thoughts, actions, and capabilities; evaluation of one's own thinking qualities as well as those of others; generation of original ideas for solving operational tasks, and for developing and adapting strategic plans, etc.).

The procedural aspect is revealed through the characterization of technologies such as: learner-centered, self-development, heuristic, developmental, problem-based, project-based, training, dialogical, information and communication, research-based, assessment, and applied. It also encompasses the forms, methods, techniques, tools, and methodological instruments used for developing critical thinking in military personnel within each content-related dimension.

Key words: critical thinking, military personnel, development of critical thinking, technology for developing critical thinking, content and procedural aspects.

Актуальність проблеми. В умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України актуалізувалася проблема формування критичного мислення громадян як засобу безпеки на глобальному, національному й осо-

бистісному рівнях. Особливо гостро постало питання формування критичного мислення у військовослужбовців, які виконують завдання за призначенням на фронті під постійним впливом цілеспрямованих інформаційних атак

ворога – навмисного поширення неправдивих або маніпулятивних повідомлень з метою зниження морально-психологічної стійкості Захисників і Захисниць, введення їх в оману, прийняття ними неправильних рішень і стратегій, отримання переваги на полі бою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі проблема формування критичного мислення особистості активно досліджується і вітчизняними (С. Бадер, Н. Басова, Н. Іванова, О. Караман, В. Кремень, В. Курило, О. Пометун, М. Починкова, Г. Соріна, В. Степаненко, С. Терно та ін.), і зарубіжними вченими (Л. Елдер, М. Ліпман, Р. Пауль, К. Поппер, Б. Стернберг, Ч. Темпл, Д. Халперн та ін.).

Формування критичного мислення у військовослужбовців в умовах війни РФ проти України стало предметом наукових досліджень таких учених, як І. Березнева, О. Караман, В. Курило, О. Лабенок, Д. Кисленко, В. Конаржевська, Н. Отрешко, О. Рибчук, А. Сіренко, О. Хміляр та ін.

Технології формування критичного мислення особистості розкрито в працях сучасних дослідників: С. Бадер, О. Бойко, О. Грищенко, І. Загашев, С. Заїр-Бек, С. Дворянчикова, М. Кларін, Н. Ларіонова, І. Муштавинська, О. Пометун, М. Починкова, С. Терно, С. Тягло, Н. Юган та ін.

На наше переконання, процес формування критичного мислення військовослужбовців може бути ефективним, якщо ґрунтуватиметься на ретельно розроблених технологічних засадах, що містять спроектовані мету, професійні й індивідуально-психологічні характеристики суб'єктів, зміст і технології (форми, методи, прийоми, засоби, методичний інструментарій). У попередніх публікаціях нами було обґрунтовано теоретичні засади технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії, у межах яких визначено поняття критичного мислення військовослужбовців, технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України, розроблено відповідну теоретичну модель технології (Курило & Караман, 2025).

Критичне мислення військовослужбовців було визначено як такий вид мислення, що на основі поєднання логічних, рефлексивних

і творчих навичок у процесі виконання завдань за призначенням і самостійного пізнання дійсності дозволяє особистості критично ставитись до інформації з різних джерел, виокремлювати правдиві факти від фейків, аналізувати, узагальнювати інформацію, робити аргументовані висновки, ефективно прогнозувати й моделювати свою діяльність, що в умовах сучасної війни є своєрідним гарантом їхньої безпеки (Збройне насилля, національна безпека і критичне мислення, 2024, с. 251; Курило & Караман, 2025).

Технологію формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України представлено як цілеспрямовану, заздалегідь спроектовану, упорядковану сукупність дій щодо реалізації відповідних змісту, форм, методів, прийомів, засобів на основі використання ціннісно-сислової освітньої парадигми для забезпечення безпеки особистості в індивідуальному, національному і глобальному вимірах (Збройне насилля, національна безпека і критичне мислення, 2024, с. 223–340; Курило & Караман, 2025).

Теоретичну модель технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії презентовано як єдність семи компонентів: цільового, концептуального, суб'єктного, інформаційно-середовищного, змістового, процесуального, результативного (Курило & Караман, 2025).

Мета дослідження. Для максимального наближення теоретичної моделі технології до практичної реалізації наступним кроком наукової розвідки і **метою** статті стала характеристика змістового і процесуального компонентів технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим завданням щодо виконання мети статті стало визначення **змісту** формування критичного мислення військовослужбовців, що витікає із визначення сутності і структури базового поняття – критичного мислення особистості.

Так, сучасні дослідниці критичного мислення особистості С. Бадер та М. Починкова, спираючись на дослідження авторитетних

учених щодо сутності і структури особистості (К. Платонов), а також феномену критичного мислення особистості (С. Брукфілд, С. Векслер, Е. Глейзер, О. Денисевич, Л. Києнко-Романюк, С. Терно, С. Романова, А. Чемпейн, Д. Халперн та ін.) представляють складну структуру досліджуваного явища, що найбільшою мірою задовольняє наші дослідницькі інтереси: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний компоненти (за вертикальною структурою); особистісний, мисленнєвий, інформаційний, операційний компоненти (за горизонтальною структурою); наводять характеристику кожного структурного компоненту. За думкою науковиць, кожний компонент вертикальної структури містить компоненти горизонтальної структури (Бадер & Починкова, 2023).

Усі структурні компоненти підпорядковані меті технології, зокрема в нашому дослідженні це – формування критичного мислення військовослужбовців як засобу безпеки й ефективного виконання завдань за призначенням в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України.

Узявши за основу структуру критичного мислення, розроблену С. Бадер та М. Починковою (Бадер & Починкова, 2023), характеристики критичного мислення військовослужбовців, представлених у працях інших дослідників (Березнева, 2018; Кисленко, 2024; Курило & Караман, 2025; Хміляр, 2018 та ін.), методичні розробки практиків (Бойко, 2018; Дворянчикова & Юган, 2018; Технологія розвитку критичного мислення, 2023 та ін.), різні класифікації технологій (форм, методів, засобів) формування професійних і особистісних якостей (Дметерко, 2023; Курило & Караман, 2025; Починкова, 2021; Юрків, 2021 та ін.), можемо спроектувати **змістовий і процесуальний** компоненти технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України, що визначають зміст і технології (форми, методи, прийоми, засоби, фази), а також методичний інструментарій (методичні розробки навчальних курсів, тренінгів тощо) для роботи з військовослужбовцями з формування критичного мислення (КМ) в освітній і професійній діяльності (табл. 1).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті спроектовано й охарак-

теризовано змістовий і процесуальний компоненти технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України.

Змістовий компонент представлено в сукупності чотирьох напрямів формування критичного мислення військовослужбовців відповідно до структури критичного мислення особистості: мотиваційно-ціннісний (формування ціннісного ставлення до військової служби та критичного мислення як засобу безпеки, уникнення маніпуляцій з боку ворога; усвідомлення цінності інформації та вміння працювати з нею при виконанні завдань за призначенням; бажання мати знання, уміння й навички щодо ефективної роботи з інформацією; стійка мотивація до прийняття ефективних рішень в нестандартних ситуаціях під впливом постійних військових та інформаційних загроз); когнітивний (формування знань про сутність і потенціал критичного мислення як засобу безпеки; способи аналізу інформації з позиції логіки, пошуку протиріч у ній, роботи з різними джерелами інформації; стратегії спілкування й вирішення проблем через прийняття компромісних рішень, діалог; способи перевірки і оцінки достовірності інформації, військової ситуації, аргументованого спростування доказів; алгоритм визначення різниці між об'єктивним фактом і суб'єктивною думкою про нього); діяльнісний (формування навичок щодо використання раціональних й ефективних способів мислення при виконанні завдань за призначенням; володіння різними способами аналізу інформації з позиції логіки, пошуку протиріч в ній, роботи з різними джерелами інформації; ефективного спілкування й вирішення проблем через прийняття компромісних рішень, діалог; застосування різних способів перевірки і оцінки достовірності інформації, військової ситуації; аргументованого спростування доказів; застосування алгоритму визначення різниці між об'єктивним фактом і суб'єктивною думкою про нього); рефлексивний (формування здатностей щодо критичного ставлення до власних думок, дій, можливостей; оцінки власних якостей мислення та якостей мислення інших людей; усвідомлення, вивчення, аналізу межі інформації з метою отримання потрібної інформації; обирання адекватних способів оцінки через висловлення,

Таблиця 1

**Змістовий і процесуальний компоненти технології формування критичного мислення
військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ
проти України**

Структурні компоненти КМ / технології формування КМ		Мотиваційно-ціннісний	Когнітивний	Діяльнісний	Рефлексивний
ЗМІСТОВИЙ		Формування: – ціннісного ставлення до військової служби та критичного мислення як засобу безпеки, уникнення маніпуляцій з боку ворога; – усвідомлення цінності інформації та вміння працювати з нею при виконанні завдань за призначенням; – бажання мати знання, уміння й навички щодо ефективної роботи з інформацією; – стійка мотивація до прийняття ефективних рішень в нестандартних ситуаціях під впливом постійних військових та інформаційних загроз.	Формування знань про: – сутність і потенціал критичного мислення як засобу безпеки; – способи аналізу інформації з позиції логіки, пошуку протиріч у ній; – способи роботи з різними джерелами інформації; – стратегії спілкування й вирішення проблем через прийняття компромісних рішень, діалог; – способи перевірки і оцінки достовірності інформації, військової ситуації; – способи аргументованого спростування доказів; – алгоритм визначення різниці між об'єктивним фактом і суб'єктивною думкою про нього.	Формування навичок щодо: – використання раціональних й ефективних способів мислення при виконанні завдань за призначенням; – володіння різними способами аналізу інформації з позиції логіки, пошуку протиріч в ній; – володіння способами роботи з різними джерелами інформації; – ефективного спілкування й вирішення проблем через прийняття компромісних рішень, діалог; – застосування різних способів перевірки і оцінки достовірності інформації, військової ситуації; – аргументованого спростування доказів; – застосування алгоритму визначення різниці між об'єктивним фактом і суб'єктивною думкою про нього.	Формування здатностей щодо: – критичного ставлення до власних думок, дій, можливостей; – оцінки власних якостей мислення та якостей мислення інших людей; – усвідомлення, вивчення, аналізу межі інформації з метою отримання потрібної інформації; – обирання адекватних способів оцінки через висловлення, описи, запитання та ін.; – здійснення саморегуляції і самоконтролю пізнавальної діяльності; – продукування власних ідей щодо вирішення завдань за призначенням, розробки й адаптації стратегічних планів.
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ	Технології	особистісно зорієнтовані, саморозвитку, контролю, самоконтролю	евристичні, розвивальні, проблемні, проєктні, тренінгові, діалогові, інформаційно-комунікаційні, дослідницькі, контролю, самоконтролю	прикладні, кейс-технології, контролю, самоконтролю	особистісно зорієнтовані, саморозвитку, контролю, самоконтролю
	Форми	лекції, практичні заняття, самостійна, групова й індивідуальна робота.	лекції, практичні заняття, самостійна, групова й індивідуальна робота.	практичні заняття, навчальна і виробнича практики, професійна, квазіпрофесійна, соціально активна діяльність; самостійна, індивідуальна, групова, масова робота.	лекції, практичні заняття, самостійна, групова й індивідуальна робота.
	Методи	навчання, засвоєння, контролю (навчальні заняття, тренінги, ігри, вправи, проєкти, есе, модульні контрольні роботи, тестування).	навчання, засвоєння, контролю (навчальні заняття, тренінги, проєкти, конференції, публікації, есе, дискусії, діалоги, круглі столи, проблемні і творчі завдання; аналіз, оцінка, редагування, моделювання інформаційного контенту, платформ, блогів; модульні контрольні роботи, тестування)	навчання, засвоєння, контролю (симуляційні вправи, тренування; створення і просування кейсів, інформаційного контенту; форуми, конкурси, майстер-класи, благодійні та волонтерські акції, соціальні проєкти за участі різних інститутів громадянського суспільства, військових частин, населення; створення портфоліо, звітів).	навчання, засвоєння, контролю (навчальні заняття, тренінги, ігри, проблемні і творчі завдання, вправи на рефлексію, саморегуляцію, релаксацію, стабілізацію психоемоційного стану; супервізія; самоаналіз, самооцінка самоперевірка, самоконтроль, тестування)

Продовження таблиці 1

	Прийоми	«SWOT-аналіз», «Позначки», «Мозковий штурм», «П'ятихвилинний есей», «Кубування», «Гранування», «Понятійна таблиця», «Дерево рішень», «Дерево передбачень», «Товсті на тонкі запитання», «б чому», «Т-таблиця», «Шкала думок», «Асоціативний куш», «Незавершені речення», «Почережні запитання», «Проблемні ситуації», «Метаплан», «Діамант 9», «Метод ПРЕС», «Подвійний щоденник», «Картографування тексту», «Аналіз кейсів», «Сценарне планування», «Метод чотирьох альтернатив», «Навчаючи – вчусь», «Займи позицію», «Сенкан», «Плюси, мінуси, запитання», «Еліас», «Папір по колу», «Дискусія INSERT», «Павутинка дискусії», «Рефлексивний щоденник» та ін.		
	Засоби	Джерела інформації (навчальні і додаткові): оперативні зведення військового командування, інформація командирів, новини в Інтернеті, блоги, українські і російські загальнонаціональні теле- і радіоканали, українські і російські соціальні мережі й тематичні youtube-канали, думки (власні, побратимів, командування, друзів, батьків, політичних лідерів), друковані та Інтернет-ЗМІ, навчальна, методична, наукова, словникова, довідникова література тощо.		
	Фази	виклик (постановка нової проблеми, ідеї)	усвідомлення (засвоєння нових знань, умінь, навичок)	рефлексія (узагальнення, оцінне судження, висновки)
Методичний інструментарій	1. Формування критичного мислення сучасного фахівця. Навчальні програми для педагогічних та науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти, населення / уклад. С. В. Лисечко. У 2 частинах. Ч. I. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. С. 397–445. https://luteachrp.luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/proj_navch_progr_I.pdf 2. Програма формування критичного мислення особистості. Навчальні програми для педагогічних та науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти, населення / уклад. С. В. Лисечко. У 2 частинах. Ч. II. Програми тренінгових занять. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. С. 237–295. https://luteachrp.luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/proj_navch_progr_II.pdf 3. Програма тренінгу з інформаційної безпеки особистості. Навчальні програми для педагогічних та науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти, населення / уклад. С. В. Лисечко. У 2 частинах. Ч. II. Програми тренінгових занять. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. С. 296–337. https://luteachrp.luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/proj_navch_progr_II.pdf 4. Капінус О. С., Мацевко Т. М., Бойко О. В. Робоча програма навчальної дисципліни «Військове лідерство» / Бойко О. В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. С. 612–645. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722942/1/Boiko_O.V._Monografy.pdf 5. Професійно-психологічний тренінг військовослужбовців Національної гвардії України : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н. В. Юр'єва / за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків : НАНГУ, 2019. 194 с. https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monograf_Pr-psykh_treninh.pdf 6. Практикум з формування стресостійкості військовослужбовців до раптових змін бойової обстановки : методичний посібник / [О. М. Кокун, Н. С. Лозінська, І. О. Пішко]; За ред. В. М. Мороза. Київ : «Центр учбової літератури», 2023. 54 с. https://warbooks.com.ua/contents/praktikum-z-formuvannya-stresostiykosti-viyskovosluzhbovtiv-do-raptovikh-zmin-boyovoi-obstanovki.pdf 7. Професійний психологічний тренінг військовослужбовців Національної гвардії України : посібник / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін. X. : НАНГУ, 2018. 206 с. https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/posibnyk_Profesijnij_psihologichnij_trening_2018.pdf 8. Посібник для тренера «Люди з досвідом війни. Гідність. Взаємодія». https://howareu.com/static-objects/howareu/media/PDF/training-manual.pdf 9. Чижевський С. О., Гребенюк М. О., Барановський Д. С., Герасименко О. В. Тренінг з командотворення у військових підрозділах (team-building) : навчально-методичний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2024. 154 с. https://jurkniga.ua/contents/trening-z-komandotvorenniya-u-viyskovikh-pidrozdilakh.pdf?srsltid=AfmBOorT_3rq2kuFGT2pez9WdQ2leZEQntw1TDqh1Dj6UN06cXd-nT4u 10. Федорчук В. М., Федорчук В. В., Комарницька Л. М. Тренінг комунікативної компетентності : практикум. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2021. 176 с. http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7481?show=full 11. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження: методичний посібник / Кокун О. М., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Київ : «Центр учбової літератури», 2023. 170 с. https://jurkniga.ua/contents/formuvannya-psikhologichnoi-gotovnosti-viyskovosluzhbovtiv-viyskovoї-sluzhbi-za-kontraktom-do-vikonannya-zavdan-za-priznachenniam-pid-chas-boyovogo-zlagodzheniya.pdf 12. Інтерактивні вправи для проведення рефлексії. https://naurok.com.ua/interaktivni-vpravi-dlya-provedennya-refleksii-na-urokah-u-pochatkovih-klasah-146129.html 13. Навчальні платформи: – «Всеосвіта»: «Технологія розвитку критичного мислення у сучасному освітньому середовищі»; – «EdEra»: Інтерактивний курс у вигляді гри «Подумай двічі: платформа критичного мислення»; – «Prometheus»: «Критичне мислення в українському контексті»; – «Pifagor»: «Розвиток критичного мислення й медіаграмотності учасників освітнього процесу», «Розвиток критичного мислення в еру цифровізації та III»; – «Coursera»: «Вступ в логіку та критичне мислення», «Критичне мислення для інформаційної епохи», «Лідерство та критичне мислення», «Навички критичного мислення для професіоналів», «Критичне мислення: аргументоване прийняття рішень» та ін.			

описи, запитання та ін.; здійснення саморегуляції і самоконтролю пізнавальної діяльності; продукування власних ідей щодо вирішення завдань за призначенням, розробки й адаптації стратегічних планів).

Процесуальний компонент розкрито через характеристику технологій (особистісно зорієнтованих, саморозвитку, евристичних, розвивальних, проблемних, проєктних, тренінгових, діалогових, інформаційно-комунікаційних,

дослідницьких, контрольних, прикладних), форм, методів, прийомів, засобів, методичного інструментарію формування критичного мислення військовослужбовців у межах кожного змістового напрямку.

Наступним кроком дослідження технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії РФ проти України буде характеристика її суб'єктного компонента.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадер С. О., Починкова М. М. Структура критичного мислення особистості. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 62. Том 1. С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.18>
2. Березнева І. М. Особливості формування критичного мислення курсантів військового закладу вищої освіти в процесі вивчення іноземної мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 63. С. 10–13. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23751>
3. Бойко О. В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 667 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722942/1/Boiko_O.V._Monografy.pdf
4. Вознюк О. Стратегії формування критичного мислення в контексті медіаосвіти. *Нові технології навчання*. 2023. № 97. С. 6–15. <https://doi.org/10.52256/2710-3560.97.2023.97.01>
5. Дворянчикова С., Юган Н. Навчання критичного мислення в Українських вишах: освітні тренди та виклики впровадження. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2018. Vol.6, № 2A/2018. Р. 51–56. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/10747>
6. Дметерко Н. В. Порівняльний аналіз методів розвитку професійної рефлексії та рефлексивного мислення фахівця. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 2023. № 6. С. 45–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.8>
7. Збройне насилля, національна безпека і критичне мислення: теоретико-методологічний вимір : колективна монографія / за заг. ред. В. С. Курила ; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. 384 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/25976/1/krytychne_myslennia2024.pdf
8. Кисленко Д. Критичне мислення в діяльності військового керівника оперативного рівня. *Військова освіта*. 2024. №1 (49). С. 91–101. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1775/2024-01/91-101>
9. Курило В. С., Караман О. Л. Теоретичні засади технології формування критичного мислення військовослужбовців в умовах збройного насилля та інформаційної агресії. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2025. №1. С. 128–136. DOI: <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-1-128-136>
10. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 572 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7523>
11. Технологія розвитку критичного мислення : інформаційно-методичний посібник / автор-уклад. О. М. Грищенко. Слов'янськ. 2023. 57 с. URL: <https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Tekhnologiya-rozvitku-kritichnogo-mislennya.pdf>
12. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія» : збірник наукових праць. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. № 7. С. 72–76. DOI: <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2018-7-72-76>
13. Юрків Я. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення : дис. на здобуття наук. ступ. доктора пед. наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 606 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8789/dis.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

REFERENCES:

1. Bader, S. O., & Pochynkova, M. M. (2023). Struktura krytychnoho myslennia osobystosti [The structure of a person's critical thinking]. *Innovatsiina pedahohika*, 62, 1, 91–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.18> [in Ukrainian].
2. Berezneva, I. M. (2018). Osoblyvosti formuvannia krytychnoho myslennia kursantiv viiskovoho zakladu vyshchoi osvity v protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Peculiarities of the formation of critical thinking among cadets of a military institution of higher education in the process of learning a foreign language]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, 63, 10–13. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23751> [in Ukrainian].
3. Boiko, O. V. (2020). Teoriia i metodyka formuvannia liderskoi kompetentnosti ofitseriv Zbroinykh syl Ukrainy [Theory and methodology of forming leadership competence of officers of the Armed Forces of Ukraine] : monohrafiia Zhytomyr : Vyd. O. O. Yevenok, 667. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722942/1/Boiko_O.V._Monografy.pdf [in Ukrainian].
4. Vozniuk, O. (2023). Stratehii formuvannia krytychnoho myslennia v konteksti mediaosvity [Strategies for developing critical thinking in the context of media education]. *Novi tekhnologii navchannia*, 97, 6–15. <https://doi.org/10.52256/2710-3560.97.2023.97.01> [in Ukrainian].
5. Dvorianchykova, S., & Yuhan, N. (2018). Navchannia krytychnoho myslennia v Ukrainskykh vyshakh: osvichni trendy ta vyklyky vprovadzhennia [Teaching critical thinking in Ukrainian universities: educational trends and implementation challenges]. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, 6, 2A/2018, 51–56. Retrieved from: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/10747> [in Ukrainian].
6. Dmeterko, N. V. (2023). Porivnialnyi analiz metodiv rozvytku profesiinoi refleksii ta refleksyvnoho myslennia fakhivtsia [Comparative analysis of methods for developing professional reflection and reflective thinking of a specialist]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia*, 6, 45–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.8> [in Ukrainian].
7. Zbroine nasyllia, natsionalna bezpeka i krytychne myslennia: teoretyko-metodolohichni vymiry [Armed Violence, National Security, and Critical Thinking: Theoretical and Methodological Dimensions] : kolektyvna monohrafiia (2024) / za zah. red. V. S. Kuryla ; Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 384. Retrieved from: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/25976/1/krytychne_myslennia2024.pdf [in Ukrainian].
8. Kyslenko, D. (2024). Krytychne myslennia v diialnosti viiskovoho kerivnyka operatyvnogo rivnia [Critical thinking in the activities of an operational-level military leader]. *Viiskova osvita*, 1 (49), 91–101. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1775/2024-01/91-101> [in Ukrainian].
9. Kurylo, V. S., & Karaman, O. L. (2025). Teoretychni zasady tekhnologii formuvannia krytychnoho myslennia viiskovosluzhbovtiv v umovakh zbroinoho nasyllia ta informatsiinoi ahresii [Theoretical foundations of the technology for forming critical thinking of military personnel in conditions of armed violence and information aggression]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 1, 128–136. DOI: <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-1-128-136> [in Ukrainian].
10. Pochynkova, M. M. (2021). Formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of critical thinking of future primary school teachers in the process of professional training]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». Starobilsk, 2021, 572. Retrieved from: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7523> [in Ukrainian].
11. Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia [Technology for developing critical thinking]: informatsiino-metodychnyi posibnyk (2023). / avtor-uklad. O. M. Hrynenko. Sloviansk, 57. Retrieved from: <https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Tekhnologiya-rozvytku-kritichnogo-mislennya.pdf> [in Ukrainian].
12. Khmiliar, O. F. (2018). Krytychne ta pozytyvne myslennia ofitsera [Critical and positive thinking of an officer]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Psykhologhiia» : zbirnyk naukovykh prats*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 7, 72–76. DOI: <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2018-7-72-76> [in Ukrainian].
13. Yurkiv Ya., I. (2021). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv ta sotsialnykh pratsivnykiv do roboty iz vrazlyvymy katehoriiami naseleння [Theory and practice of professional training of future social educators and social workers to work with vulnerable categories of the population]: dys. na zdobuttia nauk. stup. doktora ped. nauk za spetsialnistiu 13.00.05 – sotsialna pedahohika. DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». Starobilsk, 606. Retrieved from: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8789/dis.pdf?sequence=5&isAllowed=y> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 13.06.2025

Дата прийняття статті: 25.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364-43:005.963.1]:[364.62:355.292]

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.13>

Олена МАЛОВІЧКО

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0002-4137-8953

Scopus Author ID: 57216862682

Володимир ТОРКВАТО

аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0009-0006-3738-0184

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0001-6066-590X

Тарас БУТЧЕНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0003-0671-1500

Scopus Author ID: 57222611358

Бібліографічний опис статті: Маловічко, О., Торквато, В., Зозуляк-Случик, Р., Бутченко, Т. (2025). Адаптивна модель підготовки соціальних працівників до кризового втручання та психосоціального супроводу ветеранів різного віку в умовах громади. *Ввічливість, Humanitas*, 3, 96–108, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.13>

АДАПТИВНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО КРИЗОВОГО ВТРУЧАННЯ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВETERANІВ РІЗНОГО ВІКУ В ГРОМАДІ

У статті представлено адаптивну модель професійної підготовки соціальних працівників до кризового втручання та психосоціального супроводу ветеранів у громадах, яка враховує вікові особливості цільової групи та специфіку регіонального контексту. Модель розроблена й апробована у місті Запоріжжі – прифронтовому регіоні, що зазнає постійних гуманітарних викликів в умовах повномасштабної війни. Автори, поєднуючи науковий і практичний досвід, обґрунтовують необхідність переосмислення змісту підготовки фахівців соціальної сфери відповідно до сучасних умов, які вимагають від них здатності працювати в умовах невизначеності, моральної складності та соціальної турбулентності.

Запропонована модель базується на поєднанні компетентнісного, партисипативного та суб'єктно-орієнтованого підходів і складається з чотирьох компонентів: концептуально-аналітичного, практико-орієнтованого, етико-особистісного та інституційно-організаційного. Особливу увагу приділено формуванню навичок кризового втручання, первинної психологічної допомоги, розвитку психоемоційної стійкості та здатності до фасилітаційного супроводу ветеранів різного віку з урахуванням їхніх потреб та життєвих ситуацій. Емпіричною основою дослідження є результати реалізації навчально-

го курсу для соціальних працівників у Центрі професійних кваліфікацій Запорізького національного університету.

Показано відповідність моделі положенням професійного стандарту фахівця з соціальної роботи у сфері підтримки ветеранів, а також виявлено прогалини в чинному нормативному регулюванні, що потребують оновлення. Представлені результати свідчать про зростання професійної готовності слухачів, посилення їхньої мотивації до соціальних інновацій та налагодження партнерської взаємодії з громадою. Запропоновано напрямки подальших досліджень, зокрема у сфері оцінювання ефективності реінтеграції, профілактики професійного вигорання та залучення досвіду самих ветеранів до процесу підготовки фахівців.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна реінтеграція, психосоціальний супровід ветеранів, кризове втручання, громада, компетентнісний підхід, партисипація, модель підготовки соціальних працівників.

Olena MALOVICHKO

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0002-4137-8953

Scopus Author ID: 57216862682

Volodymyr TORKVATO

Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0009-0006-3738-0184

Roksoliana ZOZULIAK-SLUCHYK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenka str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0001-6066-590X

Taras BUTCHENKO

Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-0671-1500

Scopus Author ID: 57222611358

To cite this article: Malovichko, O., Torkvato, V., Zozuliak-Sluchyk, R., Butchenko, T. (2025). *Adaptyvna model pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do kryzovoho vtruchannia ta psykhosotsialnoho suprovodu veteraniv riznoho viku v umovakh hromady* [An adaptive model of training social workers for crisis intervention and psychosocial support of veterans of different age groups in the community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 96–108, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.13>

AN ADAPTIVE MODEL OF TRAINING SOCIAL WORKERS FOR CRISIS INTERVENTION AND PSYCHOSOCIAL SUPPORT OF VETERANS OF DIFFERENT AGE GROUPS IN THE COMMUNITY

The article presents an adaptive model of professional training for social workers in crisis intervention and psychosocial support of veterans in communities, taking into account the age-specific characteristics of the target group and the regional context. The model was developed and tested in the city of Zaporizhzhia – a frontline region facing constant humanitarian challenges amid the full-scale war. The authors, combining academic and practical experience, substantiate the need to revise the content of training for social work professionals in response to modern conditions that require the ability to act under uncertainty, moral complexity, and social turbulence.

The proposed model is based on the integration of competency-based, participatory, and person-centered approaches and includes four components: conceptual-analytical, practice-oriented, ethical-personal, and institutional-organizational. Particular attention is paid to the development of crisis intervention skills, primary psychological aid, emotional resilience, and the capacity to facilitate the inclusion of veterans of different ages, considering their specific needs and life circumstances. The empirical foundation of the study includes the results of a

training course for social workers conducted at the Center for Professional Qualifications of Zaporizhzhia National University.

The model's compliance with the provisions of the professional standard for social workers in veteran support is demonstrated, while existing gaps in the regulatory framework are identified and highlighted as requiring revision. The results indicate an increase in trainees' professional readiness, a boost in their motivation for social innovation, and the establishment of community-based partnerships. The article outlines directions for further research, particularly in the areas of evaluating reintegration effectiveness, preventing professional burnout, and involving veterans' own experiences in the training process for social work professionals.

Key words: *social work; veteran reintegration; psychosocial support; crisis intervention; community; competency-based approach; participation; training model for social workers.*

Актуальність проблеми. Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила соціальний ландшафт, зумовивши глибоку трансформацію системи надання соціальної підтримки. Однією з найскладніших сфер стало забезпечення соціальної інклюзії ветеранів війни та їхніх родин. Зростання кількості осіб, які повертаються з фронту з фізичними, психоемоційними та соціальними травмами, формує безпрецедентні виклики для системи соціальної роботи на рівні територіальних громад. Саме громади сьогодні є ключовими осередками реінтеграції, і їхня спроможність у цій сфері значною мірою залежить від наявності підготовлених фахівців, здатних забезпечувати чутливу до контексту, комплексну підтримку.

Разом із тим, існує суттєвий розрив між сучасними професійними стандартами та рівнем практичної готовності соціальних працівників до роботи з ветеранськими спільнотами. Наявна система освіти, що функціонує в умовах воєнного стану, потребує не лише змістовного оновлення, а й перегляду парадигми підготовки фахівців як майбутніх фасилітаторів соціальних змін у громадах. Підготовка таких фахівців має враховувати регіональну специфіку, індивідуальний досвід здобувачів освіти, а також динаміку потреб самих ветеранів.

У цьому контексті особливої актуальності набуває компетентнісний підхід до навчання, який передбачає формування не лише професійних знань і навичок, а й практичної готовності до відповідальної дії. Водночас визначальним чинником ефективності освітнього процесу стає інтеграція партисипативної методології, що ґрунтується на активному залученні здобувачів освіти, представників громад, роботодавців і фахових спільнот до розробки та адаптації змісту навчальних програм. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити релевантність освіти до реальних запитів громади, але й сприяє формуванню професійної ідентичності соціального

працівника як суб'єкта трансформації соціального середовища.

Незважаючи на зростання дослідницького інтересу до теми соціальної інклюзії ветеранів, у науковій літературі досі відсутня узагальнена концептуальна модель професійної підготовки фахівців соціальної сфери, яка б цілісно інтегрувала підходи до фасилітації, компетентнісної освіти та партисипативного залучення. Наявні освітні практики часто є недостатньо чутливими до соціокультурного контексту воєнного часу та прийдешнього поствоєнного періоду і, відтак, не забезпечують формування у здобувачів здатності працювати в умовах невизначеності, долати професійне вигорання, будувати партнерські відносини з ветеранами та підтримувати інклюзивне середовище в громадах.

Водночас теоретичне осмислення ролі соціального працівника в контексті післявоєнної реінтеграції потребує нових дослідницьких парадигм, що виходять за межі технократичної логіки підготовки. Наукова проблема полягає в необхідності концептуального переосмислення змісту та організації професійної освіти з урахуванням динаміки соціальних трансформацій, нових форматів соціального партнерства та ролі громади як співдіяльного простору формування професійної ідентичності фахівця.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у розробці теоретико-методологічної основи, яка може бути використана для оновлення системи професійної підготовки соціальних працівників, зокрема у сфері фасилітаційного супроводу ветеранів у громадах. Запропонована модель передбачає створення гнучкого освітнього середовища, що спирається на принципи суб'єктності, контекстуальності та міжсекторального партнерства.

Змістове наповнення та організація підготовки в такій моделі спрямовані не лише на передачу знань, але й на розвиток здатності до

дії в умовах складної соціальної реальності, формування рефлексивних, етично вмотивованих, соціально відповідальних фахівців. Важливою практичною складовою дослідження є ідентифікація чинників, що сприяють або, навпаки, перешкоджають інституціалізації фасилітаційного підходу в соціальній роботі, а також обґрунтування форм і методів взаємодії зі стейкхолдерами ветеранських політик на місцевому рівні.

Результати дослідження можуть бути використані під час розробки освітніх програм для фахової передвищої та вищої освіти, а також для підготовки й підвищення кваліфікації практикуючих соціальних працівників, викладачів, тренерів і фасилітаторів, які працюють з ветеранами та їхніми родинами.

Метою дослідження є розробка адаптивної моделі підготовки соціальних працівників до кризового втручання та психосоціального супроводу ветеранів різного віку в умовах громади.

Матеріали та методи дослідження. Для досягнення цієї мети використовуємо компетентнісний, партисипативний та суб'єктно-орієнтований підходи як ключові засади оновлення освітніх практик у поствоєнному суспільстві. Крім того, дослідження базується на міждисциплінарному аналізі сучасної наукової літератури у сфері соціальної роботи, освітньої політики, психології посттравматичного супроводу, а також практичних кейсів взаємодії з ветеранськими спільнотами.

Матеріалами дослідження слугували:

- національні та міжнародні нормативно-правові документи, що регламентують підготовку фахівців соціальної сфери та політики підтримки ветеранів;
- результати аналізу освітніх програм фахової передвищої та вищої освіти за спеціальністю ІІО «Соціальна робота»;
- сучасні академічні публікації, присвячені компетентнісному підходу, партисипативній освіті, фасилітації та суб'єктності фахівця;
- емпіричні напрацювання авторського колективу, отримані під час апробації елементів освітньої моделі у навчальних та тренінгових форматах на базі ЗФПО та громадських ініціатив.

Методологічну основу дослідження становить поєднання концептуального аналізу, поня-

тійного моделювання та методів якісної інтерпретації.

Зокрема, **понятійний аналіз** застосовано для уточнення змісту базових категорій дослідження – «компетентність», «партисипативність», «суб'єктність», «психосоціальний супровід», «реінтеграція» – у контексті професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Метод системного узагальнення дав змогу виокремити ключові структурні компоненти запропонованої моделі та визначити її методологічні орієнтири.

Також використовувалися елементи **контент-аналізу** освітніх програм та публічної аналітики щодо ветеранської політики в громадах, що дозволило виявити дисбаланси між цільовими запитами та наявними освітніми підходами.

Використання зазначених методів дозволило здійснити комплексний аналіз запиту на фахову підготовку соціальних працівників до кризового втручання та психосоціального супроводу ветеранів різного віку в умовах громади, охарактеризувати особливості впровадження пілотної освітньої програми, а також оцінити її ефективність. У подальшій частині статті представлено змістовні компоненти моделі, особливості організації навчального процесу та результати емпіричної апробації.

Виклад матеріалів дослідження. Передумовою розробки цілісної освітньої моделі підготовки фахівців до роботи з ветеранами виступає науково-теоретичне розуміння закономірностей соціальної реінтеграції ветеранів. На сучасному етапі відповідні дослідження здійснюються з різних методологічних позицій та на різних рівнях.

На думку Л. Черчик, процес реінтеграції учасників бойових дій має складну структуру, що включає медичну, психологічну, соціальну та професійну допомогу. Крім того, звертається увага важливості врахування індивідуальних особливостей ветеранів, а також на ролі їхніх родин, які нерідко стикаються з серйозними соціально-психологічними викликами під час повернення військовослужбовців до цивільного життя. Залучення сім'ї до процесу супроводу суттєво підвищує ефективність реінтеграції, сприяє формуванню стійких соціальних зв'язків у громаді та є критично важливим компонентом розробки адаптивної моделі фасилі-

таційного супроводу. Без підтримки родини та громади реінтеграція ветеранів у повсякденне життя значно ускладнюється (Черчик, 2024).

Ще одним важливим підходом до виявлення закономірностей реінтеграції є вивчення та порівняльний аналіз міжнародного досвіду. Зокрема, у колективній праці О. В. Вдовіченко, І. М. Соколової та ін. на прикладі ізраїльської моделі соціальної реінтеграції проаналізовано практику формування міждисциплінарних команд. Автори демонструють важливість взаємодії фахівців різного профілю – психологів, соціальних працівників, медиків і ветеранів з бойовим досвідом. Така структура дозволяє не лише забезпечити комплексну підтримку, а й створити атмосферу довіри, необхідну для ефективного психосоціального відновлення (Вдовіченко, Соколова та ін., 2023).

У цьому ж контексті варто згадати дослідження М. І. Мальованого та Ю. В. Улянич, які, вивчаючи практики США, Канади та Великої Британії, обґрунтовують необхідність багатовимірної моделі підтримки ветеранів. Автори наголошують, що психологічна допомога, хоч і є важливою складовою, не здатна самостійно забезпечити повноцінну реінтеграцію. Цей процес повинен включати також економічні гарантії, соціальний захист, сприяння працевлаштуванню, розвиток підприємництва та доступ до освіти. Найбільш ефективними визнаються ті моделі, у яких державна політика поєднується з активністю громадянського суспільства, створюючи цілісну систему підтримки ветеранів у різних сферах життя (Мальований, Улянич, 2023).

У межах дослідження структурно-функціональних закономірностей соціальної реінтеграції ветеранів важливим є аспект міжпрофесійної взаємодії як системоутворюючого елементу в наданні комплексної підтримки. Як зазначає Я. М. Раєвська, ефективність діяльності фахівців соціальної сфери значною мірою залежить від їхньої здатності до співпраці з представниками інших професій, гнучкості у реагуванні на виклики сучасного суспільства та готовності до постійного професійного розвитку. Всі ці характеристики визначають функціональну спроможність соціального працівника діяти в умовах зростаючої складності запитів ветеранів та їхніх родин (Раєвська, 2018).

З урахуванням викладених позицій виокремимо кілька рівнів, на яких мають прояв струк-

турні та функціональні закономірності процесу реінтеграції ветеранів війни.

На структурному рівні (мезо- і макропідходи) соціальна реінтеграція ветеранів постає як багатовимірний і багаторівневий процес, що охоплює медичну, психологічну, соціальну, професійну та економічну підтримку. Ефективні моделі підтримки базуються на поєднанні державної політики з громадськими ініціативами, що передбачає налагоджену міжсекторальну взаємодію. Успішна реінтеграція потребує комплексного інституційного супроводу, який включає не лише надання індивідуальних послуг, а й створення ширшої соціальної інфраструктури в громаді.

Функціональний вимір реінтеграції передбачає реалізацію міжпрофесійної взаємодії як ключового інструменту надання комплексної підтримки. Йдеться про координацію діяльності соціальних працівників, психологів, медичних працівників, юристів, волонтерів і самих ветеранів. Успішна співпраця цих учасників значною мірою залежить від атмосфери довіри, яка формується у процесі спільної роботи та взаємного визнання професійної ролі кожного. Важливим чинником є також залучення родини ветерана та його найближчого соціального оточення, що виступають природними агентами підтримки і підсилюють ефективність соціальних інтервенцій.

На особистісно-індивідуальному рівні реінтеграція розглядається як персоналізований процес, який передбачає врахування особливостей конкретного ветерана – зокрема, типу пережитої травми, попереднього досвіду, мотиваційної готовності до змін і наявності соціального капіталу. Готовність до реінтеграції формується не миттєво, а через етапну, адаптовану до індивідуальних потреб підтримку, яка дає змогу поступово відновити повноцінну участь ветерана в житті громади.

На нашу думку, врахування зазначених закономірностей створює методологічне підґрунтя для конструювання освітньої моделі підготовки фахівців, здатних забезпечити цілісний і контекстно чутливий супровід соціальної реінтеграції ветеранів війни в Україні. Йдеться про необхідність підготовки фахівців, які будуть здатні забезпечити комплексний багаторівневий характер реінтеграції, міжпрофесійну природу відповідної підтримки, реагування на

соціальну складність запитів ветеранів, а також демонструвати етичну чутливість і готовність до дії в умовах невизначеності.

Виявленим структурним, функціональним та особистісним вимогам до супроводу процесів реінтеграції відповідає адаптивна освітня модель. Її ключова особливість – гнучка, модульна побудова, що дозволяє адаптувати освітній процес до змінного соціального контексту, індивідуальних потреб здобувачів освіти та нових викликів у сфері роботи з ветеранами. Модель інтегрує чотири змістові блоки, кожен з яких відображає окремий вимір підготовки.

Перший – концептуально-аналітичний блок – має на меті забезпечення теоретичної обґрунтованості дій фахівця. Він передбачає здобуття знань про багатовимірний характер соціальної реінтеграції, розуміння механізмів її функціонування на індивідуальному, інституційному та суспільному рівнях. Особлива увага приділяється формуванню здатності до системного аналізу соціального, правового, медичного, економічного й психологічного контекстів, у яких реалізується підтримка ветеранів.

Другий – практико-орієнтований блок – зосереджений на розвитку прикладних навичок міжпрофесійної взаємодії. Він включає навчання проєктуванню моделей фасилітаційного супроводу, зокрема формування мультидисциплінарних команд, налагодження співпраці з іншими професіями (психологами, медиками, юристами, волонтерами) та родинами ветеранів. Практичні компоненти передбачають опрацювання кейсів, моделювання складних ситуацій та застосування інструментів соціального партнерства.

Третій – етичний та особистісний блок – спрямований на розвиток внутрішньої готовності до роботи в чутливих соціальних контекстах. Важливими завданнями цього блоку є формування емпатії, культурної чутливості, моральної рефлексії, а також розвиток здатності приймати відповідальні рішення в умовах моральної невизначеності. У межах цього блоку також має здійснюватися підтримка особистісного професійного зростання, саморефлексії та профілактики професійного вигорання. Варто зазначити, що важливою умовою вирішення цих завдань виступає відповідна педагогічна організація навчального процесу. Копилова С. наголошує на необхідності побудови адаптив-

ної педагогічної системи для підготовки магістрів соціальної роботи, яка ґрунтується на організації спільної діяльності викладачів та студентів. У цій системі акцент робиться на суб'єктній позиції студента та його особистісному розвитку через ціннісне сприйняття процесу навчання (Копилова, 2016).

Четвертий – інституційно-організаційний блок – забезпечує підготовку до взаємодії з політиками й соціальними інституціями. Він передбачає ознайомлення з державними і громадськими програмами підтримки ветеранів, формування компетентностей у сфері розробки, адміністрування та моніторингу соціальних програм. Важливою складовою є також підготовка до організації співпраці на рівні громади, зокрема управління ресурсами, побудови партнерських мереж, фасилітації громадських діалогів.

Таким чином, адаптивна модель підготовки фахівців до роботи з ветеранами поєднує когнітивний, ціннісний, практичний та системно-організаційний компоненти, відповідаючи потребам як самого фахівця, так і складної соціальної реальності, в якій він має діяти. Її реалізація сприятиме формуванню професійної спроможності здійснювати комплексний супровід ветеранів, ґрунтуючись на принципах міжпрофесійності, індивідуалізації, соціальної справедливості та партнерства з громадою.

Разом із тим виникає питання про відповідність описаної адаптивної моделі наявним інституційним та нормативно-правовим рамкам. Насамперед, слід звернутися до аналізу професійного стандарту «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб», затвердженого наказом Міністерства у справах ветеранів України від 31 грудня 2024 року № 508. Цей документ визначає основну мету діяльності фахівця як підтримку ветеранів та членів їхніх родин у процесі переходу від військової служби до цивільного життя. Відповідно, спектр професійних функцій охоплює надання соціальних, психологічних, освітніх і реабілітаційних послуг, супровід у питаннях доступу до пільг і ресурсів, а також допомогу в оформленні документації.

Особливу увагу у стандарті приділено таким ключовим вимогам, як здатність фахівця до оцінювання потреб ветеранів, ефективної міжособистісної комунікації, дотримання етичних

норм, використання цифрових інструментів, ведення документації, збереження конфіденційності та чутливості до потреб вразливих груп.

На основі порівняльного аналізу змісту цього стандарту та структури запропонованої адаптивної моделі можна зробити висновок про їх високу ступінь узгодженості. Адаптивна модель передбачає формування концептуально-аналітичних знань, прикладних навичок між-професійної взаємодії, етичної готовності до дій у складних моральних ситуаціях, а також інституційно-організаційних компетентностей – тобто тих елементів, які у стандарті визначено як базові складові професійної діяльності.

Нормативи стандарту конкретизують методичні рекомендації щодо освітніх програм для підвищення кваліфікації. У них підкреслюється важливість використання інтерактивних, проблемно-орієнтованих і пошукових методів навчання, а також акцентується на провідній ролі кейс-менеджменту як базової технології супроводу ветеранів. Від фахівця очікується не лише інформаційна чи консультативна підтримка, а й повноцінне ведення клієнта на всіх етапах його соціальної інтеграції – від первинної оцінки до реалізації індивідуального плану.

Крім того, рекомендації підкреслюють необхідність формування компетентностей з планування, організації та надання соціальних послуг, консультування, координації командної роботи та міжінституційної взаємодії.

Водночас як професійний стандарт, так і методичні рекомендації залишають і низку відкритих питань. Насамперед, йдеться про обмежене висвітлення таких ключових аспектів як:

1) мотиваційна складова підготовки – на нашу думку, важливо посилити забезпечення особистісного розвитку фахівців по роботі з ветеранами, формування у них суб'єктної позиції, що є провідним для адаптивної моделі (зокрема, в інтерпретації С. Копилової);

2) механізми роботи з невизначеністю, моральною складністю й травматичними ситуаціями – що особливо важливо в умовах війни;

3) системна взаємодія з громадою як самотійна освітня й практична компетенція, а не просте механічне середовище для діяльності фахівця;

4) інклюзія досвіду самих ветеранів у формування навчального контенту – як носіїв унікального знання про виклики реінтеграції.

На нашу думку, запропонована адаптивна модель не суперечить чинним нормативам, а й водночас відкриває можливості для їхнього розвитку створюючи концептуальну основу для вирішення всіх вказаних вище питань.

Напевно, найсуттєвішим викликом для адаптивної моделі є її перевірка на практиці. Лише шляхом апробації в конкретному соціальному й освітньому контексті можна об'єктивно оцінити ефективність запропонованих рішень та визначити їхню здатність відповідати складним і швидкозмінним викликам часу. У цьому зв'язку особливого значення набуває аналіз кейсу пілотної реалізації адаптивної моделі підготовки фахівців соціальної сфери, орієнтованої на фасилітаційний супровід ветеранів у громаді. Підготовка першої «пілотної» групи здійснювалася на базі Центру професійних кваліфікацій Запорізького національного університету.

До освітньої програми підготовки фахівців із супроводу ветеранів у громаді було залучено представників різних територіальних громад та соціальних установ Запорізької області. Серед учасників були представлені такі установи: Центр надання соціальних послуг, Бердянський міський центр соціальних служб, Приморська міська військова адміністрація, Центр надання соціальних послуг Якимівської селищної ради Мелітопольського району Запорізької області, Виконавчий комітет Бердянської міської ради. Кожна організація представлена одним учасником, що свідчить про рівномірний, але поки що обмежений географічний та інституційний діапазон представленості (рис. 1).

Професійна кваліфікація пошукачів характеризується різноманітністю. До складу слухачів увійшли фахівці із соціальної роботи, практичні психологи, соціальні педагоги, посадові особи, відповідальні за координацію надання соціальних послуг (зокрема виконувач обов'язків директора Центру надання соціальних послуг Якимівської селищної ради), а також керівники секторів з питань опіки, піклування та усиновлення. Такий спектр професійних позицій свідчить про різноманіття базових знань та досвіду, які потребуватимуть індивідуалізованого підходу в рамках адаптивної моделі підготовки (рис. 2).

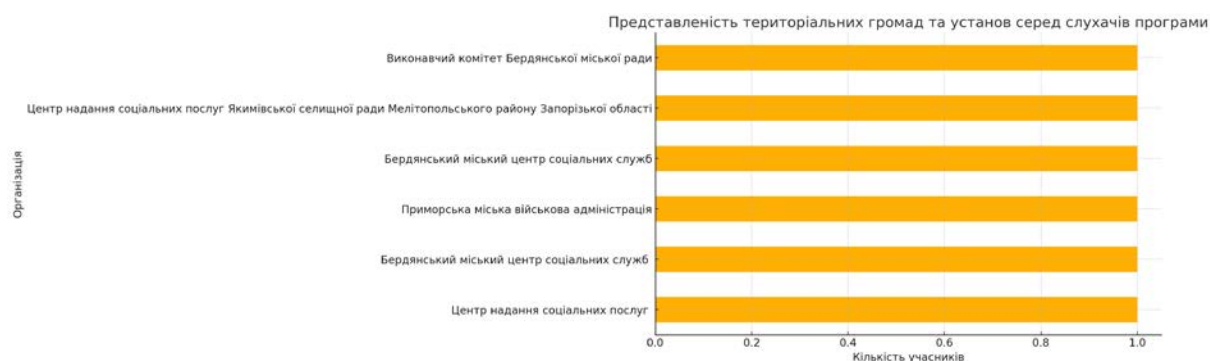

Рис. 1. Представленість територіальних громад та установ серед слухачів програми

Рис. 2. Професійна кваліфікація слухачів програми

Здійснений аналіз відповідей на питання вступного тестування дозволяє виділити декілька ключових тенденцій. Найнижчий рівень знань та компетентностей учасники продемонстрували у питаннях, що стосуються специфічних аспектів ветеранської діяльності: механізмів розвитку спорту серед ветеранів війни, особливостей ветеранського підприємництва та відкриття власної справи, взаємодії з представниками державних органів у процесі пошуку зниклих безвісти осіб, а також процедури забезпечення житлом ветеранів війни та особливостей пенсійного забезпечення ветеранів, які проживають за кордоном. У цих питаннях переважна більшість учасників продемонструвала або недостатню поінформованість, або повну відсутність знань (рис. 3).

Водночас, учасники мають більш високий рівень компетентностей у питаннях загального змісту, що стосуються посадових обов'язків фахівців із супроводу ветеранів, етики комунікації з ветеранами війни та їх сім'ями, змісту соціальних послуг, а також розуміння поняття

«бойова травма». Ці питання характеризуються частковою або достатньою обізнаністю учасників, що свідчить про те, що вони вже мають певний професійний досвід роботи в соціальній сфері (рис. 4).

Проведений комплексний аналіз результатів вступного тестування здобувачів освітньої програми підготовки соціальних працівників до фасилітаційного супроводу ветеранів у громаді засвідчив суттєву неоднорідність їхнього початкового рівня знань та компетентностей. Зокрема, було виявлено значні відмінності у професійній підготовці учасників, представлених соціальними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами та управлінцями соціальної сфери. Така різноманітність учасників, що представляють різні громади та організації, свідчить про необхідність створення гнучкої та індивідуалізованої програми навчання.

В аналізі відповідей було встановлено наявність суттєвих прогалин у специфічних знаннях щодо ветеранського підприємництва,

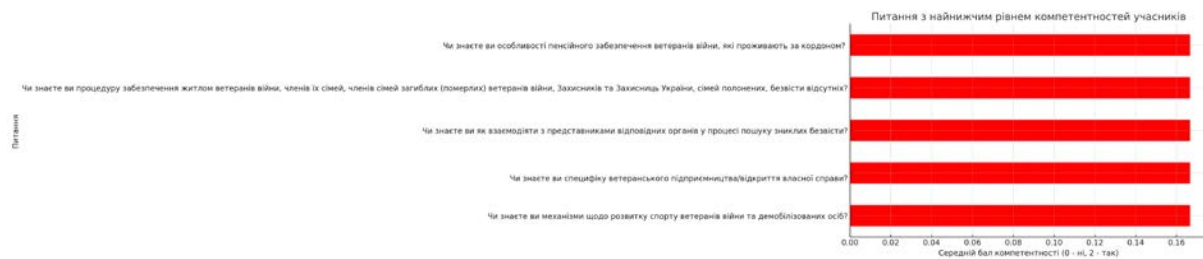

Рис. 3. Питання з найнижчим рівнем компетентностей учасників

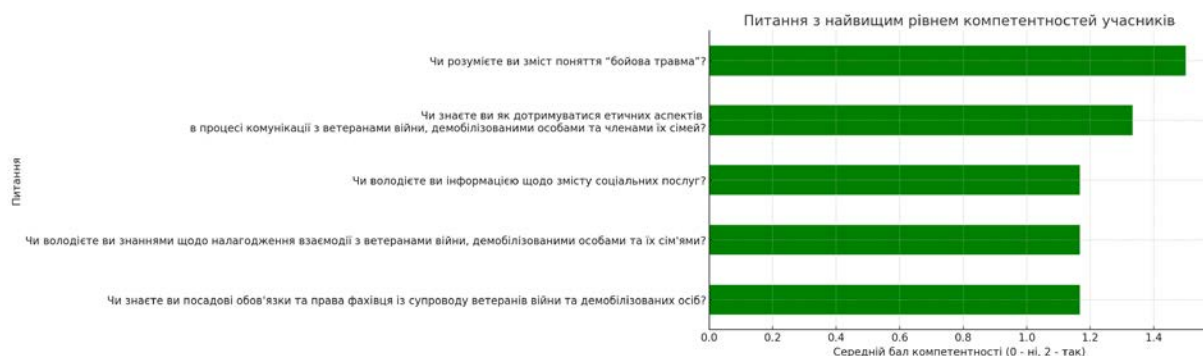

Рис. 4. Питання з найвищим рівнем компетентностей учасників

механізмів медичної реабілітації та адаптації ветеранів, а також особливостей організації соціокультурних заходів для ветеранів війни. Водночас учасники демонструють кращу обізнаність у питаннях етичних норм та загальних принципів соціальної роботи, що підтверджує нерівномірність їхньої компетентності та підсилює аргументацію на користь застосування саме адаптивної моделі підготовки.

Обґрунтованість застосування адаптивної моделі також посилюється положеннями професійного стандарту фахівця із супроводу ветеранів, що акцентує увагу на необхідності індивідуалізованого підходу до формування компетентностей працівників. Методичні рекомендації щодо розроблення освітніх програм додатково підтверджують, що підготовка має базуватись на гнучкості, диференціації навчального змісту та широкому застосуванні інтерактивних і проблемно орієнтованих форм навчання.

У результаті вхідного тестування було виявлено суттєві прогалини у знаннях слухачів щодо нормативного врегулювання статусу ветеранів, процедур документального оформлення та реалізації прав, передбачених чинним законодавством. Це стало підставою для посилення освітньої програми тематичними модулями, які надали змогу більш ґрунтовно засвоїти

нормативні засади ветеранської політики. Здобувачам із недостатнім рівнем підготовки було запропоновано методики покрокового опрацювання алгоритмів дій, практичні вправи та кейс-методи, що сприяли формуванню комплексного уявлення про систему соціально-правового супроводу як ветеранів, так і членів їхніх сімей.

У контексті психологічної підготовки програма враховувала неоднорідний рівень фахового досвіду учасників. Для слухачів, які не мали спеціальної психологічної освіти, надавались базові знання з психологічної діагностики, кризового консультування та навички надання первинної допомоги в ситуаціях психоемоційної дестабілізації. Учасники з досвідом у сфері психології працювали над поглибленим опануванням технік, орієнтованих на взаємодію з особами, які мають травматичний досвід, що дало змогу збалансувати навантаження та забезпечити фахову релевантність змісту для обох груп.

Особливу увагу було зосереджено на напрямках, пов'язаних із професійною адаптацією ветеранів, включаючи питання зайнятості та започаткування підприємницької діяльності. Слухачі мали можливість долучитися до тренінгів за участі фахівців із бізнес-консультування, пройти майстер-класи з основ проєктування власної справи, а також практикували ство-

рення бізнес-планів через інтерактивні вправи, що моделювали реальні умови започаткування ветеранських стартапів. Такий підхід дозволив сформувати розуміння практичних механізмів професійної самореалізації ветеранів у межах громади.

Поглиблення знань стосовно медичного забезпечення та реабілітаційних процесів відбувалося у співпраці з медичними фахівцями, які спеціалізуються на фізичній та психологічній реабілітації ветеранів. Слухачі мали змогу не лише ознайомитися з нормативними аспектами доступу до медичних послуг, а й практично опрацювати механізми направлення, комунікації з медичними структурами та принципи командної роботи у сфері охорони здоров'я. Додаткові заняття, включаючи відвідування реабілітаційної кімнати ЗНУ, надали змогу сформуванню цілісного уявлення про можливості та обмеження сучасної системи допомоги.

Не менш важливою стала складова, присвячена соціокультурній інтеграції, яка була доповнена інформаційно-практичними заходами за участю організаторів ветеранських ініціатив. Особливий акцент робився на тому, як створювати й підтримувати заходи культурного, спортивного та просвітницького спрямування у громадах за участю самих ветеранів. Це дозволило розглядати процес соціального включення не лише як зовнішню підтримку, а як взаємодію та партнерство.

Формування навичок ефективної комунікації та співпраці з громадами здійснювалося з урахуванням попереднього рівня підготовленості слухачів. Тим, хто демонстрував базовий рівень володіння міжособистісними та командними навичками, були запропоновані практичні заняття для відпрацювання технік налагодження контакту, конструктивного діалогу, етичної взаємодії та роботи в команді. Для більш досвідчених учасників навчання зосереджувалося на розвитку фасилітаційних навичок, менторства та наставництва, що дозволило розширити професійний арсенал для міжпрофесійної взаємодії в громадах.

Таким чином, вважаємо, що рекомендації з адаптації програми дозволяють зробити навчальний процес максимально ефективним для здобувачів з різним рівнем вхідних компетентностей, що відповідає принципам адапційної моделі підготовки соціальних працівни-

ків для фасилітаційного супроводу ветеранів у громаді.

На момент завершення навчання група слухачів, які спочатку мали різний рівень підготовки і представляли різні громади та установи, продемонстрували якісні зміни у знаннях та практичних навичках. Здобувачі з Приморської, Бердянської та Якимівської громад, які до навчання мали обмежені знання щодо процедур соціально-правового супроводу ветеранів, на момент складання підсумкового оцінювання продемонстрували здатність чітко та впевнено надавати консультації ветеранам і членам їхніх родин з питань встановлення соціальних статусів, отримання соціальних пільг та компенсацій. Після завершення програми всі фахівці показали вміння використовувати цифрові сервіси та інформаційні бази даних, що значно скорочує час на обробку запитів ветеранів.

Фахівці, які на початку програми мали поверхневі знання у сфері психологічної підтримки ветеранів, на момент завершення навчання активно застосовують на практиці навички первинної психологічної допомоги, кризового консультування та підтримки ветеранів із бойовою травмою. Практичний психолог та соціальний педагог, які були слухачами програми, значно поглибили власні знання щодо специфіки роботи з ветеранами, адаптували власні професійні методики під реалії ветеранської спільноти. Тепер вони координують створення груп самопомоги для ветеранів у громадах, проводять тренінги та психотерапевтичні групи, сприяючи таким чином соціально-психологічній реабілітації ветеранів.

У сфері професійної адаптації та зайнятості ветеранів учасники навчання, які раніше не володіли інформацією щодо підприємництва, після завершення програми активно організовують і проводять інформаційні семінари для ветеранів, сприяючи відкриттю нових ветеранських стартапів і малого бізнесу в громадах. Випускники програми добре орієнтуються у наявних державних програмах та проєктах міжнародних донорів, ефективно спрямовують ветеранів до цих ресурсів, що сприяє покращенню їхнього матеріального та соціального становища.

У контексті медичного забезпечення та реабілітації слухачі продемонстрували суттєвий прогрес у розумінні потреб ветеранів у медич-

ній допомозі. Вони оволоділи необхідними знаннями щодо можливостей медичної реабілітації, протезування та ерготерапії, чіткого розуміння механізмів направлення ветеранів до відповідних профільних медичних установ. Це дозволило значно покращити якість медичного супроводу ветеранів у громадах (рис. 5).

Завдяки опануванню навичок організації соціокультурних заходів випускники програми успішно організували кілька місцевих ініціатив, зокрема ветеранські спортивні заходи, культурні та освітні проєкти, що посилює взаємодію ветеранів із громадою та сприяло їхній активній соціальній інтеграції. Відповідальні

працівники місцевих громад продемонстрували підвищену здатність до ефективної комунікації з різними соціальними групами, налагоджуючи партнерські зв'язки з громадськими організаціями, волонтерами та органами місцевого самоврядування (рис. 6).

Навчання за адаптивною моделлю продемонструвало суттєвий позитивний вплив на розвиток професійних компетентностей соціальних працівників. Випускники програми стали спроможними не лише виконувати свої професійні функції, а й виступати ініціаторами нових практик роботи з ветеранами у громадах, стимулюючи процеси соціального згуртування

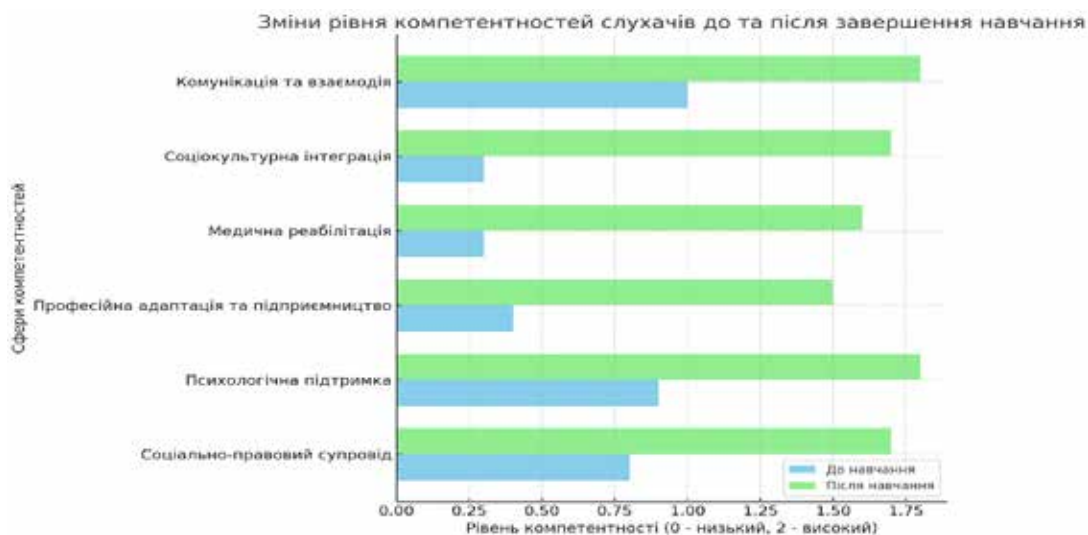

Рис. 5. Зміни рівня компетентностей слухачів до та після завершення навчання

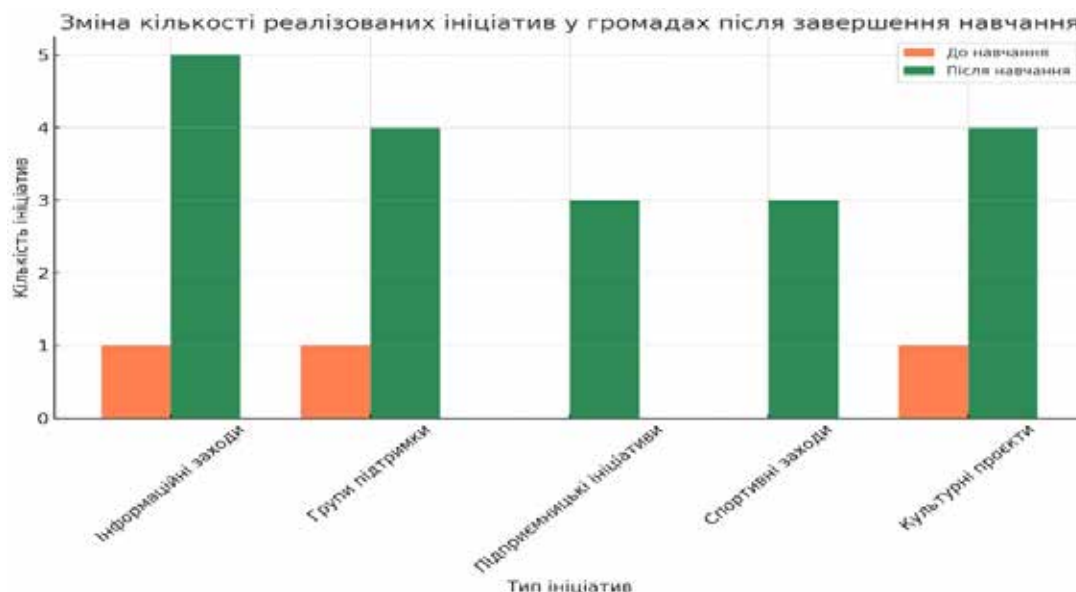

Рис. 6. Зміна кількості реалізованих ініціатив у громадах після завершення навчання

та інтеграції ветеранів у громадське життя. Це підтверджує ефективність адаптивної моделі підготовки соціальних працівників, яка забезпечує відповідність навчання потребам громади, професійним запитам учасників та викликам сьогодення.

Висновки. На основі проведеного аналізу та отриманих результатів застосування адаптивної моделі підготовки соціальних працівників кризового втручання та психосоціального супроводу ветеранів різного віку до умов громади можна виокремити декілька перспективних напрямів подальших наукових досліджень у цій сфері.

По-перше, одним із перспективних напрямів є глибоке теоретико-методологічне осмислення підтримки ветеранів війни в умовах сучасних соціально-політичних реалій України. Важливо розробити ґрунтовні концептуальні підходи щодо соціальної реінтеграції ветеранів до умов різних громад, специфіки локальних соціальних контекстів. Це дозволить вдосконалити моделі фасилітаційного супроводу та зробити їх ще більш ефективними.

По-друге, важливим напрямом подальших наукових пошуків може стати вивчення осо-

бливостей професійного вигорання та психологічної резильєнтності соціальних працівників, які здійснюють фасилітаційний супровід ветеранів. Дослідження у цьому напрямі дозволять створити системні механізми профілактики професійного вигорання, що забезпечить довгострокову ефективність соціальних послуг для ветеранів.

По-третє, перспективною є оцінка впливу фасилітаційного супроводу на довгострокові результати соціальної реінтеграції ветеранів та членів їхніх сімей у громади. Це вимагає впровадження тривалих моніторингових досліджень, які б дозволили виявити сталі ефекти фасилітаційної діяльності, а також уточнити індикатори соціальної реінтеграції ветеранів.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у сфері впровадження адаптивної моделі підготовки соціальних працівників до кризового втручання та психосоціального супроводу ветеранів різного віку яка має комплексний і міждисциплінарний характер та дозволить поглибити розуміння цієї проблематики, підвищити ефективність соціальних інтервенцій та сприяти сталому соціальному розвитку територіальних громад України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вдовіченко О.В., Соколова І.М., Педченко О.В., Степанова С.С., Фролова О.В. Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю. *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w katowicach*. 2023. (16). S. 107–118
2. Копилова С.В. Технологія організація спільної діяльності суб'єктів професійної підготовки магістрів соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. 2 (39). С. 109–113.
3. Мальований, М. І., Улянич, Ю. В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2023. № 3-4 (86-87). С. 38–47.
4. Професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб» затверджений наказом Міністерством у справах ветеранів України від 31 грудня 2024 року № 508. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/706-ilovepdf_merged_13.pdf
5. Раєвська Я. М. Сучасний стан професійної підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Педагогіка*. 2018. (31). С. 120–124.
6. Черчик Л. М. Сутність та форми реабілітації ветеранів, учасників бойових дій та їх сімей / *Природні лікувальні активи, реабілітація та курорти: I Міжнародна науково-практична конференція*. ДУ «ІРЕЕД НАН України». Одеса, 2024.

REFERENCES:

1. Vdovychenko, O. V., Sokolova, I. M., Pedchenko, O. V., Stepanova, S. S., Frolova, O. V. (2023). Psykholohichna reabilitatsiia i suprovod veteraniv viiny: dosvid Izrailiu [Psychological Rehabilitation and Support for War Veterans: The Experience of Israel]. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, (16), pp. 107–118. [in Ukrainian].
2. Kopylova, S. V. (2016). Tekhnolohiia orhanizatsiia spilnoi diialnosti sub'iektiv profesiinoi pidhotovky mahistriv sotsialnoi roboty [Technology of Organizing Joint Activities of Subjects in the Professional Training of Social Work

Master's Students]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 2 (39), pp. 109–113. [in Ukrainian].

3. Malovanyi, M. I., Ulyanych, Yu. V. (2023). Zarubizhnyi dosvid profesiinoi ta sotsialnoi adaptatsii viiskovykh [Foreign Experience in the Professional and Social Adaptation of Military Personnel]. *Bulletin of Socio-Economic Research: Collection of Scientific Papers. Odesa: Odesa National Economic University*, No. 3–4 (86–87), pp. 38–47. [in Ukrainian].

4. Profesiinyi standart «Fakhivets iz suprovodu veteraniv ta demobilizovanykh osib» [Specialist in supporting veterans and demobilized persons] zatverdzhnyi nakazom Ministerstvom u spravakh veteraniv Ukrainy vid 31 hrudnia 2024 roku № 508. Retrieved from: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/706-ilovepdf_merged_13.pdf [in Ukrainian].

5. Raievska, Ya. M. (2018). Suchasnyi stan profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery do mizhprofesiinoi vzaiemodii [Current State of Professional Training of Social Sphere Specialists for Interprofessional Interaction]. *Collected Scientific Papers of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. Series: Pedagogy*, (31), pp. 120–124. [in Ukrainian].

6. Cherchyk, L. M. (2024). Sutnist ta formy reabilitatsii veteraniv, uchasnykiv boiovykh dii ta yikh simei [The Essence and Forms of Rehabilitation of Veterans, Combatants, and Their Families]. In: *Natural Healing Resources, Rehabilitation, and Resorts: 1st International Scientific and Practical Conference of the State Institution «Institute for the Research of Environmental and Energy Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine»*. Odesa. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 13.06.2025

Дата прийняття статті: 25.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 378.093.5:364]:[006.036:37]

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.14>**Сергій МАЛОВІЧКО***аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011***ORCID:** 0009-0000-9830-9214

Бібліографічний опис статті: Маловічко, С. (2025). «Global Standards for Social Work Education and Training»: аналіз та імплікації для обґрунтування авторської інтегрованої моделі. *Ввічливість, Humanitas*, 3, 109–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.14>

«GLOBAL STANDARDS FOR SOCIAL WORK EDUCATION AND TRAINING»: АНАЛІЗ ТА ІМПЛІКАЦІЇ ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕГРОВАНОЇ МОДЕЛІ

У статті здійснено критичний аналіз оновленого документа *Global Standards for Social Work Education and Training* (2020) як методологічного орієнтира для модернізації вітчизняної системи підготовки соціальних працівників. На тлі трансформації соціального простору України, викликаних повномасштабною війною, обґрунтовано необхідність концептуального перегляду освітніх моделей у сфері соціальної роботи з урахуванням міжнародних стандартів. Актуальність дослідження обумовлена як зростанням суспільного запиту на фахівців, здатних діяти в умовах кризи, так і глобальним зрушенням у розумінні ролі соціального працівника як фасилітатора змін, посередника і агента інклюзії.

Автором запропоновано інтегровану партисипативну модель, яка синтезує три ключові компоненти: компетентність як інтегральний результат освіти, партисипативність як методологія освітнього процесу, та суб'єктність майбутнього соціального працівника як агента соціального відновлення. У центрі уваги моделі – не лише результативність навчання, а також зміст, методи і логіка взаємодії між усіма стейкхолдерами – студентами, викладачами, роботодавцями, представниками громад. Автор наголошує, що у воєнних і поствоєнних умовах саме така модель може забезпечити релевантність підготовки до практичних викликів.

Покроковий аналіз стандарту *Global Standards* дозволяє виявити змістову відповідність між його положеннями та архітектурою запропонованої моделі. Особливу увагу приділено таким елементам стандарту, як ціннісна основа освіти, позиція викладача, суб'єктність студента, участь роботодавців, роль академічної доброчесності, культура дослідження та локальний контекст. Дослідження доводить, що партисипативний принцип у сфері соціальної роботи виходить за межі інструментальної техніки і має розглядатися як етична та епістемологічна основа фахової підготовки.

Практичне значення роботи полягає у створенні концептуальної основи для вдосконалення освітніх програм з урахуванням глобальних стандартів і локальних потреб. Окреслено перспективи розробки партнерських платформ для участі громад і роботодавців у формуванні змісту підготовки. Подальші дослідження мають бути спрямовані на емпіричну перевірку ефективності впровадження моделі в навчальний процес.

Ключові слова: соціальна робота, глобальні стандарти, партисипативна освіта, професійна підготовка, фасилітація, стейкхолдери, компетентність, студент, викладач, інтегрована модель.

Sergii MALOVICHKO*Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011***ORCID:** 0009-0000-9830-9214

To cite this article: Malovichko, S. (2025). “Global Standards for Social Work Education and Training”: analiz ta implikatsii dlia obgruntuvannia avtorskoï intehrovanoi modeli [“Global Standards for Social Work Education and Training”: analysis and implications for justifying the author’s integrated model]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 109–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.14>

“GLOBAL STANDARDS FOR SOCIAL WORK EDUCATION AND TRAINING”: ANALYSIS AND IMPLICATIONS FOR THE JUSTIFICATION OF AN AUTHOR’S INTEGRATED MODEL

The article presents a critical analysis of the updated Global Standards for Social Work Education and Training (2020) as a methodological framework for modernizing the Ukrainian system of social work education. Against the backdrop of the social transformations caused by the full-scale war in Ukraine, the study substantiates the need for a conceptual revision of educational models in social work, taking into account international standards. The relevance of the study is driven by both the growing societal demand for professionals capable of acting in crisis conditions and a global shift in understanding the role of the social worker as a facilitator of change, mediator, and agent of inclusion.

The author proposes an integrated participatory model that synthesizes three key components: competence as an integral educational outcome, participation as a methodology of the learning process, and subjectivity of the future social worker as an agent of social recovery. The model focuses not only on learning outcomes but also on the content, methods, and logic of interaction among all stakeholders—students, educators, employers, and community representatives. It is emphasized that under wartime and post-war conditions, this model ensures the relevance of training for real-world challenges.

A step-by-step analysis of the Global Standards reveals substantive alignment between its provisions and the structure of the proposed model. Particular attention is paid to such elements of the standard as the value base of education, the educator’s role, student subjectivity, employer involvement, academic integrity, research culture, and contextual adaptation. The study demonstrates that the participatory principle in social work education transcends instrumental technique and should be regarded as an ethical and epistemological foundation of professional training.

The practical significance of this study lies in establishing a conceptual foundation for improving curricula in line with global standards and local needs. The article outlines prospects for developing partnership-based platforms for community and employer involvement in educational design. Further research should aim at empirically validating the effectiveness of the model’s implementation in the educational process.

Key words: social work, global standards, participatory education, professional training, facilitation, stakeholders, competence, student, educator, integrated model.

Актуальність проблеми. Повномасштабне вторгнення, яке Україна переживає від лютого 2022 року, радикально змінило соціальний ландшафт: ідентичність мільйонів людей позначена втратами, вимушеним переселенням, травматичним досвідом бойових дій. У цих умовах соціальний працівник має діяти не лише як надавач послуг, а як фасилітатор відновлення життєздатності особи й громади, посередник між державними інституціями, волонтерськими мережами та міжнародними гуманітарними структурами. Відтак освітні програми, які готують фахівців з соціальної роботи, потребують переосмислення.

Ми вважаємо, що у цьому контексті національна підготовка соціальних працівників потребує критичного співставлення з міжнародними орієнтирами, зокрема з оновленим *Global Standards for Social Work Education and Training* (2020). Зазначений документ, укладений після широких міжконтинентальних консультацій, пропонує нову систему ціннісних і організаційних вимог до професійної освіти. Українські заклади, що здійснюють фахову передвищу та вищу підготовку за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування», сьогодні перебувають у фазі

переосмислення змісту й методів навчання. Інтегрована партисипативна модель, запропонована в нашому дослідженні, спирається на міжнародно визнані професійні орієнтири; надалі розгляд міжнародного стандарту здійснюється з метою виявлення положень, що можуть бути змістово інтегровані у її структуру та механізми реалізації.

Преамбула *Global Standards for Social Work Education and Training* фіксує докорінне оновлення професійних вимог, мотивоване прийняттям нового Глобального визначення соціальної роботи (2014) та переглядом етичних принципів (2019). Вона підкреслює, що документ став результатом вісімнадцятимісячного глобального консультування, яке охопило 125 країн, п’ять регіональних асоціацій і приблизно чотириста академічних інституцій, а також залучило представників клієнтських спільнот (Глобальні стандарти освіти і підготовки у сфері соціальної роботи). Такий масштаб участі свідчить про трансформацію самої логіки регламентації: стандарти більше не є лише набором технічних вимог, вони репрезентують узгоджену позицію світової професійної спільноти, ґрунтовану на принципах ціннісного партнерства й міжкультурної адаптивності.

У цьому ж тексті сформульовано стратегічну мету – забезпечити, водночас послідовність освіти та визнання різноманіття контекстів, гарантувати етичну безпеку всіх учасників процесу, поєднати академічне знання з практикою і дослідженням та підтримувати інклюзивне, ресурсно забезпечене освітнє середовище (Глобальні стандарти освіти і підготовки у сфері соціальної роботи). Така парадигма прямо резонує з нашою авторською концепцією, у якій компетентність майбутнього соціального працівника розглядається крізь призму партисипативної взаємодії та етичної відповідальності.

Окрема увага у преамбулі приділена поділу стандартів на обов'язкові та аспіраційні, що відбиває необхідність поєднати універсальність професійних засад із гнучкістю локальних впроваджень (Глобальні стандарти освіти і підготовки у сфері соціальної роботи). Для українського контексту, де триває реформування фахової передвищої освіти за класифікацією ISCED 5, це створює потребу у критичній адаптації світових вимог до національної нормативно-правової бази та наявних ресурсів. Саме таке завдання й ставить наша стаття: проаналізувати оновлені міжнародні стандарти й визначити імплікації для обґрунтування інтегрованої партисипативної моделі підготовки соціальних працівників.

Отже, актуальність дослідження зумовлюється тим, що *Global Standards for Social Work Education and Training* окреслює нові етичні, методологічні та організаційні орієнтири, без інтеграції яких неможливо забезпечити релевантність національних освітніх програм і, відповідно, конкурентоспроможність українських випускників на світовому професійному ринку.

Викладення основного матеріалу. У продовження вищесказаного окреслимо авторську інтегровану модель як цілісну відповідь на запит війни та вимоги Global Standards.

У запропонованій нами моделі компетентність, партисипативність і постать майбутнього соціального працівника утворюють смисловий вузол. Компетентність позначає очікуваний результат підготовки, розуміється як здатність діяти професійно, етично й ефективно у воєнних та післявоєнних суспільних реаліях. Партисипативність задає методологічний спосіб досягнення цього результату: освітній процес проектується, реалізується й коригується за

активної й безперервної участі студентів, викладачів, роботодавців та випускників. Майбутній фахівець соціальної роботи розглядається не лише як адресат навчального впливу, а як рівноправний учасник, покликаний фасилітувати відновлення життєздатності людей і спільнот у кризових обставинах. Такий триєдиний підхід синтезує універсальні цінності професії із конкретними викликами сьогодення, водночас зумовлюючи потребу у гнучкій, динамічній внутрішній побудові освітньої програми.

Для практичної реалізації цієї ідеї програма структурується у чотири взаємопов'язані рівні. На ціннісно-цільовому рівні закріплюється гуманістична етика професії й орієнтація на права людини та соціальну справедливість. На змістовому рівні відбувається формування та групування компетентностей на: інтегральні, загальні та фахові, передбачаючи взаємну інтеграцію. Партисипативно-організаційний рівень регламентує механізми залучення стейкхолдерів до планування, реалізації й ревізії програм; саме цей рівень забезпечує гнучкість і адаптивність підготовки. На оцінювально-рефлексивному рівні впроваджуються багатоканальні процедури верифікації результатів: самооцінювання, взаємооцінювання та експертна оцінка, яка здійснюється в ході проведення процедур акредитації. Процедури верифікації дозволяють фіксувати динаміку сформованості компетентностей у реальному професійному середовищі.

Новизна запропонованої нами моделі полягає у поєднанні партисипативної логіки з компетентнісним змістом та контекстним наповненням. Вона забезпечує швидке налаштування навчального процесу під актуальні соціальні потреби, не виходячи за межі міжнародно визнаних професійних стандартів. Відтак подальший покроковий аналіз *Global Standards for Social Work Education and Training* слугуватиме нормативним фундаментом для перевірки релевантності та повноти запропонованої моделі.

Ми вважаємо доцільним звернення до п'ятого розділу міжнародного стандарту – «Research and Scholarly Activity». У глобальному документі цей розділ не є другорядним або допоміжним – навпаки, його зміст задає епістемологічну логіку всього освітнього процесу: навчання має ґрунтуватися не лише на засвоєнні знання,

а на його критичному осмисленні, практичному оновленні та спільному продукуванні.

У контексті нашого дослідження розділ 5 «Research and Scholarly Activity» є особливо релевантним, оскільки інтегрована партисипативна модель передбачає активне включення студентів, викладачів, роботодавців і випускників до спільного визначення навчального змісту, форм, компетентностей та результатів навчання.

Для української ситуації, в якій соціальні практики змінюються швидше, ніж освітні стандарти, дослідження запитів стейкхолдерів виконує ще одну функцію – механізму оновлення й адаптації програми. Воно стає інструментом безперервного узгодження навчального змісту з новими викликами.

Аналіз 5 розділу міжнародного стандарту ми почнемо з положень викладених у пункті «The People – 1. Educators». Його зміст не лише визначає професійно-етичні й методологічні характеристики викладача соціальної роботи, а й окреслює роль викладача як носія цінностей, модератора змін і активного учасника трансформації освітнього середовища.

Передусім, у стандарті зазначається, що викладач повинен мати «глибоке розуміння соціальної роботи як дисципліни, практики та соціального руху» (Глобальні стандарти освіти і підготовки у сфері соціальної роботи, с. 11), що безпосередньо узгоджується з першою складовою нашої моделі – компетентністю. У межах запропонованої нами моделі компетентність розглядається не як набір знань, а як інтегральна здатність діяти, що формується через особистий приклад, рефлексивність і публічну позицію викладача. Саме тому педагог у соціальній роботі не може бути нейтральним транслятором змісту – він виступає як носій професійної етики, критичного мислення і партисипативної взаємодії.

Дуже важливим є наголос на тому, що викладач повинен бути «обізнаний з поточними соціальними процесами, викликами й контекстами», зокрема тими, що стосуються маргіналізованих груп і глобальних криз. Це положення особливо резонувало з нашим українським контекстом, у якому війна, переміщення, посттравматичні наслідки, поляризація спільнот і руйнування соціальних зв'язків стали визначальними факторами нової соціальної реальності. У рамках

нашої моделі викладач має не лише реагувати на ці виклики в аудиторії, а й інтегрувати їх у навчальний процес – як через зміст модулів, так і через форми фасилітації групової взаємодії, дискусій, кейс-аналізу тощо.

Крім того, стандарт прямо вказує на обов'язок викладача підтримувати культуру дослідження, академічної доброчесності й критичної рефлексії. Це положення прямо підсилює позицію, яку займає викладач у нашій моделі як посередник між освітою й дослідницькою практикою. Викладач не тільки навчає, але сам активно залучений у рефлексивне осмислення соціальних змін, у співпрацю з громадами, роботодавцями, неурядовими структурами. У структурі програми це реалізується через спільне керівництво мікропроєктами студентів, супровід польових досліджень, фасилітацію партисипативного аналізу ситуацій у громадах.

З огляду на це, положення пункту Educators розглядаються у нашому дослідженні не як фонові або організаційно-кадрові вимоги, а як концептуальні орієнтири, що безпосередньо впливають на спосіб побудови освітнього середовища. Саме через роль викладача реалізується більшість принципів, закладених у нашу інтегровану модель: партнерство, рефлексія, взаємне навчання, повага до досвіду інших, етична відповідальність і відкритість до змін. Таким чином, елемент «освітняни» в стандарті не лише узгоджується з нашою моделлю, а й підтверджує її стратегічну потребу в оновленні ролі викладача – від передавача знань до фасилітатора навчання і соціального діалогу.

Далі переходимо до пункту «2. Students», який потребує особливої уваги саме тому, що розкриває роль студентів як суб'єктів освітнього процесу. У тексті документа акцентовано, що студенти соціальної роботи мають розглядатися як повноцінні учасники академічної спільноти, що не лише здобувають знання, а й «беруть участь у створенні навчального середовища, відображають різноманіття спільнот, мають право на безпечне, сприятливе й інклюзивне середовище» (Глобальні стандарти освіти і підготовки у сфері соціальної роботи, с. 12).

У нашому дослідженні це положення є критично важливим. Студент у авторській моделі не є пасивним отримувачем знань або формальним об'єктом оцінювання, а розглядається як

активний учасник, співтворець програми, носій власного досвіду, ідентичності та соціального бачення. Такий підхід є ключовим для реалізації партисипативної логіки, яка лежить в основі моделі.

Особливо важливим є положення стандарту про необхідність врахування культурного, соціального, економічного й іншого різноманіття студентів у побудові програм. В умовах України, студенти соціальної роботи часто самі мають досвід переміщення, втрати, проживання в прифронтових громадах чи волонтерської діяльності. Їхній досвід має бути визнаний не як зовнішній фактор, а як ресурс професійного зростання. Саме це ми інтегруємо в нашої моделі через практики рефлексивного аналізу особистого досвіду, партисипативне конструювання кейсів, залучення студентів до програм адаптації та супроводу у своїх громадах.

Крім того, стандарт прямо зазначає, що студент має право на підтримку в навчальному процесі, включно з психологічною безпекою, відсутністю дискримінації, академічною чесністю та повагою до різних точок зору. Це положення не лише нормативне – воно задає етичну рамку взаємодії між учасниками освітнього процесу, яка втілюється в нашої моделі через створення фасилітованого освітнього середовища, навчання ненасильницькому спілкуванню, груповій взаємодії, саморегуляції та емоційній стійкості.

У зв'язку з вищевикладеним, можемо визначити, що положення пункту *Students* не лише підтримує концепцію авторської моделі, а й підсилює її, фіксуючи право студента на участь, повагу, безпеку й вираження досвіду. У цьому контексті студент не лише готується до майбутньої професії, а вже перебуває в полі соціальної дії, беручи участь у творенні навчального і професійного простору. Саме тому партисипативний принцип, покладений в основу моделі, постає не як зовнішня методика, а як внутрішній зміст навчання, у центрі якого – особистість студента як соціального актора.

У продовження аналізу положень міжнародного стандарту *Global Standards for Social Work Education and Training* крізь призму розробки інтегрованої партисипативної моделі підготовки фахівців соціальної роботи, необхідно окремо зупинитися на ролі роботодавців як ключових стейкхолдерів освітнього про-

цесу. Їхня присутність у документі не обмежується декларацією важливості співпраці – вона логічно вплетена у концептуальні та процедурні вимоги, які мають безпосередній зв'язок із реалізацією принципів нашої моделі.

У кількох розділах стандарту наголошено, що освітня програма з соціальної роботи має враховувати потреби та очікування місцевих і глобальних ринків праці, а також забезпечувати випускників такими компетентностями, які відповідають реальним вимогам професійної діяльності (див. розділ *Programme Objectives and Outcomes*, пункт 2; *Programme Structure, Content and Delivery*, пункт 4). Зокрема, зазначається: «*Роботодавці, отримувачі послуг і представники громад повинні мати можливість долучатися до розробки, реалізації та оцінювання освітньої програми*» (Глобальні стандарти освіти і підготовки у сфері соціальної роботи, с. 16).

У контексті нашої авторської моделі це положення не лише підтверджує легітимність залучення роботодавців, а й вимагає системної побудови такого механізму участі, який би не був формальним або епізодичним. У структурі інтегрованої партисипативної моделі передбачено постійний діалог із роботодавцями через: експертне обговорення освітніх програм і оновлення компетентнісного профілю фахівця; запровадження елементів дуальної освіти; спільне моделювання навчальних кейсів; участь роботодавців у зовнішньому оцінюванні навчальних результатів; залучення до проведення практик, тренінгів, гостьових лекцій.

Окремо варто підкреслити, що саме роботодавці – зокрема ті, хто працює у громадах, які постраждали від війни, або у ветеранському секторі – виступають джерелом актуальних запитів до професії. Вони фіксують нові напрями діяльності, які ще не достатньо відображені в програмах закладів вищої та фахової передвищої освіти (наприклад, кейс-менеджмент ветеранів, інтеграційна робота з громадами, фасилітація міжсекторальних команд). Відтак, залучення стейкхолдерів у межах нашої моделі – це не лише вимога стандарту, а необхідна умова релевантності підготовки фахівця до реальних завдань на місцях.

Вважаємо, що аналіз змісту *Global Standards for Social Work Education and Training* дозво-

ляє зробити висновок, що роль роботодавця переосмислюється як стратегічного партнера, здатного не тільки адаптувати студента до професії, а й впливати на оновлення самої освітньої логіки. Це положення концептуально співпадає з нашою моделлю, в якій роботодавець – це не зовнішній запитувач, а рівноправний учасник формування компетентностей, оцінки їх ефективності та визначення траєкторій професійного зростання соціального працівника.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи можемо зазначити, що проведений аналіз положень міжнародного стандарту підготовки соціальних працівників дозволив зробити низку концептуально важливих узагальнень, які слугують підґрунтям для подальшого розвитку авторської інтегрованої моделі партисипативного підходу до формування компетентностей майбутніх соціальних працівників.

По-перше, визначено, що стандарт розглядає підготовку соціального працівника не лише як академічний процес, а як цілісну професійно-громадянську траєкторію, у якій особлива роль відводиться формуванню критичного мислення, етичної позиції та здатності до рефлексії. Ці положення повністю узгоджуються з ідеєю компетентності як інтегрального результату освіти.

По-друге, проаналізовано значущу роль основних учасників освітнього процесу – викладачів, студентів, роботодавців, клієнтів соці-

альних послуг – як стейкхолдерів, що не лише взаємодіють з програмою, а беруть участь у її створенні, реалізації та оцінюванні. Це дає підстави трактувати партисипативність не як метод, а як методологічну основу формування змісту освіти у сфері соціальної роботи.

По-третє, виявлено пряму відповідність між ключовими положеннями міжнародного стандарту та структурними компонентами запропонованої моделі. Зокрема, ціннісна орієнтація освіти, увага до контексту, залучення громад, дослідницька діяльність, академічна доброчесність – усі ці елементи логічно інтегровані в авторську концепцію.

Для себе вважаємо перспективним напрямом – розробку механізмів дієвої партисипативної взаємодії між усіма стейкхолдерами освітнього процесу, зокрема шляхом створення локальних партнерських платформ, залучення представників громад, ветеранських об'єднань і роботодавців до оцінювання освітніх результатів, а також формування процедур адаптації освітніх програм до швидкоплинних змін соціального середовища.

Завершальним етапом наукового пошуку має стати емпіричне дослідження ефективності апробації авторської інтегрованої моделі в навчальному процесі підготовки фахівців соціальної роботи, що дозволить перевірити її практичну дієздатність та уточнити параметри змістового й організаційного забезпечення в умовах соціальних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про вищу освіту: закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>
2. Global Standards for Social Work Education and Training. URL: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training>
3. International Association of Schools of Social Work. URL: https://www.iassw-aiets.org/about-iassw/brief-history/?utm_source
4. Семигіна Т. Роль професійних асоціацій у забезпеченні якості вищої освіти: кейс соціальної роботи. 2024. С. 197–202 URL: https://www.researchgate.net/publication/389063994_ROL_PROFESIJNIH_ASOCIACIJ_U_ZABEZPECENNI_AKOSTI_VISOI_OSVITI_KEJS_SOCIALNOI_ROBOTI
5. Семигіна Т. Аналіз освітніх програм із соціальної роботи в Україні: інституційний аспект. *Social Work and Education*. 2024. Vol. 11, 3, 481–492. DOI: 10.25128/2520-6230.24.4.3
6. Стадніченко С. В. Особливості правового регулювання працевлаштування молодих спеціалістів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. 4. 168–174. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.30>
7. Стратегія розвитку відокремленого структурного підрозділу «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету на 2023-2025 роки». 2023. URL: <https://epkznu.com/wp-content/uploads//2024/09/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%95%D0%9F%D0%A4%D0%9A-1.pdf>

REFERENCES:

1. Pro vyshchu osvitu [On Higher Education]: zakon Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18> [in Ukrainian].
2. Global Standards for Social Work Education and Training. Retrieved from: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training>
3. International Association of Schools of Social Work. Retrieved from: https://www.iassw-aiets.org/about-iassw/brief-history/?utm_source
4. Semyhina, T. (2024). Rol profesiinykh asotsiatsii u zabezpechenni yakosti vyshchoi osvity: keis sotsialnoi roboty [The Role of Professional Associations in Ensuring the Quality of Higher Education: A Case of Social Work]. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/389063994_ROL_PROFESIJNIH_ASOCIACIJ_U_ZABEZPECENNI_AKOSTI_VISOI_OSVITI_KEJS_SOCIALNOI_ROBOTI [in Ukrainian].
5. Semyhina, T. (2024). Analiz osvitnikh proham iz sotsialnoi roboty v Ukraini: instytutsiinyi aspekt [Analysis of Social Work Educational Programs in Ukraine: An Institutional Aspect]. *Social Work and Education*, Vol. 11, № 3, P. 481–492. DOI: 10.25128/2520-6230.24.4.3 [in Ukrainian].
6. Stadnichenko S. V. (2022). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання pratsevlashtuvannya molodykh spetsialistiv [Peculiarities of Legal Regulation of Employment of Young Specialists]. *Electronic Scientific Journal «Analytical and Comparative Jurisprudence»*, No. 4, pp. 168–174. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.30> [in Ukrainian].
7. Stratehiia rozvytku vidokremlenoho strukturnoho pidrozdilu «Ekonomiko-pravnychi fakhovi koledzh Zaporizkoho natsionalnoho universytetu na 2023-2025 roky» [Development Strategy of the Separate Structural Subdivision «Economic and Legal Professional College of Zaporizhzhia National University for 2023–2025»]. (2023). Retrieved from: <https://epkznu.com/wp-content/uploads/2024/09/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%95%D0%9F%D0%A4%D0%9A-1.pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 14.06.2025

Дата прийняття статті: 26.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364.4:316.35]:005.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.15>

Яна МАРТИНЮК

викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-2646-5845

Бібліографічний опис статті: Мартинюк, Я. (2025). Організація міждисциплінарної взаємодії в територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 116–121, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.15>

ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Мета роботи: визначення особливостей організації міждисциплінарної команди в територіальній громаді у процесі подолання наслідків воєнних дій. Загалом приділено увагу специфіці організації міждисциплінарної взаємодії в умовах кризових ситуацій, що виникають унаслідок воєнних дій. Проаналізовано механізми взаємодії між фахівцями різних сфер з метою забезпечення комплексної підтримки постраждалого населення, включно з наданням соціальної, психологічної, інформаційної, матеріальної, нематеріальної та інших видів допомоги.

Методологія: стаття написана на основі аналізу відповідної наукової літератури. Для досягнення поставленої мети у дослідженні застосовувались теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення.

Наукова новизна: територіальні громади показують потребу в організації міждисциплінарної взаємодії в умовах кризових ситуацій, що виникають унаслідок воєнних дій.

Висновки: для повного розуміння особливостей міждисциплінарної взаємодії у територіальній громаді, автором розглянуто підходи до організації міждисциплінарної команди (інтегрований та комплексний підхід); принципи роботи міждисциплінарної команди в територіальній громаді (принцип членства, принцип інтеграції, принцип колективної відповідальності); визначено які фахівці можуть входити до складу міждисциплінарної команди (фахівці соціальної сфери, соціальні працівники, психологи, фахівці закладу освіти, медичні працівники тощо). На основі викладеного матеріалу виокремлено та обґрунтовано особливості організації міждисциплінарної взаємодії в територіальній громаді, яка постраждала від воєнних дій.

Загалом приділено увагу специфіці організації міждисциплінарної взаємодії в умовах кризових ситуацій, що виникають унаслідок воєнних дій. Проаналізовано механізми взаємодії між фахівцями різних сфер з метою забезпечення комплексної підтримки постраждалого населення, включно з наданням соціальної, психологічної, інформаційної, матеріальної, нематеріальної та інших видів допомоги.

Ключові слова: міждисциплінарна команда, міждисциплінарна взаємодія, територіальна громада, принципи, підходи, соціальний працівник, територіальна громада, яка постраждала від воєнних дій.

Yana MARTYNIUK

Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-2646-5845

To cite this article: Martyniuk, Ya. (2025). Orhanizatsiia mizhdystsyplynarnoi vzaiemodii v terytorialnii hromadi [Organization of interdisciplinary interaction in the territorial community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 116–121, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.15>

ORGANIZATION OF INTERDISCIPLINARY INTERACTION IN THE TERRITORIAL COMMUNITY

Purpose of the work: to determine the features of organizing an interdisciplinary team in a territorial community in the process of overcoming the consequences of military actions. In general, attention is paid to the specifics of organizing interdisciplinary interaction in crisis situations arising as a result of military actions. The mechanisms of interaction

© Я. Мартинюк, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

between specialists from different fields are analyzed in order to ensure comprehensive support for the affected population, including the provision of social, psychological, informational, material, non-material and other types of assistance.

Methodology: the article is written on the basis of an analysis of the relevant scientific literature. To achieve the set goal, the study used theoretical research methods: analysis, synthesis, comparison, generalization.

Scientific novelty: territorial communities show the need for organizing interdisciplinary interaction in crisis situations arising as a result of military actions.

Conclusions: in order to fully understand the features of interdisciplinary interaction in a territorial community, the author considered approaches to organizing an interdisciplinary team (integrated and comprehensive approach); principles of work of an interdisciplinary team in a territorial community (principle of membership, principle of integration, principle of collective responsibility); determined which specialists can be part of an interdisciplinary team (social specialists, social workers, psychologists, specialists of an educational institution, medical workers, etc.). Based on the presented material, the features of organizing interdisciplinary interaction in a territorial community that has suffered from military actions were identified and substantiated.

In general, attention was paid to the specifics of organizing interdisciplinary interaction in crisis situations arising as a result of military actions. The mechanisms of interaction between specialists from various fields were analyzed in order to ensure comprehensive support for the affected population, including the provision of social, psychological, informational, material, non-material and other types of assistance.

Key words: interdisciplinary team, interdisciplinary interaction, territorial community, principles, approaches, social worker, territorial community affected by military actions.

Основна частина статті. З початком децентралізації влади та об'єднання територіальних громад, розвитком самоврядування, переданням значних повноважень місцевій владі все більше голови, старости, лідери, фахівці соціальної сфери та всі активні мешканці територіальних громад виявляють бажання до співпраці, партнерської взаємодії, впровадження інструментів громадської участі, пошуку нових можливостей залучення усіх представників суспільства та налагодження співпраці з метою задоволення нагальних потреб територіальної громади.

В умовах воєнного стану, економічної нестабільності, потреба в міждисциплінарній взаємодії постає найбільш гостро, виникає потреба у подоланні викликів соціальної сфери та наслідків воєнних дій. У зв'язку з цим посилюється питання готовності мешканців територіальної громади працювати в команді на вирішення її актуальних проблем та задоволення першочергових потреб.

Ефективно налагоджена взаємодія між-дисциплінарної команди сприятиме розвитку, становленню, трансформації територіальної громади, активізації громадської позиції її мешканців, використання інноваційних та ефективних підходів до роботи в територіальній громаді й подолання наслідків воєнних дій. Відбудова, відновлення територіальної громади потребує згуртування, злагодженої скоординованої діяльності, партнерської співпраці і поєднання зусиль фахівців з різних сфер діяльності, яке може бути реалізоване за умови якісної й ефективної партнерської взаємодії.

Особливості впровадження інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах, ведення випадку та організації міжвідомчої взаємодії досліджено у працях О. Дацаківської, К. Максименко, С. Стельмах (Дацаківська, Максименко, Стельмах, 2021). В роботі І. Єременко розглядалися сучасні підходи до впровадження інтегрованих соціальних послуг на рівні громад (Єременко). Т. Лях, Т. Спіріна, В. Рогожинська розглядали принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі (Лях, Спіріна, Рогожинська, 2020; Степаненко, 2023). К. Кріжік, Я. Юрків вивчали мультидисциплінарну команду як форму соціально-педагогічної та психологічної роботи з клієнтами (Кріжік, 2020; Юрків, 2011). О. Чернецька, І. Чикаренко говорять у своїх роботах про моделі системи управління інноваційним розвитком територіальних громад (Чернецька, 2014; Чикаренко, 2015).

Таким чином, значна частина наукових досліджень присвячена налагодженню партнерської взаємодії але існує потреба у дослідженні питання організації міждисциплінарної взаємодії в територіальній громаді, визначення її сутності, специфіки організації, налагодження та реалізації в територіальній громаді як інноваційної моделі подолання наслідків воєнних дій та відновлення.

Мета дослідження. Метою дослідження є теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій щодо означеної у статті проблеми та визначити особливості організації міждисциплінарної команди в територіальній громаді у процесі подолання наслідків воєнних дій.

Виклад основного матеріалу. Задля подолання наслідків воєнних дій в територіальних громадах які постраждали від війни, одним із інструментів є міждисциплінарна взаємодія, ефективно налагоджена співпраця фахівців, спеціалістів різних структур, що сприяє продуктивній роботі в подоланні наслідків війни та відновлення територіальної громади.

Об'єднання ресурсів громади для забезпечення підтримки населення територіальної громади формується шляхом інтегрованої моделі системи соціального захисту населення. Інтеграція процесів на рівні громади дає можливість створити умови для ефективного й економного використання наявних ресурсів, забезпечення безпеки та соціального благополуччя мешканців громади, доступності до соціальних послуг та задоволення потреб мешканців територіальної громади (Наказ Мінсоцполітики, 2019; Степаненко, 2023).

Відповідно до цієї моделі для прийняття управлінського рішення, використовується синергетичний ефект управління, коли збираються фахівців різних видів надання послуг з подібними поглядами, які доповнюють один одного та разом досягають високих результатів, через цілісне уявлення процесами, ресурсами, об'єктами (інфраструктуру), що формують інноваційний базис для відновлення та розвитку територіальної громади, яка постраждала від війни (Чернецька, 2014; Чикаренко, 2015).

Скоординована взаємодія групи спеціалістів різних спеціальностей однодумців, активних членів громади, об'єднаних спільними цілями, в нашому випадку подолання наслідків війни. Як правило, міждисциплінарна команда формується для ведення певного випадку подолання наслідків війни, де експерти з різних галузей знань працюють за окремо визначеними планами та окремими завданнями, але чії дії спрямовані на досягнення спільної мети – це міждисциплінарний взаємодія (Єременко).

Міждисциплінарна взаємодія в територіальній громаді – це команда фахівців, тимчасово створена для забезпечення спільного, виваженого, колективного рішення та узгодженості дій задля задоволення потреб та вирішення проблем територіальної громади, у нашому випадку, яка постраждала від воєнних дій (Дащаківська, Максименко, Стельмах, 2021).

Аби краще зрозуміти суть міждисциплінарної взаємодії потрібно не лише проаналізувати визначення даного поняття, а й розглянути підходи до організації міждисциплінарної команди. Основними підходами до роботи міждисциплінарної команди є: інтегрований підхід, тобто комплексне надання соціальних послуг на рівні громади, який включає соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, ювенальну превенцію та інші види послуг, які надаються з метою максимальної підтримки та сприяють підвищенню соціального добробуту громади. Така фахова підтримка спеціалістів підвищує активність, продуктивність та ефективність у задоволенні нагальних потреб територіальної громади; комплексний підхід формує сукупність дій, спрямованих на проведення об'єктивного оцінювання потреб та можливостей територіальної громади, створення умови для задоволення визначених потреб громади, із визначенням конкретних заходів, для досягнення визначеної мети та подолання наслідків війни (Єременко).

Міждисциплінарна команда в територіальній громаді створюється на основі принципів: членства (членом групи вважається професіонал, незалежно від того, чи є робота в команді його основною діяльністю); інтеграції (групу складають представники різних професій, чий знання і професійний досвід покликані допомогти в досягненні єдиної мети); колективної відповідальності (кожен учасник міждисциплінарної команди професійно і юридично відповідальний за прийняття власних та групових рішень) (Лях, Спіріна, Рогожинська, 2020; Степаненко, 2023).

Можливості ефективного задоволення потреб територіальної громади зростають коли її мешканці працюють спільно, як один механізм. До міждисциплінарної команди, можуть входити:

- фахівці соціальної сфери (спеціалісти соціальних служб, фахівці служби у справах дітей тощо) задля забезпечення підтримки соціального сектору та задоволення соціальних потреб викликаних війною;

- фахівці закладу освіти (соціальний педагог, класний керівник, практичний психолог, вихователь, адміністрація школи) з метою підтримки чи відновлення навчального процесу, організації безпеки під час навчального процесу тощо;

- експерти охорони здоров'я (сімейні лікарі, медичні сестри та інші) для забезпечення надання якісних медичних послуг мешканцям територіальної громади, відновлення роботи медичних закладів;

- представника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції для забезпечення безпеки та захисту населення, прав мешканців та порядку в територіальній громаді;

- представники бізнесу задля фінансової підтримки потреб територіальної громади та її економічного розвитку;

- самоврядування територіальної громади з метою врегулювання всіх бюрократичних моментів та документації під час вирішення її проблем;

- представники різноманітних державних та громадських організацій, наявних у територіальній громаді (Постанова Каб. Міністрів України, 2020).

Залучення фахівців різних галузей дозволяє оцінити визначену потребу територіальної громади та прийти до максимально точної експертної оцінки ситуації, що склалася в територіальній громаді, яка постраждала від воєнних дій та вплинути на дану ситуацію з різних аспектів.

Тож, такий підхід до задоволення потреб громади буде більш ефективним, адже послуги не будуть дублюватися, потреби громади будуть уточнені та узагальнені спеціалістами різних галузей (Лях, Спіріна, Рогожинська, 2020; Степаненко, 2023).

Наявність різнопланових фахівців під час вирішення проблем територіальної громади, дозволяє провести найбільш точну експертну оцінку потреб громади, забезпечити великий вибір шляхів забезпечення її потреб, успішно подолати бар'єри, які виникають на кожному етапі досягнення цілі.

Отож, можемо виділити такі основні етапи роботи міждисциплінарної команди в територіальній громаді: виявлення потреб громади, які стали наслідком воєнних дій; пошук шляхів задоволення потреб громади; процес задоволення визначених потреб; розроблення плану відповідно до визначених потреб; моніторинг виконання визначеного плану; за потреби коригування плану задоволення визначених потреб; оцінка якості задоволення визначених потреб територіальної громади. Ці етапи допоможуть дотримуватися чіткого алгоритму дій міждис-

циплінарній команди в територіальній громаді, задля забезпечення їх потреб.

Створення такої міждисциплінарної команди здійснюється з метою комплексного надання послуг мешканцям територіальних громад, які постраждали від воєнних дій та потребують допомоги, команда керується потребами та інтересами громади, оперативністю, максимальною залученістю мешканців територіальної громади та її ресурсів (Лях, Спіріна, Рогожинська, 2020; Степаненко, 2023).

Ключовими особливостями організації міждисциплінарної команди в територіальній громаді, яка постраждала від воєнних дій є:

- активність, ініціативність, згуртованість мешканців громади, представників різних видів надавачів послуг територіальної громади;

- залучення мешканців громади до визначення потреб територіальної громади, яка постраждала від воєнних дій;

- формування єдиного інформаційного простору для експертів в громаді з метою інтеграції інформаційних ресурсів, доступу та обміну своєчасною, достовірною і повною інформацією;

- усвідомлення та визначення завдань й узгодження цілей в задоволенні визначених потреб громади;

- дотримання законності та корпоративних правил команди;

- мотивація мешканців до співпраці у вирішенні проблем територіальної громади;

- запровадження відповідних технологій командної роботи, спрямованої на виявлення проблем, потреб й оперативне реагування на них та комплексний підхід до їх розв'язання;

регулярні зустрічі фахівців різних галузей задля оцінки виконання роботи по досягненню визначеної мети (Лях, Спіріна, Рогожинська, 2020; Степаненко, 2023; Наказ Мінсоцполітики, 2019; Степаненко, 2023; Юрків, 2011).

Я. Юрків наголошує, що особливостями міждисциплінарної команди є те, що фахівці різних галузей організовують свою роботу за індивідуальними планами й окремими завданнями, але працюють вони для досягнення спільної мети (Юрків, 2011).

Міждисциплінарна команда в територіальній громаді створюється з метою реагування на потреби мешканців та їх задоволення. Зокрема,

К. Кріжін, наголошує, що у територіальній громаді може працювати дві міждисциплінарні команди, які опікувалися різними потребами цієї ж громади (Кріжік, 2020).

Висновки. Отже, особливостями організації міждисциплінарної команди в територіальній громаді, яка постраждала від воєнних дій

є пріоритет потреб мешканців громади над інтересами фахівця; активне мотивування та залучення жителів громади до спільного задоволення визначених потреб територіальної громади; комплексний підхід до вирішення проблеми громади; спільна ціль роботи представників різних галузей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дашчаківська О., Максименко К., Стельмах С. #Спільно до нових послуг Керівництво із впровадження інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах ЧАСТИНА 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія : Посібник. Київ, 2021. 71 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/12711/file/Spilno_posibnyk_2_casemanagement.pdf.
2. Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю : Постанова Каб. Міністрів України від 03.10.2018 № 800 : станом на 14 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-p?find=1&text=міждисц#Text>.
3. Єременко І. Сучасні підходи до впровадження інтегрованих соціальних послуг на рівні громад. ЮНІСЕФ. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf.
4. Кріжік К. Роль соціального працівника в наданні послуг з психічного здоров'я у громаді. *Перші наукові читання імені професора Володимира Івановича Полтавця* : Матеріали конф., м. Київ, 5 січ. 2020 р. 2020. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/16201448-ae62-449a-88dd-3b0805fd34e8/content>.
5. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 3, № 27. С. 224–228. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31430/1/T_SPIRINA_T_LIAKH_V_ROHOZHYNKA_APGN_KSP&SR_IL.pdf.
6. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту» : Наказ Мінсоцполітики від 25.02.2019 № 282. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/deinst/metod/282.pdf>.
7. Степаненко В. Робота міждисциплінарних команд у громадах з організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку* : Матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Дніпро, 24 берез. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 142–145. URL: <https://www.eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/9306/document.pdf#page=143>.
8. Чернецька О. Сутність та значення синергетичного ефекту в системі управління на підприємстві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 762–765. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/157.pdf>.
9. Чикаренко І. Інтегрована модель системи управління інноваційним розвитком територіальних громад. 2015. № 9 (23). С. 81–90. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/194/194>.
10. Юрків Я. І. Мультидисциплінарна команда як форма соціально-педагогічної роботи з розумово відсталими дітьми та їхніми сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 21. С. 218–222. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsui/bitstream/lib/6058/1/мультидисциплінарна%20команда%20як%20форма%20соціально-педагогічної%20роботи.pdf>.

REFERENCES:

1. Dashchakivska, O., Maksymenko, K., & Stelmakh, S. (2021). *#Spilno do novykh posluh Kerivnytstvo iz vprovadzhenia intehrovanykh sotsialnykh posluh dlia simei z ditmy v hromadakh ChASTYNA 2. Vedennia vypadku ta mizhvidomcha vzaiemodiia. [Together for new services Guidelines for the implementation of integrated social services for families with children in communities PART 2. Case management and interagency interaction: A manual]*. Kyiv. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/media/12711/file/Spilno_posibnyk_2_casemanagement.pdf [in Ukrainian].
2. Deiaiki pytannia sotsialnoho zakhystu ditei, yaki перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їхньому життю та здоров'ю, POSTANOVA KABINETU MINISTRIV UKRAINY № 800. (2020) [Some issues of social protection of children living in cramped living conditions, including those that may threaten their survival and health, DECISION OF THE CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE №800]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-p?find=1&text=mizhdysts#Text> [in Ukrainian].
3. Yeremenko, I. (n.d.). Suchasni pidkhody do vprovadzhenia intehrovanykh sotsialnykh posluh na rivni hromad. YUNISEF [Current approaches to implementing integrated social services at the grassroots level. UNICEF]. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf
4. Krizhik, K. (2020). Rol sotsialnoho pratsivnyka v nadanni posluh z psykhichnoho zdorov'ia u hromadi. U Pershi naukovy chytannia imeni profesora Volodymyra Ivanovycha Poltavtsia [The role of the social worker in the provision of

mental health services to the community. In the First National Science Foundation, the name of Professor Volodymyr Ivanovych Poltavtsya is mentioned]. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/16201448-ae62-449a-88dd-3b0805fd34e8/content> [in Ukrainian].

5. Liakh, T., Spirina, T., & Rohozhynska, V. (2020). Pryntsypy mizhdystsyplinarnoi vzaiemodii u sotsialnii roboti [Principles of interdisciplinary interaction in social work]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 3(27), 224–228. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31430/1/T_SPIRINA_T_LIAKH_V_ROHOZHYNska_APGN_KSP&SR_IL.pdf [in Ukrainian].

6. Nakaz Minsotspolityky «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo vprovadzhennia intehrovanoi systemy sotsialnoho zakhystu» [Order of the Ministry of Social Policy «For approval of methodological recommendations for the implementation of an integrated system of social protection»]. (2019). Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/files/deinst/metod/282.pdf> [in Ukrainian].

7. Stepanenko, V. (2023). Robota mizhdystsyplinarnykh komand u hromadakh z orhanizatsii sotsialnoho zakhystu ditei, yaki перебувають у складних життєвих обставинах [Work of interdisciplinary teams in groups on the organization of social protection for children living in cramped conditions]. *Sotsialna robota v hromadi: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku DNU imeni Olesia Honchara*, 142–145. Retrieved from: <https://www.eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/9306/document.pdf#page=143> [in Ukrainian].

8. Chernetska, O. (2014). Sutnist ta znachennia synerhetychnoho efektu v systemi upravlinnia na pidpriemstvi [The essence and significance of the synergistic effect in the management system of an enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, (2), 762–765. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/157.pdf> [in Ukrainian].

9. Chykarenko, I. (2015). Intehrovana model systemy upravlinnia innovatsiinym rozvytkom terytorialnykh hromad [Integrated model of the management system for the innovation development of territorial communities.]. 9 (23), 81–90. Retrieved from: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/194/194> [in Ukrainian].

10. Yurkiv, Ya. I. (2011). Mulydystsyplinarna komanda yak forma sotsialno-pedahohichnoi roboty z rozumovo vidstalymy ditmy ta yikhnyimi simiamy [Multidisciplinary team as a form of social and pedagogical work with intellectually challenged children and their families]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, (21), 218–222. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6058/1/mulydystsyplinarna%20komanda%20iak%20forma%20sotsialno-pedahohichnoi%20roboty.pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 19.06.2025

Дата прийняття статті: 30.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364.4-053.6:364-787.26

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.16>

Олег МАСЮК

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0003-3853-5863

Володимир ГЛАЗУНОВ

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0003-0426-3230

Олег ПРИЙМАК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0003-0896-1431

Бібліографічний опис статті: Масюк, О., Глазунов, В., Приймак О. (2025). Перспективи залучення громадських організацій для соціальної роботи з молоддю в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 122–128, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.16>

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ В УКРАЇНІ

Представлено аналіз потенціалу залучення учасників громадського сектору до розв'язання молодіжних проблем засобами соціальної роботи в Україні. Метою наших наукових пошуків стало дослідження перспективи використання громадських організацій для соціальної роботи з молоддю в Україні та регіонах. Методологія. Для проведення дослідження використовувався системний підхід, який дав змогу побачити стан розвитку системи молодіжної соціальної роботи у громадському секторі в нашій країні. Для детального занурення у перспективи залучення зазначених організацій у розв'язання молодіжних соціальних проблем були використані порівняльний аналіз, аналіз документів та аналіз баз даних. Розглянута актуальна нормативно-правова база щодо функціонування громадських організацій в нашій країні, а також наявний потенціал покращення життєдіяльності молоді на громадському та освітньому рівнях. Виокремлено два перспективних напрямки соціальної роботи у цій сфері: розповсюдження ідей соціального та фізичного здоров'я у молодіжному середовищі; сприяння адаптації молоді за рахунок самоорганізації, відновлення діалогу поколінь та активної участі молоді у суспільно-політичному житті країни. Співавтори дослідження є противниками сліпого копіювання закордонного досвіду, але якщо він може заповнити прогалини в соціальній сфері, то його варто розглянути. Досвід Німеччини у боротьбі із деструктивними видами залежності молоді вказує на необхідність партисипації скаутських та релігійних організацій для збільшення ефективності соціальної роботи у цій сфері. В Україні є багатий досвід роботи молодіжних скаутських організацій, який варто екстраполювати на кожен регіон нашої країни. Висновки. За результатами дослідження було виявлено розбіжність між видами діяльності громадських організацій та нагальними потребами молоді. Для розв'язання цієї проблеми пропонується створення партисипативних молодіжних центрів, в яких була б ресурсна автономність, діалог поколінь, а також велась би профілактична та інформаційна соціальна робота.

Ключові слова: громадська організація, молодь, підлітки, залежність, партисипація, комунікації, соціальна робота.

Oleh MASIUK

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-3853-5863

Volodymyr GLAZUNOV

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-0426-3230

Oleh PRYIMAK

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-0896-1431

To cite this article: Masiuk, O., Glazunov, V., Pryimak, O. (2025). Perspektyvy zaluchennia hromadskykh orhanizatsii dlia sotsialnoi roboty z moloddiu v Ukraini [Prospects for involving non-governmental organizations in social work with youth in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 122–128, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.16>

PROSPECTS FOR INVOLVING NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN SOCIAL WORK WITH YOUTH IN UKRAINE

*An analysis of the potential for engaging participants from the public sector in addressing youth issues through social work in Ukraine is presented. The aim of our research was to investigate the prospects of utilizing non-governmental organizations for social work with youth in Ukraine and its regions. Methodology. A systematic approach was used for conducting the research, allowing us to see the state of development of the youth social work system in the public sector in our country. For a detailed immersion into the prospects of involving these organizations in addressing youth social issues, comparative analysis, document analysis, and database analysis were employed. The current regulatory framework regarding the functioning of non-governmental organizations in our country was examined, as well as the existing potential for improving youth livelihoods at the community and educational levels. Two promising areas of social work in this sphere were identified: the dissemination of ideas related to social and physical health within the youth environment; and promoting youth adaptation through self-organization, restoring intergenerational dialogue, and active participation in the socio-political life of the country. The co-authors of the research oppose blind copying of foreign experiences, but if they can fill gaps in the national social sphere, they should be considered. Germany's experience in combating destructive types of youth addiction indicates the need for the participation of scouting and religious organizations to increase the effectiveness of social work in this area. Ukraine has a rich experience of youth scouting organizations that should be extrapolated to each region of our country. **Conclusions.** The research findings revealed a discrepancy between the activities of non-governmental organizations and the urgent problems faced by youth. To address this problem, it is proposed to create participatory youth centers that would provide resource autonomy, facilitate intergenerational dialogue, and conduct preventive and informational social work.*

Key words: non-governmental organization, youth, teenagers, addiction, participation, communications, social work.

Актуальність проблеми. Недержавна соціальна робота в Україні проходить довгий і болісний шлях свого становлення разом із розвитком нашого суспільства. Перелік проблем на її шляху часто сприймається як непереборний: зневажливе ставлення до соціальної сфери в умовах розвитку капіталізму; консервативне законодавство щодо регулювання громадського сектору; конкуренція з міжнародними організаціями. Прискорене збільшення соціальних проблем після початку повномасштабної

російсько-української війни наново поставило питання про те, що соціальна робота має бути не тільки державною та муніципальною, але й суто приватною ініціативою.

При цьому, особливе місце тут займають не тільки благодійні фонди, а й громадські організації, які можуть не тільки адвокатувати інтереси клієнтів соціальної роботи, але й надавати соціальні послуги. Молодь завжди була найбільш активною частиною суспільства. Її партисипація у розв'язання соціальних проблем на заса-

дах самоорганізації та співучасті є засобом для подолання критичних моментів у суспільному житті. Отже, дослідження перспектив залучення громадських організацій для соціальної роботи з молоддю в Україні є актуальною для проведення наукового дослідження у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У загальному вигляді заявлена проблематика фрагментарно представлена у Податковому кодексі України (2025) та інших нормативних актах, але в основному вона крутиться навколо статусу неприбутковості та вікових обмежень для господарської діяльності. С. Ситняківська, О. Ілліна, Д. Тарасов (2022) дають загальну картину щодо громадських організацій у соціальній роботі, акцентуючи увагу на їх профілактичній ролі. Портали «Реєстр громадських організацій» (2025) та «Всеосвіта» (2025) презентують практичний досвід залучення громадського активу до пошуку розв'язання молодіжних проблем на індивідуальному та організаційному рівнях.

З плином часу та прогресу молодіжний простір перенісся у віртуальний світ, який також потребує організації та впорядкування. О. Гавриш, О. Ковальова (2017) аналізує досвід роботи німецьких педагогів з молоддю для подолання цифрової залежності та деструктивних проявів інформаційного середовища. При цьому, вагома роль приділяється скаутським та релігійним організаціям як традиційній основі виховання молодих поколінь.

В. Петрович (2014) підіймає питання про важливість тренінгової роботи у громадському середовищі. Ю. Поліщук (2011) виокремлює профілактичний аспект у роботі молодіжних громадських організацій. Т. Черкашина (2010) описує ефективність недержавних організацій у соціальній сфері в цілому. Проте, створення загальної картини потенційної співучасті громадських організацій у розв'язання молодіжних проблем засобами соціальної роботи в Україні зберігає свою актуальність.

Метою наших наукових пошуків є дослідження перспективи залучення громадських організацій для соціальної роботи з молоддю в Україні та регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На жаль сьогодні в Україні немає чіткого та логічного розуміння того, що представляє собою організації третього сектору соціального партнерства, а також як вони залучені у соці-

альну роботу з різними віковими категоріями в нашій країні. Залежно від критеріїв структурування цих установ виділяють організації громадянського суспільства, неприбуткові організації, а також недержавні організації.

Проте, всі названі організації є відображенням тільки окремих аспектів суспільного життя, які не дають цілісного враження про предмет дослідження. Для того, щоб окреслити сферу наших наукових інтересів пропонуємо використовувати термін «громадська організація соціального спрямування», куди відносимо всі юридично оформлені форми самоорганізації людей, які орієнтовані на інформування, захист і підтримку вразливих верств населення.

Зазираючи до Податкового кодексу України та застосовувавши обрані критерії можна виділити наступні організації: «громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» (Податковий кодекс України, 2025). Зауважимо, що соціальна робота завжди потребувала ресурсів, тому для оптимізації соціальної сфери на недержавному рівні недооціненою є роль багатьох із них, але фундаментом все одно є громадський сектор, тому що на його основі вибудовується суспільне життя в цілому.

Якщо місце благодійного фонду в системі недержавної соціальної роботи є доволі сталим та сформованим, то роль громадської організації потребує додаткового уточнення. У сучасному законодавстві першими йдуть громадські об'єднання – «...добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів» (Про громадські об'єднання, 2023). Паралельно законодавці уточнюють, що засновниками громадської організації можуть бути тільки фізичні особи, інші ознаки залишаються тотожними.

Дане визначення обмежує діяльність зазначених організацій інтересами людей, що з точки зору логіки є однобічним, бо кожна особа окрім інтересів має ще і потреби, а також проблеми, які виникають при не задоволенні потреб. Отже, громадську організацію краще представляти як добровільне об'єднання людей, орієнтованих на захист законних прав та інтересів членів даної групи, задоволення їх інтересів, а також розв'язання насущних проблем даного соціального утворення.

Великим проривом для соціальної роботи з молоддю було прийняття Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Стаття 12 цього закону відкрила для молодіжних громадських організацій нові двері та дала можливість: «...залучатися до реалізації державних цільових, регіональних та місцевих програм у сфері молодіжної політики, а також бути надавачами соціальних послуг» (Про основні засади молодіжної політики, 2021). Тобто, на законодавчому рівні соціальна робота з молоддю поступово вписується у модель «рівний – рівному», що потребує перебудови існуючої системи соціального обслуговування у громадах.

Повернемось до змістовного наповнення роботи окреслених організацій. Розуміння ролі громадських організацій є неможливим без аналізу їх залучення у соціальну політику країни. Т. Черкашина зауважує: «...в Україні важливу роль в реалізації соціальної політики відіграє третій сектор сучасного громадянського суспільства, який є недержавним, неурядовим, некомерційним, незалежним, неприбутковим, благодійним сектором добровільної активності» (Черкашина, 2010, с. 90). Такий підхід виносить громадські організації на рівень управління соціальною сферою. Головну роль тут відіграють різноманітні асоціації, які допомагають із адаптацією людей у наявному соціальному просторі та адвокацією їх інтересів.

Молодь є найбільш потужним прошарком суспільства, але має найменші можливості для включення у соціальні процеси, що породжує проблеми не тільки для цієї вікової групи, а й для суспільства в цілому. Передбачені законом молодіжні центри отримують такі функціональні обов'язки, які поступово виносять їх і на рівень центрів зайнятості (Про основні засади молодіжної політики, 2021).

Існують різні погляди на місце громадських організацій в рамках управління соціальними процесами. С. Ситняківська та співавтори розглядають недержавні організації як баланс для державних установ соціального спрямування: «Становлення України як соціальної та демократичної держави тісно пов'язане з розвитком недержавного сектора. Більшою стає роль громадських і благодійних організацій у таких сферах життя, як захист прав людини, охорона здоров'я, освіта, соціальний захист населення, екологія, культура тощо. Останнім часом в Україні важливу роль у реалізації соціальної політики відіграє третій сектор сучасного громадянського суспільства, який є недержавним, неурядовим, некомерційним» (Ситняківська та інші, 2022, с. 71). Підкреслимо в цій тезі те, що громадські організації відіграють важливу соціально-політичну роль в житті країни. Проте, реальних інструментів для поліпшення умов існування молоді у них доволі небагато.

Так в Україні зберіглась пострадянська традиція залучення молоді до суспільного життя на умовах державно-управлінського контролю, але тут відсутні важелі впливу, які дозволили б почути голос молоді. Тому громадсько-політичний протест став основою формою самовираження та самореалізації для молоді людини в нашій країні.

З іншого боку, все ж наявні поодинокі спроби молодіжної самоорганізації. Ю. Поліщук говорить про соціальні виклики часу, на які також має реагувати громадський сектор: «Сьогодні сучасні молодіжні організації постають своєрідною формою соціального і духовно-психологічного захисту молоді, є соціальною відповіддю на існуючі в суспільстві негативні прояви. Намагаючись вибороти своє місце в системі суспільних відносин і забезпечити своє майбутнє, члени спілок молоді протиставили виклику часу колективістську згуртованість, духовно-моральне єднання, взаємну підтримку один одного» (Поліщук, 2011, с. 166). Новим викликом в умовах агресивності соціального простору та відсутності сталих комунікацій між поколіннями є ризик виникнення та розвитку різноманітних видів залежності. Зазначені організації можуть стати запобіжниками від таких проблем.

Сьогодні виділяють чотири вектори економіки спокуси, які можуть будь-яке молоде покоління перетворити на втрачене: психоактивні

речовини, лудоманія, порнографія, віртуально-цифрова залежність. Всі вони звертаються до симуляції задоволення потреб людини, а їх існування на пряму залежить від конструктивності суспільного середовища.

Так як молодіжна соціальна робота по-різному розвивалась на різних територіях нашої країни, то ми маємо врахувати і регіональний аспект. Для початку візьмемо Схід України. Наприклад, на сьогодні в Запорізькій області зареєстровано сто тридцять сім недержавних молодіжних організацій, з яких більшість зареєстровано більше десяти років тому і не проявляють активність. Тільки одна організація на пряму асоціює себе зі здоров'я, а двадцять п'ять зі спортом. Все інше, це політичні організації та заклади із організації дозвілля, при цьому не завжди корисного для життя, здоров'я та політичної культури (Реєстр громадських організацій, 2025).

Після цього перемістимось на Захід України. Так у Львівській області зареєстровано двісті сім громадських організацій, десять спортивних установ, п'ять бізнес-інкубаторів, а також безліч організацій з патріотичного виховання молоді. При цьому, більшість з них зареєстрована після 2010 року (Реєстр громадських організацій, 2025). Проведений порівняльний аналіз показує, що громадський сектор є неоднорідним та фрагментарно залучений у розв'язання поставлених проблем. Між громадськими організаціями в регіонах існує тонка грань, де майбутнє молоді або нав'язується, або моделюється виходячи з її потреб та потреб всієї громади. На жаль громадському здоров'ю молоді всюди уділяється недостатньо уваги, хоча саме це має бути пріоритетом.

Для підтримки здорового молодого покоління маємо звернутись до закордонного досвіду. О. Гавриш та О. Ковальова стверджують: «Соціальна допомога дітям та молоді в Німеччині надається громадськими (недержавними) та державними організаціями. У сфері молодіжної роботи, піклування про дітей удень та виховання в інтернатних дитячих закладах більшість послуг надається недержавними організаціями. Діяльність цих організацій з різним відношенням до життєвих цінностей та цілей виховання є гарантом різноманітного спектра соціальних послуг» (Гавриш, Ковальова, 2017, с. 83). Орієнтир на недержавний

сектор дає можливість використовувати в соціальній роботі партисипацію для залучення більш гнучких організацій, які краще розуміють потреби молоді.

Особливе місце в цій країні також мають громадські організації, які займаються інформаційною та профілактичною соціальною роботою із молоддю. О. Гавриш та О. Ковальова констатують «У Німеччині функціонують також установи, які допомагають дівчатам та хлопцям подолати алкогольну чи наркотичну залежність. До них відноситься організація «Молодіжне консультування та допомога при залежності» (Jugendberatung und Suchthilfe) (Гавриш, Ковальова, 2017, с. 89). Відомо, що профілактична соціальна робота є найкращою у боротьбі за здоровий спосіб життя. Проте, потрібен соціальний суб'єкт (соціальний інститут), який стане ініціатором соціально-профілактичної роботи в цій сфері. Традиційно подібною роботою у молодіжному середовищі займалась освіта, держава або церква в залежності від того був мирний або військовий час. Сьогодні для цього необхідно залучити представників всіх цих неприбуткових організацій для комплексного забезпечення молодіжного громадського здоров'я.

Зазначена ситуація дає можливість замислитись над необхідністю партнерства між навчальними закладами, молодіжними громадськими організаціями соціального спрямування, релігійними установами та батьками для збільшення ефективності адаптації молоді та підлітків у реальному соціальному середовищі, а також запобіганню соціальних проблем та різноманітних видів залежності у нових поколінь.

Попередньо ми зауважували, що громадські організації можуть доволі ефективно використовувати технології соціальної профілактики та адаптації. Універсальним компонентом даних технологій є просвітницький тренінг, який допомагає молоді засвоїти максимум інформації за короткий проміжок часу.

На думку В. Петровича: «Такий вид тренінгу розрахований на: підготовку фахівців, навчання спеціалістів, які працюють з молоддю у сфері освіти, інформаційних технологій, розваг тощо; оволодіння знаннями; формування умінь, знань і навичок, які сприятимуть усвідомленому вибору варіантів поведінки; розвиток установок, на усвідомлення потреб і мотивів. Даний

підхід базується на вірі в те, що люди ефективніше вчаться, коли цінуються їхні власні знання та активність, а також можливість аналізу власного досвіду в комфортному середовищі» (Петрович, 2014, с. 9). Тобто, громадські організації з тренінговою активністю володіють дієвим інструментом для моделювання поведінки в рамках профілактичних заходів із соціальної роботи, що дозволяє створити більш здорове суспільне середовище в перспективі.

Звернемо увагу на гострі теми, які стали основою для просвітницьких тренінгів. Навчальний портал «Всеосвіта» містить близько 5945 таких тренінгів, серед яких найбільшою популярністю користується заняття із проблематикою соціальної роботи: протидія булінгу, соціальна адаптація, профілактика сирітства, формування стресостійкості, волонтерство та громадське здоров'я (Всеосвіта, 2025). Для того, щоб добитись ефективності у цій сфері необхідно звернутись до комунікацій у соціальній роботі. Як адресатами, так і джерелами інформації можуть бути: педагоги, батьки, громадські діячі, соціальні працівники, тренери, молодь/підлітки. Проте, питання довіри в соціальній роботі має визначальне значення, тому використання підходу «рівний – рівному» є найбільш дієвим. Отже, молодіжні громадські організації можуть досягти найбільшого успіху у подоланні соціальних проблем та підтримки молодого покоління в рамках горизонтальної комунікації.

Якщо порівняти види діяльності громадських організацій з відповідного реєстру та теми тренінгів, які підіймають вчителі, то можна побачити великий розрив між кількістю молодіжних соціальних проблем та можливостями громадського сектора.

Червоною ниткою крізь весь суспільний простір України проходить проблем адаптації молоді до мінливих умов сучасного життя. Як вихід можна запропонувати створення громадських освітніх центрів молоді, які при освітніх закладах або управліннях громад допомагати молоді вирішувати свої проблеми самостійно, а також у співпраці з іншими вивокими групами в суспільстві. Відмінністю нових форм молодіжної самоорганізації має стати їх ресурсна та управлінська незалежність, чого можна досягти за рахунок всебічного розвитку венчурної філантропії та молодіжного соціального підприємництва.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки нашого наукового дослідження зауважимо, що дискурс про залучення громадських організацій до соціальної роботи в Україні є досі відкритим у нормативно-законодавчому полі та професійному середовищі. Головними питаннями для повної свободи соціальної активності цих організацій є ознака неприбутковості та акцент тільки на інтересах, що значно обмежує спектр діяльності цих організацій. Зі свого боку, автори дослідження наполягають на широкому тлумачення громадських організацій як добровільних об'єднань людей для розв'язання їх проблем, а також захисту прав та інтересів у рамках суб'єктної активності у соціальній роботі.

Громадські організації залучаються у багатьох країнах світу для профілактики соціальних проблем молоді. Одним із головних предметів діяльності для цих організацій є соціально-профілактична робота щодо подолання різних форм залежності у молодіжному середовищі та вихованні здорового покоління. На Заході вагому роль тут відіграють релігійні та скаутські організації. В Україні робота цих установ поки недостатньо охоплює вказану категорію клієнтів соціальної роботи.

Проведений аналіз даних з реєстру громадських організацій показав, що вони в основному орієнтовані на наявні традиції розвитку громадського сектору для молоді, які існували в країні багато років. Водночас, портал «Всеосвіта» показує, що є запит на інформаційні та профілактичні соціальні послуги, які не охоплюються наявними організаційними ресурсами. Як вихід, звернення до партисипативного дизайну соціального простору, який б включав активність органів влади, закладів освіти та громадські організації для ефективної реалізації профілактичних заходів щодо гармонійного розвитку майбутніх поколінь.

Разом із цим, варто сказати, що описана проблема знаходиться у вакуумі. Маємо багато гарних ініціатив від громадського сектору щодо здоров'я молоді та її проактивного виховання. Проте, всі вони мають розрізнений характер. Наявна проблема із комунікаціями в цій сфері соціальної роботи. Відтак, в якості перспективи дослідження можна назвати аналіз потенціалу громадських тренінгових центрів для молоді/підлітків, які були б створені на засадах самоорганізації та в інтересах громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриш О. Г., Ковальова О. В. Робота у мережі як одна із форм роботи шкільного соціального педагога в Німеччині. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2017, (2), 82–91.
2. Петрович В. С. Я хочу бути тренером: настільна книга тренера-початківця : метод. вказівки. 2-е вид. доповн. Луцьк, 2014. 60 с.
3. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
4. Поліщук Ю. Й. Використання потенціалу громадських молодіжних об'єднань у профілактиці девіантної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011, 21, 165–166.
5. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 зі змінами 14.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
6. Про основні засади молодіжної політики: Закон України № 1414-IX від 27.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
7. Просвітницький тренінг. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library>
8. Реєстр громадських організацій. URL: <https://rgo.minjust.gov.ua/>
9. Ситняківська С. М., Ілліна О.В., Тарасов Д.І. Місце і роль громадських організацій в соціальній роботі. *Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської студентської інтернет-конференції (м. Житомир, 10 жовтня 2022р.)* / Ред. колегія: Л. Котлова, Л. Бутузова, С. Дмитрієва, І. Долінчук, С. Максимець, О. Стахова. ЖДУ імені Івана Франка, 2022. 70–72.
10. Черкашина Т. О. Недержавні громадські організації як суб'єкт надання соціальної допомоги населенню. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*, 2010, № 2 (6), 89–94.

REFERENCES:

1. Havrysh, O. H., & Kovalova, O. V. (2017). Robota u merezhi yak odna iz form roboty shkilnoho sotsialnoho pedahoha v Nimechchyni [Networking as a form of work for a school social worker in Germany]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, (2), 82-91. [in Ukrainian].
2. Petrovych, V. S. (2014). Ya khochu buty trenerom: nastilna knyha trenera-pochatktivtsia [I Want to Be a Coach: A Beginner Coach's Board Book]: metod. vkazivky. 2-e vyd. dopovn. Luts'k. [in Ukrainian].
3. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (2025). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
4. Polishchuk, Yu. Y. (2011). Vykorystannia potentsialu hromadskykh molodizhnykh obiednan u profilaktytsi deviantnoi povedinky [Using the potential of public youth associations in the prevention of deviant behavior]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Serii: Pedahohika. Sotsialna robota. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla»*, 21, 165-166. [in Ukrainian].
5. Pro hromadski obiednannia [About public associations]: Zakon Ukrainy № 4572-VI vid 22.03.2012 zi zminamy 14.07.2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> [in Ukrainian].
6. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky [About the basic principles of youth policy]: Zakon Ukrainy № 1414-IX vid 27.04.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> [in Ukrainian].
7. Prosvitnytskyi treninh [Educational training] (2025). Vseosvita. Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library> [in Ukrainian].
8. Reiestr hromadskykh orhanizatsii [Register of public organizations] (2025). Retrieved from: <https://rgo.minjust.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Sytniakivska, S. M., Illina, O.V., & Tarasov, D.I. (2022). Mistse i rol hromadskykh orhanizatsii v sotsialnii roboti [The place and role of public organizations in social work]. *Aktualni problemy suchasnoi psykholohichnoi nauky: vyklyky suchasnosti: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi studentskoi internet-konferentsii (m. Zhytomyr, 10 zhovtnia 2022r.)* / Red. kolehiia: L.Kotlova, L.Butuzova, S.Dmytriieva, I.Dolinchuk, S.Maksymets, O.Stakhova. ZhDU imeni Ivana Franka, 70-72. [in Ukrainian].
10. Cherkashyna, T. O. (2010). Nderzhavni hromadski orhanizatsii yak subiekt nadannia sotsialnoi dopomohy naselenniu [Non-governmental organizations as a subject of providing social assistance to the population]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo : zbirnyk naukovykh prats*, № 2 (6), 89–94. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 09.06.2025

Дата прийняття статті: 26.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

UDC 302.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.17>

Oksana ROHACH

PhD in Philology, Professor, Professor at the Department of Applied Linguistics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-5304-0837

Alla KHOMIAK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Applied Linguistics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7693-4016

To cite this article: Rohach, O., Khomiak, A. (2025). Publichne movlennia ta dyzain audytorii [Public speaking and audience design]. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 129–137, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.17>

PUBLIC SPEAKING AND AUDIENCE DESIGN

The article is devoted to the acute problem of public speaking, to the art of persuasion in democratic societies. Public speaking is an inseparable part of the life of human beings. The art of speaking persuasively requires certain skills and knowledge from public speakers as the world is constantly changing and setting new challenges to communicators in various rhetorical situations. So are the audiences that are becoming more demanding, sophisticated, informed, and digital. A special attention has been paid to the cooperation of a speaker and their audiences, to the ways of learning about the audiences, their demographics and culture, their modelling and design in different types of contexts. All these factors define the topicality of our research and its relevance to modern trends in humanitarian studies. The novelty of the research lies in the fact that we have applied theoretical and practical approaches to the study of the topic and focused on the cooperative audience design, analysed the expectations and preferences of the audiences of young listeners. The purpose of our research was to define audience and its design, to find out about the ways of shaping it, to point out what makes speakers successful, cooperative and well-perceived in public speaking in general and in education in particular. The topic and the purpose defined the methods of our research: surveys and questionnaires, description, analysis, and generalization.

It has been found out that successful speakers usually use audience participation (questions, polls, volunteers), refer to shared experiences or knowledge, include “you-focused” language and speak directly to the audience’s needs and desires and use metaphors or examples that are relatable to them. It has been shown that with the help of the analysed techniques and approaches, it is possible to design our audiences, convert them into a second persona, make them not only active listeners but the ones that feel and live the speech. The empirical study has proved that the most important qualities of a good public speaker is their confidence and credibility, vividness, cooperation with the audience, positive attitude and passion, the ability to engage the audience and tell compelling stories, kairos, and a good sense of humour.

Key words: public speaking, persuasion, cooperation, audience design, rhetorical situations, questionnaires.

Оксана РОГАЧ

кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-5304-0837

Алла ХОМ'ЯК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-7693-4016

Бібліографічний опис статті: Рогач, О., Хом'як, А. (2025). Публічне мовлення та дизайн аудиторії. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 129–137, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.17>

ПУБЛІЧНЕ МОВЛЕННЯ ТА ДИЗАЙН АУДИТОРІЇ

Стаття присвячена актуальній проблемі публічних виступів та мовлення, мистецтву переконання в демократичних суспільствах. Публічне мовлення є невід'ємною частиною життя людей. Мистецтво переконливого виступу вимагає від публічних спікерів певних навичок та знань, оскільки світ постійно змінюється та ставить нові виклики для комунікаторів у різних риторичних ситуаціях. Так само й аудиторії стають більш вимогливими, складними, обізнаними та цифровими. Особлива увага приділяється співпраці спікера та його аудиторії, шляхам вивчення аудиторії, їх демографії та культури, їх моделюванню і дизайну в різних типах контекстів. Усі ці фактори визначають актуальність нашого дослідження та його значення для сучасних тенденцій у гуманітарних науках. Новизна дослідження полягає в тому, що ми застосували теоретичні та практичні підходи до вивчення теми і зосередилися на дизайні кооперативної аудиторії, проаналізували очікування та уподобання молодих слухачів. Метою нашого дослідження було визначення аудиторії та її дизайну, з'ясування способів її формування, окреслення того, що робить промовців успішними, кооперативними і добре сприйнятими у публічному мовленні загалом та освіті зокрема. Тема та мета визначили методи нашого дослідження: опитування та анкети, опис, аналіз і узагальнення. Було виявлено, що успішні спікери, зазвичай, залучають аудиторію до участі (питання, опитування, волонтери), звертаються до спільного досвіду або знань, говорять мовою, зосередженою на слухачах, і спілкуються безпосередньо про потреби та бажання аудиторії, а також використовують метафори чи приклади, які їм зрозумілі. Було показано, що за допомогою проаналізованих технік і підходів можна формувати нашу аудиторію, перетворювати її на друге «я», робити її не тільки активними слухачами, а й тими, хто відчуває та проживає промову. Емпіричне дослідження довело, що найважливішими якостями хорошого публічного спікера є їхня впевненість та надійність, яскравість, співпраця з аудиторією, позитивне ставлення та пристрасть, здатність залучати аудиторію та розповідати захоплюючі історії, кайрос та гарне почуття гумору.

Ключові слова: публічні виступи, переконання, співпраця, дизайн аудиторії, риторичні ситуації, опитування.

Introduction. Public speaking has been a vital part of human communication for centuries as it is an effective way to shape a society, its opinion, mindset and world view, and verbal and non-verbal behaviours. Language, in its turn, is a powerful tool to convey the meaning, senses and intentions of speakers in order to inform, persuade, entertain or convince the audience, converting it into a second persona. In democratic societies practical skills of persuasive public speaking, the knowledge and application of effective tools how to cooperate with the audience have been developing constantly and changing under the influence of new technologies and challenges. requiring the attention of scholars and scientists in different social spheres. These facts justify the **topicality** of our research and define its **purpose** – to define audience and its design, to find out about the ways of shaping it, to point out what makes speakers successful, cooperative and well-perceived in public speaking and education.

Analysis of recent research and publications. There are a lot of aspects of public speaking and audience design that have been studied by many scholars within the scopes of sociolinguistics, cognitive and discourse linguistics, rhetoric, communicative linguistics, applied linguistics, education, politics etc. Thus, H. Clark and G. Murphy (Clark, Murphy, 1982) introduced the audience design theory (1982), proposing that speakers consciously were adjusting their linguistic style based on audience characteristics. A. Bell

(Bell, 1984) further developed Audience Design theory (1984), showing – through sociolinguistic studies like radio speech – that speakers were adapting to forms of address to align socially with their listeners. D. Hymes (Hymes, 1962) created the SPEAKING model, emphasizing the central role of audience and context within communicative events. C. Perelman (Perelman, 1991) introduced the idea of a “universal audience” – a constructed, idealized audience used to frame persuasive discourse – and sparked debate on applying such models in practice. In the field of persuasive public-speaking frameworks, A. Monroe (Monroe, 1962) devised Monroe’s Motivated Sequence, a structured rhetorical method designed to guide audiences from attention to need → satisfaction → visualization → action, enabling intentional audience influence. In the context of media, data and communication studies J. Webster (Webster, 1998) analyzed how audiences were formed and responded – especially in media contexts – offering rigorous empirical models to frame speech to maximize reach and impact. A. Stuart (UNC Chapel Hill) studied classroom presentation courses that included peer rehearsal and professional feedback to boost student awareness of audience needs and engagement techniques. D. Usera (Usera, 2023) identified five active Audience Engagement Techniques, shifting public speaking from monologue toward interactive dialogue – directly modeling how to involve listeners.

Emerging digital/AI-focused researches have shown that scholars pay their attention to the analysis of the integrated methods, applied in public speaking. R. Schmälzle et al. (Schmälzle, 2025) introduced an LLM (large language models)-based thin-slicing method, using AI to analyze short excerpts of scientific talks and predict audience impact, signaling a data-driven future for audience modeling. The authors suggested that the first moments of a presentation (less than 10 % of a talk) conveyed relevant information that was used in quality evaluations and can shape lasting impressions of the presentation. The LLM-based thin-slicing framework is a scalable feedback tool to enhance human communication. Studies like VoiceCoach (2020) and TED-talk rhetorical-device frameworks (2017) further combine computational tools and large speech corpora to model and enhance how speakers engage audiences.

Ukrainian scholars conduct their studies in the field of communication, political discourse, media communication, education and public diplomacy (N. Chaban); historical pragmatics, speech manipulations, language strategies of mass-media, political speeches of those who shape and manage mass-consciousness (I. Shevchenko). A special attention has been paid to the analysis of the strategies of linguistic consolidation of society through President Zelensky's speeches in 2022–2023 (O. Semenets), to the description of the structure and compositions of Zelensky's speeches, highlighting persuasive language techniques in the international context. M. Ovcharov specializes in rhetoric and argumentative strategies in public speaking. He developed the concept of *evidence-based argumentation* (Ovcharov, 2023) and in 2025 published the first Ukrainian journal “Unknown Orator” to combine theory with practical public speaking techniques.

These scholars span theory, practical frameworks, educational settings, and tech-enhanced analysis – together providing a rich foundation for modeling and influencing public speaking audiences.

Presentation of the main research material.

Communication plays a vital role in our lives. We can hardly imagine our existence without it as we have to share various types of information, our feelings, thoughts, fears or concerns, we have to come to agreements, negotiate, persuade, comfort or entertain. There are different reasons why

we do that but we experience that on a daily basis, changing our roles from listeners to speakers, from being alone to a member of an audience. Aristotle says that audiences are not helpless dupes and that every instance with a speaker represents a fundamentally different situation. He recognizes that rhetoric is not a universal magic but a strategic art that seeks the best way of figuring out what to say to an audience under certain circumstances, in a given situation. According to H. Clark (Clark, 1982, p. 287), the speaker designs each utterance for specific listeners, and they, in turn, make essential use of this fact in understanding the utterance. Often listeners can come to a unique interpretation for an utterance only if they assume that the speaker designed it just so that they could come to that interpretation uniquely. It turns out that in ordinary conversations we tailor what we say to the particular people we are talking to. We have a good idea of the knowledge and beliefs they share with us at the moment and what they are thinking of, and we design our utterances accordingly. This property is called audience design.

Audience design is a sociolinguistic model formulated by H. Clark (Clark, 1982) and G. Murphy in 1982 and later elaborated by A. Bell (Bell, 1984), which proposes that linguistic style-shifting occurs primarily in response to a speaker's audience. According to this model, speakers adjust their speech primarily towards that of their audience in order to express solidarity or intimacy with them, or away from their audience's speech to express distance. J. Webster (Webster, 1998) believes that there are three basic models of the audience: audience-as-mass, audience-as-outcome and audience-as-agent. In other words, the main purpose of a speaker is to appeal to the audience, make it think, feel, and act, either verbally or physically.

L. Bitzer (Keith, 2013, p. 28) states that audience is the group of people who need to be persuaded to take action: the professor who might change the bad grade, fellow employees who might be convinced to put pressure on the employer, or a congressperson who faces a key vote on a bill relating to climate policy. To be successfully persuasive we need to figure out exactly whom we want to persuade and what would convince them.

It is very vital to know the audience and first of all its demographics. Demographics includes: age, gender, family orientation (single, married,

divorced, widowed, from one-parent or two-parent family), religion, cultural background, occupations, socioeconomic status: upper-class, middle-class, lower-class, membership in special organizations, education etc. These factors help us understand who we are going to talk to, which methods, language register and modes of communication we are to choose to be persuasive and achieve our goals. There are other demographic factors but they are less significant in public speaking. Another list of factors that influence the makeup of the audience includes the following ones: situation (*What motivates the audience to listen to the speaker?*); context (*What is the broader context of the speaking situation?*); demographics; ideology; homogeneity/heterogeneity; occasion (*What expectations are there for the speech, given the situation?*); need (*What reason for speaking is the speaking adapting to?*); genre (eulogy, toast, apology etc.).

Many scholars state that we have to know our audience before we speak, so we must research its demographics: age, gender, profession, education, cultural background; understand psychographics: beliefs, values, attitudes, interests, motivations; consider context: formal vs. informal setting, expectations, time constraints, event purpose. In such a way we create an 'audience persona' just like marketers create customer personas.

As we have mentioned before, we have to align with our audience and consider its educational background, keeping in mind the following three percepts: a) not to underestimate the intelligence of our listeners and speak down to them; b) not to overestimate their need for information and try to do too much in the time that is available to us; c) not to use professional jargon, abbreviations and other types of clipping if there is a chance that our listeners are unfamiliar with it as there is a good chance that our listeners will quickly tune out what they do not understand.

In order to find out more about our audience it might be helpful to find the answers to some additional questions. For example: *Do the members of the audience have any common experience? Do they share any common interests? Do they have any identifiable goals, fears, frustrations, loves or hates that could be tied in?* It is also important to learn about their attitudes by asking *what they care about*; about motivation: *is attendance optional or required?*; values: *is the audience homogeneous or heterogeneous?*; level of agreement: *does the*

audience agree with our position?; level of commitment: *how much do they care?* All these questions may be of use to us in predicting the audience reaction to the topic we are going to present and choosing the relevant communicative behaviour.

Information about our audience should come from two key sources: our personal experience with the group (either as a speaker or as an audience member); original research (we might ask to the program planner to provide us with the relevant information; obtain copies of public relations materials; use recent news release or corporate newsletters; Internet resources etc.).

The idea of the audience (its modern equivalent *public*) includes the individuals with interests and biases who make up the audience, the situation that the audience finds itself in, and the challenge of proper timing. Finding the right combination of audience, circumstances, and message is not the only challenge that a rhetorician faces persuading the audience. There is also the issue of timing. To persuade the audience a speaker needs to say the right things to the right people in the right situation, at the right time, and with the right ethical conditions. In this context a very important notion is *kairos*. The Greeks used the term *kairos* to describe the right time to say something. In rhetoric *kairos* means that there is exactly the right time to deliver a message if the audience is to be persuaded.

The audience possesses defining characteristics before the speaker addresses it but it is also possible for the speaker to compose or evoke their audience. In modern rhetoric there is a widely used term that stands for the 'converted audience' – *second persona*. The second persona means that the actual people making up audience at the beginning of the speech, take on another identity that the speaker convinces them to inhabit through the course of the speech itself. The idea of *persona* comes from the Greek term *proso-non*, which means "a person" but also means "a mask".

E. Topping (Topping, 2019), an author of the well-known rhetoric guide for students, teachers, politicians and preachers, talks about the key notions of the effective public speaking: *logos*, *pathos* and *ethos*. He states that a very special attention is to be paid to *logos*, that is a rational speech, and suggests that in the course of delivering a speech and working cooperatively with the audience, a speaker, in order to make their speech rational, should master grammar as it is the precondition

of clarity. Many successful public speakers state that in order to make a difference we have to not just inform our listeners but to make them feel and live what we are expressing and sharing. In other words, we have ‘to move their heads and hearts’, appealing to reason and emotions, at the same time prefer the concrete. E. Topping (Topping, 2019, p. 99) emphasizes that good speakers have to master three types of motions: change of position, change of motions, and change of tempo. One more tool of successful speaking is voice which will convey a distinct meaning by the alteration of tempo, pitch, or accent. As to the aims of a speaker, it is important to keep in mind that it is about either teaching, pleasing or moving. So, in order to teach somebody or something a speaker is to be clear, to please – be vivid, and to move – make a direct appeal.

At the same time, L. Bitzer (Keith, 2008, p. 28) points out that what works for one audience under certain circumstances may not work for another one under the same circumstances – or even the same audience under different circumstances. That is why it is important to be well-aware of the rhetorical situation which he defines as a specific combination of exigence, audience, and the constraints, having combined Aristotle’s focus on circumstances with Cicero’s focus on intentions.

Another prominent contemporary rhetorician M. McGee (Keith, 2008, p. 29) turned from a focus on the relationship between a speaker and an audience toward a more global view of persuasive processes that give meaning and sense to symbols (speeches, pictures, moving images, etc.) in a context. Thus, we have to focus not only on who is speaking, who is listening, and what the speaker is saying, but also on what the speaker is doing, where and when they are trying to get it done, and for what reasons.

One more important factor is culture as in order to fully understand the rhetorical situation, a speaker is to comprehend the culture it takes place in. In other words, it is the knowledge of what the culture sees as a speaker, what serves as a speech, what it means to be a member of an audience, and what is appropriate and acceptable and what is irrelevant.

In the course of public speaking the most significant figure is a speaker as they play the main role in the rhetorical situations. R. Topping (Topping, 2019, p. 2) shared an interesting remark

about speakers and rhetoricians, having quoted G. K. Chesterton: “... while the aim of the sculptor is to convince us that he is a sculptor, the aim of the orator is “to convince that he is not an orator”. In this case what is true of the preacher is true for the politician, the professor, and his students.” There are certain skills, knowledge and behaviour that are expected of the speakers. Thus, a successful speaker should read the room in real time and watch for body language (crossed arms, leaning in, nodding), facial expressions (boredom vs. engagement), responsiveness (laughter, questions, murmurs); adapt on the fly if the audience looks bored by changing pace, adding humor or asking a question. If they are confused it is necessary to simplify or repeat key ideas. It is to be done as the audience is dynamic, not static and we can influence their mood, focus, and reaction. The next step is to shape the audience’s mindset through framing by using storytelling to prime the audience emotionally, asking rhetorical questions to trigger reflection, framing challenges in a way that positions a speaker as the guide to a solution, creating contrast (before vs. after, problem vs. solution) to anchor key points. The point is that great speakers don’t just inform – they frame reality and shift how the audience thinks.

A very important skill of successful speakers is their ability to engage the audience, to involve them in the message. They usually use audience participation (questions, polls, volunteers), refer to shared experiences or knowledge, include “you-focused” language and speak directly to the audience’s needs and desires and use metaphors or examples that are relatable to *them*. As a result, a modeled audience feels like they’re part of the story – not just observers. One more very significant skill is to guide emotions and energy. In order to achieve that it is advisable to start strong as energy levels in the first 90 seconds set the tone; to apply vocal variety and pauses to create rhythm; to use humor, surprise, or vulnerability to deepen connection; to build to an emotional peak before a key message or call to action. A very crucial thing to do is to reinforce a desired action or takeaway. It is possible to achieve that result when a speaker ends with clarity and purpose: *what do we want them to think, feel, or do?*; provides a clear and memorable call to action; repeats key messages or taglines for reinforcement; uses body language to signal importance (e.g., lean in, slow down).

M. Bowden (Bowden, 2013), a well-known presentation skills expert, suggests the following 14 steps of scripting the presentation: 1) address the audience and build rapport with it; 2) assert the perspective; 3) motivate the audience to pay attention; 4) proactively manage audience objections; 5) control and relax the audience; 6) choose the right language and its power; 7) deliver the facts, figures and data; 8) explain the steps for implementing your ideas; 9) provide for any other information; 10) summarize the three key points; 11) call the audience to action; 12) manage questions and answers; 13) highlight negative and positive consequences; 14) close with a sizzle. All these steps reflect the key notions of the successful public speaking – appeal to the heads and hearts of the audience in order to make a difference.

It is also very important to remember about the goals and objectives every speaker must have. So, when speaking to an *audience that agrees* with a speaker's position then their objective is to maintain its support; if the audience is neutral then the speaker's goal is to gain the listeners' attention and show them how the presentation can be of value to them. When facing an audience that *disagrees*, the speaker needs to be especially careful and diplomatic in his/her approach.

According to D. Usera (Usera, 2023), public speaking is often conceptualized as a one-way monologue performed by a speaker for a listening audience. This monologic approach faces challenges and limited results as demonstrated by the education literature on active learning. All public speaking conveys some information for the audience to remember. Similarly, education conveys material for a student to remember. While the active learning literature seeks to improve public speaking for teaching purposes, the more abstract practice of engaging the audience by turning them from passive listeners to active participants can improve public speaking for many more purposes outside of education. There are opportunities for speakers in a ceremonial speech, research talk, team meeting, and many other contexts to engage their audience in this way. D. Usera explored the nature and effective execution of five universal Audience Engagement Techniques (AET) that provided opportunities for a speaker to turn their passively listening audience into active participants in a dialogue. These techniques include *polling*, *discussion*, *recitation*, *imagination*, and *reflection*.

Polling allows the audience to respond to the speaker's questions or comments all at once. The second one is a *discussion*. Educators and trainers often use this AET, asking the audience to converse about a common question and respond to the speaker and each other. The following statement is an example of a *Discussion Question*: “*Since none of you have heard of an Audience Engagement Technique before, let me ask you this, what makes a speech ‘engaging’?*”. It is important to keep in mind that the speaker needs to acknowledge the key ideas from the discussion and tie them to the rest of the speech. If the speaker poses a discussion question and moves on without relating the critical ideas to the speech, the discussion comes across as a formality or throw-away. The third one is recitation. The *Audience Recitation Technique* requires all audience members to recite a phrase or word together. For example: “*So, fellow audience members, repeat after me: ‘Engage . . . your . . . Audience.’*”. Places of worship often have congregations recite whole prayers in unison; public speakers can train their audiences to recite phrases and ideas taught earlier in the speech. The next AET is imagination when the speakers put the audience in a hypothetical scenario through vivid descriptions. The goal is to create a mental video in the audience's mind that immerses them in the situation that the speaker is introducing. It can help the audience empathize by causing them to “live” the situation. For example, “*Imagine that you are giving a speech to a group of undergraduates who are uninterested in your topic. You get blank stares, students doing things on their cell phones, and a few falling asleep. You must do something to win back their attention, so you decide to deploy an AET.*”. And the last one is reflection. While Imagination exercises are used for hypothetical scenarios, Reflection exercises are used for lived scenarios. The speaker can ask the audience to reflect on a past situation related to the speech topic. For example, “*Reflect on a time when you gave a speech to a bored audience. What signs did the audience give you? How did it make you feel? What did you do to counteract the boredom?*”. All these techniques, suggested by D. Usera, are used to convert public speaking into active listening and learning with the audience being involved, engaged and interested.

A. Stuart (Stuart, 2013), a professor from the University of North Carolina at Chapel Hill

(USA), states that on the university level in order to train students to get good public speaking skills it is advisable to add to the traditional methods of teaching (peer rehearsals, PowerPoint presentations, chalk talks, video-recordings of students' talks for later review by the students with the instructor), and collaboration with professional actors, who can help the students develop techniques for keeping the attention of an audience, for speaking with confidence, and for controlling nervousness.

In order to find out more about the qualities of a successful public speaker, we conducted a survey among the students of the Department of Applied Linguistics at the Lesya Ukrainka Volyn National University. There were 20 students engaged and they were given a questionnaire on the topic *What Makes a Good Public Speaker*. The analysis of the given responses has shown that the top qualities of a good public speaker are confidence, bravery, clarity, openness, the ability to engage the audience and tell compelling stories, clear pronunciation, and being genuine. As to the speakers they admire, they are Barack Obama because he speaks with clarity, calm confidence, and strong emotions. Also, Taylor Swift, Meryl Streep, Trevor Noah, Emma Watson, Michelle Obama, Steve Jobs, Natalie Portman, Angelina Jolie as they speak with warmth, confidence, humour, are able to reach their audiences, use stories to convert complicated things into the simple ones. Some students mentioned their university professors, for example, Dr. I. Biskub. Qualities that make a speaker memorable are confidence, passion for the topic and emotional connection, persuasive delivery, humour, simplicity and clarity, interaction with the audience. Things that make listeners lose their interest are monotone voice, lack of structure, overly technical language, lack of energy or enthusiasm, or when the speech is too long and unfocused. Body language of a speaker was marked as extremely important, and story-

telling was found to be highly important. As to the question about the style of personality they prefer in a public speaker, they chose inspirational and emotional but did not accept formal and the authoritative ones. Answering the questions what they would do if they had a chance to give a piece of advice to someone new to public speaking, the students said that it was advisable to prepare their speeches thoroughly, avoid improvisations; not to be afraid of being judged if something did not go well; practice out loud and connect with the audience. And the last part was about the things that would make them want to listen to a speaker again. The students said that the speaker should be confident, charismatic, inspiring, have an interesting topic, create a sense of trust, and, as a bonus, with a good sense of humour.

So, the empirical study has proved that the most important qualities of a good public speaker is their confidence and credibility, vividness, cooperation with the audience, positive attitude, the ability to engage the audience and tell compelling stories, kairos, and a good sense of humour.

Conclusions and prospects for further research. Public speaking is an inseparable part of the life of human beings. The art of speaking persuasively requires certain skills and knowledge from public speakers as the world is constantly changing and setting new challenges to communicators in various rhetorical situations. So are the audiences that are becoming more demanding, sophisticated, informed and digital. With the help of the analysed techniques and approaches it is possible to design our audiences, convert them into a second persona, make them not only active listeners but the ones that feel and live the speech. The questions of training students to become effective speakers and interlocutors, the study of different types of audiences and ways of modelling them with the consideration of AI and its role in the modern world can be the topics for our future researches.

BIBLIOGRAPHY:

1. Овчаров М. Майстер публічних виступів. Київ : Незалежний видавець, 2023. 308 с.
2. Семенець О. «У Цій Єдності – Найголовніша Наша Сила...»: Дискурсивні Стратегії Вираження Консолідації Українського Суспільства у Виступах Президента України Володимира Зеленського 2022–2023 Років.» Досвід Війни. Медійно-Дискурсивний Простір Сучасної України, 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/387399316_U_CIJ_EDNOSTI_-_NAJGOLOVNISA_NASA_SILA_DISKURSIVNI_STRATEGII_VIRAZENNA_KONSOLIDACII_UKRAINSKOGO_SUSPILSTVA_U_VISTUPAH_PREZIDENTA_UKRAINI_VOLODIMIRA_ZELENSKOGO_2022-2023_ROKIV
3. Aristotle. Rhetoric. URL: <https://classics.mit.edu/Aristotle/rhetoric.1.i.html>

4. Bell A. Language Style As Audience Design. *Language in Society*. 1984. Vol. 13. № 2. P. 145–204. <https://doi.org/10.1017/s004740450001037x>.
5. Bowden M. How to Present. Melbourne : John Wiley & Sons, 2013. 295 p.
6. Chaban N. Collaborative Settings of Co-Creation: Knowledge Diplomacy and Pedagogical Thinking in Communication. *Journal of Technical Writing and Communication*. 2024. Vol. 54. № 2. P. 143–162. <https://doi.org/10.1177/00472816231188652>.
7. Clark H. H., Murphy G. L. Audience design in meaning and reference. *Advances in Psychology*. 1982. Vol. 9. P. 287–299. [https://doi.org/10.1016/S0166-4115\(09\)60059-5](https://doi.org/10.1016/S0166-4115(09)60059-5).
8. Keith W., Lundberg W. The Essential Guide to Rhetoric. Boston : Bedford/St. Martin's, 2008. 83 p.
9. Monroe A. Principles and Types of Speech. Chicago: Scott Foresman and Co., 1962. 268 p.
10. Ovcharov M. Unknown Orator Magazine. URL: <https://en.ovcharov.institute/unknown-orator>
11. Perelman C., Olbrechts-Tyteca L. The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation. University of Notre Dame Press, 1991. 576 p.
12. Schmälzle R., Lim S., Lim Y., Bente G. The Art of Audience Engagement: LLM-Based Thin-Slicing of Scientific Talks. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.10768>.
13. Shevchenko I., Matiukhina Y., Drazdauskienė M. L. The evolution of the English small talk: a cognitive-pragmatic analysis. *Cognition, Communication, Discourse*. 2021. Vol. 23. P. 87–98. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-06>.
14. Stuart A. Engaging the audience: developing presentation skills in science students. *Undergraduate Neuroscience Education*. 2013. Vol. 12(1). URL: [https://J Undergrad Neurosci Educ. 2013 Oct 15;12\(1\):A4-A10](https://J Undergrad Neurosci Educ. 2013 Oct 15;12(1):A4-A10). PMID: 24319389; PMCID: PMC3852869.
15. Topping R. The Elements of Rhetoric. How to Write and Speak Clearly and Persuasively. San Bernardino : Angelico Press, 2019. 105 p.
16. Usera D. Audience Engagement Techniques in Oral Presentations. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/23294906231190575>.
17. Webster J. The Audience. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*. 1998. Vol. 42. № 2. P. 190–207.

REFERENCES:

1. Ovcharov, M. (2023). *Maister publichnykh vystupiv. [Master of Public Speaking]*. Kyiv. Nezalezhny vydavets. 308 s. [in Ukrainian]
2. Semenets, O. (2024). «U tsii Yednosti – Naiholovnishia Nasha Sylas ...»: Dyskursyvni Stratehii Vyrakhennia Konsolidatsii Ukrainskoho Suspilstva u Vystupakh Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho 2022–2023 Rokiv.» *Dosvid Viiny. Mediino-Dyskursyvny Prostir Suchasnoi Ukrainy*, 2024. [“In This Unity – Our Main Strength...”: Discursive Strategies of Expressing the Consolidation of Ukrainian Society in the Speeches of President Volodymyr Zelensky of Ukraine 2022–2023. *The Experience of War. Media-Discursive Space of Modern Ukraine*, 2024.]. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/387399316_U_CIJ_EDNOSTI_-_NAJGOLOVNISA_NASA_SILA_DISKURSIVNI_STRATEGII_VIRAZENNA_KONSOLIDACII_UKRAINSKOGO_SUSPILSTVA_U_VISTUPAH_PREZIDENTA_UKRAINI_VOLODIMIRA_ZELENSKOGO_2022-2023_ROKIV [in Ukrainian]
3. Aristotle. Rhetoric. Retrieved from: <https://classics.mit.edu/Aristotle/rhetoric.1.i.html>
4. Bell, A. (1984). Language Style As Audience Design. *Language in Society*. 1984. Vol. 13. № 2. P. 145–204. <https://doi.org/10.1017/s004740450001037x>.
5. Bowden, M. (2013). How to Present. Melbourne : John Wiley & Sons, 295 p.
6. Chaban, N. (2024). Collaborative Settings of Co-Creation: Knowledge Diplomacy and Pedagogical Thinking in Communication. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/00472816231188652>.
7. Clark H., Murphy G. (1982). Audience design in meaning and reference. Retrieved from: [https://doi.org/10.1016/S0166-4115\(09\)60059-5](https://doi.org/10.1016/S0166-4115(09)60059-5).
8. Keith, W., Lundberg, W. (2008). The Essential Guide to Rhetoric. Boston : Bedford/St. Martin's, 83 p.
9. Monroe, A. (1962). Principles and Types of Speech. Chicago: Scott Foresman and Co., 268 p.
10. Ovcharov, M. (2025). Unknown Orator Magazine. Retrieved from: <https://en.ovcharov.institute/unknown-orator>
11. Perelman, C., Olbrechts-Tyteca, L. (1991). The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation. University of Notre Dame Press, 576 p.
12. Schmälzle, R., Lim, S., Lim, Y., Bente, G. (2025). The Art of Audience Engagement: LLM-Based Thin-Slicing of Scientific Talks. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.10768>.
13. Shevchenko, I., Matiukhina, Y., & Drazdauskienė, M. L. (2021). The evolution of the English small talk: a cognitive-pragmatic analysis. *Cognition, Communication, Discourse*, (23), 87–98. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-06>

14. Stuart, A. (2013). Engaging the audience: developing presentation skills in science students. Retrieved from: [https://J Undergrad Neurosci Educ. 2013 Oct 15;12\(1\):A4-A10](https://J Undergrad Neurosci Educ. 2013 Oct 15;12(1):A4-A10). PMID: 24319389; PMCID: PMC3852869.
15. Topping, R. (2019). *The Elements of Rhetoric. How to Write and Speak Clearly and Persuasively*. San Bernardino : Angelico Press, 105 p.
16. Usera, D. (2023). Audience Engagement Techniques in Oral Presentations. Retrieved from : <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/23294906231190575>
17. Webster, J. (1998). The Audience. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*. Vol. 42, Issue N 2, P. 190–207.

Дата надходження статті: 14.06.2025

Дата прийняття статті: 21.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 378.147:364]:340.13

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.18>

Юрій СЕРБАЛЮК

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

Людмила МЕЛЬНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

Віталій СПІВАК

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-1843-562X

Бібліографічний опис статті: Сербалюк, Ю., Мельник, Л., Співак, В. (2025). Нормативно-правові акти у професійній підготовці працівників соціальної сфери. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 138–144, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.18>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто питання формування правової складової професійної підготовки здобувачів вищої освіти із спеціальностей соціономічного напрямку.

Мета статті – окреслити актуальність і важливість знання нормативно-правових актів для успішної практичної діяльності у сфері соціального захисту населення, визначити основні механізми роботи з пошуку та застосування правових документів в освоєнні змістових складових освітніх компонентів, написання наукових робіт у практичній професійній діяльності.

Актуальність проблеми визначена особливістю практичної діяльності соціального працівника щодо соціального захисту, яка будується за чітко визначеними нормативами, стандартами, алгоритмами, що закріплено у відповідних нормативно-правових актах.

Аналіз Державних соціальних стандартів спеціальностей Соціальна робота та Соціальне забезпечення першого (бакалаврського) рівня вищої освіти виявив значну частину компетентностей, які мають у своїй основі правову складову.

Відзначено важливість побудови освітнього процесу таким чином, щоб студент не лише отримував правові знання з різних питань соціального захисту, а й набував навичок їх самостійного пошуку, здатності відстежувати зміни у правовому полі соціального захисту, вміння на їх основі аналізувати і прогнозувати розвиток соціальної політики.

Запропоновано класифікацію нормативно-правових актів у сфері соціального захисту, виділено групи їх основних видавників, розглянуто джерела в мережі Інтернет, де розміщені правові документи соціального спрямування у загальному доступі, а також електронні ресурси офіційних видань, бібліотек правової літератури та ресурси з надання консультацій з юридичних питань.

Зазначено важливість засвоєння алгоритму пошуку правових актів, використання діючих документів у сфері соціального захисту у розв'язанні професійних завдань.

Ключові слова: правова компетентність, освітній процес, нормативні документи, соціальний захист.

Yuriy SERBALIUK

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 I. Ohienko str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

Lyudmila MELNYK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 I. Ohienko str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

Vitalii SPIVAK

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 I. Ohienko str, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-1843-562X

To cite this article: Serbalyuk, Yu., Melnyk, L., Spivak, V. (2025). Pravova skladova u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Legal acts in the professional training of social workers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 138–144, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.18>

LEGAL ACTS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL WORKERS

The article addresses the formation of the legal component in the professional training of higher education students specializing in socio-economic fields. The purpose of the article is to highlight the relevance and importance of understanding regulatory and legal acts for successful practical work in the field of social protection, as well as to identify the key mechanisms for finding and applying legal documents in mastering educational content, writing academic papers, and carrying out professional activities.

The relevance of the issue stems from the specific nature of the social worker's practical activity in the area of social protection, which is based on clearly defined regulations, standards, and procedures enshrined in relevant legal acts.

An analysis of the State Social Standards for the "Social Work" and "Social Welfare" bachelor's degree programs revealed that a significant portion of the required competencies are grounded in legal knowledge.

The article emphasizes the importance of structuring the educational process in such a way that students not only acquire legal knowledge on various aspects of social protection, but also develop the skills to independently search for legal information, track changes in the legal framework of social protection, and use this knowledge to analyze and forecast the development of social policy.

A classification of regulatory legal acts in the field of social protection is proposed. The main groups of publishers of such acts are identified. The article also reviews publicly accessible online sources containing socially oriented legal documents, including electronic resources from official publications, legal literature libraries, and platforms offering legal consultations.

The importance of mastering the algorithm for searching legal acts and applying current legal documents in addressing professional challenges in the social protection field is highlighted.

Key words: legal competence, educational process, regulatory documents, social protection.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна професійна діяльність вимагає знання чинного законодавства, розуміння механізму правового регулювання виробничих питань у своїй галузі. У зв'язку з цим зростає актуальність формування професійної правової культури, яка має забезпечити правову обізнаність у сфері своєї професійної діяльності, правильну практичну реалізацію правових знань, правомірну професійну поведінку фахівця

(Ткачова, 2012). Тому важливим завданням закладів вищої освіти є не лише озброювати майбутніх фахівців фундаментальними знаннями і практичними навиками в обраній сфері діяльності, а й давати розуміння правової складової обраної спеціальності, формувати у них навички самостійного мислення, вміння творчо застосовувати набуті знання в нормопроектвальній, правозастосовчій та іншій практичній діяльності (Козюбра, 2018).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до соціально-правової діяльності однією з перших почала досліджувати І. Ковчина (Ковчина, 2005).

Серед фундаментальних досліджень відзначимо монографію О. Лісовця, у якій розглядаються проблеми формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників, визначені критерії, показники та рівні її сформованості (Лісовець, 2018).

Сучасні аспекти підготовки соціальних працівників до захисту прав молоді знайшли відображення у роботі Я. Співака, С. Омельченко, Ю. Фоменко (Співак, 2019).

Дослідження поняття, сутності, складників правової компетентності майбутнього соціального працівника, рівні їх сформованості, аналіз державних стандартів підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності Соціальна робота, які передбачають правову складову, здійснено С. Чернетою (Чернета, 2021).

Стосовно ролі правових знань у становленні фахівця соціальної сфери, відзначимо дослідження А. Ярошенко та М. Панченко, які окреслюють роль наставника у підготовці до соціально-правової діяльності (Ярошенко, 2015).

Нові підходи до підготовки фахівців із соціальної роботи при опануванні юридично-правової частини освітнього та професійного стандарту запропоновані В. Семеновим та С. Королем (Семенов, 2023). Автори пропонують посилити правову складову у теоретичній підготовці, запровадити обов'язковість аналізу нормативно-правової бази проблематики дослідження при написанні кваліфікаційних робіт.

Мета нашого дослідження – окреслити актуальність і важливість знання нормативно-правових актів для успішної практичної діяльності у сфері соціального захисту населення, визначити основні механізми роботи з пошуку та застосування правових документів в освоєнні змістових складових освітніх компонентів, написання наукових студентських робіт, у практичній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність соціального працівника регламентується значною кількістю правових актів. Тому її результативність залежить значною мірою від рівня оволодіння нормативно-правовими документами, у яких визначені

принципи, засади, механізми, моніторинг ефективності соціальної роботи.

Соціальний захист не може забезпечуватись сьогодні інакше, як на правовій основі. У минуле відійшли часи, коли підтримка ближнього регулювалась лише релігійними настановами, моральними принципами суспільства. Більшість країн світу перейшло до такого етапу суспільного розвитку, коли соціальна робота (соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальний захист) регламентується виключно нормативно-правовими актами. Фахівець у сфері соціального захисту об'єктивно будує свою професійну діяльність, опираючись на діючі нормативи, стандарти, гарантії, які визначені у документах юридичного характеру. Без їх знань неможливо говорити про більшість його професійних компетентностей. Тому виникає завдання ефективного оволодіння нормативно-правовою базою соціальної роботи здобувачами вищої освіти за час здобуття ними фахової освіти.

Підготовка соціальних працівників здійснюється відповідно до Державних соціальних стандартів до відповідних спеціальностей. Їх аналіз стосовно спеціальностей Соціальна робота та Соціальне забезпечення першого (бакалаврського) рівня вищої освіти показав важливість набуття правих знань, формування професійної правової культури у фаховій підготовці майбутніх фахівців даних спеціальностей. Серед компетентностей, передбачених цими стандартами, виділимо ті, які, на нашу думку, безумовно потребують знання нормативно-правової бази соціальної роботи. Із переліку загальних компетентностей – це здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність приймати обґрунтовані рішення. Серед фахових компетентностей – це знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення; здатність консулювати з питань соціального забезпечення різних груп населення, що опинилися у складних життєвих обставинах; здатність до планування та реалізації заходів з надання адресної соціальної

допомоги; здатність оцінювання якості соціальних послуг.

Досвід розвинутих країн Європи (Німеччина, Франція) свідчить про доцільність кодифікації соціального законодавства. В Україні воно зосереджено у великому масиві нормативно-правових документів. Тому не дивно, що деколи це приводить до заплутаності, частим протиріччям, нечіткості визначень понять, категорій. Деякі нормативні акти приймаються поспіхом, хаотично. Звідси їх недовготривала історія, часті зміни, труднощі у застосуванні в практичній діяльності.

У цих умовах ми бачимо необхідність побудови освітнього процесу таким чином, щоб здобувач вищої освіти не лише отримував правові знання з різних питань соціального захисту, а й набував навичок їх самостійного пошуку, здатності відстежувати зміни у правовому полі соціальної політики, вміння на їх основі аналізувати і прогнозувати розвиток соціальної сфери. Тільки це забезпечить його професіоналізм, компетентність, успішне вирішення практичних завдань соціального захисту різних категорій населення.

Освітньо-професійні програми, які розробляються закладами вищої освіти, що здійснюють фахову підготовку за спеціальностями соціономічного спрямування, мають включати дисципліни, які слугуватимуть формуванню правової професійної культури і забезпечуватимуть формування визначених Державними стандартами цих спеціальностей компетентностей. Не зупиняючись на конкретних назвах таких дисциплін, зазначимо деякі важливі, на нашу думку, складові правової професійної культури майбутнього соціального працівника.

Особи, які навчаються за даним спрямуванням, мають, у першу чергу, знати нормативно-правові акти, їх види у соціальній сфері. Є різні підходи до класифікації таких документів. Ми пропонуємо їх поділ на 7 груп. До першої групи відносимо документи світового співтовариства, які ратифіковані парламентом України і які набули законодавчої сили. До другої групи відносимо Конституцію України як Основний закон нашої держави. Конституція України є на сьогодні правовим документом, який зазнав найменше змін з моменту прийняття.

До третьої групи належать Кодекси України. Соціального кодексу в Україні немає, але

у інших діючих Кодексах містяться положення, які мають пряме відношення до соціального захисту. Тому знання основних положень галузевих Кодексів України (у першу чергу – Цивільного, Сімейного) є необхідним не лише для загальної ерудиції, формування широкого кола знань з різних галузей права, загальної правової культури, а й об'єктивна необхідність для високопрофесійного виконання своїх обов'язків соціальним працівником.

Четверту групу становлять нормативні документи Верховної Ради України – закони, постанови, які визначають загальні принципи побудови соціального захисту та соціальної політики, державні соціальні стандарти та гарантії, правову базу соціального страхування та соціального захисту окремих груп населення.

До п'ятої групи відносимо укази та розпорядження Президента України, а також його щорічні послання про внутрішнє і зовнішнє становище держави, які є предметом слухань Верховної Ради України. У його посланнях відображаються питання соціальної політики, спрямовані на вирішення таких найважливіших проблем, як підвищення рівня зайнятості населення, забезпечення громадян доступним житлом, збільшення заробітної плати та інших соціальних виплат, подолання бідності, підвищення якості медичних та освітніх послуг тощо. Деякі дослідники, зокрема Г. Лопушняк, вважають, що ці щорічні послання потрібно розглядати як концептуальну основу формування соціальної доктрини і соціальної політики держави та відносити їх до окремої групи (Лопушняк, 2011).

Постанови Кабінету Міністрів України та профільних міністерств виокремлюємо у шосту групу нормативно-правових актів у сфері соціального захисту. Ними визначають порядок діяльності соціальних установ, закладів, приймаються програми заходів на виконання державних програм та стратегій у соціальній сфері, визначається і регулюється порядок здійснення соціальних виплат, пільг тощо.

У сьому групу нормативно-правових документів об'єднуємо правові акти органів регіонального та місцевого управління, а також рішення, накази, розпорядження безпосередньо закладів та організацій, які реалізують на місцях політику соціального захисту.

Оскільки майже всі вітчизняні нормативно-правові документи у сфері соціального

захисту зазнають змін, постійно оновлюються, з'являються нові документи, здобувачі вищої освіти мають набути вмінь самостійно знаходити необхідні правові акти, відслідковувати їх чинність, працювати з ними, використовувати для консультації населення та у прийнятті професійно грамотних рішень.

У минуле відходить практика збереження нормативних актів на паперових носіях. Постійні зміни і доповнення до вже прийнятих законів та підзаконних актів робить зберігання їх у такому форматі вже не актуальним. У сучасних умовах відкритий доступ до всієї нормативно-правової бази, що діє у країні. Тому навчитись користуватись цією базою, знаходити необхідні документи, відслідковувати зміни у них, формувати каталоги нормативної бази з важливих питань професійної діяльності – є важливим складником у формуванні професійної правової культури фахівця соціальної сфери.

Найважливішим джерелом правових документів у всіх галузях права є офіційний сайт Верховної ради України, де розміщена сторінка «Законодавство України» – <https://zakon.rada.gov.ua/laws>. На цій сторінці знаходяться всі нормативно-правові акти, дія яких поширюється на територію України. Це міжнародні документи, вітчизняні закони і підзаконні акти.

Майбутніх фахівців варто ознайомити з алгоритмом пошуку необхідних документів за їх видавниками, яких на сьогодні нараховується 9 груп. Кожна група складається з декількох суб'єктів правотворчої/нормотворчої діяльності. Зазначимо ці групи та кількість суб'єктів у кожній (деякі з них за останні 4 роки зросли) станом на червень 2025 р.: Верховна Рада (6), Президент (3), Кабінет Міністрів(5), Судова влада (17), Міністерства (99), Комітети (84), Агентства (37), Комісії (22), Інші (напр. ті, що мають відношення до соціального захисту – Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю) (146). Станом на 27 червня 2025 р. найбільше документів містила група Кабінет Міністрів – 87 690 (31,4%). На другому місці за їх кількістю група Президент – 47 620 (17,1%), на третьому Міністерства – 38 834 (13,9%) (Всі документи, 2025).

Варто зазначити, що на цьому сайті здобувач може ознайомитись і з міжнародними правовими актами за посиланням – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/country>. Тут представлено 101 тип міжнародних документів від 98 міжнародних видавників. Є доступ до фундаментальних документів у сфері захисту прав люди, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та ін. Можна віднайти діючі міжнародні правові акти, які мають безпосереднє відношення до соціального захисту працюючих, мігрантів, нарахування та виплат пенсійного забезпечення тощо.

Доступними є також сайти Президента України, де розміщені його офіційні документи (<https://www.president.gov.ua/documents/all>) та Кабінету Міністрів України, де знаходяться нормативно-правові акти уряду (<https://www.kmu.gov.ua/>).

Значний масив необхідних регулюючих документів у сфері соціального захисту знаходяться на офіційних сайтах міністерств – Міністерства соціальної політики України (<https://www.msp.gov.ua/main/Normativna-baza.html>), Міністерства охорони здоров'я України (<https://moz.gov.ua/dokumenty>), Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/npa>), Міністерства молоді та спорту України (<http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/36>) та інших.

Варто звернути увагу майбутніх фахівців соціальної сфери на електронні ресурси офіційних періодичних видань України – Вісник Верховного Суду України (<http://www.scourt.gov.ua>), Офіційний вісник України (<https://ovu.com.ua/>), газета «Урядовий кур'єр» (<https://ukurier.gov.ua/uk/>), газета «Голос України» (<http://www.golos.com.ua/>). На цих сайтах крім самих нормативно-правових актів знаходяться коментарі до них, даються роз'яснення, здійснюється їх аналітичний огляд.

Корисними джерелами нормативних документів, правової літератури щодо вирішення питань соціального захисту можуть стати також бібліотеки правової літератури: Юридична бібліотека (<http://pravo.biz.ua/content>), електронна бібліотека Князева (<http://www.ebk.net.ua>), Юридичні інформаційні ресурси Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (https://irbis-nbuv.gov.ua/info_law.html), де можна знайти безліч корисної для навчання

та практичної діяльності літератури, а також найбільш популярні нормативні акти. Значний ресурс діючих правових документів, коментарів до них доступні на єдиній інформаційній платформі «Ліга: Закон» (<https://ligazakon.net/>).

Для ефективного використання нормативно-правової бази у професійній діяльності фахівцям недостатньо знати чи віднайти необхідний документ. Можуть виникнути різні питання щодо його застосування, трактування. На допомогу у такому випадку можуть прийти консультаційні сайти з юридичних питань. Здобувачам вищої освіти можна запропонувати наступні: Юридичні послуги Online (<http://yurist-online.com/>), Юристи. UA (<https://uristy.ua/ua>), Юридична сотня (<https://legal100.org.ua/>) та інші. Таким чином, здобувачам за час фахової підготовки мають можливість не лише ознайомитись зі всією нормативно-правовою базою соціального захисту, а й засвоїти алгоритм доступу до неї.

Під час навчальних занять, у ході організації самостійної/індивідуальної роботи, підготовки наукових повідомлень, написання курсових/кваліфікаційних робіт, проходження різних видів практик слід наголошувати на необхідності опиратись на діючу правову базу. Тут може виникнути проблема: які саме нормативно-правові акти використовувати, як визначати їх пріоритетність, коли має місце суперечність. Так, наприклад, діючими «Правилами опіки та піклування», затвердженими спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України, Міністерства праці та соціальної політики, Держкомітету України у справах сім'ї та молоді у 1999 р., опіка встановлюється над неповнолітніми, які не досягли п'ятнадцяти років. Сімейний Кодекс України та Цивільний Кодекс визначають опіку над дітьми до 14 р., а піклування над дітьми у віці 14–18 років. Як розв'язати цю колізію? Пріоритетністю юридичної сили нормативного документа. У даному випадку робиться висно-

вок про пріоритетність Кодексів – Сімейного та Цивільного над наказом міністерств, а тому послуговуватись у питаннях призначення опіки чи піклування слід саме ними для визначення віку встановлення піклування над дитиною.

Також слід звертати увагу здобувачів вищої освіти на чинність документа. Чимало є випадків, коли вони використовують документи, які розміщені на офіційних сайтах, але втратили чинність, а тому неправомірні.

Такі випадки можуть періодично виникати у практичній діяльності, а тому здобувачі мають засвоїти зазначений підхід до вибору нормативного документа для прийняття професійного рішення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зважаючи на те, що система соціального захисту та соціального забезпечення здійснюється виключно на нормативно-правових актах, вважаємо, що важливим складником професійної підготовки фахівців у сфері соціального захисту є формування професійної правової культури. Її сутність вбачаємо не лише у знанні діючих нормативно-правових актів у сфері соціального захисту, їх основних положень, а й здатність самостійно їх знаходити, відслідковувати зміни у них, ефективно застосовувати для прийняття рішень, пов'язаних з розв'язанням професійних завдань.

Для реалізації цих завдань пропонуємо поділити увагу засвоєнню класифікації нормативно-правових документів у сфері соціального захисту, набуттю практичних навичок роботи з різними джерелами, видавниками правових актів, ресурсами юридичної літератури та юридичних консультацій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вдосконаленні механізму роботи з нормативно-правовими документами у сфері соціального захисту, формуванню у здобувачів вищої освіти професійного інтересу до цієї складової фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всі документи бази даних «Законодавство України» станом на 27 червня 2025 р. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a/stat/stru2#Stat> (дата звернення 27.06.2025).
2. Ковчина І. Підготовка студентів до соціально-правового захисту особистості : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 195 с.
3. Козюбра М. Право, наука та інші форми світосприйняття і методологія: лінії взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Київ, 2018. Т. 2. С. 3–12.
4. Лісовець О. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників : монографія. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2018. 344 с.

5. Лопушняк Г. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с
6. Семенов В., Король С. Юридично-правова складова у підготовці фахівців із соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. № 5. С. 41–46.
7. Співак Я, Омельченко С, Фоменко Ю. Професійні вимоги до соціальних працівників із соціального захисту прав молоді: сучасний аспект. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. №1(99). С. 163–172.
8. Ткачова Н. Професійна правова культура, її зміст та роль у подальшому цивілізованому розвитку України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. Київ, 2012. № 3. С. 154–158.
9. Чернета С. Змістовий компонент формування правової компетентності у майбутніх фахівців соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. Вип. 1. С. 47–53.
10. Ярошенко А., Панченко М. Сучасні тенденції регіональної співпраці у підготовці студентів до соціально-правового захисту населення. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Вип. 31-32. С. 98–101.

REFERENCES:

1. Vsi dokumenty bazy danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» stanom na 27 chervnia 2025 r. Verkhovna Rada Ukrainy [All documents of the «Legislation of Ukraine» database as of June 27, 2025. Verkhovna Rada of Ukraine]: [elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a/stat/stru2#Stat> [in Ukrainian].
2. Kovchyna, I. (2015). Pidhotovka studentiv do sotsialno-pravovoho zakhystu osobystosti [Preparation of students for social and legal protection of the individual]. Kyiv: NPU named after M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Koziubra, M. (2018). Pravo, nauka ta inshi formy svitospryniattia i metodolohiia: linii vzaiemovv'iazkiv [Law, science and other forms of worldview and methodology: lines of relationships]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences*, 2, 3–12 [in Ukrainian].
4. Lisovets, O. (2018). Formuvannia sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of socio-legal competence of future social workers]. Kyiv; Nizhyn : Publisher PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].
5. Lopushniak, H. (2011). Derzhavna sotsialna polityka yak peredumova ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [State social policy as a prerequisite for the economic development of Ukraine]. Lviv : LRIDU NADU [in Ukrainian].
6. Semenov, V., & Korol, S. (2023). Yurydychno-pravova skladova u pidhotovtsi fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty [Legal and legal component in the training of specialists in social work]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 41–46 [in Ukrainian].
7. Spivak, Ya., Omelchenko, S., & Fomenko, Yu. (2019). Profesiini vymohy do sotsialnykh pratsivnykiv iz sotsialnoho zakhystu prav molodi: suchasnyi aspekt [Professional requirements for social workers for social protection of youth rights: modern aspect]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Personal spirituality: methodology, theory and practice*, 1(99), 163–172 [in Ukrainian].
8. Tkachova, N. (2012) Profesiina pravova kultura, yii zmist ta rol u podalshomu tsyvilizovanomu rozvytku Ukrainy [Professional legal culture, its content and role in the further civilized development of Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo – Legal Bulletin. Air and space law*, 3, 154–158 [in Ukrainian].
9. Cherneta, S. (2021) Zmistovyi komponent formuvannia pravovoi kompetentnosti u maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi roboty [Content component of formation of legal competence in future specialists of social work]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas.*, 1, 47–53 [in Ukrainian].
10. Yaroshenko, A., & Panchenko, M. (2015) Suchasni tendentsii rehionalnoi spivpratsi u pidhotovtsi studentiv do sotsialno-pravovoho zakhystu naselennia [Modern trends of regional cooperation in preparing students for social and legal protection of the population]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu – Historical and political problems of the modern world*, 31-32, 98–101 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 18.06.2025

Дата прийняття статті: 26.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 316.644 : 314.5

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.19>**Тетяна СЕРГА**

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0003-0683-2070

Тетяна НОВАК

аспірантка кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0002-1591-3094

Олександр КВІТКА

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0008-2059-3145

Віталій ЯВОН

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0000-5780-7882

Бібліографічний опис статті: Серга, Т., Новак, Т., Квітка, О., Явон, В. (2025). Особливості шлюбно-сімейних установок молоді під час воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 145–152, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.19>

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ УСТАНОВОК МОЛОДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Мета роботи полягає у виявленні особливостей шлюбно-сімейних установок молоді в умовах воєнного стану в Україні.

Методологія. Методи теоретичного аналізу (аналіз та синтез, абстрагування та ідеалізація, узагальнення та систематизація, індукція та дедукція), емпіричні методи (опитування за допомогою методик: Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І. Юнда), Опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) А. Волкова).

Наукова новизна. Визначено основні вектори змін і трансформації шлюбно-сімейних відносин: відсутність єдиної нормативної моделі структурної і функціональної організації сім'ї і легітимація альтернативних плюралістичних форм шлюбу; зниження впливу соціальної і релігійної регламентації щодо шлюбно-сімейних відносин; гендерна емансипація і деформація рольової структури сучасної сім'ї; вплив західних моделей шлюбно-сімейних відносин; зміщення системи цінностей шлюбу і сім'ї в бік індивідуалізму і приватності; зміна ставлення до сексуальності та сексу; неправильні репродуктивні установки молоді (бездітність, чайлдфрі). Серед викликів і загроз в формуванні шлюбно-сімейних установок молоді виділено: деформація статевो-вікової структури населення; вимушена міграція і переселення за кордон; зміна репродуктивних планів; руйнація подружніх зв'язків; зростання бідності серед сімей з дітьми; зміна сімейних ролей та відповідальності. За результатами психодіагностичного дослідження виявлено: серед молоді переважає тенденція до високих показників готовності до сімейного життя, причому серед дівчат ця тенденція набуває ознак стійкої мотивації; найбільш значимими шлюбно сімейними установками є: особистісна ідентифікація з партнером, емоційно-терапевтичні стосунки, очікування від партнера соціальної активності.

Висновки. Війна та вимушена масова міграція населення загострила проблеми української родини, спровокувала нові ризики через деформацію статевो-вікової та шлюбно-сімейної структури населення і позначилася на уявленнях та установках молоді щодо сімейних відносин, змінила мотиваційну структуру особистості щодо вступу в шлюб і створення сім'ї як базового інституту суспільства.

Ключові слова: війна, воєнний стан, сім'я, шлюб, готовність до шлюбу, шлюбно-сімейні установки, рольові очікування і домагання.

Tetiana SERHA

PhD in Sociological Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-0683-2070

Tatiana NOVAK

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0002-1591-3094

Oleksandr KVITKA

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0008-2059-3145.

Vitalii YAVON

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0000-5780-7882.

To cite this article: Serha, T., Novak T., Kvitka, O., Yavon, V. (2025). Osoblyvosti shlyubno-simeynykh ustanovok molodi pid chas voyennoho stanu [Features of marriage and family institutions of youth during martial arts]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 145–152, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.19>

FEATURES OF MARRIAGE AND FAMILY INSTITUTIONS OF YOUTH DURING MARTIAL ARTS

The purpose of the work is to identify the features of the marital and family attitudes of young people under martial law in Ukraine.

Methodology. Methods of theoretical analysis (analysis and synthesis, abstraction and idealization, generalization and systematization, induction and deduction), empirical methods (survey using the following methods: Test card for assessing readiness for family life (I. Yunda), Questionnaire «Role expectations and demands in marriage» (ROP) A. Volkova).

Scientific novelty. The main vectors of change and transformation of marital and family relations are identified: the absence of a single normative model of the structural and functional organization of the family and the legitimization of alternative pluralistic forms of marriage; the decrease in the influence of social and religious regulation on marital and family relations; gender emancipation and deformation of the role structure of the modern family; the influence of Western models of marital and family relations; the shift of the system of values of marriage and family towards individualism and privacy; change in attitude towards sexuality and sex; incorrect reproductive attitudes of young people (childlessness, childfree). Among the challenges and threats in the formation of marriage and family attitudes of young people are highlighted: deformation of the sex-age structure of the population; forced migration and resettlement abroad; change in reproductive plans; destruction of marital ties; increasing poverty among families with children; change in family roles and responsibilities. According to the results of the psychodiagnostic study, it was revealed: among young people there is a tendency towards high indicators of readiness for family life, and among girls this tendency acquires signs of stable motivation; the most significant marriage and family attitudes are: personal identification with a partner, emotional and therapeutic relationships, expectations of social activity from a partner.

Conclusions. The war and forced mass migration of the population exacerbated the problems of the Ukrainian family, provoked new risks due to the deformation of the sex-age and marital-family structure of the population and affected the ideas and attitudes of young people regarding family relations, changed the motivational structure of the individual regarding marriage and the creation of a family as a basic institution of society.

Key words: war, martial law, family, marriage, readiness for marriage, marital and family attitudes, role expectations and demands.

Актуальність проблеми. До початку повномасштабної російсько-української війни вектор розвитку інституту сім'ї відбувався відносно загально цивілізаційних і європейських

тенденцій трансформації в шлюбно-сімейних відносинах – поєднання традиційних форм сімейної структури і плюралістичних форм організації сімейних відносин (альтернативні

форми шлюбу), збільшення віку у вступі в шлюб, підвищення віку народжуваності тощо (Населення України, 2020, с. 19–28). Тобто сімейна структура населення була типовою для сучасного розвиненого суспільства: поширення «класичних» типів сімей поєднувалось з поступовою трансформацією сімейної структури. Саме ці тенденції формували моделі сучасної сім'ї, які власне і були зразком для формування шлюбно-сімейних установок молоді, яка найбільш чутливо реагує на зміни в структурі сімейних цінностей суспільства і вплив західної, ліберальної моделі шлюбної поведінки.

Але повномасштабна війна росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, суттєво вплинула на природний процес трансформації шлюбно-сімейної структури, відносин і моделей поведінки, спровокувала нові виклики і загрози для існування інституту сім'ї як базового елемента існування і функціонування суспільства. Війна і деструктивні наслідки (загибель цивільних і військових, масова міграція і вимушене переселення, зростання панічних настроїв і підвищення тривожності і невпевненості у майбутньому) негативно позначилася на демографічному розвитку українського суспільства в розрізі організації сімейної структури. В цьому контексті молодь емоційно реагує на ці виклики і загрози, що позначається на мотивації і готовності до вступу в шлюб, на структурі шлюбно-сімейних установок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему шлюбу, психологічної готовності до шлюбу та шлюбно-сімейних установок досліджували І. Гребенніков, С. Голод, М. Земська, З. Кісарчук, Л. Клименко, О. Кобзей, В. Кравець, С. Кратохвіл, Є. Куликова, Д. Малінніков, А. Харчев, О. Протас, Л. Слюсар, В. Торохтій, Р. Федоренко, Я. Шумко та інші.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей шлюбно-сімейних установок молоді в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я виступає як соціальний інститут, що формується і розвивається під впливом прийнятих в певному суспільстві шлюбних практик, зміна яких сприяє структурно-функціональним змінам в сімейній організації суспільства. Як зазначає Є. Куликова «зміна ролі сім'ї в житті суспільства наразі має глобальний характер

і є результатом глибоких соціально-економічних процесів у світі. Одним із основних завдань сім'ї як соціальної спільноти є адаптація індивіда до соціальних умов, що змінюються, адже сім'я, будучи давнім соціальним інститутом, є могутнім механізмом виживання та соціально-психологічної адаптації до нових умов» (Куликова, 2024, с. 103). В цьому контексті трансформацію інституту сім'ї вчені розглядають з позицій двох наукових підходів (Протас, 2020, с. 148): 1) теорії інституційної кризи сім'ї вбачають основними чинниками змін деформацію сімейного способу життя в суспільстві, переважання індивідуалістичних цінностей над сімейними і знецінення материнства і батьківства; 2) теорії модернізації сім'ї вважають зміну традиційної моделі шлюбу прийнятною соціальною нормою, яка відповідає соціальним змінам в суспільстві.

Вітчизняні і закордонні науковці виділяють схожі вектори змін в сімейній організації суспільства, які впливають на шлюбно-сімейні установки сучасної молоді. Так, О. Протас наголошує на відсутності єдиної і базової нормативної моделі структурної і функціональної організації сім'ї, що і впливає на трансформацію шлюбно-сімейної поведінки і установки молоді на шлюб і сім'ю і зниження рівня соціальної регламентації щодо шлюбно-сімейних відносин (Протас, 2020). Погоджуючись з автором, Я. Шумко виокремлює основні вектори змін в інституті сім'ї: «відкритість системи укладення шлюбу, емансипація, зростання індивідуальних свобод у шлюбі, втрата сімейних цінностей» (Шумко, 2024, с. 156). Авторка зазначає, що багато науковців «говорять про негативні тенденції змін у сім'ї, розглядаючи їх як наслідок повсюдної кризи сімейного життєвого укладу, втрати суспільством цінності сім'ї як соціального інституту. Останнім часом кожна людина прагне самореалізуватися, а сім'я створює низку перешкод на шляху до цього. Таким чином, пріоритетом суспільства дедалі частіше стає позасімейна діяльність. Материнство й батьківство втрачають життєвий пріоритет, замість цього ціннісну першість посідає жага мати високий соціальний статус, підвищення рівня освіти й кваліфікації, піклування про матеріальний добробут» (Шумко, 2024, с. 156).

В. Кравець виокремив наступні кризові явища в шлюбно-сімейних стосунках, які впли-

вають на формування установок сучасної молоді на шлюб і сім'ю (Кравець, 2020, с. 16–48):

- перехід суспільної свідомості до більшої толерантності і сприйнятливості до нових цінностей і моделей сімейної поведінки: «збільшення віку вступу в шлюб і середнього віку матері при народженні першої дитини; усвідомлене «дистанціювання» від сімейних стосунків і шлюбу; поява нових варіабельних моделей гендерно-сексокультурних практик; досить вільні стосунки в шлюбі, що підсилюють нестабільність шлюбу; зниження ефективності взаємодії між поколіннями в сім'ї, втрата традицій спільного проведення вільного часу; зниження відповідальності батьків за утримання і виховання дітей, зростання соціального сирітства; зростання кількості неповних сімей; зростання кількості позашлюбних дітей; зростання індивідуалізму, незалежності, бажання жити для себе; автономізація матримоніальної, сексуальної і репродуктивної поведінки людини» (Кравець, 2020, с. 17);

- зміщення системи цінностей шлюбу в Європі (легалізація одностатевого кохання, пропаганда одностатевих сімей; реабілітація і нормалізація нерепродуктивної сексуальності; поширення руху чайлдфрі);

- зміщення соціальних і гендерних ролей (Клименко, 2024);

- падіння престижу сім'ї (зниження коефіцієнту шлюбності при високому рівні розлучуваності);

- зміна ставлення до сексуальності та сексу (вестернізація вітчизняної сексуальної культури, індивідуалізація і приватизація сексуальності, зростання сексуального експериментування в шлюбі, лібералізація в ставленні до гомосексуалізму; тимчасовість сексуального партнерства (Кравець, 2020, с. 36–37);

- неправильні репродуктивні установки молоді (бездітність, чайлдфрі) (Клименко, 2024);

- лібералізація громадської думки щодо альтернативних форм шлюбу;

- ранній початок статевого життя.

Якщо розглянуті європейські і загально цивілізаційні тенденції трансформації інституту сім'ї збільшують вплив на формування уявлень у молоді про шлюбно-сімейні стосунки, то повномасштабна російсько-українська війна і правовий режим воєнного стану створили нові

виклики і загрози для подальшого розвитку української сім'ї в загалі. Так, на думку Л. Слюсар, основними ризиками в умовах війни є: (Слюсар, 2023, с. 10–11): 1) поступова деформація статево-вікової структури населення, що деструктивно впливає і на шлюбно-сімейну структуру українського суспільства; 2) збільшення навантаження з виконання батьківсько-виховної функції сім'ї на інших родичів через загибель, поранення батьків, знаходження на в зоні бойових дій тощо; 3) вимушена міграція і переселення за кордон, зміна репродуктивних планів в умовах військової небезпеки і невизначеності майбутнього сприяють поширенню одностатності (або бездітності) серед українських сімей; 4) ослаблення і поступова руйнація подружніх зв'язків, у перспективі – зростання рівня розлучуваності населення; 5) збільшення чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 6) зростання масштабів бідності серед українських сімей, насамперед сімей з дітьми; 7) загострення гендерних проблем.

Д. Маліннікова також наводить кілька ключових викликів сім'ї в умовах війни (Маліннікова, 2024, с. 37): 1) розрив сімейних зв'язків; 2) хронічний стресовий стан і травматичний досвід; 3) економічна нестабільність і як наслідок збільшення матеріально-фінансових і побутових проблем; 4) зміна сімейних ролей та відповідальності; 5) втрата близьких; 6) психологічні і педагогічні проблеми дітей; 7) втрата житла та майна, вимушена міграція і переселення.

Отже, війна та вимушена масова міграція населення загострила проблеми української родини, спровокувала нові ризики через деформацію статево-вікової та шлюбно-сімейної структури населення і позначилася на уявленнях та установках молоді щодо сімейних відносин, змінила мотиваційну структуру особистості щодо вступу в шлюб і створення сім'ї як базового інституту суспільства.

Для визначення особливостей шлюбно-сімейних установок сучасної молоді в умовах воєнного стану було проведено емпіричне дослідження офлайн і через мережу Facebook (n=58, березень-квітень 2025 р.). Вибірка випадкова, нерандомізована, сформована за критерієм доступності і встановленим рівнем довіри. В опитування прийняли участь 58 респондентів.

тів віком 19–24 років, серед яких: 36 дівчат і 22 юнаки; більшість (50 опитаних) є студентами вищих навчальних закладів. Методами дослідження виступили: Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І. Юнда), Опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) А. Волкова (Федоренко, 2024).

Як зазначає Р. Федоренко, «психологічна готовність до шлюбу – це інтегроване психологічне утворення, яке включає стійку позитивну мотивацію шлюбу, актуалізацію знань, умінь і навичок особи, особистісні якості сім'янина, здатність до емпатичного розуміння партнера, конструктивну поведінку в сім'ї; а з іншого – це процес та результат діяльності» (Федоренко, 2024, с. 130). Авторка доводить, що готовність до шлюбу – інтегральна категорія, що включає комплекс аспектів: 1) готовність прийняти відповідальність щодо партнера і дітей (морально-психологічний комплекс); 2) високий рівень комунікативної компетентності; 3) спроможність до самовідданості стосовно партнера; 4) високий рівень емпатійних якостей (психотерапевтична функція сім'ї); 5) сенситивність і вміння висловлювати свої почуття; 6) здатність і навички конструктивного вирішення конфліктів (Федоренко, 2024, с. 131).

В цілому, дослідники виділяють внутрішні і зовнішні чинники готовності молоді до шлюбу: 1) внутрішні фактори: позитивна мотивація, психологічна сумісність, соціально-психологічні очікування від утворення сім'ї, рівень відповідальності і розвиненість емпатії як риси

особистості; 2) зовнішні фактори: особливості спілкування між партнерами до шлюбу, матеріальний стан, вплив сімейного оточення, освітнього середовища, засобів масової комунікації (ЗМІ, соціальні мережі, чати, блоги тощо) (Кобзей, 2018, с. 126).

На рис. 1 представлено результати опитування за методикою «Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І. Юнда)».

Отримані результати вказують на те, що 38,6% опитаних осіб мають високі показники готовності до сімейного життя, 47,8% опитаних мають середню готовність до сімейного життя і лише 13,6% опитаних мають низку готовність до сімейного життя. Дані показники отримані в ході дослідження свідчать про те, що серед молоді переважає тенденція до високих показників готовності до сімейного життя, причому серед дівчат ця тенденція набуває ознак стійкої мотивації.

Готовність молоді до шлюбу – це система соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей шлюбу, тому нами було проведено опитування за допомогою методики «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) А. Волкова. Результати за показниками шкал сімейних цінностей представлено на рис. 2–3.

За результатами опитування в цілому по вибірці спостерігаються показники середнього рівня за всіма шкалами ціннісних шлюбно-сімейних установок.

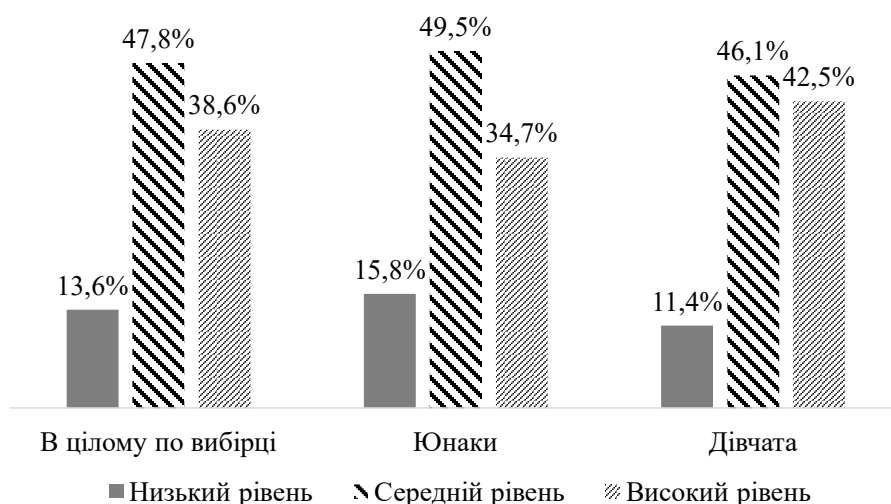

Рис. 1. Оцінка готовності молоді до сімейного життя і вступу у шлюб

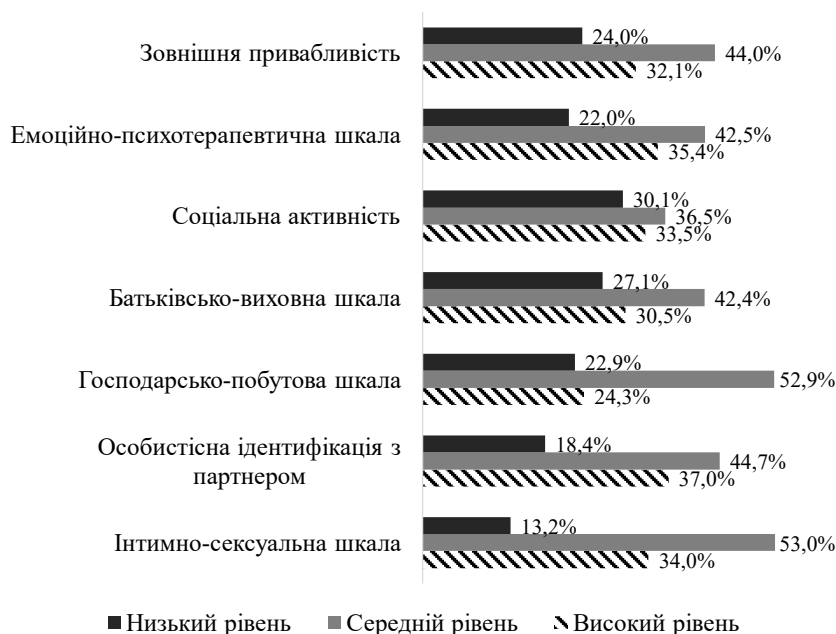

Рис. 2. Оцінка значимості шлюбно-сімейних установок молоді в цілому по вибірці

Найбільш значимими для сучасної молоді є: 1) особистісна ідентифікація з партнером (37%), що відображає очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення часу; 2) емоційно-терапевтичні стосунки (35,4%), що в умовах війни і вітальних небезпек виступає важливим фактором створення гармонійних і міцних сімейних стосунків, тобто шлюб постає як середовище емоційної підтримки і зняття впливу негативних психоемоційних станів у зв'язку із активними бойовими діями; 3) не менш значимими для молоді є інтимно-сексуальна сфера і задоволеність сексуальними стосунками (34%), що може свідчити не тільки про задоволення сексуальних потреб, але й про спосіб емоційної розрядки в стані хронічного стресу; 4) значимою виявлено і очікування від партнера соціальної активності (33,5%) як професійна і соціальна реалізація. Низькі показники отримали установки щодо батьківства і виховання (27,1%), соціальна активність (30,1%) і вимоги до зовнішньої привабливості партнера (24%).

Слід зазначити, що дослідження шлюбно-сімейних установок молоді, проведених до початку повномасштабної російсько-української війни показували дещо інші результати: досить високі показники за шкалами батьківського виховання (40–70%), соціальної активності (30–50%) і побутово-господарської

функції сім'ї (35–50%), значимість інтимно-сексуальних стосунків знижена (5–30%) (Панченко, 2021).

В залежності від статі опитаної молоді показники рольових очікувань і шлюбних установок від чоловіка/дружини розподілилися наступним чином: 1) для юнаків значимим рольовими очікуваннями від майбутньої дружини є: очікування емоційної і психологічної підтримки (45,5%); спільність інтересів, цінностей і моделей поведінки (41,4%); зовнішня привабливість партнера (37,1%); задоволеність в інтимно-сексуальній сфері (36,6%); роль жінки у вихованні дітей (34,4%); 2) для дівчат значимим рольовими очікуваннями від майбутнього чоловіка є: соціальна активність, професійна самореалізація (41,2%); особистісна ідентифікація (32,5%); задоволеність інтимно-сексуальними стосунками (31,4%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати теоретичного аналізу проблеми трансформації шлюбно-сімейних відносин в умов соціальних змін і воєнного стану в Україні та емпіричного дослідження шлюбно-сімейних установок сучасної молоді дозволили узагальнити наступні висновки:

– основними векторами змін і трансформації шлюбно-сімейних відносин є: відсутність єдиної нормативної моделі структурної і функціональної організації сім'ї і легітимація аль-

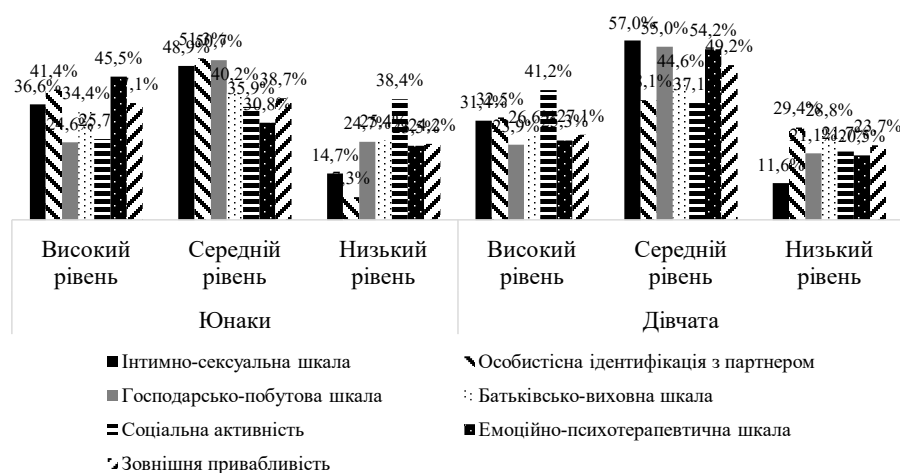

Рис. 3. Оцінка значимості шлюбно-сімейних установок молоді в залежності від статі

тернативних плюралістичних форм шлюбу; зниження впливу соціальної і релігійної регламентації щодо шлюбно-сімейних відносин; гендерна емансипація і деформація рольової структури сучасної сім'ї; вплив західних моделей шлюбно-сімейних відносин; зміщення системи цінностей шлюбу і сім'ї в бік індивідуалізму і приватності; зміна ставлення до сексуальності та сексу; неправильні репродуктивні установки молоді (бездітність, чайлдфрі);

– серед викликів і загроз в розвитку української сім'ї, формуванні шлюбно-сімейних установок молоді можна виділити: деформація статеві-вікової структури населення; вимушена міграція і переселення за кордон; зміна репродуктивних планів; руйнація подружніх зв'язків;

зростання бідності серед сімей з дітьми; зміна сімейних ролей та відповідальності;

– за результатами психодіагностичного дослідження виявлено: серед молоді переважає тенденція до високих показників готовності до сімейного життя, причому серед дівчат ця тенденція набуває ознак стійкої мотивації; найбільш значимими шлюбно сімейними установками є: особистісна ідентифікація з партнером, емоційно-терапевтичні стосунки, очікування від партнера соціальної активності.

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка моделі соціально-психологічної підготовки молоді до створення сім'ї в сучасних кризових умовах українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді : навчально-методичний посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 92 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/3494> (дата звернення: 01.06.2025).
2. Кобзей О. Розвиток психологічної готовності до створення сім'ї у студентів. *Магістерський науковий вісник*. 2018. Випуск № 29. С. 125–126. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11259/1/51Kobzey.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).
3. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні XXI століття : стан, тенденції, шляхи вдосконалення : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17601> (дата звернення: 01.06.2025).
4. Куликова Є. Порівняльне дослідження типових соціально-психологічних проблем у сімейному різноманітті. *Актуальні проблеми молодіжної та сімейної політики : збірник наукових робіт*. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 97–121. DOI: <https://doi.org/10.31392/concurs.UDU-NNIPiP.2024> (дата звернення: 01.06.2025).
5. Маліннікова Д. К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : юридичні науки*. 2024. № 1. Том 35 (74). С. 36–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.1/07> (дата звернення: 01.06.2025).
6. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002-2019 рр. : кол. моногр. / За ред. О. М. Гладуна ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2020. 173 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21136> (дата звернення: 01.06.2025).

7. Панченко В. О. Психологічні особливості шлюбно-сімейних установок студентської молоді. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2021. Том 32 (71). С. 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/16> (дата звернення: 01.06.2025).
8. Протас О. Л. Трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Педагогічні науки»*. 2020. Випуск 11(40). С. 136–153. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11\(40\)-136-153](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11(40)-136-153) (дата звернення: 01.06.2025).
9. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003> (дата звернення: 01.06.2025).
10. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Вид. 3-тє, змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 624 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25496> (дата звернення: 01.06.2025).
11. Шумко Я. Трансформація інституту сім'ї в сучасних умовах : психолого-правовий аспект. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 154–161. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.154> (дата звернення: 01.06.2025).

REFERENCES:

1. Klymenko, L. V. (2024). *Profilaktyka svidomoyi bezditnosti sered molodi: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Prevention of conscious childlessness among youth: a teaching and methodological manual]*. Nizhyn: NDU im. M. Hoholya. Retrieved from: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/3494> [in Ukrainian].
2. Kobzey, O. (2018). Rozvytok psykholohichnoyi hotovnosti do stvorennia sim'yi u studentiv [Development of psychological readiness for creating a family in students]. *Mahisters'kyi naukovyy visnyk – Magisterskyi naukovyi visnyk*, 29, 125–126. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11259/1/51Kobzey.pdf> [in Ukrainian].
3. Kravets', V. P. (2020). *Pidhotovka uchniv's'koyi molodi do simeynoho zhyttia v Ukraini KHKHI stolittia : stan, tendentsiyi, shlyakhy vdoskonalennia [Preparation of students for family life in Ukraine of the 21st century: state, trends, ways of improvement]*. Ternopil': TNPU im. V. Hnatyuka. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17601> [in Ukrainian].
4. Kulykova, YE. (2024). Porivnyal'ne doslidzhennia tipovykh sotsial'no-psykholohichnykh problem u simeynomu riznomanitti [Comparative study of typical socio-psychological problems in family diversity]. *Aktual'ni problemy molodizhnoyi ta simeynoyi polityky : zbirnyk naukovykh robot – Current problems of youth and family policy: collection of scientific works*. Kyiv: Vyd-vo UDU imeni Mykhayla Drahomanova, (pp. 97–121). DOI: <https://doi.org/10.31392/concurs.UDU-NNIPiP.2024> [in Ukrainian].
5. Malinnikova, D. K. (2024). Simeyna mediatsiya yak efektyvnyy metod vyrishennia sporiv v umovakh voyennoho stanu v Ukraini [Family mediation as an effective method of resolving disputes under martial law in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya : yurydychni nauky – Academic notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Legal sciences*. № 1, Vols. 35 (74), 36–40. DOI: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21136> [in Ukrainian].
6. Gladun, O. M. (Eds.). (2020). *Naselennya Ukrainy. Demohrafichni tendentsiyi v Ukraini u 2002-2019 rr. [Population of Ukraine. Demographic trends in Ukraine in 2002-2019: col. monographs]*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzen' imeni M. V. Ptukhy. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21136> [in Ukrainian].
7. Panchenko, V. O. (2021). Psykholohichni osoblyvosti shlyubno-simeynykh ustanovok student's'koyi molodi [Psychological features of marriage and family attitudes of student youth]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya : Psykholohiya – Academic notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, 32 (71), 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/16> [in Ukrainian].
8. Protas, O. L. (2020). Transformatsiya instytutu sim'yi yak chynnyk umov simeynoho vykhovannia [Transformation of the family institution as a factor in the conditions of family upbringing]. *Visnyk pislyadyploynoio osvity. «Seriya «Pedagogichni nauky» – Bulletin of postgraduate education. «Series «Pedagogical Sciences»*, 11(40), 136–153. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11\(40\)-136-153](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11(40)-136-153) [in Ukrainian].
9. Slyusar, L. (2023). Ukrain's'ka sim'ya v umovakh viyny [Ukrainian family in war conditions]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy*, 2 (52), 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003> [in Ukrainian].
10. Fedorenko, R. P. (2024). *Psykhohohiya sim'yi [Family psychology]*. Luts'k: Vezha-Druk. Retrieved from: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25496> [in Ukrainian].
11. Shumko, YA. (2024). Transformatsiya instytutu sim'yi v suchasnykh umovakh : psykholoho-pravovyy aspekt [Transformation of the family institution in modern conditions: a psychological and legal aspect]. *Yurydychna psykholohiya – Legal psychology*, 1(34), 154–161. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.154> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 02.06.2025

Дата прийняття статті: 13.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 316.33

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.20>**Вікторія СТЕПАНЕНКО**

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-5793-3069

Бібліографічний опис статті: Степаненко, В. (2025). Документація для організації процесу надання соціальної послуги медіації у профілактиці конфліктів серед вразливих груп населення. *Вісник. Humanitas*, 3, 153–161, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.20>

ДОКУМЕНТАЦІЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ МЕДІАЦІЇ У ПРОФІЛАКТИЦІ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

У статті визначено особливості ведення документації для організації процесу надання соціальної послуги медіації у профілактиці конфліктів серед вразливих груп населення. Медіацію представлено як базову соціальну послугу, що надається вразливим категоріям населення. Зазначено, що процедура медіації є позасудовою, добровільною, конфіденційною і структурованою. Вона передбачає запобігання виникнення або врегулювання конфлікту та складається з підготовки до проведення медіації, безпосереднього проведення медіації і фіксування домовленостей сторін за результатами медіації. Акцентовано, що в умовах війни змінюється фокус і напрям роботи в медіації, підвищується вразливість учасників у процесі надання соціальної послуги медіації. Відповідно, це зумовлює потребу наявності в медіатора додаткових знань і навичок, необхідних для здійснення кризової медіації, яка базується на травма-інформованому підході.

Звернено увагу, що існують особливості ведення документації для повнолітніх осіб і дітей щодо організації процесу надання соціальної послуги медіації. Це передбачає врахування специфіки підготовки медіатора, умов надання та випадків, які зумовлюють припинення надання відповідної послуги. Наголошено, що у документації щодо проведення і результатів інформаційно-оціночних зустрічей з медіатором враховуються згода і потреби сторін конфлікту, його сутність і медіабельність, тип складності випадку, показники вразливості учасника і перешкоди. Під час проведення медіації у документації акцентується увага на датах і тривалості проведення заходів, ресурсах, правах, обов'язках та відповідальності медіатора (медіаторів) і сторін медіації. Зазначено, що документація за результатами медіації містить інформацію про домовленості сторін щодо способів розв'язання конфлікту, їх зобов'язання та наслідки у разі порушення відповідних домовленостей. Також наголошено, що після завершення надання соціальної послуги медіації важливою є документація, яка надає інформацію щодо думок, оцінки та реакцій отримувачів відповідної послуги, її кількісних і якісних показників.

Ключові слова: документація, вразливі групи населення, конфлікт, медіація, профілактика, складні життєві обставини, соціальна послуга.

Viktoriia STEPANENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Work and Higher School Pedagogy, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-5793-3069

To cite this article: Stepanenko, V. (2025). Dokumentatsiia dlia orhanizatsii protsesu nadання sotsialnoi posluhy mediatsii u profilaktytsi konfliktiv sered vrazlyvykh hrup naselenia [Documentation for organizing the process of providing social mediation services in conflict prevention among vulnerable population groups]. *Vychlyvist. Humanitas*, 3, 153–161, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.20>

DOCUMENTATION FOR ORGANIZING THE PROCESS OF PROVIDING SOCIAL MEDIATION SERVICES IN CONFLICT PREVENTION AMONG VULNERABLE POPULATION GROUPS

The article identifies the features of document management for organizing the process of providing social mediation services in conflict prevention among vulnerable population groups. Mediation is presented as a basic social service provided to vulnerable population categories. It is noted that the mediation procedure is extrajudicial, voluntary, confidential and structured. It involves preventing the emergence or settlement of a conflict and consists of preparing for mediation, directly conducting mediation and recording the agreements of the parties based on the results of mediation. It is emphasized that in war conditions, the focus and direction of work in mediation changes, the vulnerability of participants in the process of providing social mediation services increases. Accordingly, this necessitates the need for the mediator to have additional knowledge and skills necessary for crisis mediation, which is based on a trauma-informed approach.

It is noted that there are features of document management for adults and children regarding the organization of the process of providing social mediation services. This involves taking into account the specifics of the mediator's training, the conditions of provision and cases that lead to the termination of the provision of the relevant service. It is emphasized that the documentation on the conduct and results of information and assessment meetings with the mediator takes into account the consent and needs of the parties to the conflict, its essence and mediatability, the type of complexity of the case, indicators of the vulnerability of the participant and obstacles. During mediation, the documentation focuses on the dates and duration of the events, resources, rights, obligations and responsibilities of the mediator (mediators) and the parties to the mediation. It is noted that the documentation on the results of the mediation contains information on the agreements of the parties on the methods of resolving the conflict, their obligations and consequences in case of violation of the relevant agreements. It is also emphasized that after the completion of the provision of social mediation services, documentation is important that provides information on the opinions, evaluation and reactions of the recipients of the relevant service, its quantitative and qualitative indicators.

Key words: documentation, vulnerable population groups, conflict, mediation, prevention, difficult life circumstances, social service.

Актуальність проблеми. Соціальна політика нашої держави спрямована на реалізацію соціальних прав і свобод людини та громадянина, особливо якщо це стосується надання соціальних послуг вразливим групам населення. Медіацію розглядають як базову соціальну послугу (Про соціальні послуги, 2019; Яремко & Гірняк, 2024), один із шляхів виходу з кризової ситуації і превентивний захід, що дозволяє сторонам вирішити конфліктну ситуацію та уникнути судового процесу (Побережнюк, 2018). Практичне застосування соціальної послуги медіації може сприяти профілактиці конфлікту, усуненню або мінімізації його негативних наслідків, а також попередженню, подоланню або мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин (СЖО) за рахунок зниження ризиків їх виникнення (Державний стандарт соціальної послуги медіації, 2024; Про організацію надання соціальних послуг, 2020).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіація є предметом наукових розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних вчених і практиків. О. Кармазою, Т. Федоренко, Д. Позовим проведено науково-практичний аналіз інституту медіації як альтернативної форми врегулювання конфлікту, розкрито зміст важливих

для організації цього процесу термінів (Кармаза, Федоренко & Позов, 2022). С. Герасимчук, Д. Голобородько, В. Сломою, Т. Часовою, Н. Кравець та ін. визначено види, складові елементи та ознаки медіації, охарактеризовано принципи, переваги і недоліки її застосування (Герасимчук, 2024; Голобородько, 2022; Слома, 2023; Часова & Кравець, 2023).

N. Kornioti, K. Antoniou соціальну медіацію розкрито як інструмент вирішення конфліктів та неформальний процес сприяння співпраці громади, розширення можливостей її мешканців щодо участі у вирішенні соціальних конфліктів та сприяння сталому миру (Kornioti & Antoniou, 2022). А. Каршиєвою, О. Яремко О. М., Г. Гірняк та ін. медіацію представлено як базову послугу в системі надання соціальних послуг, розкрито її цінність та визначено повноваження органів місцевого самоврядування в контексті надання відповідної послуги (Каршиєва, 2019; Яремко & Гірняк, 2024). S. Budeva зосереджує увагу на можливостях медіації в соціальній роботі, аналізує сферу соціальної роботи, де медіація є доречною, виокремлює подібності і відмінності між професіями медіатора і соціального працівника (Budeva, 2018). J. Mansilla визначає роль соціальної медіації у розширенні можливостей молоді у вразливих умовах,

покращення якості її життя, протидії стигматизації та сприяння інноваційним рішенням щодо вирішення їх щоденних проблем у громадах (Mansilla, 2024).

О. Устименко, Ж. Завальною, В. Савченко, К. Вороновим, Л. Калмиковою та ін. проаналізовано і порівняно нормативно-правові акти ЄС та України щодо основних аспектів і вимог до процедури медіації (Устименко, Завальна, Савченко & Воронов, 2022; Калмикова, 2023). Аналіз документів Ради Європи та Директив ЄС дозволяє стверджувати, що більшість з них містить рекомендації щодо впровадження медіації як основного методу альтернативного врегулювання конфліктів/спорів на основі процесів, що враховують потреби сторін (Калмикова, 2023; Рекомендація Rec, 2010; Directive 2008/52/EC, 2008). В Україні ключові аспекти медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту, порядок, принципи і вимоги її проведення визначено в Законі України «Про медіацію», який прийнято у 2021 році (Про медіацію, 2021). Що ж стосується медіації як соціальної послуги, то державний стандарт затверджено тільки рік тому (Державний стандарт соціальної послуги медіації, 2024). До цього діяв державний стандарт, у якому соціальні послуги медіації і посередництва не розділялися (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), 2016).

Ураховуючи той факт, що нормативно-правова база щодо медіації в Україні є доволі новою, це актуалізує потребу визначення документації, необхідної для організації процесу надання соціальної послуги медіації, а також окреслення особливостей її ведення. Крім того, існує потреба визначення показників вразливості учасників цього процесу для оцінювання медіабельності конфлікту, прийняття рішення про надання/відмову у наданні соціальної послуги медіації, вивчення випадків припинення надання відповідної послуги, що посилює актуальність обраної теми дослідження.

Мета дослідження – визначити особливості ведення документації для організації процесу надання соціальної послуги медіації у профілактиці конфліктів серед вразливих груп населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» до вразливих груп населення нале-

жать «особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у СЖО через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників» (Про соціальні послуги, 2019). Надання соціальних послуг вразливим групам населення базується на засадах відповідності їх потребам та має профілактичний характер.

Медіація належить до базових соціальних послуг, що надаються вразливим категоріям населення (Про соціальні послуги, 2019). Перелік відповідних категорій визначено Порядком організації надання соціальних послуг (Про організацію надання соціальних послуг, 2020). Процедура медіації є позасудовою, добровільною, конфіденційною і структурованою (складається з підготовки до проведення, безпосереднього проведення медіації та фіксування домовленостей сторін за результатами медіації). Вона передбачає запобігання виникнення або врегулювання конфлікту. У цілому, медіація може застосовуватися у профілактиці будь-яких конфліктів, зокрема цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також поширюватися на врегулювання конфліктів у справах про адміністративні правопорушення, у кримінальних провадженнях для примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) (Про медіацію, 2021; Державний стандарт соціальної послуги медіації).

Для того, щоб мати право проводити медіацію, до підготовки медіатора висуваються вимоги, які зумовлюють наявність певних документів. Так, медіатор повинен пройти базову та/або спеціалізовану підготовку. Така підготовка може бути пройдена як в Україні, так і за кордоном. Обсяг/тривалість базової підготовки, що містить як теоретичну, так і практичну складові, повинен бути не менше 90 годин. При цьому, практичне навчання має складати не менше, як 45 годин. Крім базової підготовки, може бути спеціалізована підготовка медіаторів, яка здійснюється відповідно до програм навчання, що розробляються суб'єктами освітньої діяльності.

Підтвердженням набуття компетентностей під час базової та/або спеціалізованої підготовки є сертифікат, який повинен містити такі відомості: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) особи, що проходила підготовку; найменування суб'єкта освітньої діяльності, що здійснив відповідну підготовку; кількість годин

навчання, зокрема практичного; назва курсу та дата проведення підготовки; номер і дата видачі сертифіката. До сертифіката також додається перелік компонентів програми навчання і набутих компетентностей. Сертифікат має бути наявним у реєстрі суб'єкта освітньої діяльності, який здійснив відповідну підготовку (Про медіацію, 2021). Крім того, спеціальна документально підтверджена підготовка вимагається від медіатора при роботі з дітьми (Державний стандарт соціальної послуги медіації, 2024). Також медіатор повинен бути включений до реєстру медіаторів, в якому зазначаються: його прізвище, ім'я та по батькові (за наявності); освіта; мова (мови) проведення медіації; кількість годин базової підготовки із зазначенням найменування суб'єкта освітньої діяльності, що здійснив відповідну підготовку; спеціалізація із зазначенням кількості годин спеціалізованої підготовки (за наявності); інформація про підвищення професійного рівня (Про медіацію, 2021).

Слід відзначити, що в умовах війни змінюється фокус і напрям роботи в медіації, що зумовлює потребу наявності в медіатора додаткових знань і навичок. Вразливість учасників у процесі надання послуги медіації у відповідних умовах може посилюватися такими чинниками: дистантний характер сімейних стосунків у зв'язку з від'їздом або перебуванням члена/членів сім'ї в іншому регіоні України чи за кордоном; участь члена сім'ї у бойових діях; прискорення винесення судами в ситуаціях роздільного проживання (перебування) подружжя шлюбнорозлучних рішень; зорієнтованість фахівців соціальних служб на задоволення базових матеріальних і соціальних потреб членів сімей, які перебувають СЖО; недооцінка важливості превенції конфліктів; підвищення психоемоційного навантаження на всіх учасників процедури медіації, вплив на них травматичного досвіду, отриманого в умовах війни, тощо (Борисова, 2024). Враховуючи зазначені обставини, у військових реаліях формується такий вид сімейної медіації як кризова медіація, яка базується на травма-інформованому підході (LiMU, 2023). Відповідно, сімейні медіатори повинні володіти знаннями з психології спілкування, соціальної конфліктології, правничими компетенціями з питань розлучень, опіки над дітьми, майнового права (Борисова, 2024).

Перед початком проведення медіації зі сторонами конфлікту (наявного або можливого) разом або окремо здійснюються підготовчі заходи: зустрічі, збір та обмін інформацією, оформлення документів, необхідних для прийняття рішення про надання/відмову у наданні соціальної послуги медіації, інші заходи (Про медіацію, 2021).

Розглянемо документи, які необхідні для організації процесу надання соціальної послуги медіації.

Заява отримувача соціальної послуги. Заява може подаватися як у письмовій, так і електронній формі з використанням державних електронних інформаційних ресурсів з накладанням електронного підпису заявника, що базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа. Під час подання заяви пред'являється документ, що посвідчує особу: паспорт / е-паспорт громадянина України / громадянина України для виїзду за кордон / тимчасове посвідчення громадянина України / е-документ, посвідчення про взяття на облік бездомної особи за формою, затвердженою Міністерством соціальної політики України. Для іноземців та осіб без громадянства – довідка про звернення за захистом в Україні / посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту / посвідчення біженця / паспортний документ іноземця та посвідка на тимчасове проживання або посвідка на постійне проживання). Крім документа, що посвідчує особу, також пред'являється документ, що засвідчує реєстрацію у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків (картка платника податків), або дані про реєстраційний номер облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків, внесені до паспорта громадянина України (Про організацію надання соціальних послуг, 2020).

Рішення про надання/відмову у наданні соціальної послуги медіації, яке приймається уповноваженим органом (у випадку надання послуги за рахунок бюджетних коштів) або надавачем соціальної послуги недержавного сектору (якщо послуга надається не за рахунок бюджетних коштів).

Договір про надання соціальної послуги медіації, у якому визначаються умови надання, вартість послуги, права, обов'язки і відповідальність сторін, строк його дії (не більше 1 року),

інші істотні для сторін умови. Номер договору відповідає номеру особової справи отримувача соціальної послуги. Укладення відповідного договору слугує підставою підготовки до надання соціальної послуги медіації.

Згода на інформаційно-оціночну зустріч з медіатором (медіаторами) (ІОЗМ), яка отримується під час установа зв'язку (контакту) з отримувачем соціальної послуги на етапі підготовки до надання соціальної послуги медіації. Слід урахувати, що дитині соціальна послуга медіації надається у разі наявності згоди її законного представника. У випадку його відсутності таку згоду надає посадова особа органу опіки та піклування. Якщо дитина є стороною конфлікту (наявного чи ймовірного), присутність такої особи у процесі здійснення заходів з підготовки і проведення медіації є обов'язковою. Проведення медіатором (медіаторами) індивідуальної зустрічі з дитиною до 14 років без присутності її законного представника, посадової особи органу опіки та піклування допускається тільки за наявності їх письмового дозволу.

Оціночні форми за результатами інформаційно-оціночних зустрічей з медіатором (медіаторами), у яких зазначаються відомості про отримувача послуги, тип складності випадку, суть та учасники конфлікту, додаткові відомості; робляться висновки щодо медіабельності конфлікту, потреби в залученні та перешкод для участі в медіації медіатора (медіаторів) (Державний стандарт соціальної послуги медіації, 2024).

Тип складності випадку визначається за критеріями, визначеними у таблиці 6.1 до Соціальної картки сім'ї/особи, що затверджена наказом Міністерства соціальної політики України від 13.07.2018 р. № 1005 «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах» (Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, 2018).

Під час оцінювання медіабельності конфлікту враховуються такі показники вразливості його учасника: проблеми, пов'язані з агресією, погрозами, переслідуванням; загроза життю і здоров'ю; вчинення домашнього насильства; наявність інвалідності, психічних захворювань, фізичних та інших особливостей,

пов'язаних зі здоров'ям, здатністю приймати рішення, які можуть вплинути на процедуру медіації, наявність залежності (алкогольної, наркотичної, ігрової, іншої), наявність обмежувального або термінового заборонного припису, профілактичний облік в органах Національної поліції через вчинення домашнього насильства, проходження програми для кривдників та/або постраждалих осіб, участь у судових процесах, вік і дієздатність учасника конфлікту.

У разі виявлення фактів, ознак жорстокого погодження над дитиною або загрози її життю чи здоров'ю під час підготовки або під час надання соціальної послуги медіації, надання відповідної послуги припиняється. Медіатор невідкладно протягом однієї доби повідомляє (письмово / усно / телефоном / в електронному режимі) органи Національної поліції та службу у справах дітей за місцем виявлення або проживання/перебування такої дитини; у разі відсутності можливості звернутися до відповідних суб'єктів – інші суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. У відповідному повідомленні надається інформація про дитину, джерело інформації, факти, ознаки домашнього насильства / жорстокого погодження, ймовірного кривдника, дату, час та номер реєстрації виклику медичної допомоги (за потребою), додаються додаткові документи. Якщо ж виявлено ознаки домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі щодо повнолітньої особи, то надавач соціальної послуги інформує органи Національної поліції, службу у справах дітей щодо випадку виключно за наявності поінформованої згоди повнолітньої постраждалої особи на таке повідомлення. Форми відповідних *повідомлень та поінформованої згоди* містяться у додатках 5, 6 Державного стандарту соціальної послуги медіації.

Підставами припинення надання соціальної послуги медіації також слугують: відмова отримувача відповідної соціальної послуги, іншої сторони від участі в ІОЗМ; виявлення немедіабельності конфлікту протягом часу надання послуги медіації; поведінка сторони (сторін) медіації, яка свідчить про неспроможність брати участь у медіації, приймати самостійні рішення; визнання медіатора недієздатним / обмежено дієздатним.

Слід також зазначити, що відмовитися від участі в медіації у будь-який момент мають

право не тільки отримувачі послуги, а й медіатор. У такому випадку в *повідомленні про відмову медіатора від участі у наданні соціальної послуги медіації* обов'язково зазначається причина відмови (наявність конфлікту інтересів, етичні та / або особисті міркування). Надавач соціальної послуги у відповідній ситуації може визначити іншого медіатора (медіаторів), або ж у разі неможливості такого варіанту, прийняти рішення про припинення надання послуги медіації. Відмова у наданні соціальної послуги медіації також може бути пов'язана з відсутністю у надавача соціальної послуги ресурсів. У цьому випадку здійснюється інформування про інших надавачів соціальних послуг, які можуть надати відповідну послугу.

Згода на участь у медіації. Підготовчі заходи, які проводяться медіатором (медіаторами) щодо всіх учасників медіації (це також стосується представників, перекладачів, фахівців, якщо сторони медіації домовились про їх залучення) передбачають надання ними згоди на участь у медіації (Державний стандарт соціальної послуги медіації, 2024).

Договір про проведення медіації є невід'ємною частиною договору про надання соціальної послуги медіації та слугує підставою для проведення відповідної процедури (Державний стандарт соціальної послуги медіації, 2024). До договору включаються: відомості про медіатора (медіаторів), сторони медіації та суб'єкта, що забезпечує проведення медіації (за наявності); строки, місце, мова (мови) проведення медіації; предмет конфлікту; права, обов'язки, відповідальність медіатора (медіаторів) та сторін медіації; умови та порядок оплати послуг, відшкодування витрат на здійснення підготовки до медіації та її проведення; умови конфіденційності інформації, наслідки її розголошення; порядок та підстави припинення медіації; інші умови. В договорі може бути представлена *медіаційна угода* у формі медіаційного застереження, або ж така угода може бути укладена як окремий документ. У ній визначається спосіб врегулювання всіх або певних конфліктів, які виникли чи можуть виникнути між учасниками, шляхом проведення медіації (Про медіацію, 2021).

Індивідуальний план надання соціальної послуги медіації, як і договір про проведення медіації, є невід'ємною частиною договору

про надання соціальної послуги медіації. Він складається на підставі визначення індивідуальних потреб отримувача послуги та містить: інформацію про нього; заплановані та проведені заходи (форма, місце, дата, тривалість проведення, ресурси); необхідність залучення інших фахівців та/або надання інших соціальних послуг; додаткову інформацію.

Угода за результатами медіації. У відповідній угоді фіксується результат домовленості сторін: узгоджені між ними зобов'язання, способи і строки їх виконання, наслідки невиконання чи неналежного виконання ними визначених домовленостей, інші погоджені сторонами умови (Про медіацію, 2021). У цьому контексті, слід звернути увагу, що навіть після укладення угоди за результатами медіації, існують певні випадки, коли сторонам конфлікту все ж таки доводиться звертатися до суду. Наприклад, такі випадки можуть під час сімейної медіації і стосуватися питань розірвання шлюбу у випадку наявності неповнолітніх дітей. Однак звернення до суду у відповідній ситуації є суто формальним, оскільки під час проведення процедури медіації всі спірні питання було вирішено та досягнуто певних домовленостей, що закріплено укладенням угоди за результатами медіації (Безоплатна правнича допомога, 2022).

До документації для організації процесу надання соціальної послуги медіації у профілактиці конфліктів серед вразливих груп населення, зокрема визначення її якості, також належать:

– *журнал реєстрації звернень/направлень за наданням соціальної послуги та/або вхідної кореспонденції;*

– *звіт за результатами опитування отримувачів соціальної послуги медіації* (Державний стандарт соціальної послуги медіації, 2024).

Зазначені документи містять інформацію щодо кількісних і якісних показників надання послуги медіації: кількість звернень/направлень, відсоток надання послуги від їх загальної кількості, оцінка отримувачами послуги дотримання медіатором (медіаторами) принципів медіації та рівня задоволеності відповідною послугою, рівень їх здатності долати проблеми та виходити зі СЖО. Також мають значення *відгуки про організацію та надання соціальної послуги медіації* (за наявності), які додаються

до особової справи отримувача соціальної послуги медіації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У цілому, надання соціальної послуги медіації у профілактиці конфліктів серед вразливих груп населення передбачає ведення документації, що здійснюється під час підготовки до медіації, безпосереднього її проведення та за результатами медіації. Існують особливості ведення документації для повнолітніх осіб і дітей, що передбачають врахування специфіки підготовки медіатора, умов надання та випадків, які зумовлюють припинення надання відповідної послуги. У документації щодо проведення і результатів ІОЗМ враховуються згода і потреби сторін конфлікту, його сутність і медіабельність, тип складності випадку, показники вразливості учасника і перешкоди.

Під час проведення медіації у документації акцентується увага на датах і тривалості проведення заходів, ресурсах, правах, обов'язках та відповідальності медіатора (медіаторів) і сторін медіації. Документація за результатами медіації містить інформацію про домовленості сторін щодо способів розв'язання конфлікту, їх зобов'язання та наслідки у разі порушення відповідних домовленостей. Після завершення надання соціальної послуги медіації важливою є документація, яка надає інформацію щодо думок, оцінки та реакцій отримувачів відповідної послуги, її кількісних і якісних показників.

Подальші дослідження вбачаємо у визначенні особливостей ведення документації для організації та надання інших соціальних послуг вразливим групам населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безоплатна правнича допомога. Переваги проведення медіації у сімейних спорах. 2022. URL: <https://salol.li/1D9ACe8>
2. Борисова Ю. В. Роль соціальної послуги медіації в урегулюванні подружніх конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2024. №1. С. 42–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.8>
3. Герасимчук С.С. Медіація як один із видів альтернативного вирішення спорів: визначення, переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2024. Вип. 82: Ч. 1. С. 270–274. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.41>
4. Голобородько Д. В. Структура та види медіаційної діяльності. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 4 (78). С. 207–211. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.31>
5. Державний стандарт соціальної послуги медіації: Наказ Мінсоцполітики України від 03.06.2024 № 269-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24#n197>
6. Калмикова Л. Медіація: модний тренд чи нагальна потреба? *Вісник НААУ*. 2023. №12 (97). С. 32–39.
7. Кармаза О. О., Федоренко Т. В., Позов Д. А. Медіація як альтернативний механізм урегулювання спорів і конфліктів: проблеми в розкритті змісту термінів, використаних у законі. *Часопис Київського університету права*. 2022. №(2-4). С. 73–77. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.12>
8. Каршиєва, А. І. Медіація у системі надання соціальних послуг. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. №2 (4). С. 220–228. DOI: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-220-228>
9. Побережнюк Л. Медіація як превентивний захід у вирішенні конфліктної ситуації. *Юридична Газета online*. 2018. №12–13 (614–615). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mediaciya-yak-preventivniy-zahid-u-virishenni-konfliktnoyi-situaciyi.html>
10. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): Наказ Мінсоцполітики України від 17.08.2016 № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>
11. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Мінсоцполітики України від 13.07.2018 № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text>
12. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n2>
13. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>
14. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
15. Рекомендація Rec(2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf

16. Слома В. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 4 (36). С. 89–93. DOI:10.35774/app2023.04.089
17. Устименко О. А., Завальна Ж. В., Савченко В. О., Воронов К. М. Договори в процедурі медіації: Директива ЄС та українське законодавство. *Академічні Візії*. 2022. Вип. 13. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7606326>
18. Часова Т. О., Кравець Н. В. Медіація як виклик сучасної правової системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 153–155. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/34>
19. Яремко О. М., Гірняк Г. С. Медіація як базова соціальна послуга: повноваження органів місцевого самоврядування. Галицькі студії. Юридичні науки. 2024. № 6. С. 43–49. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-6-7
20. LiMU. Звіт по проекту «Сімейна медіація в період війни» ГО «Ліга медіаторів України» за період з 01 липня 2022 до 30 червня 2023р. URL: <http://limu.org.ua/news/zvit-po-proiektu-simeina-miediatsiia-v-pieriod-viini>
21. Budeva S. Mediation and social work. *Forum on Studies of Society – Conference Proceedings*. 2018. Chieti-Pescara: Editura Pro Universitaria. P. 39–48.
22. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. *Official Journal of the European Union*. 2008. Issue L 136/3. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj>
23. Kornioti N., Antoniou K. Social Mediation as a grassroots method fostering sustainable community collaboration. *International Modern Perspectives on Academia and Community Today*. 2022. №2. DOI: <https://doi.org/10.36949/impact.v1i2.50>
24. Mansilla J. C. Intergenerational social mediation and youth empowerment in Marseille's marginalised neighbourhoods. *European Journal of Social Work*. 2024. Vol. 28. Issue 1.P. 65–80. DOI: <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2367071>

REFERENCES:

1. Bezoplatna pravnycha dopomoha (2022). Perevahy provedennia mediatsii u simeinykh sporakh [Benefits of Mediation in Family Disputes]. Retrieved from <https://salo.li/1D9ACe8> [in Ukrainian].
2. Borysova, Yu. V. (2024). Rol sotsialnoi posluhy mediatsii v urehulivanni podruznykh konfliktiv [The role of social mediation services in resolving marital conflicts]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Psykholohiia*, 1, 42–46. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.8> [in Ukrainian].
3. Herasymchuk, S. S. (2024). Mediatsiia yak odyn iz vydiv alternatyvnoho vyrishennia sporiv: vyznachennia, perevahy ta nedoliky [Mediation as a type of alternative dispute resolution: definition, advantages and disadvantages]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo*, 82 (1). 270–274. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.41> [in Ukrainian].
4. Holoborodko, D. V. (2022). Struktura ta vydy mediatsiinoi diialnosti [Structure and types of mediation activities]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo*, 4 (78), 207–211. <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.31> [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy mediatsii [State standard of social mediation service] (2024). Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 03.06.2024 No. 269-N. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24#n197> [in Ukrainian].
6. Kalmykova, L. (2023). Mediatsiia: modnyi trend chy nahalna potreba? [Mediation: a fashionable trend or an urgent need?]. *Visnyk NAAU*, 12 (97). 32–39. [in Ukrainian].
7. Karmaza, O. O., Fedorenko, T. V., & Pozov, D. A. (2022). Mediatsiia yak alternatyvnyi mekhanizm urehulivannia sporiv i konfliktiv: problemy v rozkrytti zmistu terminiv, vykorystanykh u zakoni [Mediation as an alternative mechanism for resolving disputes and conflicts: problems in disclosing the meaning of terms used in the law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2-4. 73–77. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.12> [in Ukrainian].
8. Karshyieva, A. I. (2019). Mediatsiia u systemi nadannia sotsialnykh posluh [Mediation in the social services system]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*, 2 (4). 220–228. <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-220-228> [in Ukrainian].
9. Poberezhniuk, L. (2018). Mediatsiia yak preventyvnyi zakhid u vyrishenni konfliktnoi sytuatsii [Mediation as a preventive measure in resolving a conflict situation]. *Yurydychna Hazeta online*, 12–13 (614–615). Retrieved from <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mediaciya-yak-preventivniy-zahid-u-virishenni-konfliktnoyi-situatsii.html> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy poserednytstva (mediatsii) [On approval of the State Standard for Social Mediation Services] (2016). Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated August 17, 2016 No. 892. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia form obliku sotsialnoi roboty z simiamy/osobamy, yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttievkykh obstavynakh [On approval of forms of accounting for social work with families/individuals in difficult life circumstances]

(2018). Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated July 13, 2018 No. 1005. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text> [in Ukrainian].

12. Pro mediatsiiu [On mediation] (2021). Law of Ukraine dated 16.11.2021 No. 1875-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n2> [in Ukrainian].

13. Pro orhanizatsiiu nadannia sotsialnykh posluh [On the organization of the provision of social services:] (2020). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.06.2020 No. 587. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

14. Pro sotsialni posluhy [On social services] (2019). Law of Ukraine dated January 17, 2019 No. 2671-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

15. Rekomendatsiia Rec(2002) 10 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo mediatsii v tsyvilnykh spravakh [Recommendation Rec(2002) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe concerns the promotion of mediation in civil matters]. Retrieved from https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf [in Ukrainian].

16. Sloma, V. (2023). Mediatsiia yak sposib vyrishennia tsyvilno-pravovykh sporiv [Mediation as a way to resolve civil disputes]. *Aktualni problemy pravozaivstva*, 4 (36). 89–93. DOI:10.35774/app2023.04.089 [in Ukrainian].

17. Ustymenko, O. A., Zavalna, Zh. V., Savchenko, V. O., & Voronov, K. M. (2022). Dohovory v protseduri mediatsii: Dyrektyva YeS ta ukrainske zakonodavstvo [Contracts in the mediation procedure: EU Directive and Ukrainian legislation]. *Akademichni Vizii*, 13. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7606326> [in Ukrainian].

18. Chasova, T. O., & Kravets, N. V. (2023). Mediatsiia yak vyklyk suchasnoi pravovoi systemy [Mediation as a challenge for the modern legal system]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 1. 153–155. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/34> [in Ukrainian].

19. Yaremko, O. M., & Hirniak, H. S. (2024). Mediatsiia yak bazova sotsialna posluha: povnovazhennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Mediation as a basic social service: powers of local governments]. *Halytski studii. Yurydychni nauky*, 6. 43–49. https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-6-7 [in Ukrainian].

20. LiMU (2023). Zvit po proektu «Simeina mediatsiia v period viiny» HO «Liha mediatoriv Ukrainy» za period z 01 lypnia 2022 do 30 chervnia 2023 r. [Report on the project ‘Family Mediation in Times of War’ of the NGO ‘League of Mediators of Ukraine’ for the period from July 1, 2022 to June 30, 2023]. Retrieved from <http://limu.org.ua/news/zvit-po-proiektu-simeina-mediatsiia-v-pieriod-viini> [in Ukrainian].

21. Budeva, S. (2018). Mediation and social work (p. 39–48). In: *Forum on studies of society – Conference Proceedings*. Chieti-Pescara: Editura Pro Universitaria

22. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters (2008). *Official Journal of the European Union*, L 136/3. c <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj>

23. Kornioti, N. & Antoniou, K. (2022). Social Mediation as a grassroots method fostering sustainable community collaboration. *International Modern Perspectives on Academia and Community Today*, 2. <https://doi.org/10.36949/impact.v1i2.50>

24. Mansilla, J. C. (2024). Intergenerational social mediation and youth empowerment in Marseille’s marginalised neighbourhoods. *European Journal of Social Work*, 28 (1), 65–80. <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2367071>

Дата надходження статті: 09.06.2025

Дата прийняття статті: 17.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК [37.015.3:159.922.6]:616.89-085

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.21>

Ірина ЦИБУЛІНА

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, вул. Шота Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0003-1406-3654

Людмила ГРИГОР'ЄВА

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29016

ORCID: 0000-0003-4527-6169

Руслан НОВГОРОДСЬКИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна, 16608

ORCID: 0000-0001-6021-3065

Наталія КОСТЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, Україна, 21018

ORCID: 0000-0002-6810-9104

Віра КОРНЯТ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79070

ORCID: 0000-0002-6455-8199

Бібліографічний опис статті: Цибуліна, І., Григор'єва, Л., Новгородський, Р., Костенко, Н., Корнят, В. (2025). Арттерапія як метод соціально-педагогічної реабілітації. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 162–171, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.21>

АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

У статті здійснено комплексний аналіз можливостей арттерапії як ефективного інструменту соціально-педагогічної реабілітації дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. З огляду на зростання кількості дітей, що пережили психотравмуючі події, зазнали насильства, соціального відторгнення, втрати значущих дорослих або були вимушено переміщеними через війну чи інші катастрофічні події, актуалізується потреба у пошуку нових форм гуманістично орієнтованої допомоги, яка виходить за межі традиційного педагогічного чи психологічного супроводу. У цьому контексті арттерапія постає як засіб, що поєднує елементи творчості, психоемоційного розвантаження, самопізнання й відновлення внутрішнього ресурсу дитини. Метою статті є наукове обґрунтування арттерапії як універсального і гнучкого методу соціально-педагогічної реабілітації, що здатен забезпечити не лише емоційне відновлення дитини, а й сприяти її соціалізації, розвитку адаптивних навичок, формуванню стійкого позитивного образу «Я» та підвищенню якості життя в умовах кризи. Систематизовано ключові підходи до трактування поняття «соціально-педагогічна реабілітація», здійснено огляд наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, а також охарактеризовано сучасні тенденції впровадження арттерапії в освітню та соціальну практику. Особлива увага приділена аналізу таких можливостей арттерапії, як:

створення безпечного простору для емоційного самовираження; корекція поведінкових і комунікативних труднощів; розвиток творчого потенціалу; формування адаптивних стратегій у стресових ситуаціях; зниження рівня тривожності та агресивності; покращення сенсомоторної координації; а також загальна стабілізація психофізіологічного стану. Продemonстровано, що арттерапевтичні методики можуть бути ефективно адаптовані до вікових, когнітивних, психоемоційних та культурних особливостей дитини, що дозволяє використовувати їх у найрізноманітніших реабілітаційних контекстах – від шкільного середовища до центрів соціальної підтримки. У дослідженні порушено проблему недостатньої систематизації арттерапевтичного досвіду в Україні, а також брак уніфікованих програм, орієнтованих на дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. У висновках обґрунтовано необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на розробку структурованих моделей соціально-педагогічної реабілітації із застосуванням арттерапії, створення мультидисциплінарних команд фахівців та підвищення кваліфікації педагогів і соціальних працівників у сфері арттерапевтичної практики.

Ключові слова: арттерапія, соціально-педагогічна реабілітація, діти у складних життєвих обставинах, психоемоційна підтримка, творчість, адаптивна поведінка, соціалізація, емоційний розвиток.

Iryna TSYBULINA

PhD in Public Administration, Senior Lectures at the Department of Social Work, Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council, 7 Shota Rustaveli str., Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0003-1406-3654

Liudmyla HRYHORIEVA

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Khmelnytskyi National University, 11 Instytutaska str., Khmelnytskyi, Ukraine, 29016

ORCID: 0000-0003-4527-6169

Ruslan NOVHORODSKYI

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Nizhyn Mykola Gogol State University, 2 Graftska str., Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine, 16608

ORCID: 0000-0001-6021-3065

Natalia KOSTENKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogics, National Pirogov Memorial Medical University, 56 Pirogova str., Vinnytsia, Ukraine, 21018

ORCID: 0000-0002-6810-9104

Vira KORNIAT

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska str., Lviv, Ukraine, 79070

ORCID: 0000-0002-6455-8199

To cite this article: Tsybulina, I., Hryhorieva, L., Novhorodskyi, R., Kostenko, N., Korniat, V. (2025). Artterapiia yak metod sotsialno-pedahohichnoi rehabilitatsii [Art therapy as a method of social and pedagogical rehabilitation]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 162–171, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.21>

ART THERAPY AS A METHOD OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL REHABILITATION

The article provides a comprehensive analysis of the potential of art therapy as an effective tool for the social and educational rehabilitation of children who find themselves in difficult life circumstances. Given the growing number of children who have experienced traumatic events, violence, social rejection, loss of significant adults, or have been forcibly displaced due to war or other catastrophic events, there is an urgent need to find new forms of humanistic-oriented assistance that go beyond traditional pedagogical or psychological support. In this context, art therapy emerges as a means that combines elements of creativity, psycho-emotional relief, self-knowledge, and restoration of the child's internal resources. The purpose of the article is to provide a scientific justification for art therapy as a universal and

flexible method of social and pedagogical rehabilitation, capable of ensuring not only the emotional recovery of the child, but also promoting their socialization, the development of adaptive skills, the formation of a stable positive self-image, and an improvement in quality of life in crisis conditions. The article systematizes key approaches to the interpretation of the concept of «social and pedagogical rehabilitation», reviews scientific publications by domestic and foreign authors, and characterizes current trends in the implementation of art therapy in educational and social practice. Particular attention is paid to the analysis of such possibilities of art therapy as: creating a safe space for emotional self-expression; correcting behavioral and communication difficulties; developing creative potential; forming adaptive strategies in stressful situations; reducing anxiety and aggression; improving sensorimotor coordination; and general stabilization of the psychophysiological state. It has been demonstrated that art therapy techniques can be effectively adapted to the age, cognitive, psycho-emotional, and cultural characteristics of the child, allowing them to be used in a wide variety of rehabilitation contexts – from school environments to social support centers. The study raises the issue of insufficient systematization of art therapy experience in Ukraine, as well as the lack of unified programs focused on children in difficult life circumstances. The conclusions justify the need for further scientific research aimed at developing structured models of social and pedagogical rehabilitation using art therapy, creating multidisciplinary teams of specialists, and improving the qualifications of teachers and social workers in the field of art therapy practice.

Key words: art therapy, social and pedagogical rehabilitation, children in difficult life circumstances, psycho-emotional support, creativity, adaptive behavior, socialization, emotional development.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві спостерігається зростання кількості дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах: це діти, що зазнали насильства, пережили втрату батьків, стали вимушеними переселенцями, постраждали внаслідок воєнних дій або знаходяться у кризовій соціальній ситуації. Такі діти потребують не лише матеріальної підтримки, а й комплексної психолого-педагогічної допомоги, спрямованої на відновлення емоційного стану, зміцнення психічного здоров'я, розвиток адаптаційних і комунікативних умінь. У цьому контексті постає потреба в пошуку ефективних і гуманістично орієнтованих методів соціально-педагогічної реабілітації.

Одним із перспективних напрямів такої допомоги є арттерапія – метод, заснований на використанні художньої творчості як засобу самовираження, зміцнення й розвитку. Арттерапія сприяє безпечному вивільненню внутрішньої напруги, інтеграції травматичного досвіду, формуванню позитивного образу «Я», розвитку емоційної рефлексії та соціальних навичок. Незважаючи на доведену ефективність арттерапевтичного підходу у світовій практиці, в українському контексті його застосування в роботі з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах, досі є недостатньо систематизованим і потребує наукового осмислення, адаптації й впровадження в соціально-педагогічну практику.

Таким чином, актуальність статті зумовлена необхідністю ґрунтовного аналізу можливостей арттерапії як методу соціально-педагогічної реабілітації дітей, які переживають кризові

життєві ситуації, та обґрунтування напрямів її ефективного впровадження в умовах сучасної соціальної роботи та освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Арттерапія як метод реабілітаційного впливу активно розглядається в сучасних наукових дослідженнях у контексті психологічної, педагогічної та соціальної підтримки. У вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі зростає увага до її потенціалу в роботі з дітьми, які пережили травматичні події, опинилися в складних життєвих обставинах, мають досвід насильства, соціального відторгнення або втрати.

У працях таких авторів, як О. Вознесенської (2015), І. Садової (2012), О. Карапетової (2020) акцент робиться на психокорекційних можливостях арттерапії, зокрема у відновленні емоційної рівноваги, зниженні рівня тривожності, підвищенні самооцінки та розвитку творчого потенціалу. Дослідження Т. Логвиненко (2022) та Н. Андросової (2016) аналізують соціально-педагогічний вимір арттерапії як засобу підтримки дітей та дорослих, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Окрему увагу приділено арттерапії у роботі з внутрішньо переміщеними особами, особами з посттравматичними розладами. Дослідження останніх років в Україні (зокрема у працях І. Олійник (2018), В. Рінило, Л. Семерчак (2020), Н. Пилипенко (2023) демонструють зростання практичного інтересу до впровадження арттерапевтичних технік у соціально-педагогічну діяльність – як індивідуальну, так і групову.

Однак у багатьох дослідженнях відзначається фрагментарність підходів до вико-

ристання арттерапії у соціальній педагогіці, недостатня інтеграція цих практик у системну реабілітаційну роботу та брак методичних розробок, орієнтованих на конкретні цільові групи. Це засвідчує необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на поглиблення теоретичних засад та розробку ефективних програм соціально-педагогічної реабілітації засобами арттерапії.

Метою статті є наукове обґрунтування можливостей арттерапії як ефективного методу соціально-педагогічної реабілітації дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, а також визначення напрямів її практичного застосування в умовах освітніх і соціальних інституцій.

Виклад основного матеріалу статті. Арт-терапія, як напрям психосоціальної та педагогічної допомоги, ґрунтується на використанні мистецтва як інструменту для емоційного самовираження, зняття психологічної напруги, розвитку особистості та відновлення внутрішньої гармонії. У контексті роботи з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах (втрата батьків, домашнє насильство, війна, переміщення, занедбаність тощо), цей метод виступає дієвим засобом соціально-педагогічної реабілітації.

В. Рініло (2019, с. 82) визначає «арттерапію (терапію мистецтвом) як один із методів психологічної роботи, що використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, емоційному й особистісному розвитку людини.

М. Євтушена (2017, с. 101) вважає, що: «арт-терапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтва. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона дає змогу самостійно висловлювати почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища. Через малюнок або інший вид творчої діяльності дитина може «виплеснути» негативні та поділитися позитивними емоціями».

Таким чином, арт-терапія – це напрям психотерапевтичної та соціально-педагогічної практики, що передбачає використання художньої творчості як засобу самовираження, зцілення

та особистісного розвитку. Головною ідеєю арт-терапії є те, що творчий процес має цілющий потенціал і сприяє емоційному розвантаженню, глибшому розумінню себе, формуванню внутрішньої гармонії та розвитку адаптивних механізмів.

До головних переваг арттерапевтичної роботи Л. Семерчак (2020, с. 220) відносить наступні:

- арттерапія не вимагає особливих здібностей до образотворчої діяльності;
- полегшує процес комунікації з іншими людьми;
- є хорошим засобом для налагодження взаємостосунків клієнта і фахівця;
- допомагає зрозуміти «витіснене» з свідомості у сферу підсвідомого та зрозуміти поведінку, соціальні ролі, стани клієнтів;
- опирається на здоровий потенціал особистості, внутрішні механізми саморегуляції і зцілення;
- є дієвим засобом самопізнання, самоаналізу та самовираження особистості;
- викликає у людей позитивні емоції, викликає бажання змінити себе, бути активним та відповідальним;
- допомагає у самовихованні та саморегуляції особистості, викликає сприятливий настрій, швидке настання емоційної адаптації, оптимізує функціональний стан організму, слугує чинником відновлення людини;
- створює умови для експериментування з кінестетичними й зоровими відчуттями, стимулює розвиток сенсомоторних умінь і в цілому правої півкулі головного мозку, що відповідає за інтуїцію й орієнтацію в просторі;
- ефективна при корекції різних відхилень і розладів особистості.

Отже, арттерапія постає не лише як метод психоемоційного розвантаження, а й як цілісна система, що забезпечує умови для активізації внутрішнього потенціалу особистості, розвитку її адаптаційних механізмів і соціальних навичок. Це відкриває широкі можливості для інтеграції арттерапевтичних практик у сферу соціально-педагогічної реабілітації.

На сьогоднішній день у науковій та практичній літературі відсутнє єдине, загальноприйняте трактування поняття «соціально-педагогічна реабілітація». Це зумовлено міждисциплінарним характером даного явища, яке перебуває

на перетині соціальної педагогіки, психології, соціальної роботи, медицини та права. Різні автори акцентують увагу на тих чи інших аспектах процесу – педагогічному впливі, відновленні соціального статусу, адаптації до умов соціуму, розвитку особистісного потенціалу тощо. Унаслідок цього спостерігається варіативність тлумачень, які відображають специфіку підходів окремих наукових шкіл і практик. А отже, беручи до уваги вищезазначене нами було проведено аналіз робіт щодо визначення поняття «соціально-педагогічна реабілітація» (див. табл. 1).

У результаті проведеного аналізу поняття «соціально-педагогічна реабілітація» сформульовано власне визначення цієї категорії. Під соціально-педагогічною реабілітацією доцільно розуміти цілісний, системно організований процес педагогічної взаємодії, спрямований на подолання або зменшення впливу деструктивних соціальних, психоемоційних і фізичних чинників, відновлення соціального статусу особистості, формування адаптивної поведінки, засвоєння конструктивних соціальних ролей і життєво важливих компетенцій.

Тоді у контексті роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна реабілітація постає як системна та цілеспрямована діяльність фахівців соціальної, освітньої та медичної сфер, що має

на меті подолання наслідків психотравмуючих подій, кризових ситуацій і соціального неблагополуччя. Її зміст охоплює комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію емоційного стану дитини, розвиток адаптивної поведінки, удосконалення соціальних навичок та забезпечення умов для повноцінного включення в навчальну діяльність і суспільне життя.

З огляду на багатовимірний характер проблем, з якими стикаються діти, що перебувають у складних життєвих обставинах, інтеграція арттерапії у систему соціально-педагогічної реабілітації набуває особливої значущості. Саме у цьому контексті арттерапевтичні практики відкривають нові можливості для цілісної підтримки дитини, що включає не лише подолання психологічних наслідків травматичних подій, а й формування навичок соціальної взаємодії, адаптації до нових умов, розвитку емоційної стійкості та особистісного зростання.

До основних можливостей арттерапії у соціально-педагогічній реабілітації з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах вважаємо за доцільне виокремити:

– *Безпечне емоційне розвантаження.* Однією з ключових можливостей арттерапії в реабілітаційній роботі з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, є створення безпечного простору для емоційного вираження через невербальні засоби. Художня

Таблиця 1

Аналіз робіт авторів щодо визначення поняття «соціально-педагогічна реабілітація»

Автор	Визначення
М. Козирев (2020, с. 49)	«Соціально-педагогічна реабілітація – це система заходів, спрямованих на усунення або послаблення впливу несприятливих факторів, відновлення статусу особистості, надання допомоги в освоєнні соціальних ролей, зміна поведінки, інтелектуальної діяльності, здобуття освіти на основі використання педагогічного потенціалу соціуму».
А. Капська (2011)	«Соціально-педагогічна реабілітація – це система цілеспрямованих дій, спрямованих на подолання або пом'якшення наслідків соціальних, психічних та фізичних відхилень у розвитку особистості та її адаптацію до нормального соціального середовища».
І. Зверева (2006, с. 258-259)	«Соціально-педагогічна реабілітація спрямована на відновлення виховного потенціалу сім'ї, захист прав членів родини в кризових ситуаціях, зміну соціального та сімейного статусу окремих членів родини. Об'єктами соціальної реабілітації в сім'ї є члени родини, які зазнають у ній різних форм психічного, фізичного та сексуального насильства; сім'ї, які за певних умов послабила або неправильно реалізують свою виховну функцію; сім'ї, в яких окремі члени потребують медичної або професійної реабілітації».
Т. Байовський (2022, с. 9)	«Соціально-педагогічна реабілітація – це системна робота, що спрямована на формування особистісних якостей дитини, важливих для її життєдіяльності, розвиток активної життєвої позиції, інтеграцію в суспільство, освоєння позитивних соціальних ролей і норм поведінки, а також забезпечення доступу до необхідної освіти».

діяльність, зокрема малювання, ліплення, аплікація чи інші форми творчості, дозволяє дитині спонтанно та вільно передати внутрішні переживання без загрози оцінювання, осуду або примусу до вербалізації, яка часто є психічно недоступною через високий рівень тривожності чи наслідки психотравм. Це особливо важливо у роботі з дітьми, які пережили втрату, насильство, емоційне відчуження, вимушене переміщення або інші психотравмуючі події. Такі діти нерідко демонструють замкненість, уникнення контакту, психосоматичні реакції або афективну нестабільність. Арттерапія дозволяє їм знайти альтернативний канал для вивільнення накопичених емоцій, таких як страх, злість, сором, провина чи сум, що сприяє поступовому зниженню внутрішньої напруги, зменшенню рівня дистресу й поступовому відновленню психоемоційної рівноваги. Крім того, невербальне вираження емоцій є своєрідним діагностичним інструментом для фахівців: у створених образах можна побачити сигнали про глибинні конфлікти, нереалізовані потреби або небажаний досвід, який дитина інакше не артикулює. Таким чином, арттерапія не лише виконує функцію емоційного розвантаження, а й закладає основу для подальшої психолого-педагогічної підтримки, орієнтованої на відновлення особистості дитини.

– *Формування позитивного образу «Я».* Однією з важливих психолого-педагогічних функцій арттерапії є створення умов для формування у дитини позитивного самообразу. Творча діяльність у межах арттерапевтичного процесу надає дитині можливість вільно експериментувати, приймати рішення, відображати свої внутрішні стани та ідеї, не побоюючись осуду або помилок. Завдяки цьому створюється простір для переживання досвіду успіху – емоційного підкріплення власної здатності щось створити, завершити, проявити індивідуальність. Цей досвід має особливу цінність для дітей, які зазнали приниження, втрати довіри до себе або не мали підтримки з боку значущих дорослих. Для таких дітей характерна знижена самооцінка, почуття неповноцінності, відчуття безпорадності чи відчуження. Арттерапевтичні заняття сприяють поступовому відновленню впевненості у власних силах, формують віру в можливість позитивних змін і підсилюють

мотивацію до самореалізації. Крім того, результат творчості дитини – малюнок, скульптура, аплікація чи інший артефакт – виступає матеріалізованим свідченням її здатності творити та впливати на світ. Це особливо значуще у випадках, коли життєві обставини спричинили у дитини почуття втрати контролю або значущості. Таким чином, арттерапія сприяє не лише емоційному розвантаженню, а й позитивному самосприйняттю, підвищенню самоцінності та становленню цілісного і стійкого образу «Я» – важливого ресурсу в процесі соціально-педагогічної реабілітації. Відновлення соціальних навичок. Групова арттерапія сприяє розвитку навичок співпраці, емпатії, комунікації, толерантності, що є необхідними для соціалізації та інтеграції у спільноту.

– *Розвиток адаптивної поведінки.* Арттерапія створює сприятливе середовище для моделювання та апробації нових, соціально прийнятних поведінкових стратегій, що особливо важливо для дітей, які втратили навички конструктивної взаємодії внаслідок стресових або травматичних життєвих подій. У процесі творчої діяльності дитина залучається до ігрових, образотворчих чи драматичних ситуацій, у яких вона має змогу експериментувати з різними способами реагування, висловлювати емоції, відтворювати та перетворювати життєві ситуації у символічній формі. Таке середовище є емоційно безпечним, вільним від санкцій і критики, що знижує тривожність та опір новому досвіду. Завдяки цьому дитина поступово вчиться розпізнавати власні емоційні стани, регулювати імпульси, усвідомлювати причини внутрішніх конфліктів і знаходити прийнятні способи їх розв'язання. Наприклад, у процесі створення сюжетного малюнка або участі в рольовій драматизації дитина може символічно «програти» конфліктну ситуацію, знайти в ній альтернативні рішення, які пізніше можуть бути перенесені в реальну поведінку. Крім того, арттерапевтичні методи сприяють розвитку навичок самоконтролю, гнучкості мислення, толерантності до невизначеності – важливих чинників адаптації у соціальному середовищі. Особливо це актуально для дітей з девіантною поведінкою, підвищеним рівнем агресії або емоційною нестабільністю, які часто не володіють ефективними механізмами подолання стресу. Таким чином, арттерапія виступає потужним

інструментом розвитку адаптивної поведінки, оскільки не лише надає дитині безпечну платформу для експресії, а й формує засади емоційного інтелекту, саморефлексії та конструктивної взаємодії з навколишнім світом -базових передумов успішної соціально-педагогічної реабілітації. Інтеграція травматичного досвіду. Образне відтворення травматичних подій дозволяє опосередковано прожити й трансформувати деструктивні переживання, зменшуючи їх негативний вплив на психіку дитини.

– *Активізація пізнавальної та творчої активності.* Один із важливих ефектів арттерапевтичного впливу полягає в активізації когнітивних функцій та стимуляції інтелектуального розвитку дитини. Мистецька діяльність – зокрема малювання, ліплення, створення колажів, музичне або театралізоване самовираження – вимагає від дитини залучення уяви, планування, концентрації уваги, вибору матеріалів і прийняття творчих рішень. Усе це активізує основні пізнавальні процеси: мислення, пам'ять, увагу, сприймання, мовлення. Участь у арттерапевтичній діяльності стимулює міжпівкульну взаємодію головного мозку, зокрема активізує праву півкулю, яка відповідає за інтуїцію, образне мислення, креативність, а також сприяє інтеграції з лівопівкульними процесами, що відповідають за логічне опрацювання інформації. Це позитивно впливає на загальне функціонування нервової системи, гармонізує психофізіологічні процеси, покращує здатність дитини до навчальної діяльності та адаптації в освітньому середовищі. Крім того, арттерапія пробуджує внутрішню мотивацію до пізнання, адже мистецький процес подається не як обов'язкове завдання, а як цікава, творча й емоційно приваблива діяльність. Саме переживання захоплення, радості від творення, визнання значущості власного продукту стають потужними чинниками мотивації до подальшого розвитку, в тому числі й у навчальному контексті. Таким чином, арттерапія не лише сприяє емоційному оздоровленню дитини, а й виконує важливу розвивальну функцію, розкриваючи її пізнавальний потенціал, розширюючи можливості творчого мислення та зміцнюючи фундамент для успішної соціалізації й академічної реалізації в майбутньому.

– *Комплексність впливу.* Однією з ключових переваг арттерапії в контексті соціально-

педагогічної реабілітації є її багатофакторний вплив на різні рівні психофізичного функціонування дитини. Арттерапевтична діяльність одночасно залучає емоційну, когнітивну, поведінкову та сенсомоторну сфери, створюючи тим самим цілісну модель психолого-педагогічної підтримки, яка сприяє гармонійному розвитку особистості. На емоційному рівні арттерапія забезпечує безпечне вивільнення афектів, опрацювання внутрішніх конфліктів, зменшення рівня тривоги, агресії чи апатії. Це створює базу для емоційної стабілізації, розвитку саморефлексії та формування адекватного емоційного реагування на зовнішні впливи. На когнітивному рівні мистецькі практики активізують мислення, уяву, пам'ять, увагу, мовленнєві функції та сприяють інтелектуальному зростанню. Вони допомагають дитині структурувати свій досвід, осмислювати події, прогнозувати наслідки та ухвалювати рішення. На поведінковому рівні арттерапія формує нові моделі взаємодії, сприяє розвитку соціальних навичок, конструктивного способу вирішення конфліктів, посилює відповідальність за власні дії. Завдяки арттерапевтичним вправам дитина має змогу моделювати поведінкові сценарії, засновані на співпраці, емпатії та самоконтролі. На сенсомоторному рівні задіюються рухи, дрібна моторика, зорово-моторна координація, що позитивно впливає на розвиток нейрофізіологічних функцій, знижує м'язову напругу та стимулює нервову систему. Це особливо важливо для дітей з порушеннями психомоторного розвитку або соматизованими проявами психоемоційної дезадаптації. Унаслідок цієї багатовекторної дії арттерапія є не лише допоміжним методом, а ефективною та повноцінною складовою комплексних програм індивідуальної й групової реабілітації, яка дозволяє досягти більш стійких, глибоких і довготривалих результатів у процесі подолання наслідків складних життєвих обставин.

– *Гнучкість та адаптивність методів.* Однією з вагомих переваг арттерапії є її висока гнучкість та здатність до адаптації залежно від індивідуальних потреб дитини. Арттерапевтичні підходи можуть бути ефективно модифіковані з урахуванням вікових особливостей (дошкільного, молодшого шкільного, підліткового віку), рівня психоемоційної зрілості, когнітивного розвитку, а також соціокультур-

ного контексту, в якому перебуває дитина. Ця універсальність методів дозволяє використовувати арттерапію як у роботі з дітьми з типовим розвитком, так і з тими, хто має особливі освітні потреби, психосоматичні порушення чи досвід психотравмуючих подій. Наприклад, у молодших дітей ефективно застосовуються техніки ізотерапії, казкотерапії, пісочної терапії, що відповідають їхньому образному типу мислення та потребі в тілесно-руховій активності. У старших дітей або підлітків доцільно використовувати елементи фототерапії, артжурналювання, драматерапії, які дозволяють глибше працювати з ідентичністю, емоціями та соціальними ролями. Крім того, контекстуальна гнучкість арттерапії забезпечує її ефективне впровадження в різних інституційних умовах – у школах, дитячих садках, інтернатних закладах, центрах соціально-психологічної допомоги, лікарнях, притулках або мобільних службах підтримки. Заняття можуть проводитися як у форматі індивідуальної роботи, так і в малих або великих групах, з урахуванням ресурсів установи, фахового рівня фахівця та запиту дитини. Універсальність арттерапевтичних методик також дозволяє інтегрувати їх у міждисциплінарні програми реабілітації, зокрема у поєднанні з педагогічними, психотерапевтичними, соціальними й медичними втручаннями. Це сприяє цілісному підходу до підтримки дитини в кризі. Таким чином, гнучкість і адаптивність арттерапії є важливими чинниками її ефективного застосування в системі соціально-педагогічної реабілітації, забезпечуючи індивідуалізацію підходів, емоційну безпеку й високу результативність у роботі з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтвердило, що арттерапія є потужним інструментом соціально-педагогічної реабілітації дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Її методи забезпечують багатовимірну підтримку особистості: знижують рівень психоемоційної напруги, сприяють відновленню емоційної рівноваги, активізують внутрішній потенціал, стимулюють когнітивний та соціальний розвиток. Арттерапевтичні практики забезпечують умови для формування позитивного образу «Я», розвитку адаптивної поведінки, самовираження, сенсомоторної активності й соціальних навичок.

Завдяки гнучкості, адаптивності та відсутності вимог до спеціальних здібностей, арттерапія ефективно впроваджується в різноманітні реабілітаційні середовища – від освітніх закладів до центрів соціальної допомоги. Її інтеграція в соціально-педагогічну роботу сприяє реалізації цілісного, міждисциплінарного підходу до подолання наслідків кризових життєвих ситуацій у дітей.

Разом із тим, аналіз літератури та практики засвідчив недостатній рівень систематизації арттерапевтичного досвіду в українському контексті, фрагментарність підходів, відсутність типових програм і науково обґрунтованих алгоритмів застосування арттерапії в соціально-педагогічній реабілітації дітей із вразливих категорій.

Перспективою подальших досліджень є розробка методичних моделей та програм соціально-педагогічної реабілітації з використанням різних форм арттерапії (ізотерапії, драматерапії, музикотерапії, казкотерапії тощо) для дітей різного віку та з різними видами травматичного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андросова Н. С. Арттерапія як метод роботи соціального педагога з профілактики девіантної поведінки підлітків. *Актуальні проблеми соціально-педагогічних досліджень*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців, м. Харків, 17 травня 2016 р. Харків: ХНПУ, 2016 р. С. 112–113.
2. Байовський Т. Соціально-педагогічний супровід учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 19 травня 2022 року. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 7–11.
3. Вознесенська О. Л. Арттерапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*: зб. наук. праць. 2015. №3 (29). С. 40–47.
4. Євтушина М. П. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами. *Формування особистості фахівців соціономічної сфери: стратегія і тактика*: монографія. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. С. 97–112.

5. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
6. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
7. Карапетова О. В. Використання методів арттерапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2020. №2 (20). С. 34–39.
8. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.
9. Логвиненко Д. Використання засобів артпедагогіки та арттерапії у соціальній педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наука і техніка сьогодні.* 2022. №5 (5). С. 327–335.
10. Олійник І. В. Арттерапія як одна із інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2018. Вип. 61. С. 208–213.
11. Рініло В. В. Артпедагогіка й арттерапія в соціально-педагогічній роботі фахівців соціальної сфери. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27700/1/%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%9A%D0%90%D0%20%D0%99%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%9F%D0%86%D0%AF%D0%20%D0%92%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%86%D0%99%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%86.pdf>
12. Садова І. І. Арттерапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки.* 2012. Вип. 3. С. 197–205.
13. Семерчак Л. І. Арттерапія в роботі фахівців соціальної сфери. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогіка».* 2020. Вип. 1. С. 218–223.
14. Хіля А. Арттерапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2016. №5 (59). С. 394–405.
15. Pylypenko, N., Radchuk, H., Shevchenko, V., Horetska, O., Serdiuk, N., Savytska, O. The Psychodrama Method of Group Psychotherapy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience.* 2023. №14(3). PP/ 134–149. <https://doi.org/10.18662/brain/14.3/466>

REFERENCES:

1. Androsova, N. S. (2016). Artterapiia yak metod roboty sotsialnoho pedahoha z profilaktyky deviantnoi povedinky pidlitkiv [Art therapy as a method of work of a social pedagogue for the prevention of deviant behavior of adolescents]. *Aktualni problemy sotsialno-pedahohichnykh doslidzhen – Actual problems of social and pedagogical research: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh naukovtsiv, m. Kharkiv, 17 travnia 2016 r. Kharkiv: KhNPU.* [in Ukrainian].
2. Baiovskyi, T. (2022). Sotsialno-pedahohichniy suprovid uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Social and pedagogical support of participants in the educational process under martial law in Ukraine]. *Aktualni problemy doslidzhen u haluzi sotsialnoi pedahohiky i sotsialnoi roboty – Actual problems of research in the field of social pedagogy and social work: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii zdobuvachiv osvity, prysviachenoi 300-richchiu z dnia narodzhennia Hryhoriia Savycha Skovorody, 19 travnia 2022 roku. Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody.* [in Ukrainian].
3. Voznesenska, O. L. (2015). Artterapiia yak zasib psykhosotsialnoho vidnovlennia osobystosti [Art therapy as a means of psychosocial recovery]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky: zb. nauk. Prats – Actual problems of sociology, psychology, pedagogy: a collection of scientific works,* 3 (29), 40–47. [in Ukrainian].
4. Ievtushyna, M. P. (2017). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do vykorystannia art-terapii v roboti z ditmy iz osoblyvymy potrebamy [Training future social workers to use art therapy in their work with children with special needs]. *Formuvannia osobystosti fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery: stratehiia i taktika – Personality formation of specialists in the socio-economic sphere: strategy and tactics: monohrafiia.* Odesa: vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych. [in Ukrainian].
5. Zvierieva, I. D. (2006). Sotsialna pedahohika: teoriia i tekhnolohii [Social pedagogy: theory and technology]: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
6. Kapska, A. Y. (2011). Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2011. 488 s. [in Ukrainian].
7. Karapetova, O. V. (2020). Vykorystannia metodiv artterapii u roboti psykholoha z korektsii tryvoznykh staniv osobystosti [The use of art therapy methods in the work of a psychologist in the correction of anxiety]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky – Bulletin of the Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology». Pedagogical sciences,* 2 (20), 34–39. [in Ukrainian].

8. Kozyriev, M. P. (2020). Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]: navchalnyi posibnyk. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
9. Lohvynenko, D. (2022). Vykorystannia zasobiv artpedahohiky ta artterapii u sotsialnii pedahohichnii roboti z ditmy z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy [The use of art pedagogy and art therapy in social pedagogical work with children with special educational needs]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*, 5 (5), 327–335. [in Ukrainian].
10. Oliinyk, I. V. (2018). Artterapiia yak odna iz innovatsiinykh psykhologo-pedahohichnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Art therapy as one of the innovative psychological and pedagogical technologies in the professional activity of social workers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*, Vyp. 61, 208–213. [in Ukrainian].
11. Rinylo, V. V. Artpedahohika y artterapiia v sotsialno-pedahohichnii roboti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Art Pedagogy and Art Therapy in the Social and Pedagogical Work of Social Work Specialists]. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27700/1/%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%9A%D0%90%20%D0%99%20%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%9F%D0%86%D0%AF%20%D0%92%20%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%86%D0%99%20%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%86.pdf> [in Ukrainian].
12. Sadova, I. I. (2012). Artterapiia yak suchasnyi metod u systemi sotsialnoi roboty pedahoha z ditmy z porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku [Art therapy as a modern method in the system of social work of a teacher with children with psychophysical developmental disorders]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky – Topical issues of correctional education. Pedagogical sciences*, Vyp. 3, 197–205. [in Ukrainian].
13. Semerchak, L. I. (2020). Artterapiia v roboti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Art therapy in the work of social workers]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya «Pedahohika» – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University. Series «Pedagogy»*, Vyp. 1, 218–223. [in Ukrainian].
14. Khilia, A. (2016). Artterapiia yak ob'ekt naukovoho doslidzhennia u pratsiakh zarubizhnykh ta vitchyznianskykh uchenykh [Art therapy as an object of scientific research in the works of foreign and domestic scholars]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5 (59), 394–405. [in Ukrainian].
15. Pylypenko, N., Radchuk, H., Shevchenko, V., Horetska, O., Serdiuk, N., & Savytska, O. (2023). The Psychodrama Method of Group Psychotherapy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 14 (3), 134–149. <https://doi.org/10.18662/brain/14.3/466> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 25.06.2025

Дата прийняття статті: 03.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 336.645.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.22>

Ірина ЧАЙКА

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0003-2315-7724

Євген ЦОКУР

доктор політичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри політології, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0002-7605-0114

Бібліографічний опис статті: Чайка, І., Цокур, Є. (2025). Соціальний аудит доступності як чинник підвищення ефективності відбору у національних та регіональних конкурсах проєктів. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 172–178, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.22>

СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ДОСТУПНОСТІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДБОРУ У НАЦІОНАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ КОНКУРСАХ ПРОЄКТІВ

Стаття присвячена аналізу технології соціального аудиту доступності у процесі відбору проєктів, фінансованих за рахунок державного та місцевих бюджетів. Метою дослідження є аналіз можливостей використання технології соціального аудиту доступності як чинника підвищення ефективності відбору у національних та регіональних конкурсах проєктів. Методологія дослідження включає комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових (зокрема, проєктний метод) методів. Наукова новизна роботи визначається обґрунтуванням застосовності соціального аудиту доступності (як технології, що дозволяє оцінити дотримання принципу інклюзивності в функціонуванні будь-якого соціально-економічного суб'єкта) для оптимізації відбору у конкурсах проєктів, що претендують на бюджетне фінансування. Висновки. Проведення національних та регіональних конкурсів сприяє підвищенню спроможності громадянського суспільства. Використання цієї інноваційної технології є фактором збільшення рівня довіри та покращення комунікації в системі «громада – органи місцевого самоврядування – держава», долучення представників та організацій громадянського суспільства до процесів ухвалення рішень, а також сприяє захисту прав уразливих категорій населення. Попри очевидну потребу у проведенні соціального аудиту доступності під час проведення таких відборів проєктів в Україні, на сьогодні, положення цих конкурсів такої процедури не передбачає. Однак, аналіз вимог до оформлення конкурсних проєктів, описаних у Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, дозволяє зробити пропозиції щодо розширеного тлумачення певних складових таких вимог, що дозволить проводити базову процедуру соціального аудиту доступності і сприятиме підвищенню ефективності відбору у національних та регіональних конкурсах проєктів. Важливим в контексті соціального аудиту доступності тут буде аналіз доступності сайту, який використовується для інформування всіх зацікавлених сторін проєкту, в тому числі осіб, які мають вади зору та слуху. А також отримання авторами проєктів Висновку про інклюзивність будівель і приміщень, в яких буде реалізовуватися проєкт (якщо там передбачено перебування бенефіціарів проєкту), який на підставі аналізу дотримання ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» надають сертифіковані експерти.

Ключові слова: інклюзивність, соціальний аудит доступності, національні та регіональні конкурси проєктів, громадська організація.

Iryna CHAIKA

Doctor of Science in Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universitetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-2315-7724

Yevhen TSOKUR*Doctor of Science in Political Sciences, Associate Professor, The Acting Head of the Department of Politology, Zaporizhzhia National University, 66 Universitetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011***ORCID:** 0000-0002-7605-0114

To cite this article: Chaika, I., Tsokur, Ye. (2025). Sotsialnyi audyt dostupnosti yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti vidboru u natsionalnykh ta rehionalnykh konkursakh proektiv [Social audit of accessibility as a factor in increasing the efficiency of selection in national and regional project competitions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 172–178, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.22>

SOCIAL AUDIT OF ACCESSIBILITY AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SELECTION IN NATIONAL AND REGIONAL PROJECT COMPETITIONS

The article is devoted to the analysis of social audit of accessibility technology in the process of selecting projects financed from state and local budgets. The purpose of the study is to analyze the possibilities of using social audit of accessibility technology as a factor in increasing the efficiency of selection in national and regional project competitions. The research methodology includes a complex of general scientific and special scientific (in particular, the project method) methods. The scientific novelty of the work is determined by the justification of the applicability of social audit of accessibility (as a technology that allows assessing compliance with the principle of inclusion in the functioning of any socio-economic subject) for optimizing the selection in competitions of projects that apply for budget funding. Conclusions. Holding national and regional competitions contributes to increasing the capacity of civil society. The use of this innovative technology is a factor in increasing the level of trust and improving communication in the system "community – local government – state". This technology also contributes to the involvement of civil society representatives and organizations in decision-making processes, protection of the rights of vulnerable categories of the population. There is an obvious need to conduct a social audit of accessibility during such project selections in Ukraine. However, the requirements of these competitions do not provide for such a procedure. However, the analysis of the requirements for the design of competitive projects allows us to make proposals for an expanded interpretation of individual components of such requirements. Such an approach will allow for a basic social audit of accessibility and will contribute to increasing the efficiency of selection in national and regional project competitions. An important aspect of a social audit of accessibility is the analysis of a website's accessibility, which is used to inform all stakeholders of a project, including people with visual and hearing disabilities. It is also important for project authors to obtain a Conclusion on the inclusiveness of buildings and premises in which the project will be implemented (if the project beneficiaries are expected to stay there). Such a conclusion based on an analysis of compliance with state building standards B.2.2-40:2018 "Inclusiveness of buildings and structures" is provided by certified experts.

Key words: inclusion, social audit of accessibility, national and regional project competitions, public organization.

Актуальність проблеми. Важливою умовою ефективного розвитку демократичних держав у сучасному світі є процес ефективної та безперервної взаємодії інститутів державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Ознакою стабільності сталих демократій і трансформації держав, що переживають демократичний транзит (таких як Україна), є постійне збільшення спроможності громадянського суспільства, в тому числі завдяки активному долученню його суб'єктів до виконання функцій, які раніше традиційно розглядалися виключно як прерогатива держави. Мова йде про соціальний захист всіх без винятку уразливих груп населення, стимулювання громадського активізму, розвиток громадянської освіти та патріотичного виховання, тощо. Способом реалізації таких функцій на

сучасному етапі може виступати така технологія як фінансова підтримка за рахунок коштів місцевих та державного бюджетів проєктів, розроблених організаціями громадянського суспільства. Використання цієї інноваційної технології є фактором збільшення рівня довіри та покращення комунікації в системі «громада – органи місцевого самоврядування – держава», долучення представників та організацій громадянського суспільства до процесів ухвалення рішень, а також сприяє захисту прав уразливих категорій населення через їхню участь у самостійному визначенні проблем, які є для них нагальними, і одночасне формування прийнятних для них способів розв'язання таких проблем. Надання фінансування на конкурсних засадах забезпечує дотримання принципів прозорості та публічності розподілу бюджетних

коштів. Водночас, важливим фактором відбору проєктів для бюджетного фінансування має бути максимізація його позитивного впливу завдяки якнайширшому охопленню потенційних бенефіціарів проєкту, в тому числі за рахунок дотримання принципу доступності як частини процесу інклюзії, спрямованого на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, включаючи осіб з інвалідністю, та інших маломобільних груп, для повноцінної участі в суспільній життєдіяльності. Інструментом аналізу ступеня доступності послуг та заходів, що реалізуються в рамках таких фінансованих бюджетом проєктів, може бути технологія соціального аудиту, що широко поширена у бізнес-сфері. Різновидом соціального аудиту є внутрішній аудит, який здійснюється організацією задля підтвердження рівня своєї соціальної відповідальності. Такий тип соціального аудиту може бути доволі ефективним способом обґрунтування здобувачем бюджетного фінансування своєї спроможності виконувати взяті на себе в рамках реалізації проєкту зобов'язання.

Саме тому, аналіз можливостей використання соціального аудиту доступності у процесі відбору у національних та регіональних конкурсах проєктів в Україні є актуальним дослідницьким завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковий дискурс цієї проблематики представлено в дослідженнях, присвячених соціальному аудиту, який виступає елементом системи аудиторських перевірок підприємств та організацій і фокусований на їхній соціальній сфері. Результати соціального аудиту є підґрунтям для прийняття рішень керівництвом задля реалізації адекватних та обґрунтованих заходів, спрямованих на оптимізацію чисельності, зміни у структурі, вплив на якісні характеристики персоналу та оптимізацію витрат на людські ресурси (О. Лебединська, В. Дерій, С. Саченко, Л. Бабій) (Дерій, Саченко, Бабій, 2016; Лебединська, 2018). Феномен внутрішнього аудиту проаналізовано в статті О. Кудирко (Кудирко, 2011). Автор обґрунтовує, що метою внутрішнього аудиту є сприяння ефективному виконанню завдань і цілей, задля яких функціонує підприємство. А. Білоусов (Білоусов, 2001) аналізує внутрішній аудит як один із найважливіших інструментів вирішення проблем, пов'язаних з визначенням майбутніх ризиків, що можуть

виникнути на підприємстві, проведенням їхньої оцінки, а також формуванням управлінських рекомендацій щодо усунення таких ризиків. В. Маліков метою внутрішнього аудиту називає ефективне використання наявних ресурсів підприємства, забезпечення безперебійного та ефективного функціонування підприємства; надання повної, правдивої, якісної та неупередженої інформації щодо діяльності підприємства його внутрішнім користувачам, і визначає основними перевагами впровадження системи внутрішнього аудиту виявлення резервів підприємства (Маліков, 2015). А. Чуєнков доводить, що завданням внутрішнього аудиту є допомога працівникам у збільшенні ефективності їхньої роботи (Чуєнков, 2011). М. Нежива зазначає, що внутрішній аудит є потенційним фактором, що здатен вплинути на дотримання принципів інклюзивності та різноманітності в організації. Такого роду аудиторська діяльність спрямована на оцінку внутрішньоорганізаційної інклюзивності: відбувається оцінювання політики та практики, пов'язаної з рівністю можливостей працевлаштування, реалізацією ініціатив щодо різноманітності та справедливого ставлення до зайнятих. З іншого боку здійснюється аналіз реалізації принципів інклюзивності у взаємодії організації із зовнішнім середовищем: чи надає вона рівний доступ до своєї продукції, послуг і можливостей усім клієнтам, незалежно від їхньої соціально-демографічних, гендерних характеристик, особливостей їхнього розвитку та стану здоров'я, тощо (Нежива, 2023). Методологію і досвід проведення соціально-інклюзивного аудиту описують у своєму дослідженні С. Коляденко та О. Іллїна (Коляденко, Іллїна, 2024). Отже, незважаючи на існування розвинених теоретичних підходів до дослідження соціального аудиту і опису практики застосування такої технології в організаціях різних форм власності і різних сфер діяльності, аналіз проблематики застосування технології соціального аудиту у конкурсному відборі проєктів раніше не здійснювався.

Тому **метою цього дослідження** є аналіз можливостей використання технології соціального аудиту доступності як чинника підвищення ефективності відбору у національних та регіональних конкурсах проєктів.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглянути практику соціального аудиту в комер-

ційному секторі, то зміст, структура і напрямки цієї діяльності регламентовані цілою низкою міжнародних стандартів. Зокрема, це:

1. Стандарт соціальної звітності компаній AA1000 AS. Регламентує процедуру проведення соціального і етичного аудиту організації шляхом вимірювання результатів її діяльності через систему критеріїв, в основу яких покладено етичний підхід.

2. Керівництво із соціальної відповідальності ISO 26000. У цьому документі містяться настанови для тих організацій, які визнають, що повага до суспільства та навколишнього середовища є критично важливим фактором успіху. Застосування ISO 26000 все частіше розглядається не лише як «правильна річ», але й як спосіб оцінити прихильність організації до сталого розвитку та її загальну ефективність.

3. Стандарт корпоративної соціальної відповідальності SA 8000. Є міжнародним стандартом, який визначає соціальну відповідальність і зобов'язання організацій перед персоналом і суспільством в цілому. Цей стандарт визначає умови, за яких відбувається впровадження забезпечення якості умов праці співробітника на робочому місці. SA 8000 містить стандарти дотримання трудових прав працівників, що ґрунтуються в тому числі на Конвенції Міжнародної організації праці, Загальній Декларації прав людини та Конвенції ООН з прав дитини.

4. Керівництво із звітності у сфері сталого розвитку Глобальної ініціативи із звітності GRI (The Global Reporting Initiative). Може застосовуватися організаціями на добровільних засадах задля оцінки соціальної, екологічної та економічної діяльності компанії в контексті цінностей сталого розвитку.

Здійснення соціального аудиту в комерційних організаціях, як правило, ініціюється їхнім керівництвом і має як прикладні цілі: підсвітити чи реалізується діяльність організації в руслі цілей і цінностей суспільства, чи відповідають результати очікуванням різних зацікавлених груп, так і іміджеві: представити підприємство як соціально-відповідальний бізнес, що демонструє екологічне відношення до власних співробітників, громади (і всього суспільства), природного середовища в найширшому розумінні (Чайка, Цокур, 2025).

Незважаючи на відсутність чітких акцентів у зазначених стандартах на проблемах інклю-

зивності і доступності, тим не менш всі вони містять вказівки на необхідність дотримання етичних принципів, а сучасна етика безумовно містить цінності рівності та інклюзивності. До того ж забезпечення цілей сталого розвитку (зокрема, цілі 3 «Міцне здоров'я та благополуччя» та цілі 1 «Скорочення нерівності»), яке є частиною стандартів здійснення соціального аудиту, також передбачає побудову інклюзивного суспільства, в якому реалізовано принцип доступності.

Отже, технологія соціального аудиту може бути застосована задля оцінки дотримання принципу інклюзивності в функціонуванні будь-якого соціально-економічного суб'єкта. Відповідно до мети нашої роботи сфокусуємо увагу на організаціях громадянського суспільства, які беруть участь у конкурсах проєктів, спрямованих на вирішення проблем соціального захисту уразливих категорій населення, стимулювання громадського активізму, розвиток громадянської освіти та патріотичного виховання, тощо, задля отримання бюджетного фінансування для їхньої реалізації.

Офіційний агрегатор конкурсів проєктів з фінансуванням за рахунок державного та місцевих бюджетів розміщено на інтернет-платформі <https://grants.vzaemo.dia.gov.ua/contests>.

Якщо проаналізувати конкурси проєктів, оголошені і проведені у 2025 р., то наразі активні:

1. Конкурс з визначення загальнодержавних проєктів, розроблених громадськими об'єднаннями, для виконання яких надається фінансова підтримка для надання соціальних послуг особам з інвалідністю у 2025 році, організований Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю. Сфера конкурсу включає активізацію залучення осіб з інвалідністю до процесів ухвалення рішень, захист прав осіб з інвалідністю. Ставить за мету підвищення рівня культури волонтерства серед обласних громадських організацій осіб з інвалідністю. Орієнтує учасників на створення сприятливих соціально-економічних, культурних, організаційних та правових умов і гарантій для реалізації прав осіб з інвалідністю, забезпечення їх участі в соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя.

2. Конкурс з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених обласними громад-

ськими організаціями ветеранів та волонтерів, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка з обласного бюджету у 2025 році (конкурс проводиться Тернопільською обласною військовою адміністрацією на території Тернопільської області). Конкурс оголошено з метою реалізації державної політики з питань соціального захисту щодо надання підтримки обласним громадським організаціям ветеранів та волонтерів у 2025 році для реалізації проєктів, спрямованих на соціальний захист ветеранів війни.

3. Конкурс з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених громадськими організаціями ветеранів війни, для реалізації яких надається фінансова підтримка з бюджету Черкаської міської територіальної громади у 2025 році. Конкурс з визначення проєктів, розроблених громадськими організаціями ветеранів війни, які зареєстровані у м. Черкаси, та спрямованих на соціальний захист ветеранів війни, членів їх сімей.

Конкурси вже проведені у 2025 р.:

1. Конкурс з визначення проєктів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для реалізації яких надається фінансова підтримка у 2025 році (організатор: Міністерство молоді та спорту України).

2. Конкурс з визначення проєктів з утвердження української національної та громадянської ідентичності, розроблених інститутами громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка у 2025 році (організатор: Міністерство молоді та спорту України).

3. Конкурс з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених обласними громадськими організаціями осіб з інвалідністю, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка у 2025 році з обласного бюджету (конкурс проводиться Тернопільською обласною військовою адміністрацією на території Тернопільської області). Конкурс оголошений з метою реалізації державної політики з питань соціального захисту щодо надання підтримки обласним громадським організаціям осіб з інвалідністю у 2025 році для реалізації проєктів, спрямованих на соціальний захист осіб з інвалідністю.

4. Конкурс з визначення проєктів громадських організацій ветеранів та осіб з інвалід-

ністю, який оголошується з метою підтримки проєктів, розроблених інститутами громадянського суспільства (громадськими організаціями), які мають соціальну спрямованість, та з метою ефективного розподілу коштів, передбачених у бюджеті Павлоградської міської територіальної громади на фінансову підтримку інститутів громадянського суспільства

Коло потенційних бенефіціарів проєктів, які можуть бути представлені на зазначені конкурси, очевидно, включає, або може і має включати осіб інвалідністю, та інших маломобільних груп (ветерани і інші особи з інвалідністю внаслідок війни; діти з інвалідністю), тому відбір таких проєктів має супроводжуватися здійсненням соціального аудиту доступності.

Втім на сьогодні процедура відбору проєктів в рамках цих конкурсів проведення аудиту доступності не передбачає. Однак, аналіз вимог до оформлення конкурсних проєктів, описаних у Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049), дозволяє зробити пропозиції щодо розширеного тлумачення певних складових таких вимог, що дозволить проводити принаймні базову процедуру соціального аудиту доступності.

Мова йде про п. 8 Додатку 2 Опис програми (проєкту, заходу) Порядку проведення конкурсу. В цьому пункті передбачається, що автори проєкту нададуть інформацію, щодо способів інформування громадськості про хід та результати виконання (реалізації) програми (проєкту, заходу) із зазначенням найменування медіа, посилення на веб-сайт, сторінки соціальних мереж, визначать строки та методи інформування громадськості. Важливим в контексті соціального аудиту доступності тут буде аналіз доступності сайту, який використовується для інформування всіх зацікавлених сторін проєкту, в тому числі осіб, які мають вади зору та слуху.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 730 внесено зміни до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої

влади, які містять технічні вимоги на створення (модернізацію) офіційних сайтів, які стосуються доступу до них користувачів з вадами зору та слуху.

Можливо, застосувати ці вимоги при проведенні соціального аудиту доступності проєктів, що претендують на бюджетне фінансування. В дослідженні В. Клим та Ю. Тарасенка пропонується сценарій такого тестування, що, на думку авторів, має включати: 1) перевірку достатньої контрастності (яка залежить від чіткості та насиченості (яскравості) за кольором) – із застосуванням інструменту Accessible Brand Colors (ABC); 2) перевірка на коректне масштабування до 200 %; 3) перевірка на керування сторінкою за допомогою клавіші «Tab»; 4) перевірка помилок на прив'язку до кольору під час введення текстової інформації; 5) перевірка альтернативного тексту; 6) автоматизована перевірка із застосуванням Google DevTools Lighthouse (Клим, Тарасенко, 2022, с. 62).

У пункті 11 згаданого Додатку 2 передбачається вимога щодо надання інформації про рівень кадрового, матеріально-технічного та методичного забезпечення, необхідного для виконання (реалізації) програми (проєкту, заходу). У аспекті матеріально-технічного забезпечення соціальний аудит може бути здійснений через аналіз відповідності будівель і приміщень, в яких буде реалізовуватися проєкт (якщо там передбачено перебування бенефіціарів проєкту) вимогам щодо доступності для маломобільних груп населення. Вимоги щодо доступності будівель та споруд в Україні регулюються державними будівельними нормами (ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»). В цьому документі визначено вимоги до проектування, будівництва та реконструкції об'єктів, які мають бути доступними для маломобільних груп населення. Існує формалізований документ – Висновок про інклюзивність, який на підставі аналізу дотримання цих норм надають сертифіковані експерти.

Висновки. Таким чином, задля оцінки дотримання принципу інклюзивності в функціонуванні будь-якого соціально-економічного суб'єкта може бути застосована технологія соціального аудиту. Відповідно до мети нашої роботи ми сфокусували увагу на організаціях громадянського суспільства, які беруть участь у конкурсах проєктів, спрямованих

на вирішення проблем соціального захисту уразливих категорій осіб, стимулювання громадського активізму, розвиток громадянської освіти та патріотичного виховання, тощо, задля отримання бюджетного фінансування для їхньої реалізації. Проведення таких конкурсів сприяє підвищенню спроможності громадянського суспільства, в тому числі завдяки активному долученню його суб'єктів до виконання функцій, які раніше традиційно розглядалися виключно як прерогатива держави. Використання цієї інноваційної технології є фактором збільшення рівня довіри та покращення комунікації в системі «громада – органи місцевого самоврядування – держава», долучення представників та організацій громадянського суспільства до процесів ухвалення рішень, а також сприяє захисту прав уразливих категорій населення через їхню участь у самостійному визначенні проблем, які є для них нагальними, і одночасне формування прийнятних для них способів розв'язання таких проблем. Попри очевидну потребу у проведенні соціального аудиту доступності під час здійснення таких відборів проєктів, на сьогодні, вимоги цих конкурсів такої процедури не передбачають. Однак, аналіз вимог до оформлення конкурсних проєктів, описаних у Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, дозволяє зробити пропозиції щодо розширеного тлумачення певних складових таких вимог, що дозволить проводити принаймні базову процедуру соціального аудиту доступності і сприятиме підвищенню ефективності відбору у національних та регіональних конкурсах проєктів. Важливим в контексті соціального аудиту доступності тут буде аналіз доступності сайту, який використовується для інформування всіх зацікавлених сторін проєкту, в тому числі осіб, які мають вади зору та слуху. А також отримання авторами проєктів Висновку про інклюзивність будівель і приміщень, в яких буде реалізовуватися проєкт (якщо там передбачено перебування бенефіціарів проєкту), який на підставі аналізу дотримання ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» надають сертифіковані експерти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоусов А. Внутрішній аудит: перспективи розвитку і методика організації на підприємствах України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2001. № 2. С. 54–59.
2. Дерій В., Саченко С., Бабій Л. Соціальний аудит у контексті посилення вимог до корпоративної соціальної відповідальності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 5. С. 17–26.
3. Клим В., Тарасенко Ю. Тестування веб-ресурсів на інклюзивність: аудит для реінжинірингу. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2022. № 3. С. 60–66.
4. Коляденко С. М., Ілліна О. В. Соціально-інклюзивний аудит у громадсько-активній школі. *Інклюзія і суспільство*. 2024. Випуск 1(6). С. 37–44.
5. Кудирко О.М. Внутрішній аудит в Україні: сутність, проблеми розвитку та шляхи їх усунення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 5. Т. 1. С. 186–189.
6. Лебединська О.С. Особливості внутрішнього соціального аудиту в сучасних умовах. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика»*. Харків : ХНЕУ, 2018. С. 156–158. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/18962/>.
7. Маліков В.В. Внутрішній аудит: аналіз проблематики та організація на підприємстві. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 147–152.
8. Нежива М.О. Внутрішній аудит в умовах інклюзивної економіки. *Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Обліково-аналітичний та економіко-фінансовий інструментарій управління сучасним підприємством: міжнародний досвід»* (Харків, 26 травня 2023). Харків : ХНАДУ, 2023. С. 119–121.
9. Чайка І., Цокур Є. Соціальний аудит в проєктній діяльності організацій третього сектору. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 2. С. 245–252.
10. Чуєнков А. Є. Внутрішній аудит у системі управління підприємством. *Агросвіт*. 2011. № 19. С. 37–40.

REFERENCES:

1. Bilousov, A. (2001). Vnutrishnii audyt: perspektyvy rozvytku i metodyka orhanizatsii na pidpriemstvakh Ukrainy [Internal audit: development prospects and organization methods at Ukrainian enterprises]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, 2, 54–59 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
2. Derii, V., Sachenko, S., & Babii, L. (2016). Sotsialnyi audyt u konteksti posylennia vymoh do korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Social audit in the context of strengthening requirements for corporate social responsibility]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, 5, 17–26 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
3. Klym, V., & Tarasenko, Yu. (2022). Testuvannia veb-resursiv na inkluzyvniost: audyt dlia reinzhyrnyrnu [Web Testing for Inclusive: Audit for Reengineering]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 3, 60–66 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
4. Koliadenko, S. M., & Illina, O. V. (2024). Sotsialno-inkluzyvnyi audyt u hromadsko-aktyvni shkoli [Socially inclusive audit in a socially active school]. *Inkluziia i suspilstvo*, 1(6), 37–44 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
5. Kudyryko, O.M. (2011). Vnutrishnii audyt v Ukraini: sutnist, problemy rozvytku ta shliakhy yikh usunennia [Internal audit in Ukraine: essence, development problems and ways to eliminate them]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 5, Vol. 1, 186–189 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
6. Lebedynska, O.S. (2018). Osoblyvosti vnutrishnoho sotsialnoho audytu v suchasnykh umovakh [Features of internal social audit in modern conditions]. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni problemy upravlinnia pidpriemstvamy: teoriia ta praktyka»*. Kharkiv : KhNEU, 156–158. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/18962> (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
7. Malikov, V.V. (2015). Vnutrishnii audyt: analiz problematyky ta orhanizatsiia na pidpriemstvi [Internal audit: analysis of the issues and organization at the enterprise]. *Problemy ekonomiky*, 2, 147–152 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
8. Nezhyva, M.O. (2023). Vnutrishnii audyt v umovakh inkluzyvnoi ekonomiky [Internal audit in an inclusive economy]. *Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Oblikovo-analitychnyi ta ekonomiko-finanсовyi instrumentarii upravlinnia suchasnym pidpriemstvom: mizhnarodnyi dosvid»*. Kharkiv : KhNADU, 119–121 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].
9. Chaika, I., & Tsokur, Ye. (2025). Sotsialnyi audyt v proiektanii diialnosti orhanizatsii tretoho sektoru [Social audit in project activities of third sector organizations]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 245–252 (data zvernennia: 02.07.2025) [in Ukrainian].
10. Chuienkov, A. Ye. (2011). Vnutrishnii audyt u systemi upravlinnia pidpriemstvom [Internal audit in the enterprise management system]. *Ahrosvit*, 19, 37–40 (data zvernennia: 18.06.2025) [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 21.06.2025

Дата прийняття статті: 07.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364.64-043.86

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.23>

Світлана ЧЕРНЕТА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Scopus Author ID: 57845990800

Web of Science Researcher ID: ACL-9908-2022

Олександр БІЛОУС

аспірант кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0009-0003-4445-715X

Бібліографічний опис статті: Чернета, С., Білоус, О. (2025). Теоретичні засади дослідження домашнього насильства в сім'ях ветеранів війни. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 179–186, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.23>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'ЯХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Метою статті є теоретичне обґрунтування підходів до дослідження проблеми домашнього насильства у сім'ях ветеранів війни та визначення концептуальних засад аналізу цього явища. Основний акцент зроблено на комплексному розгляді психологічних, соціально-економічних та правових чинників, що впливають на виникнення і розвиток насильства у родинах ветеранів війни. Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, який поєднує соціологічний, психологічний і правовий аналіз. Використано методи теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу наукових джерел, контент-аналізу законодавчих актів та міжнародних документів. Застосування структурно-системного підходу дало можливість виокремити ключові чинники ризику домашнього насильства у сім'ях ветеранів, серед яких посттравматичний стресовий розлад, проблеми адаптації до мирного життя та доступ до зброї. Наукова новизна роботи полягає у запропонованому системному огляді теоретичних підходів до вивчення домашнього насильства з урахуванням бойового досвіду та його наслідків. Обґрунтовано необхідність адаптації класичних моделей насильства (соціокультурної, психологічної, циклічної) до специфіки військової травми. Запропоновано концептуальні засади, що поєднують правові механізми захисту постраждалих із соціально-психологічними програмами підтримки ветеранів і членів їхніх родин. Зроблені висновки свідчать, що домашнє насильство у сім'ях ветеранів війни є комплексним феноменом, який формується на перетині індивідуальних психотравм, соціально-економічних проблем та культурних чинників. Подолання цієї проблеми можливе лише за умов поєднання психологічної допомоги (лікування ПТСР, навчання навичкам управління емоціями), соціальної підтримки (реабілітація, консультування родин, інтеграція у громаду) та правових заходів (невідворотність покарання, розвиток кризових служб). Подальші дослідження варто зосередити на емпіричному аналізі поширеності насильства у ветеранських сім'ях України, вивченні гендерних аспектів проблеми та вивченні міжнародного досвіду профілактики.

Ключові слова: домашнє насильство, ветеран війни, посттравматичний стресовий розлад, сім'я, психологічна підтримка, правове регулювання.

Svitlana CHERNETA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Scopus Author ID: 57845990800

Web of Science Researcher ID: ACL-9908-2022

Oleksandr BILOUS*Postgraduate Student at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025***ORCID:** 0009-0003-4445-715X

To cite this article: Cherneta, S., Bilous, O. (2025). Teoretychni zasady doslidzhennia domashnoho nasylstva v sim'iakh veteraniv viiny [Theoretical foundations for studying domestic violence in families of war veterans]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 179–186, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.23>

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING DOMESTIC VIOLENCE IN FAMILIES OF WAR VETERANS

The article aims to provide a theoretical justification of approaches to studying the problem of domestic violence in the families of war veterans and to outline the conceptual foundations for analysing this phenomenon. The focus is placed on a comprehensive examination of psychological, socio-economic, and legal factors that influence the occurrence and dynamics of violence in veteran families. The methodology is based on an interdisciplinary approach combining sociological, psychological, and legal analysis. Methods of theoretical generalization, comparative analysis of scholarly sources, content analysis of Ukrainian legislation and international documents were applied. A structural-system approach made it possible to identify key risk factors of domestic violence in veterans' families, including post-traumatic stress disorder (PTSD), difficulties in reintegration into civilian life, and access to firearms. The scientific novelty lies in the systematic review of theoretical approaches to domestic violence that considers the military context and its consequences. The study substantiates the need to adapt classical models of violence (socio-cultural, psychological, cyclical) to the specifics of combat trauma. A conceptual framework is proposed that combines legal protection mechanisms for victims with social and psychological support programs for veterans and their families. The conclusions demonstrate that domestic violence in veteran families is a multidimensional phenomenon shaped by individual trauma, socio-economic challenges, and cultural factors. Addressing this issue requires the integration of psychological interventions (PTSD treatment, anger management training), social support (rehabilitation, family counselling, community reintegration), and legal measures (inevitability of punishment, development of crisis services). Further research should focus on empirical analysis of the prevalence of violence in Ukrainian veteran families, gender aspects of the issue, and the adoption of effective international prevention practices.

Key words: domestic violence, war veteran, post-traumatic stress disorder, family, psychological support, legal regulation.

Актуальність проблеми. Домашнє насильство є однією з найсерйозніших соціальних проблем сучасного суспільства і особливо загострюється в умовах збройних конфліктів. Російська агресія, що триває з 2014 р., суттєво вплинула на психічне здоров'я воїнів та їхніх родин. Військові, які повертаються із зони бойових дій, часто відчують труднощі з адаптацією до мирного життя: порушення психоемоційного стану, невирішені внутрішні конфлікти та відсутність достатньої психологічної підтримки можуть призвести до підвищення агресивності, що негативно позначається на близьких (Літвінова, Кулакевич, 2025). Актуальність проблеми підкреслено і статистикою: за даними Міністерства внутрішніх справ України, з початку 2024 р. рівень зареєстрованого домашнього насильства зріс на 14%, причому близько 60% випадків зауважено серед військовослужбовців та ветеранів (Укрінформ, 2024). Такі показники узгоджуються із соціологічними дослідженнями: наприклад, опитування ОБСЄ у 2019 р. пока-

зало, що у сім'ях ветеранів АТО/ООС випадки фізичного та сексуального насильства трапляються майже вдвічі частіше, ніж в інших родинах (Шевченко, 2020).

Варто зазначити, що домашнє насильство у родинах військових не є абсолютно новим явищем і не завжди безпосередньо обумовлене впливом війни – у деяких сім'ях проблемні стосунки й насильство могли існувати й до військової служби чоловіка чи жінки (Форпост, 2024). Проте саме екстремальний досвід війни та пов'язані з ним психологічні травми часто виступають каталізатором, який погіршує сімейну ситуацію і проявляє приховані конфлікти. Історичний досвід різних країн показує, що після завершення воєнних дій рівень насильства в сім'ях ветеранів може зростати, якщо суспільство та держава не забезпечують належної реінтеграції та підтримки ветеранів. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена потребою глибшого розуміння специфіки домашнього насильства в контексті військової

травми і розробки теоретично обґрунтованих підходів до його попередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема домашнього насильства в родинях військових досліджувалась у численних працях українських і закордонних авторів. Останніми роками з'являються праці, присвячені саме насильству в сім'ях учасників бойових дій. Зокрема, у працях Глушука А. О., Кандибала А. С., Оданельчука Н. С. досліджено посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) як наслідок війни серед військовослужбовців та цивільних осіб. Автори здійснили теоретичний аналіз причин і проявів ПТСР у цих груп, визначили спільні та відмінні риси розвитку розладу, акцентували на його симптомах і труднощах соціальної адаптації, а також підкреслили важливість діагностики та психосоціальної підтримки для подолання наслідків війни (Глушук, Кандибал, Оданельчук, 2024).

Мілорадова Н. Е. та Доценко В. В. проаналізували чинники, які підвищують ризик прояву домашнього насильства під час війни (страх, соціально-економічна нестабільність, вимушене переселення, втрата безпечного оточення, зловживання алкоголем, доступ до зброї, ПТСР тощо), а також розглянули причини зменшення кількості звернень до поліції, наголосивши, що війна не усуває, а лише загострює проблему домашнього насильства (Мілорадова, Доценко, 2023).

У статті Бисаги Ю. М. досліджено правові проблеми запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану. Науковець наголошує на тому, що це явище є не лише протиправною дією, а й глибоко вкоріненим соціальним феноменом, який ускладнюється під час війни через обмежені ресурси, нестачу координації та кадрів; запропоновано комплексний підхід, що включає як антикризові заходи (кризові центри, «гарячі лінії»), так і довгострокові правові та соціальні рішення, зокрема використання онлайн-платформ для термінових приписів та спеціальні механізми підтримки для ВПО (Бисага, 2024).

Мазур О. В., Ткаченко І. В. та Чепурна В. О. визначили сутність ПТСР, його клінічні та психологічні прояви, виділили категорії ризику (військові, діти, жінки, люди літнього віку), проаналізували фактори, що ускладнюють або полегшують перебіг розладу, а також розгля-

нули підходи до реабілітації й психопрофілактики у військових та цивільних, наголосивши на масовому характері цієї проблеми в українському суспільстві (Мазур, Ткаченко, Чепурна, 2023). Зважаючи на різнобічність і міждисциплінарність підходів, виділення останніх публікацій показує, що дослідження проблеми домашнього насильства в родинях військових є актуальним та багатоплановим.

Мета дослідження. Метою статті є систематичний аналіз засад і підходів до вивчення домашнього насильства у сім'ях ветеранів війни задля поглиблення теоретичного розуміння цього явища та формування концептуальних основ для подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домашнє насильство в сім'ях ветеранів війни постає як складне міждисциплінарне явище, у якому поєднуються психологічні, соціальні, правові та культурні аспекти. Його аналіз вимагає урахування класичних теорій сімейного насильства (зокрема соціально-психологічного, соціокультурного та циклічного підходів), а також специфіки, обумовленої бойовим досвідом і наслідками військової травми. У цьому контексті важливим є не лише виявлення окремих проявів насильства, але й дослідження структурних умов його виникнення: посттравматичних розладів, економічної нестабільності, дезадаптації до мирного життя, трансформації сімейних ролей та дефіциту соціальної підтримки. Таким чином, теоретичний аналіз основного матеріалу спрямований на розкриття причинно-наслідкових зв'язків, які формують ризики насильства у ветеранських родин, та на пошук концептуальних підходів до його запобігання.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство визначається як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насиль-

ство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (Закон України, 2017). В таблиці 1 подано основні форми домашнього насильства згідно із законодавством України.

Усі ці форми можуть проявлятися як окремо, так і в різних комбінаціях. В контексті сімей ветеранів війни важливо врахувати, що психологічне насильство (погрози, агресивні висловлювання, приниження) часто передують або супроводжує фізичним інцидентам. Дослідники відзначають, що серед чинників ризику зростання домашнього насильства в умовах війни особливу роль відіграють легкий доступ до зброї та наявність у ветеранів бойового досвіду. У поєднанні з посттравматичними розладами це може підсилювати відчуття небезпеки у членів родини, оскільки погрози чи агресивні дії набувають додаткової сили через воєнні навички та можливість використання зброї (Мілорадова, Доценко, 2023). Тому саме це відрізняє ветеранські родини від інших, адже звичні форми конфлікту тут можуть мати значно небезпечніший характер і сприйматися жертвами як реальна загроза життю.

Теоретичний аналіз дозволяє виділити комплекс причинно-наслідкових зв'язків, характерних для сімей ветеранів війни. На основі узагальнення літератури та емпіричних даних можна визначити ключові чинники, що підвищують ризик домашнього насильства серед ветеранів війни. Вони представлені у таблиці 2.

Як зазначено у таблиці 2, ризик домашнього насильства у сім'ях ветеранів формується під впливом комплексу чинників – від індивідуальних (психологічна травматизація, ПТСР, зловживання алкоголем) до соціально-структурних (фінансові труднощі, зміна сімейних ролей, міжпоколінні конфлікти). Окреме місце займає вплив військового досвіду та доступу до зброї, що не лише збільшує ймовірність агресивних дій, а й підсилює психологічний тиск на членів родини. Таким чином, домашнє насильство у сім'ях ветеранів війни має багатофакторну природу і потребує комплексного підходу до аналізу та профілактики.

Нормативно-правові та соціально-психологічні засади протидії домашньому насильству в Україні формуються на основі сучасної законодавчої бази та практичних механізмів

Таблиця 1

**Основні форми домашнього насильства згідно із Законом України
«Про запобігання та протидію домашньому насильству»**

Форми домашнього насильства	Зміст
Фізичне насильство	форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.
Сексуальне насильство	форма домашнього насильства, що включає будь-які дії сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.
Психологічне насильство	форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші дії, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.
Економічне насильство	форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Примітка: сформовано на основі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (Закон України, 2017)

Таблиця 2

Ключові чинники, що підвищують ризик домашнього насильства серед ветеранів війни

Чинник	Характеристика	Приклади проявів
Психологічна травматизація та ПТСР	Симптоми: нав'язливі спогади, кошмари, тривожність, гнів, емоційне оніміння. ПТСР підвищує ймовірність агресивної поведінки.	Спалахи гніву через побутові конфлікти, відсторонення від родини, втрата емоційної близькості.
Порушення адаптації та стрес від переходу до цивільного життя	Труднощі працевлаштування, фінансові негаразди, зміна ролей у сім'ї.	Конфлікти через авторитет у родині, проблеми у спілкуванні, агресивна манера реагування.
Зловживання алкоголем та деструктивні копінг-стратегії	Алкоголь знижує самоконтроль, провокує агресію. Інші стратегії: азартні ігри, ризикована поведінка.	Побутові сварки у стані алкогольного сп'яніння, фінансові втрати, конфлікти з дітьми.
Полегшений доступ до зброї та культ сили	Володіння зброєю, військові навички й установки. Військова культура – агресія як прийнятна форма поведінки.	Використання зброї як інструменту тиску, авторитарність, жорсткість у спілкуванні.
Соціально-економічні та сімейні чинники	Фінансові проблеми, інвалідність ветерана, міжпоколінні конфлікти.	Сварки через гроші, перенавантаження членів сім'ї доглядом, надмірний контроль або емоційна відстороненість ветерана.

Примітка: сформовано на основі (Мілорадова, Доценко, 2023; Marshall, Panuzio, Taft, 2005; Monson, Taft, Fredman, 2009; Омелянович, Чабан, Хаустова, 2023; Williston, Taft, VanHaasteren, 2015; Перцева, Огоренко, 2021).

її реалізації. Ключовим нормативним актом є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначив понятійний апарат, суб'єктів взаємодії, механізми запобігання та реагування на випадки насильства, а також закріпив права потерпілих (Закон України, 2017). Додатковим важливим елементом є запровадження статті 126-1 Кримінального кодексу України, що встановлює кримінальну відповідальність за систематичне фізичне, психологічне чи економічне насильство в сім'ї (Кримінальний кодекс України, 2001). В практичній площині створено спеціальні мобільні групи реагування поліції, які здійснюють виїзди на виклики, складають протоколи та виносять термінові заборонні приписи, а також забезпечено функціонування цілодобової гарячої лінії 15-47, яка дозволяє постраждалим повідомляти про випадки насильства та отримувати первинну консультаційну допомогу (Урядовий контактний центр, 2025). У низці регіонів формується мережа кризових кімнат і притулків для жертв насильства, що надає можливість тимчасового захисту та психологічної підтримки. Водночас специфіка сімей ветеранів війни зумовлює необхідність адаптації загальних механізмів протидії до особливих потреб цієї групи. Зокрема, важливо, щоб працівники поліції, соціальних служб і кризових центрів володіли знаннями про при-

роду посттравматичного стресового розладу та характерні моделі поведінки ветеранів.

Як показує міжнародний досвід, ефективна протидія домашньому насильству в сім'ях військових повинна базуватися на комплексному підході, що поєднує правові заходи з втручаннями психосоціального характеру. Зокрема, у США в межах Департаменту у справах ветеранів функціонує Intimate Partner Violence Assistance Program (IPVAP), яка забезпечує підтримку не лише постраждалим, але й тим, хто вчинив насильство, включаючи ветеранів. Програма інтегрує інструменти оцінки безпеки, пакети ресурсів і терапевтичні інтервенції (U.S. Department of Veterans Affairs, 2025).

Одним із ключових компонентів IPVAP є програма Strength at Home, яка є груповою терапією, орієнтованою на ветеранів, які застосовують інтимне партнерське насильство (IPV). Це когнітивно-поведінкова модель, зосереджена на травматичному досвіді ветеранів. Емпіричні дані демонструють, що реалізація цього інтервенційного підходу сприяє зниженню рівня IPV, симптомів ПТСР та зловживання алкоголем серед ветеранів (Creech, Benzer, Bruce, Taft, 2023).

У Великій Британії, аналізуючи контекст військових родин, дослідники звертають увагу на необхідність тісної співпраці між військовими та цивільними службами соціального захисту.

Зокрема, це стосується створення спеціалізованих програм для родин військових, що поєднують правову підтримку та психосоціальну допомогу (Williamson, Matolcsi, 2019). Таким чином, світова практика демонструє ефективність стратегій, які поширюють інтервенції не лише на жертв, а й на кривдників серед ветеранів війни, враховуючи психологічний контекст їхньої поведінки.

З науково-теоретичної точки зору підхід до проблеми має бути мультидисциплінарним, цілісним та екологічно валідним. Використання лише каральних правових заходів без одночасного усунення психологічних наслідків бойового досвіду у ветеранів дає обмежені результати, тоді як ізольована психологічна допомога без належної соціальної підтримки (зайнятості, економічна стабільність, інтеграція у громаду) також не гарантує довготривалої ефективності.

Теорія екосистем У. Бронфенбреннера надає ефективний концептуальний інструментарій для аналізу домашнього насильства, оскільки вона виходить із багаторівневого впливу соціального середовища на поведінку людини. На мікрорівні це може проявлятися через сімейні взаємини, необхідність проведення сімейної терапії та просвітницьких заходів; на мезорівні – у створенні ветеранських клубів, підготовці соціальних працівників і представників правоохоронних органів; на макрорівні – у формуванні державної політики реінтеграції, удосконаленні законодавчої бази та трансформації суспільних наративів щодо ролі ветерана і моделей маскулінності. Як підкреслюють McLeroy K. R., Bibeau D., Steckler A. та Glanz K., екологічний підхід дозволяє враховувати взаємодію між індивідуальними, міжособистісними та суспільними факторами (McLeroy,

Bibeau, Steckler, Glanz, 1988). Подібні висновки підтверджують сучасні дослідження, які доводять, що лише комплексні інтервенції, орієнтовані на всі рівні соціальної екосистеми, забезпечують ефективну профілактику насильства (Stockman, Haney, Uzieblo, Littleton, Keygnaert, Lemmens, Verhofstadt, 2023).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отримані результати дають підстави стверджувати, що проблема домашнього насильства у сім'ях ветеранів війни є багатовимірною та потребує мультидисциплінарного підходу. Вона повинна розглядатися не лише як кримінально-правова чи психологічна, а й як соціальна та суспільна проблема, що стосується адаптації ветеранів, зміни суспільних наративів і забезпечення соціальної підтримки.

Тому подолання домашнього насильства у родинах учасників бойових дій війни слід розглядати як складову успішної реінтеграції ветеранів у повоєнне суспільство. Наукові та практичні кроки мають ґрунтуватися на тісному поєднанні теоретичних напрацювань та прикладних програм допомоги, що дозволить забезпечити безпеку й добробут тих, хто пройшов війну, та їхніх сімей.

Подальші дослідження доцільно зосередити на розробці спеціалізованих програм профілактики та реабілітації, спрямованих на зниження ризику насильства у родинах ветеранів війни, адаптації міжнародного досвіду до українського контексту, а також на проведенні емпіричних досліджень з вивчення впливу ПТСР, економічної нестабільності та трансформації сімейних ролей на динаміку домашнього насильства. Це дозволить не лише глибше зрозуміти природу проблеми, а й створити підґрунтя для розробки ефективних політик та практик соціальної роботи в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Перцева Т. О., Огоренко В. В., Кожина Г. М., Зеленська К. О., Носов С. Г., Терьошина І. Ф., Гненна О. М., Мамчур О. Й., Тимофєєв Р. М., Шорніков А. В., за заг. ред. Т.О. Перцевої та В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
2. Бисага Ю. М. Домашнє насильство у військовий час: правові проблеми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 783–791. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.126> (дата звернення: 17.08.2025).
3. В Україні за телефонним номером 1547 цілодобово та безкоштовно діє Гаряча лінія з протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей. Урядовий контактний центр. URL: <https://ukc.gov.ua/v-ukrayini-za-telefonnym-nomerom-1547/> (дата звернення: 15.08.2025).
4. В Україні цьогоріч рівень домашнього насильства зріс на 14% – Клименко. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3877231-v-ukraini-cogo-roku-riven-domasnogo-nasilstva-zris-na-14-klimenko.html> (дата звернення: 18.08.2025).

5. Ветерани, ПТСР і домашнє насильство: чому комплексний підхід є ключовим. Форпост. URL: <https://forpost-center.org/veterany-ptsr-i-domashnye-nasytstvo-chomu-kompleksnyj-pidhid-ye-klyuchovym> (дата звернення: 19.08.2025).
6. Глушук А., Кандибал А., Оданельчук Н. Посттравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. Т. 82, № 6. С. 19–25. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-19-25> (дата звернення: 15.08.2025).
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.08.2025).
8. Літвінова І. Ф., Кулакевич А. А. Домашнє насильство в сім'ях військовослужбовців. *Юридичний вісник*. 2025. № 1 (74). С. 220–225.
9. Мазур О., Ткаченко І., Чепурна В. Посттравматичний стресовий розлад в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2023. № 5(35). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5\(35\)-825-834](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5(35)-825-834) (дата звернення: 17.08.2025).
10. Мілорадова Н. Є., Доценко В. В. Особливості прояву домашнього насильства під час війни. *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 194–199.
11. Омелянович В., Чабан О., Хаустова О. Психічні розлади воєнного часу: монографія. Київ: Медкнига, 2023. 232 с.
12. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 15.08.2025).
13. Шевченко С. Насильство в сім'ях ветеранів. Як цю проблему вирішують в Україні? Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nasytstvo-u-simyyah-veteraniv-ato-oos/30779823.html> (дата звернення: 18.08.2025).
14. Creech S. K., Benzer J. K., Bruce L., Taft C. T. Evaluation of the Strength at Home Group Intervention for Intimate Partner Violence in the Veterans Affairs Health System. *JAMA Network Open*. 2023. Vol. 6(3). URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36917105/> (дата звернення: 15.08.2025).
15. Intimate Partner Violence Assistance Program (IPVAP). U.S. Department of Veterans Affairs. URL: <https://socialwork.va.gov/IPV/> (дата звернення: 15.08.2025).
16. Marshall A. D., Panuzio J., Taft C. T. Intimate partner violence among military veterans and active duty servicemen. *Clinical Psychology Review*. 2005. Vol. 25(7). P. 862–876. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.05.009> (дата звернення: 14.08.2025).
17. McLeroy K. R., Bibeau D., Steckler A., Glanz K. A social ecological model for health promotion programs. *Health Education Quarterly*. 1988. Vol. 15. P. 351–377.
18. Monson C. M., Taft C. T., Fredman S. J. Military-related PTSD and intimate relationships: from description to theory-driven research and intervention development. *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29(8). P. 707–714. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.09.002> (дата звернення: 14.08.2025).
19. Stockman D., Haney L., Uzieblo K., Littleton H., Keygnaert I., Lemmens G., Verhofstadt L. An ecological approach to understanding the impact of sexual violence: a systematic meta-review. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. 1032408. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1032408> (дата звернення: 14.08.2025).
20. Williamson E., Matolcsi A. Domestic Violence and Abuse (DVA) in Military Families: Improving Signposting to Specialist Support. Bristol: Centre for Gender and Violence Research, University of Bristol, 2019. 78 с.
21. Williston S. K., Taft C. T., VanHaasteren K. O. Military veteran perpetrators of intimate partner violence: Challenges and barriers to coordinated intervention. *Aggression and Violent Behavior*. 2015. Vol. 21. P. 55–60.

REFERENCES:

1. Pertseva, T. O., Ohorenko, V. V., Kozhyna, H. M., Zelenska, K. O., Nosov, S. H., Tereshyna, I. F. et al. (2021). Aktual'ni problemy simeynoho nasytstva: monohrafiya [Current issues of domestic violence: Monograph]. Dnipro. [in Ukrainian].
2. Bysaha, Yu. M. (2024). Domashnie nasytstvo u viiskovyi chas: pravovi problem [Domestic violence during war-time: Legal issues]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4, 783–791. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.126> (Last accessed: 17.08.2025) [in Ukrainian].
3. Uriadovyi kontaktnyi tsentr. (2025). V Ukraini za telefonnym nomerom 1547 tsilodobovo ta bezkoshtovno diie Hariacha liniia z protydii torhivli liudmy, zapobihannia ta protydii domashnomu nasytstvu, nasytstvu za oznakoiu stati ta nasytstvu stosovno ditei [In Ukraine, hotline 1547 operates 24/7 free of charge to prevent and counteract domestic violence, gender-based violence, and violence against children]. Retrieved from <https://ukc.gov.ua/v-ukrayini-za-telefonnym-nomerom-1547/> (Last accessed: 15.08.2025) [in Ukrainian].
4. Ukrinform. (2024). V Ukraini tsohorich riven domashnoho nasytstva zris na 14% – Klymenko [In Ukraine this year, the level of domestic violence increased by 14% – Klymenko]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric->

society/3877231-v-ukraini-cogo-roku-riven-domasnogo-nasilstva-zris-na-14-klimenko.html (Last accessed: 18.08.2025) [in Ukrainian].

5. Forpost. (2024). Veterany, PTSR i domashnie nasyilstvo: chomu kompleksnyi pidkhdid ye kluchovym. [Veterans, PTSD and domestic violence: Why a comprehensive approach is key]. Retrieved from <https://forpost-center.org/veterany-ptsr-i-domashnye-nasyilstvo-chomu-kompleksnyj-pidhdid-ye-klyuchovym> (Last accessed: 19.08.2025) [in Ukrainian].

6. Hlushchuk, A., Kandybal, A., & Odanelchuk, N. (2024). Posttravmatychnyi stresovyi rozlad, yak naslidok viiny u viiskovosluzhbovtiv ta tsyvilnykh [Post-traumatic stress disorder as a consequence of war among military personnel and civilians]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy* – Bulletin of the National Defense University of Ukraine, 82(6), 19–25. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-19-25> (Last accessed: 15.08.2025) [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny [Criminal Code of Ukraine] (No. 2341-III, April 5, 2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Last accessed: 14.08.2025) [in Ukrainian].

8. Lytvynova, I. F., & Kulakevych, A. A. (2025). Domestic violence in the families of military personnel. *Juridical Bulletin*, 1(74), 220–225. [in Ukrainian].

9. Mazur, O. V., Tkachenko, I. V., & Chepurna, V. O. (2023). Domashnie nasyilstvo v simiakh viiskovosluzhbovtiv [Post-traumatic stress disorder under martial law]. *Yurydychnyi visnyk* – Scientific Perspectives, 5(35), 825–834. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5\(35\)-825-834](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5(35)-825-834) (Last accessed: 17.08.2025) [in Ukrainian].

10. Miloradova, N. Ye., & Dotsenko, V. V. (2023). Osoblyvosti proyavu domashn'oho nasyil'stva pid chas viyny [Features of domestic violence during war]. *Habitus*, 47, 194–199. [in Ukrainian].

11. Omelianovych, V., Chaban, O., & Khaustova, O. (2023). Psykhichni rozlady voyennoho chasu: monohrafiya [Mental disorders of wartime: Monograph]. Kyiv: Medknyha. [in Ukrainian].

12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Pro zapobihannya ta protydyu domashn'omu nasyil'stvu [Law of Ukraine «On the prevention and counteraction of domestic violence»] (No. 2229-VIII, December 7, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (Last accessed: 15.08.2025) [in Ukrainian].

13. Shevchenko, S. (2020, August 12). Nasyilstvo v simiakh veteraniv. Yak tsiu problemu vyrishuiut v Ukraini? [Violence in veterans' families: How is this problem solved in Ukraine?]. *Radio «Svoboda»* – Radio Liberty. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/nasyilstvo-u-simyyah-veteraniv-ato-oos/30779823.html> (Last accessed: 18.08.2025) [in Ukrainian].

14. Creech, S. K., Benzer, J. K., Bruce, L., & Taft, C. T. (2023). Evaluation of the Strength at Home group intervention for intimate partner violence in the Veterans Affairs Health System. *JAMA Network Open*, 6(3), e232997. DOI: <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2023.2997> (Last accessed: 15.08.2025)

15. U.S. Department of Veterans Affairs. (2025). Intimate Partner Violence Assistance Program (IPVAP). Retrieved from <https://socialwork.va.gov/IPV/> (Last accessed: 15.08.2025)

16. Marshall, A. D., Panuzio, J., & Taft, C. T. (2005). Intimate partner violence among military veterans and active duty servicemen. *Clinical Psychology Review*, 25(7), 862–876. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.05.009> (Last accessed: 14.08.2025)

17. McLeroy, K. R., Bibeau, D., Steckler, A., & Glanz, K. (1988). A social ecological model for health promotion programs. *Health Education Quarterly*, 15, 351–377.

18. Monson, C. M., Taft, C. T., & Fredman, S. J. (2009). Military-related PTSD and intimate relationships: From description to theory-driven research and intervention development. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 707–714. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.09.002> (Last accessed: 14.08.2025)

19. Stockman, D., Haney, L., Uzieblo, K., Littleton, H., Keygnaert, I., Lemmens, G., & Verhofstadt, L. (2023). An ecological approach to understanding the impact of sexual violence: A systematic meta-review. *Frontiers in Psychology*, 14, 1032408. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1032408> (Last accessed: 14.08.2025)

20. Williamson, E., & Matolcsi, A. (2019). Domestic violence and abuse (DVA) in military families: Improving signposting to specialist support. Bristol: Centre for Gender and Violence Research, University of Bristol.

21. Williston, S. K., Taft, C. T., & VanHaasteren, K. O. (2015). Military veteran perpetrators of intimate partner violence: Challenges and barriers to coordinated intervention. *Aggression and Violent Behavior*, 21, 55–60.

Дата надходження статті: 12.06.2025

Дата прийняття статті: 23.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 316:364.65

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.24>**Олена ШЕВЧЕНКО***аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053***ORCID:** 0009-0006-6233-3136

Бібліографічний опис статті: Шевченко, О. (2025). Проблеми локальних партнерів у міжнародній гуманітарній відповіді на кризу в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 187–196, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.24>

ПРОБЛЕМИ ЛОКАЛЬНИХ ПАРТНЕРІВ У МІЖНАРОДНІЙ ГУМАНІТАРНІЙ ВІДПОВІДІ НА КРИЗУ В УКРАЇНІ

У статті актуалізовано проблему взаємодії між локальними та міжнародними партнерами в аспекті надання гуманітарної допомоги постраждалому населенню України внаслідок збройної агресії російської федерації. Визначено, що локальні партнери в аспекті надання гуманітарної допомоги – це місцеві чи національні організації, спільноти чи установи, що діють безпосередньо в самій зоні виникнення та розповсюдження гуманітарної кризи, володіють знанням місцевого контексту, мають довірою від громад та беруть активну участь у здійсненні планування, реалізації, а також оцінюванні різних гуманітарних заходів, співпрацюючи із міжнародними організаціями, НУО або структурами урядовими на засадах взаємної відповідальності та партнерства.

Також було проведено комплексний аналіз основних факторів, які чинять негативний вплив в цілому, на ефективність надання гуманітарної допомоги в Україні через проблеми співпраці між локальними та міжнародними гуманітарними організаціями. Встановлено, що хоча місцеві неурядові та громадські організації володіють достатньо глибоким знанням місцевого контексту, довірою громад, а також високим рівнем адаптивності, однак їх роль переважно є обмеженою функціями імплементаційними, що спричиняє до зниження гнучкості та актуальності гуманітарних програм, незбалансованого покриття потреб та дублювання зусиль. Окремо було розглянуто відтік кваліфікованих працівників до міжнародних гуманітарних організацій, жорсткі комплаєнс-вимоги та значний брак інституційного фінансування («core funding»), що підривають мотивацію, стійкість та «інституційну пам'ять» локальних партнерів. У результаті було обґрунтовано потребу переходу від моделі субпідряду до дійсного партнерства, розширення довгострокового фінансування локальних організацій та адаптації процедур враховуючи соціокультурні особливості регіонів, які потребують гуманітарної допомоги.

Ключові слова: локальні партнери, міжнародні гуманітарні організації, проблеми взаємодії, гуманітарна відповідь, гуманітарна допомога, бюрократичні процедури.

Olena SHEVCHENKO*Postgraduate Student at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavskaya str., Kyiv, Ukraine, 04053***ORCID:** 0009-0006-6233-3136

To cite this article: Shevchenko, O. (2025). Problemy lokalnykh partneriv u mizhnarodnii humanitarnii vidpovidii na kryzu v Ukraini [Problems of local partners in the international humanitarian response to the crisis in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 187–196, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.24>

CHALLENGES OF LOCAL PARTNERS IN THE INTERNATIONAL HUMANITARIAN RESPONSE TO THE CRISIS IN UKRAINE

The article highlights the problem of interaction between local and international partners in terms of providing humanitarian assistance to the affected population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation. It is determined that local partners in the provision of humanitarian assistance are local or national organisations, communities or institutions operating directly in the area of origin and spread of the humanitarian crisis,

having knowledge of the local context, enjoying the trust of communities and actively participating in the planning, implementation and evaluation of various humanitarian activities, cooperating with international organisations, NGOs or governmental structures on the basis of mutual responsibility and partnership.

A comprehensive analysis of the main factors that have a negative impact on the overall effectiveness of humanitarian assistance in Ukraine due to the problems of cooperation between local and international humanitarian organisations was also carried out. It is established that although local non-governmental and civil society organisations have a sufficiently deep knowledge of the local context, community trust, and a high level of adaptability, their role is mainly limited to implementation functions, which leads to a decrease in the flexibility and relevance of humanitarian programmes, unbalanced coverage of needs, and duplication of efforts. The outflow of skilled workers to international humanitarian organisations, strict compliance requirements and a significant lack of institutional funding («core funding»), which undermine the motivation, sustainability and «institutional memory» of local partners, were also considered. As a result, the need to move from a subcontracting model to a true partnership, to expand long-term funding for local organisations and to adapt procedures to the socio-cultural characteristics of the regions in need of humanitarian assistance was substantiated.

Key words: local partners, international humanitarian organisations, problems of interaction, humanitarian response, humanitarian aid, bureaucratic procedures.

Актуальність проблеми. Повномасштабне вторгнення, що розпочалося 24 лютого 2022 року, переосмислило основну роль та функціонування суб'єктів громадянського суспільства в Україні. Вже протягом останніх десяти років волонтери та некомерційні організації стали потужним та надійним сектором, що вирішує нові гуманітарні потреби, такі як надання допомоги внутрішньо переміщеним особам та сприяння державі у виконанні її зобов'язань, включаючи підтримку національної безпеки.

Через війну, залишити власні домівки, були вимушені тисячі людей. Вони втратили повний доступ до основних гуманітарних послуг, а критична інфраструктура держави зазнала великих руйнувань. Як відповідь на дану страшну подію, міжнародна гуманітарна спільнота досить швидко здійснила мобілізацію чималих ресурсів, а також розгорнула масштабну діяльність безпосередньо на території України.

В свою чергу, Міжнародні гуманітарні організації (МГО) розпочали в цей період активно надавали матеріальну, фінансову, а також технічну допомогу. Переважна більшість цієї допомоги була реалізована безпосередньо через співпрацю із місцевими організаціями в Україні. Вітчизняні національні, а також організації місцеві громадянського суспільства із самих перших днів розгортання війни виявили надзвичайну адаптивність, стійкість, а також глибоке розуміння наявних гуманітарних потреб населення, яке потерпало від агресії рф. Завдяки власній географічній близькості, культурній обізнаності, а також усталеним зв'язкам у громадах, ці організації доволі часто були самими першими, хто діставався до най-

уразливіших груп населення, які знаходилися у прифронтових зонах бойового зіткнення, куди доступ міжнародних організацій був значною мірою обмежений через наявність бюрократії та протоколи безпеки.

Надані попередні оцінки гуманітарної діяльності за два останніх десятиліття неодноразово підкреслювали малу ефективність гуманітарної глобальної системи, яка відповідним чином не враховувала місцевий потенціал, а також не підтримувала місцеві організації. На Всесвітньому гуманітарному саміті 2016 року міжнародна спільнота визнала дану структурну проблему, уклавши «Велику угоду», тобто зобов'язання зробити гуманітарну діяльність максимально локальною та настільки міжнародною, як це дійсно є необхідним (Aly, 2016).

Однак, не дивлячись на дані зобов'язання, відсоток здійснення прямого фінансування місцевих гуманітарних організацій зостається, в наш час, на досить низькому рівні в цілому, а їх роль доволі часто обмежується субпідрядом. В умовах виникнення гуманітарної кризи в Україні це спричинило до виникнення постійних проблем, що мають негативний вплив на загальну ефективність гуманітарного реагування. По суті, локальні партнери функціонують як структури імплементуючі, реалізуючи плани різних міжнародних організацій без необхідного впливу на ухвалення стратегічно важливих рішень. Це в свою чергу, обмежує їх автономію та спричиняє до неврахування особливого локального контексту, що може знижувати, в цілому, ефективність гуманітарних ініціатив.

Також, гуманітарні міжнародні організації, відкриваючи власні відділення в Україні, без-

посередньо створюють чималу конкуренцію на ринку робочої сили, переманюючи висококваліфіковані кадри із місцевих організацій та пропонуючи їм набагато вищу оплату праці. Це слугує фактором послаблення інституційної спроможності вітчизняних НУО та в цілому підриває їх потенціал для подальшого активного розвитку. Варто також зауважити, що міжнародні організації практично постійно диктують умови відносно того як саме має надаватися гуманітарна допомога та самостійно формують критерії її розподілу, враховуючи не завжди локальний контекст, а також особливі потреби населення. Це в свою чергу, може спричиняти до дублювання зусиль, неоптимального використання ресурсів та у підсумку, до зниження в цілому рівня довіри зі сторони постраждалих людей.

Отже, не дивлячись на значні ресурси та зусилля, що вкладені в гуманітарну відповідь на війну в Україні, постійні недоліки під час співпраці із локальними партнерами створюють досить значні та серйозні перешкоди для стійкого та ефективного надання гуманітарної допомоги. Дана проблема справді є важливою та актуальною, тому що вона не тільки має вплив на оперативну ефективність, а й слугує фактором, який підриває довгостроковий потенціал життєдіяльності української нації та її здатності до швидкого відновлення та розвитку. Конфлікти та насильство є основними рушійними силами глобального зростання гуманітарних потреб. Місцеві ініціативи відіграють ключову роль у розподілі гуманітарних поставок на етапі гострого реагування, доки не зможуть втрутитися більш усталені гуманітарні організації. Проте, існує недостатньо досліджень щодо ролі локальних у наданні гуманітарної допомоги під час військового конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження свідчать, що в Україні під час надання гуманітарної допомоги часто виникають проблеми пов'язані із взаємодією між міжнародними та локальними партнерами. Так, С. Мушенюк було здійснено дослідження саме практичних аспектів відносно надання гуманітарної допомоги в межах території України. Дослідником було акцентовано увагу на тому, що поліпшення надання гуманітарної допомоги в державі потребує запровадження підходу більш комплексного, що має в себе включати

безпосередню оптимізацію процесів, покращення стану координації між міжнародними та локальними партнерами, залучення ресурсів, а також досить активну участь громад. Це, на думку С. Мушенюка дасть можливість значно ефективніше здійснювати реагування на існуючі гуманітарні потреби страждального від війни населення, збільшити в цілому довіру до всієї системи надання гуманітарної допомоги та забезпечити досить стійке відновлення після завершення бойових дій. На основі власних досліджень вчений дійшов до висновку, що покращення надання гуманітарної допомоги населенню в державі є можливим за рахунок проведення оптимізації логістичних процесів, поліпшення координації між всіма учасниками, забезпечення стабільності фінансової, покращення правової бази, залучення бізнесу та громад, підвищення рівня обізнаності всього населення, аналіз наявних потреб та проведення моніторингу (Мушенюк, 2024).

О. Хмелевською було проведено дослідження особливостей гуманітарної діяльності, як міжнародних, так і національних суб'єктів в межах території України. Її дослідження засвідчило, що у державі за доволі не великий проміжок часу, завдячуючи національним та міжнародним структурам, почав будуватися новітній простір гуманітарної діяльності, що значною мірою розширює інституційну присутність, показує консолідовану суб'єктність та сприяє покращенню адаптивності до зростаючої масштабної гуманітарної кризи в умовах війни. О. Хмелевською було встановлено, що гуманітарна діяльність в Україні безпосередньо спирається на усталені механізми, моделі, а також інструменти гуманітарної міжнародної системи, а також власні гуманітарні ініціативи та традиції (Хмелевська, 2024).

Питання щодо важливості співробітництва між регіональними та міжнародними акторами у контексті різних гуманітарних криз, в тому числі української, були висвітлені у роботі Т. Бурдюжої (Бурдюжа, 2022).

У доповіді від ALNAP були розкриті різні аспекти можливих наслідків російського вторгнення в Україну у регіональному, локальному, а також глобальному вимірах. Відмічається, що події, які мають місце в Україні стали справжнім випробуванням для стійкості гуманітарної міжнародної системи. Війна призвела до

виникнення в населення гуманітарних масштабних потреб та змусила міжнародні організації відволікти свою увагу від других регіонів світу саме на користь української кризи (Obrecht, 2022).

А. Стоддартом були узагальнені існуючі тенденції реагування національних та міжнародних суб'єктів в Україні протягом березня – травня 2022 року. Ним була запропонована класифікація та систематизація недержавних українських гуманітарних суб'єктів, їх недоліки та переваги відносно здійснення гуманітарного реагування на існуючу кризу (Stoddard, 2022).

Дослідником Н. Ное було встановлено, що під час під час міжнародного гуманітарного реагування на війну в Україні менш ніж 0,8% фінансування було спрямовано до українських місцевих гуманітарних організацій, а переважна більшість всіх, як фінансових так і не фінансових ресурсів проходила через ООН, що в свою чергу, стало обмежуючим фактором для реального ефективного та якісного локалізованого реагування. Ці цифри далекі від стамбульських зобов'язань 2016 року, які встановили цільовий показник у 25% коштів, виділених національним структурам. Щоб реалізовувати свої гуманітарні акції якомога ближче до зон бойових дій, де мало міжнародних гравців, ці українські організації, таким чином, повинні були наблизитися до цих МО/НУО з 99,2% коштів, що залишилися. Але ці місцеві НУО зіткнулися з практиками, які суперечать базовим гуманітарним стандартам і загрожують їхньому виживанню. Як свідчить досвід інших контекстів, саме передача ризиків – фізичних, звичайно, але передусім адміністративних – становить найбільшу небезпеку для цих місцевих гравців, а отже, і для життя населення, якому вони допомагають (Ное, 2023).

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень присвячених окресленій проблематиці наразі залишається малодослідженими та невирішеними питання відносно основних факторів, які мають негативний вплив на ефективність надання гуманітарної допомоги населенню в Україні через проблеми пов'язані із якісною співпрацею між міжнародними та місцевими гуманітарними організаціями.

Мета статті – визначити та провести аналіз основних факторів, які впливають негативно на

ефективність надання гуманітарної допомоги населенню в державі через проблеми взаємодії між локальними та міжнародними партнерами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У позиційній спільній доповіді Групи міжвідомчого постійного комітету із гуманітарних принципів (IASC) зазначено, що локальні організації (актори) – це місцеві та національні неурядові організації (НУО) та інші громадянські об'єднання організації, а також товариства Червоного Півмісяця/ Червоного Хреста і урядові національні установи (Quack, 2001, р. 43).

На думку І. Сміллі, локальні організації в себе включають громадянське суспільство, НУО, громадські об'єднання та органи місцевої влади (Smillie, 2001, р. 117).

У здійсненому А. Стріт аналітичному огляді, відмічається, що «локальні партнери доволі часто мають значно кращі умови для здійснення проєктування, розробки, а також запровадження гуманітарних програм, які відповідають потребам місцевого населення» (Street, 2011).

Таким чином, локальні партнери в аспекті надання гуманітарній допомозі – це місцеві чи національні організації, спільноти чи установи, що діють безпосередньо в самій зоні виникнення та розповсюдження гуманітарної кризи, володіють знанням місцевого контексту, мають довіру від громад та беруть активну участь у здійсненні планування, реалізації, а також оцінюванні різних гуманітарних заходів, співпрацюючи із міжнародними організаціями, НУО або структурами урядовими на засадах взаємної відповідальності та партнерства.

Здатність локальних організацій бути гнучкими, адаптивними та пов'язаними дає їм унікальні можливості для взаємодії там, де міжнародні НУО можуть бути обмежені, але існує тенденція використовувати їхню присутність та знання як партнерів-виконавців замість того, щоб розвивати більш довгострокові та змістовні відносини. Часто Міжнародні організації переносять високі комплаєнс-вимоги та операційні ризики на своїх місцевих партнерів, що може створювати значні часові витрати, породжувати хибні звітності та операційні стимули, а також підривати більш рівноправні та стратегічні партнерства (Nahikian, 2024, р. 5).

До ключових проблем, які впливають на ефективність надання гуманітарної допомоги

населенню в Україні через проблеми взаємодії між міжнародними та локальними партнерами можна віднести:

1. Ставлення до локальних організацій, як до імплементуючих партнерів.
2. Відтік кваліфікованих кадрів до міжнародних організацій
3. Диктування умов та критеріїв без урахування локального контексту.

Більш детально розглянемо кожну із виділених проблем.

Однією із найбільш вагомих проблем, які в цілому обмежують ефективність надання гуманітарної відповіді в Україні, є розповсюджене відношення міжнародних гуманітарних організацій до місцевих акторів як до лише структур імплементуючих. Це вказує на те, що організації локальні, фактично, виконують вже наявні готові розроблені МГО плани та завдання, не маючи дійсного впливу на визначення потреб, стратегічне планування та прийняття основних рішень відносно розподілу гуманітарної допомоги. Подібна модель взаємодії, що доволі часто набуває форми та виду субпідряду, призводить до виникнення цілої низки різних за власними проявами негативних наслідків, а саме:

1. Відсутність актуальності та гнучкості. Міжнародні актори, навіть маючи найкращі наміри, можуть не у повній мірі усвідомлювати наявні особливі локальні потреби, а також динаміку того конфлікту, який відбувається. У тому випадку, коли локальні партнери просто позбавлені спроможності впливати на рішення та гуманітарні програми, то в такому разі вони можуть виявитися неактуальними чи просто не у достатній мірі гнучкими для здійснення швидкого реагування на швидкозмінні умови та обставини. Показовим прикладом є роздача різних наборів продуктів у регіоні, де достатньо гострою являється потреба в медичних препаратах чи психологічній та соціальній підтримці, що є досить яскравим прикладом існуючого дисбалансу (Lee, 2023, p. 42).

Дублювання зусиль та прогалини у покритті. Без залучення локальних організацій до спільного стратегічного планування, існує високий ризик дублювання допомоги в одних населених пунктах, тоді як інші залишаються без належної уваги. Місцеві партнери, які мають глибоке знання території та громад, могли б відігравати

вирішальну роль у координації та оптимізації розподілу ресурсів (Frennesson, 2022, p. 8).

2. Демотивація та значне вигорання працівників локальних організацій. У тому випадку, коли локальні організації виступають практично постійно у ролі безпосередніх виконавців, не маючи ніякої можливості впливати на розробку та зміст гуманітарних програм або бачити результати своєї діяльності, то це може призвести до демотивації людей, вигорання, а також навіть до втрати дійсно кваліфікованих працівників. Відсутність відчуття впливу та результатів підриває здатність у людей здійснювати належним чином покладені на них обов'язки, а також розвиватися. Власне, ті працівники гуманітарних організацій, які працюють із постраждалими від війни населенням, можуть безпосередньо відчувати справжній емоційний дистрес, збільшений рівень тривожності, різні депресивні стани, що, у результаті, спричиняє до виникнення та розвитку професійного вигорання, а також вторинного травматичного стресу (Шершун, 2024, с. 86).

3. Обмеження розвитку інституційного. Міжнародні гуманітарні організації досить часто замість безпосереднього інвестування у посилення спроможності інституційної локальних організацій (для прикладу, через «core funding»), зосереджуються на здійсненні фінансування конкретно визначених ними проєктів. Це в свою чергу, не дозволяє місцевим гуманітарним організаціям розвивати свої системи управління, стратегічні плани та використовувати постійний у достатній мірі кваліфікований персонал, що робить їх роботу нестійкою та залежною (Klymenko, 2023, p. 269).

Ще однією не менш значущою проблемою, що ослаблює потенціал гуманітарних локальних організацій в Україні, являється переманювання висококваліфікованих працівників гуманітарними міжнародними організаціями. Вони, маючи набагато більші бюджетні можливості та гнучкіші системи оплати за виконану роботу, доволі часто пропонують такі соціальні пакети та заробітну плату, які вітчизняні місцеві організації просто не мають можливостей собі дозволити.

До наслідків переманювання висококваліфікованих працівників гуманітарними міжнародними організаціями належать (Гаррісон, 2023):

1. Значне ослаблення кадрового потенціалу локальних організацій. В Україні місцеві гуманітарні організації втрачають власних найбільш кваліфікованих та досвідчених працівників, що переходять працювати до міжнародних гуманітарних організацій. Це може стосуватися не тільки проектних координаторів та менеджерів, а й фахівців із оцінки та моніторингу, фінансів, логістики, комунікацій – усіх основних позицій, що є потрібними для досить ефективної діяльності.

2. Зменшення рівня якості та ефективності програм. Безпосередня втрата досвідчених фахівців спричиняє до значного зниження в цілому якості реалізації гуманітарних програм локальними організаціями. Навіть у разі хорошого фінансування, нестача дійсно кваліфікованих працівників значно гальмує здійснення ініціатив та може спричинити до затримок та помилок.

3. Підрив сталості локальної відповіді. Відтік на постійній основі працівників робить локальні гуманітарні організації нестійкими та залежними від підтримки із зовні. Вони вимушені постійно навчати та здійснювати пошук нового персоналу, що є процесом досить ресурсоємним та відволікаючим від головного завдання – надання гуманітарної допомоги постраждалому населенню.

4. Втрата знань та «інституційної пам'яті». Із відходом до міжнародних гуманітарних організацій досвідчених працівників місцеві організації втрачають досить цінну «інституційну пам'ять», а також знання відносно місцевого контексту, громад та особливостей роботи в існуючих кризових умовах. Це в свою чергу є причиною утворення «прогалини» у гуманітарному досвіді, що досить важко заповнити.

Ще одним важливим фактором, який має негативний вплив в цілому на ефективність надання гуманітарної допомоги це те, що гуманітарні міжнародні організації досить часто диктують власні умови та формують відповідні критерії відносно надання гуманітарної допомоги без врахування у повній мірі місцевого контексту. Це може мати власний прояв у таких головних аспектах (A Humanitarian Localization Baseline for Ukraine, 2023):

1. Невідповідність розроблених критеріїв наявним потребам населення. Міжнародні гуманітарні організації здатні використовувати

критерії універсальні розподілу та вразливості допомоги, що не у повній мірі відтворюють унікальні потреби, а також основну динаміку окремих громад або регіонів України. Для прикладу, критерії, які були спеціально розроблені для табору біженців у іншій країні, можуть бути практично нерелевантними для потреб людей, які проживають в місцях, що знаходяться не далеко від лінії бойового зіткнення.

2. Бюрократичні стандарти та бар'єри. Досить часто міжнародні організації вимагають додержання досить складних бюрократичних процедур, стандартів аудиту та звітності, що являються досить обтяжливими для партнерів місцевих, а особливо саме для тих, які були створені не так давно чи мають обмежений адміністративний потенціал. Це сприяє відволіканню ресурсів від головної діяльності та може сприяти затримці при наданні гуманітарної допомоги потребуючому населенню регіону. Працівники місцевих громадських та благодійних також стикаються з адміністративними та бюрократичними труднощами під час реалізації гуманітарних програм, особливо через потребу підлаштовуватися під вимоги донорів, що можуть часто та раптово змінювати існуючі правила відносно фінансування. Власне, це утворює деяке додаткове навантаження на гуманітарні організації та значною мірою ускладнює виконання та планування гуманітарних програм.

3. Ігнорування міжнародними гуманітарними організаціями соціальних та культурних особливостей. Ті програми надання гуманітарної допомоги, які розроблені без глибокого розуміння культури місцевої, соціальних норм, а також динаміки громад, можуть бути досить неефективними чи навіть шкідливими. Для прикладу, деякі види допомоги можуть бути просто неприйнятними із точки зору культурної, або ж їх розподіл може сприяти значному посиленню соціальної нерівності. На прикладі України, можна зробити припущення, що наявних механізмів врахування культурних відмінностей та контексту між надавачами допомоги та отримувачами, недостатньо для ефективної допомоги кінцевим бенефіціарам. Основні проблеми, що спостерігаються зараз в Україні – відсутність аналізу потреб та соціокультурних особливостей локальних соціальних груп, їх врахування при плануванні програм міжна-

родної гуманітарної допомоги, реалізації цих програм та оцінці їх ефективності. Як результат, кінцевий бенефіціар не отримує необхідну допомогу для задоволення своїх потреб або отримує допомогу у такій формі, що не завжди є прийнятною для нього.

4. Відсутність партнерських відносин під час прийняття важливих гуманітарних рішень. Міжнародні гуманітарні організації замість спільного формування певних стратегій, досить часто надають місцевим гуманітарним організаціям проекти, які вже є готовими проектами, залишаючи їм тільки роль простих виконавців. В свою чергу, це підриває основні принципи партнерства в гуманітарній сфері та обмежує будь яку можливість застосування унікальних знань, а також досвіду місцевих працівників гуманітарних об'єднань.

Проблеми, що безпосередньо пов'язані із роллю локальних партнерів у гуманітарній міжнародній відповіді на кризу в Україні, є системними та потребують підходу комплексного до їх вирішення. Обмеження відповідного впливу місцевих гуманітарних організацій на прийняття рішень, а також значний відтік кваліфікованих працівників та значне ігнорування локального аспекту значною мірою сприяють зниженню, в цілому, ефективності надання гуманітарної допомоги та підривають наявний потенціал для довгострокового відновлення страждаючих від війни громад.

Для зростання рівня ефективності надання гуманітарної допомоги в Україні та посилення потенціалу можливостей локальних організацій варто запропонувати наступні рекомендації:

1. Провести зміну наявної парадигми взаємодії із «імплементатії» на «дійсне партнерство».

2. Міжнародні гуманітарні організації мають більш активно сприяти залученню локальних партнерів до всіх без виключення етапів циклу гуманітарної програми, а саме від здійснення оцінювання потреб та стратегічного планування до проведення моніторингових дій та оцінки. В свою чергу, це також передбачає прийняття спільних рішень, а також визнання місцевих організацій як суб'єктів, які є рівноправними.

3. Забезпечити більш стабільне інституційне фінансування. Міжнародні гуманітарні організації, а також донори мають переглянути

власні основні підходи до фінансування, надаючи місцевим організаціям не тільки фінансування проектне, а й інституційне (core funding). Це дасть можливість місцевим партнерам значно краще розвивати свої операційні та управлінські можливості, утримувати кваліфікованих працівників та розбудувати більш стійкішу структуру гуманітарного реагування на кризи.

4. Інвестувати грошові кошти у загальний розвиток потенціалу місцевих організацій. Замість звичного переманювання персоналу, міжнародні гуманітарні організації мають більш активно здійснювати підтримку підвищення кваліфікації та сприяти професійному розвитку працівників локальних організацій. Вони можуть підтримувати співробітників використовуючи тренінгові програми, менторство, спільні програми навчання та обмін досвідом.

5. Адаптувати процедури та критерії до місцевого контексту. Міжнародні гуманітарні організації повинні бути значно гнучкішими у використанні власних процедур та стандартів, адаптуючи їх безпосередньо до місцевих реалій української кризи. Варто здійснювати розробку критеріїв, відносно надання гуманітарної допомоги у більш тіснішій взаємодії із локальними партнерами, враховуючи особливі потреби страждаючих від війни громад.

6. Удосконалити та посилити координаційні дії та обмін інформацією. Створення більш ефективніших платформ для проведення обміном інформацією, а також координації між усіма організаціями, які надають гуманітарну допомогу (національними, міжнародними та місцевими) являється важливим завданням у контексті уникнення дублювання зусиль, а також більш оптимального забезпечення розподілу наявних ресурсів.

Повноцінна локалізація надання гуманітарної допомоги в Україні – це не лише зміна основних підходів до надання фінансування, а фундаментальна трансформація відносин влади та відповідальності. Тільки за рахунок визнання та зростання значення та ролі вітчизняних локальних організацій міжнародна гуманітарна спільнота буде мати змогу забезпечити максимально дієву, постійну та релевантну допомогу для тієї гілки місцевого населення, яке постраждало від військових дій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянувши особливості взаємодії міжнародних гуманітарних організацій із місцевими партнерами в Україні, слід зробити висновок, що позиція останніх виключно як виконавців без дійсного впливу на стратегічне планування значною мірою знижує актуальність та гнучкість програм надання гуманітарної допомоги. Разом із тим, відтік кваліфікованих працівників до міжнародних гуманітарних організацій підриває стійкість місцевих організацій, спричиняє до втрати досвіду, а також зменшення якості під час реалізації проєктів. Складні бюрократичні процедури та досить жорсткі універсальні критерії, що не враховують соціокультурного аспекту українських громад, створюють досить значні перешкоди для релевантного та швидкого розподілу гуманітарної допомоги. Також було встановлено, що недостатнє фінансування інституційне за принципом «core funding» обмежує, в цілому, розвиток внутрішніх систем управління кадрами у локальних гуманітарних організаціях. Для поліпшення існуючої ситуації вбачається за необхідне перейти від імплементаційного імперативного підходу, тобто до моделі дійсного партнерства, що передбачає рівноправну участь вітчизняних

гуманітарних організацій у усіх фазах гуманітарного циклу. Запровадження довгострокового та стабільного фінансування локальних гуманітарних організацій беззаперечно сприятиме утриманню досвідчених працівників на робочих місцях.

Варто наголосити на тому, що наступні дослідження повинні зосередитися на наданні оцінки впливу партнерських практик на загальну швидкість реагування, а також в цілому, на якість задоволення наявних потреб постраждалих громад в умовах криз. Також в перспективі актуальною є розробка адаптивних процедур, а також критеріїв міжнародними гуманітарними організаціями спільно із локальними партнерами для врахування соціальних та культурних особливостей тих регіонів України, які потребують невідкладної гуманітарної допомоги. Також, варто удосконалити наявні механізми координації та обміну наявною інформацією між національними, міжнародними та місцевими організаціями для зменшення кількості дублювання зусиль. Одним із окремих напрямків досліджень має стати розробка стратегій утримання та професійного розвитку працівників локальних гуманітарних організацій через тренінги, програми менторства та обміну досвідом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдюжа О. М. Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 11. С. 769–773. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24298>
2. Гаррісон Л. Шляхи підтримки та посилення місцевої гуманітарної діяльності в Україні: Аналітична студія. Ініційовано Комітетом з надзвичайних ситуацій (DEC) для збору інформації з фокусом на Україні. London: UKAID. 2023. 53 с. URL: <https://www.dec.org.uk/sites/default/files/media/document/2023-01/DEC%20Ukraine%20Appeal%20localisation%20scoping%20paper%20UKR.pdf>
3. Мушенюк С. І. Проблеми надання гуманітарної допомоги в Україні: практичні аспекти. *Київський часопис права*. 2024. № 3. С. 158–162. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.23>
4. Хмелевська О. Гуманітарна діяльність в умовах війни в Україні. *Соціальна політика*. 2023, № 1 (51). С. 96–117.
5. Шершун Т. Професійне вигорання у працівників гуманітарного сектору в умовах війни. *Актуальні проблеми практичної психології: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет конференції*. Одеса, 2024. С. 85–88. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/20337>
6. A Humanitarian Localization Baseline for Ukraine. NGO. Humanitarian advisory group. 2023. URL: <https://www.icvanetwork.org/uploads/2023/09/A-Humanitarian-Localization-Baseline-for-Ukraine.pdf>
7. Aly H. The World Humanitarian Summit: winners and losers. *The Humanitarian Practice Network*. 2016. URL: <https://www.thenewhumanitarian.org/2016/05/26/world-humanitarian-summit-winners-and-losers>
8. Frennesson L. Kembro J. International humanitarian organizations «perspectives on localization efforts». *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2022. Vol. 83. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103410>
9. Klymenko T. Institutional crises of the humanitarian response in ukraine: the challenges of the time and the beginning of a new era of humanitarian politics. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 30. С. 268–271. DOI 10.36074/grail-of-science.04.08.2023.042

10. Lee A., Khaw F. Ukraine refugee crisis: evolving needs and challenges. *Public Health*. 2023. Vol. 217. P. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2023.01.016>.
11. Nahikian A. Toward local humanitarian engagement: Reflections on engaging local partners in hard-to-reach areas. Norwegian Refugee Council. June 2024. 55 p. URL: <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/toward-local-humanitarian-engagement/toward-local-humanitarian-engagement---full-report.pdf>
12. Noe N. Breaking the cycle: localising humanitarian aid in Ukraine. 2023. URL: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:279327aa-9f55-4e7a-a2b6-b62d691e267c/files/sm613n014r>
13. Obrecht A. ALNAP. The State of the Humanitarian System. 2022. URL: <https://alnapp.org/help-library/resources/2022-the-state-of-the-humanitarian-system-sohs--full-report/>
14. Quack M. Based on need alone? Impartiality in humanitarian action. Caritas Germany, Diakonie Katastrophenhilfe, Ärzte ohne Grenzen e.V., July 2018. 100 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/330280251_Based_on_need_alone_Impartiality_in_humanitarian_action
15. Smillie I. Patronage or Partnership: Local Capacity Building in Humanitarian Crises. Publisher: Kumarian Press. 2001. 224 p. URL: <https://idrc-crdi.ca/en/books/patronage-or-partnership-local-capacity-building-humanitarian-crises>
16. Stoddard A. Enabling the local response: Emerging humanitarian priorities in Ukraine March-May 2022. UKHIIH. URL: https://humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/ukraine_review_2022.pdf
17. Street A. Humanitarian partnerships: what do they really mean? *The Humanitarian Practice Network*. 2011. Issue 50. Article 17. URL: <https://odihpn.org/publication/humanitarian-partnerships-what-do-they-really-mean/>

REFERENCES:

1. Burduzha, O. M. (2022). Stanovlennia ta rozvytok mizhnarodno-pravovoho rehuliuвання humanitarnoi dopomohy [Formation and Development of International Legal Regulation of Humanitarian Assistance]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 11, 769–773. Retrieved from: <https://hdl.handle.net/11300/24298> [in Ukrainian].
2. Harrison, L. (2023). Shliakhy pidtrymky ta posylennia mistsevoi humanitarnoi diialnosti v Ukraini: Analitichna studii. Initsiiovano Komitetom z nadzvychainykh sytuatsii (DEC) dlia zboru informatsii z fokusom na Ukraini [Ways to support and strengthen local humanitarian activities in Ukraine: An analytical study. Initiated by the Disaster Emergency Committee (DEC) to gather information with a focus on Ukraine]. London: UKAID. Retrieved from: <https://www.dec.org.uk/sites/default/files/media/document/2023-01/DEC%20Ukraine%20Appeal%20localisation%20scoping%20paper%20UKR.pdf> [in Ukrainian].
3. Mushenok, S. I. (2024). Problemy nadannia humanitarnoi dopomohy v Ukraini: praktychni aspekty [Problems of providing humanitarian assistance in Ukraine: practical aspects]. *Kyivskyi chasopys prava – Kyiv Journal of Law*, 3, 158–162. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.23> [in Ukrainian].
4. Khmelevska, O. (2023). Humanitarna diialnist v umovakh viiny v Ukraini [Humanitarian activities in the context of war in Ukraine]. *Sotsialna polityka – Social policy*, 1 (51), 96–117 [in Ukrainian].
5. Shershun, T. (2024). Profesiine vyhorannia u pratsivnykiv humanitarnoho sektoru v umovakh viiny [Professional burnout among humanitarian sector workers in war conditions]. *Aktualni problemy praktychnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet konferentsii – Actual problems of practical psychology: a collection of scientific papers of the International Scientific and Practical Internet Conference*. Odesa, 85–88. Retrieved from: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/20337> [in Ukrainian].
6. A Humanitarian Localization Baseline for Ukraine. (2023). NGO. Humanitarian advisory group. Retrieved from: <https://www.icvanetwork.org/uploads/2023/09/A-Humanitarian-Localization-Baseline-for-Ukraine.pdf>
7. Aly H. (2016). The World Humanitarian Summit: winners and losers. The Humanitarian Practice Network. Retrieved from: <https://www.thenewhumanitarian.org/2016/05/26/world-humanitarian-summit-winners-and-losers>
8. Frennesson, L. Kembro, J. (2022). International humanitarian organizations «perspectives on localization efforts». *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 83, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103410>
9. Klymenko, T. (2023). Institutional crises of the humanitarian response in ukraine: the challenges of the time and the beginning of a new era of humanitarian politics. *International scientific journal «Grail of Science»*, 30, 268–271. [10.36074/grail-of-science.04.08.2023.042](https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.08.2023.042)
10. Lee, A., Khaw, F. (2023). Ukraine refugee crisis: evolving needs and challenges. *Public Health*, 217, 41–45. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2023.01.016>
11. Nahikian, A. (2024). Toward local humanitarian engagement: Reflections on engaging local partners in hard-to-reach areas. *Norwegian Refugee Council*. Retrieved from: <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/toward-local-humanitarian-engagement/toward-local-humanitarian-engagement---full-report.pdf>
12. Noe, N. (2023). Breaking the cycle: localising humanitarian aid in Ukraine. Retrieved from: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:279327aa-9f55-4e7a-a2b6-b62d691e267c/files/sm613n014r>

13. Obrecht, A. (2022). The State of the Humanitarian System. ALNAP. Retrieved from: <https://alnap.org/help-library/resources/2022-the-state-of-the-humanitarian-system-sohs--full-report/>
14. Quack, M. (2018). Based on need alone? Impartiality in humanitarian action. Caritas Germany, Diakonie Katastrophenhilfe, Ärzte ohne Grenzen e.V. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/330280251_Based_on_need_alone_Impartiality_in_humanitarian_action
15. Smillie, I. (2001). Patronage or Partnership: Local Capacity Building in Humanitarian Crises. Publisher: Kumarian Press. Retrieved from: <https://idrc-crdi.ca/en/books/patronage-or-partnership-local-capacity-building-humanitarian-crises>
16. Stoddard, A. (2022). Enabling the local response: Emerging humanitarian priorities in Ukraine. UKHIN. Retrieved from: https://humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/ukraine_review_2022.pdf
17. Street, A. (2011). Humanitarian partnerships: what do they really mean? *The Humanitarian Practice Network*, 50 (17). Retrieved from: <https://odihpn.org/publication/humanitarian-partnerships-what-do-they-really-mean/>

Дата надходження статті: 16.06.2025

Дата прийняття статті: 28.07.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 314.1:316,7:394(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.25>

Володимир ТАРАН

доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0003-1581-2565

Сергій ЩЕРБИНА

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0002-9211-1773

Олексій ВЯЛКІН

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0004-2641-134X

Олексій ФРОЛОВ

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0006-7517-3020

Бібліографічний опис статті: Таран, В., Щербина, С., Вялкін, О., Фролов, О. (2025). Особливості етнічної толерантності українських біженців в Європі в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 197–206, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.25>

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В ЄВРОПІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В статті досліджено особливості етнічної толерантності українських біженців в країнах Європейського Союзу в умовах російсько-української війни. Доведено, що актуальною і значимою проблемою українських біженців за кордоном є адаптація та інтеграція до нового соціокультурного середовища, яка залежить від прийняття цінностей, норм і моделей поведінки в приймаючих європейських громадах, а умовою яка забезпечує цей процес є рівень етнічної толерантності. Проблема впливу негативних психосоціальних і психоемоційних наслідків війни в Україні на збільшення вимушено переміщених осіб відображена у працях вітчизняних та іноземних дослідників, але в науковому просторі недостатньо праць, присвячених дослідженню етнічної толерантності українців, які були вимушені виїхати за кордон у зв'язку із розпочатою повномасштабною російською агресією. Визначено, що етнічна толерантність розглядається: як властивість і риса особистості; форма толерантності до звичаїв, способу життя і традицій представників інших культур та етносів; як передумова міжособистісної взаємодії в різних етнічних групах суспільства; як терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти. За результатами емпіричного дослідження виявлено: актуальними проблемами українських біженців у Європі є фінансові і мовні проблеми, працевлаштування і пошук житла, проблеми адаптації до нового соціального середовища; показники різних видів толерантності мають середній рівень вираженості, а третина опитаних виявили високий рівень етнічної толерантності; більшість біженців виявили позитивну етнічну ідентичність, хоча існує деяке збільшення таких її типів як індивідуалізм та етнорелігіозизм як протилежні тенденції; найбільші показники негативної (зворотної) кореляції виявлено за показниками толерантності та показниками «етноізоляції».

Ключові слова: війна, біженці, адаптація, інтеграція, толерантність, етнічна толерантність, етнічна ідентичність.

Volodymyr TARAN

Doctor of Philosophy, Professor, Professor at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-1581-2565

Serhii SHCHERBYNA

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0002-9211-1773

Oleksii VIALKIN

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0004-2641-134X

Oleksii FROLOV

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0006-7517-3020

To cite this article: Taran, V., Shcherbyna, S., Vialkin, O., Frolov, O. (2025). Osoblyvosti etnichnoi tolerantnosti ukraïnskykh bizhentsiv v Yevropi v umovakh viiny v Ukraïny [Peculiarities of ethnic tolerance of Ukrainian refugees in Europe in the conditions of war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 197–206, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.25>

FEATURES OF ETHNIC TOLERANCE OF UKRAINIAN REFUGEES IN EUROPE IN THE CONDITIONS OF THE WAR IN UKRAINE

The article examines the features of ethnic tolerance of Ukrainian refugees in the countries of the European Union in the context of the Russian-Ukrainian war. It is proven that an urgent and significant problem of Ukrainian refugees abroad is adaptation and integration into a new socio-cultural environment, which depends on the adoption of values, norms and models of behavior in the host European communities, and the condition that ensures this process is the level of ethnic tolerance. The problem of the impact of negative psychosocial and psycho-emotional consequences of the war in Ukraine on the increase in forcibly displaced persons is reflected in the works of domestic and foreign researchers, but in the scientific space there are not enough works devoted to the study of ethnic tolerance of Ukrainians who were forced to leave abroad in connection with the full-scale Russian aggression that has begun. It is determined that ethnic tolerance is considered: as a property and trait of the personality; a form of tolerance to the customs, lifestyle and traditions of representatives of other cultures and ethnic groups; as a prerequisite for interpersonal interaction in different ethnic groups of society; how tolerant is the attitude of representatives of one ethnic community towards representatives of another community. The results of the empirical study revealed: the current problems of Ukrainian refugees in Europe are financial and language problems, employment and housing search, problems of adaptation to the new social environment; indicators of various types of tolerance have an average level of severity, and a third of those surveyed revealed a high level of ethnic tolerance; most refugees revealed a positive ethnic identity, although there is a slight increase in such types as indifference and ethno-egoism as opposing trends; the highest indicators of negative (inverse) correlation were found for tolerance indicators and indicators of «ethno-nihilism» and «ethno-isolation».

Key words: war, refugees, adaptation, integration, tolerance, ethnic tolerance, ethnic identity.

Актуальність проблеми. Проблема дослідження толерантності та етнічної толерантності залишається актуальною і широко дискусійною, особливо у світлі збільшення міграції в сучасному світі у зв'язку із поширенням зон військових конфліктів, стихійних та екологічних лих, насильницьких дій тоталітарних

і авторитарних режимів тощо. Російсько-українська війна спричинила велику хвилю міграції біженців в країни Європейського Союзу, а самі українці стикнулися з проблемою соціокультурної адаптації та інтеграції в новому середовищі, успішність якої цілком залежить від толерантного ставлення як громадян приймаючих

європейських країн до переселенців з України, так і від рівня етнічної толерантності самих українців. Саме тому актуалізується проблема дослідження особливостей етнічної толерантності українських біженців в країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед вітчизняних дослідників, які досліджують проблему впливу негативних психосоціальних і психоемоційних наслідків війни в Україні на збільшення вимушено переміщених осіб (в тому числі і за кордон), слід відзначити таких як: О. Будякова, А. Голотенко, О. Євдокімова, В. Лефтеров, І. Нечитайло, К. Слободенюк, М. Слюсаревський, В. Тюріна, А. Уманець, Б. Фурик, О. Чабан, О. Хаустова, В. Ющенко та інші.

Дослідженню етнічної толерантності присвячені наукові праці таких дослідників як: Т. Атрощенко, О. Брюховецька, О. Василюха, І. Зязюн, Т. Кириленко, Н. Левус, В. Недбай, Л. Орбан-Лембрик, О. Пометун, Л. Почебут, Г. Солдатова, Н. Семенів, А. Сухорукова, К. Терещенко, Чжан Сяосін, В. Ярошенко та інші. Але в сучасному науково-дослідницькому просторі недостатньо праць, присвячених дослідженню етнічної толерантності українців, які були вимушені виїхати за кордон у зв'язку із розпочатою повномасштабною російською агресією.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей етнічної толерантності українських біженців в країнах Європейського Союзу в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Повномасштабна війна, розпочата 24 лютого 2022 року рф, спричинила хвилю вимушеного переміщення українців як в середині країни у більш безпечніші західні регіони, так і за кордон. Так, за даними Держприкордонслужби України, з 24 лютого до 3 червня 2022 р. з країни виїхало понад 5,2 млн громадян, більшість із яких – українці. За повідомленням Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на 9 червня 2022 р. в європейських країнах перебувало понад 4,9 млн українських біженців. При цьому понад 3,2 млн осіб отримали тимчасовий захист або подібний статус, найбільше – у Польщі (1,1 млн), Німеччині (565 тис.), Чехії (366 тис.), Іспанії (118 тис.), Болгарії (113 тис.) та Італії (97 тис.). До 19 травня 2022 р. 31 699 осіб

подали заяви про статус біженця (Будякова, 2025; Cedos, 2022).

Про якісний вимір української евакуації до ЄС можна орієнтовно судити за результатами опитування Центру Разумкова, завершеного наприкінці серпня 2022 р., згідно з яким соціально-демографічний склад біженців такий: жінки – 93%; з вищою або незакінченою вищою освітою – 83%; віком від 30 до 49 років – 71%; висококваліфіковані фахівці – 30%, керівники підприємств чи підрозділів – 14%, підприємці – 14%, кваліфіковані робітники – 12%, тобто разом близько 70% являють собою кваліфіковану продуктивну силу в активному працездатному віці (Разумков Центр, 2022).

Відповідно до дослідження, проведеного ВГО «Опора», (ВГО «Опора», 2023) «станом на 1 травня 2023 року зафіксовано 18,52 млн виїздів з України та 15,84 млн в'їздів. Різниця становить 2 млн 686 тис. осіб. Лише за квітень 2023 року від'ємне міграційне сальдо зросло на 31 тис. перетинів. Утім, таке зростання незначне порівняно зі справді масовим виїздом у грудні 2022 – березні 2023 року. Лише за ці 4 місяці від'ємне сальдо зросло на понад 1,8 млн осіб».

У соціально-психологічному вимірі процес інтеграції українських біженців до ЄС можна представити як надзвичайно складне багатоаспектне явище, у якому перетинаються, часом збігаються, а часом і суперечать одні одним інтереси різних сторін. Так, європейці виявили неабияку гостинність: згідно з аналізом *Ipsos Flash Eurobarometer*, 89% жителів ЄС симпатизували українцям, 88% підтримували наданням прихистку біженцям з України (Масенко, 2022). У свою чергу, українці також зазначали позитив – серед усіх тих, хто від початку війни змінювали місце проживання (17% виїжджали за кордон, решта – на інше місце в межах України), 83% оцінювали ставлення до себе з боку місцевих жителів як дуже і скоріше доброзичливе, інакше думали лише 11% (дані *Gradus Research Plus*) (Gradus Research Plus, 2022).

Незважаючи на позитивні оцінки щодо становища українських біженців в приймаючих громадах країн Європейського Союзу, найбільш значимою і актуальною проблемою залишається адаптація та інтеграція в новий соціокультурний соціум.

Серед відомих основних стратегій адаптації (інтеграція, асиміляція, сегрегація / сепарація, маргіналізація) найбільш оптимальною як для окремого індивіда, так і для цілого суспільства є модель інтеграції (Ринзак, 2016). А для оцінки адаптаційних стратегій вимушених переселенців і біженців можна застосувати теорію, запропоновану J. Gullahorn. В основу покладено гіпотезу щодо відповідності протікання адаптації деякій U-подібній кривій, окремі частини якої відтворюють етапи цього процесу: 1) етап оптимістичних очікувань і перспектив на майбутнє в новому соціумі; 2) негативний вплив нового соціального середовища (найчастіше на емоційно підсвідомому рівні) на людину, що спричиняє виникнення негативних психоемоційних станів тривожності, депресії і розчарування; 3) на третьому етапі психоемоційний стан біженців набуває ознак безпорадності, відчаю і фрустрації, що може спричинити появу психосоматичних і поведінкових розладів; 4) поява оптимізму, відчуття задоволеності і інтегрованості до нових умов; 5) повна адаптація та інтеграція індивіда до умов нового соціокультурного середовища (Gullahorn, 1963).

Як зазначає О. Федоренко, дослідження адаптації вимушених переселенців указують на те, що тільки інтеграція може бути добровільно обраною й успішною стратегією розгортання життєдіяльності в нових умовах проживання, за умови, що основними настановами приймаючої громади є відкритість і толерантність щодо відмінностей, які простежуються у звичках, поведінці, настановах та цінностях корінних і новоприбулих жителів. Стратегія інтеграції вимагає від переселенців адаптації до основних цінностей приймаючого суспільства (Федоренко, 2018). Отже, успішність адаптації та інтеграції українських біженців залежить від прийняття цінностей, норм і моделей поведінки в приймаючих громадах, а умовою яка забезпечує цей процес є рівень етнічної толерантності, що в контексті переселення в країни Європейського Союзу набуває особливого значення.

В сучасному науковому дискурсі існує багато визначень поняття «толерантність» і «етнічна толерантність». Наведемо деякі з них, що відповідають предмету даного дослідження.

Базові принципи етнічної толерантності закладено в декларації принципів толерантності, що затверджена в листопаді 1995 року

Генеральною конференцією ООН (Декларація, 1995), які передбачають повагу, прийняття й правильне розуміння багатоманітності культур нашого світу, форм самовираження й прояву людської індивідуальності.

Як зазначає О. Брюховецька, «етнічна толерантність – це складне формування особистості, що проявляється у формі толерантності до способу життя, звичаїв, традицій, моралі, почуттів, думок, уявлень інших. Особливості поведінки в контексті міжетнічних взаємодій визначаються психологічними та психофізіологічними особливостями людини, що утворюють відносно стійку структуру і відображають цілісну особистість людини» (Брюховецька, 2020). М. Євтух дає таке визначення міжетнічної толерантності: «Міжетнічна толерантність – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурних традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей» (Євтух, 2003). З іншого боку, етнічна толерантність визначається як «явище соціальної перцепції, відсутність негативного ставлення до іншої етнічної культури, а точніше – наявність позитивного образу іншої культури при збереженні позитивного сприймання своєї власної» (Левус, 2013). В сучасній психології толерантність і етнічна толерантність розглядається «як риса особистості, пов'язана з психологічними властивостями і станами особистості; як визначальний чинник розвитку особистості; як необхідна передумова міжособистісної взаємодії та функціонування особистості в різних соціальних та етнічних групах суспільства» (Семенів, 2019).

Отже, в сучасному науковому вимірі етнічна толерантність розглядається як міждисциплінарне і багатоаспектне поняття, яке розглядається: як властивість і риса особистості; форма толерантності до звичаїв, способу життя і традицій представників інших культур та етносів; як передумова міжособистісної взаємодії в різних етнічних групах суспільства; як терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти. Незважаючи на деякі відмінності в методології дослідження явища етнічної толерантності і відмінностей у вербалізації даного поняття на теоретичному рівні, в контексті нашого дослідження визначальною тезою є те, що проблема

етнічної толерантності набула своєї значущості та актуальності в умовах повномасштабної війни і збільшення кількості українських біженців за кордоном.

Для дослідження особливостей етнічної толерантності українських біженців в Європі в умовах війни було проведено психодіагностичне обстеження через соціальну мережу Facebook (вересень 2024 р. – січень 2025 р.). Методами дослідження є: експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.Солдатової, методика діагностики типів етнічної ідентичності Г.Солдатової, С.Рижової (Османова, 2023), анкетне опитування, кореляційний аналіз. Вибірка опитаних – 42 особи вимушено переміщених осіб з України, які отримали статусу тимчасового захисту в Німеччині і Польщі (середній вік опитаних складає 39,8 років). Вибірка випадкова, сформована за критерієм доступності і встановленим рівнем довіри. Вибірка не є репрезентативною у вимірі достовірності для даних для усієї генеральної сукупності українських біженців, але передбачає пілотажне дослідження в контексті подальших наукових доробок.

На рис. 1 представлено актуальні проблеми українських біженців у Європі, серед яких провідними є фінансові (82,9%) і мовні (56,2%)

проблеми. Значимими є також проблеми з працевлаштуванням і пошуком житла. На проблеми адаптації до нового соціального середовища вказали 46,4% опитаних. Проблеми взаємодії і спілкування із мешканцями приймаючих громад в європейських країнах не мають значного впливу на інтеграцію в приймаючий соціум. В цілому, виділені проблеми і потреби українських біженців відображають основні бар'єри і труднощі адаптації та інтеграції біженців за кордоном.

Отримані результати опитування корелюють із результатами опитування біженців за кордоном, яке було проведено ГО «Інститут молоді», в якому виділено наступні проблеми українців, які знайшли прихисток в європейських країнах: мова, складнощі з працевлаштуванням, проблеми з житлом, фінансові проблеми, проблеми інтеграції в новий соціум (Інститут молоді, 2022; Фурик, 2024).

На рис. 2 представлено оцінку рівня вираженості різних видів толерантності і загальний індекс толерантності українських біженців за кордоном. Більшість показників знаходяться на середньому рівні, майже третина опитаних (27,5%) виявили високий рівень етнічної толерантності, що вказує на позитивні тенденції щодо адаптації біженців до нового соціокуль-

Рис. 1. Актуальні проблеми українських біженців в країнах ЄС (можна було обрати декілька варіантів)

турного середовища. Але, якщо рівень етнічної толерантності має позитивну оцінку, то соціальна толерантність як прийняття умов соціально-економічного життя в країнах Європи має незначний негативний вектор – це стосується і проблем працевлаштування, і дотримання місцевого законодавства і моделей соціальної поведінки.

Також було досліджено вираженість типів етнічної ідентичності (рис. 3). Типологія етнічної ідентичності включає якість і ступень прояву етнічної толерантності за шкалами, на полюсах яких знаходяться з одного боку негативне ставлення і заперечення власного етносу (індиферентність і етніонігілізм),

з іншого – етнофанатизм і радикальна нетерпимість до інших етносів.

За результатами опитування 76,5% біженців виявили позитивну етнічну ідентичність. Слід відзначити значні статистичні показники таких типів етнічної ідентичності як: індиферентність (31,7%) як розмиття власної ідентичності і невизначену позицію щодо приналежності до власного етносу або нівелювання особистісної значимості проблеми етнічної ідентифікації і етнологізм (28,2%) як внутрішня вимога і потреба позитивного ставлення представників інших етносів. Показники етніонігілізму і етнофанатизму як крайніх проявів етнічної толерантності не мають достатнього впливу

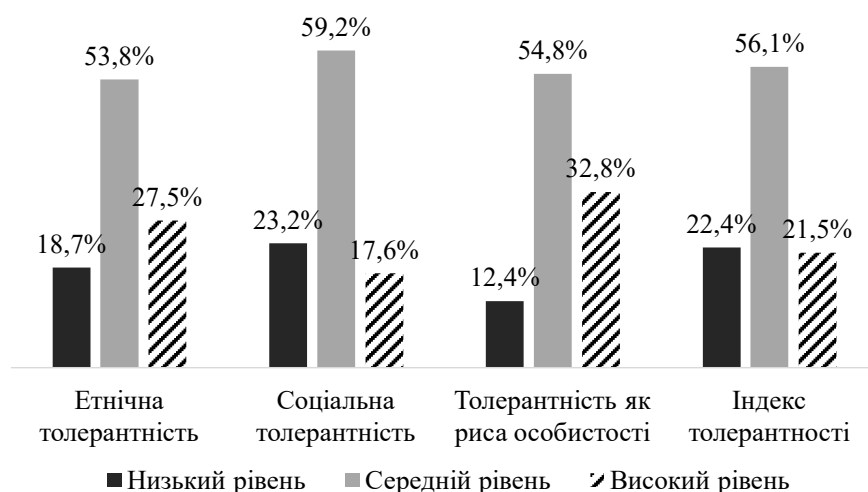

Рис. 2. Рівень вираженості видів та індексу толерантності українських біженців в Європі (у відсотках від опитаних)

Рис. 3. Вираженість типів етнічної ідентичності

на рівень етнічної толерантності українських біженців за кордоном.

Для уточнення показників особливостей етнічної толерантності опитаних був проведений кореляційний аналіз, якому передувало визначення ступеню нормального розподілу значень за критерієм нормальності Колмогорова-Смірнова. Розподіл значень відповідає нормальному вигляду за умови, якщо значущість асиметрії ($Asymp.Sig.$) $> 0,05$. Показники кореляційного зв'язку між індексом етнічної толерантності та типами етнічної ідентичності наведено в таблиці 1.

Так, результати кореляційного аналізу вказують на позитивний зв'язок індексу етнічної толерантності і позитивною етнічною ідентичністю. Найбільші показники негативної (зворотної) кореляції виявлено за показниками толерантності та показниками «етнонігілізм» і «етноізоляція». Такий розподіл, на думку деяких вітчизняних дослідників, може сприяти збільшенню ризику проявів ксенофобії (у випадку етноізоляції) або виникненню потреби в пошуку нової етнічної групи (Інститут молоді, 2022).

Отже, отримані результати опитування вказують на позитивні тенденції щодо адаптації

Таблиця 1

Кореляційний зв'язок етнічної толерантності з типами етнічної ідентичності

Типи етнічної ідентичності	r-Пірсона
Норма (позитивна етнічна ідентичність)	$r=0,345$ ($p < 0,05$)
Етноіндиферентність	$r=0,095$ ($p < 0,05$)
Етнологізм	$r=-0,254$ ($p < 0,05$)
Етноізоляція	$r=-0,476$ ($p < 0,05$)
Етнонігілізм	$r=-0,562$ ($p < 0,05$)
Етнофанатизм	$r=-0,243$ ($p < 0,05$)

українських біженців у Європі і достатній рівень етнічної толерантності як її необхідної умови, однак ця проблема потребує уваги як з боку європейських соціальних служб і міжнародних організацій, так і з боку українських фахівців за умов плідної співпраці із закордонними спеціалістами (в даному випадку Польщі і Німеччини).

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження особливостей етнічної толерантності українських біженців в країнах Європейського Союзу можна зробити наступні висновки.

Більшість досліджень щодо актуальних проблем українських біженців в Європі поряд із фінансово-матеріальними проблемами відзначають значимість їх адаптації та інтеграції до нового соціокультурного середовища, яка залежить від прийняття цінностей, норм і моделей поведінки в приймаючих європейських громадах, а умовою яка забезпечує цей процес є рівень етнічної толерантності.

Визначено, що етнічна толерантність розглядається: як властивість і риса особистості; форма толерантності до звичаїв, способу життя і традицій представників інших культур та етносів; як передумова міжособистісної взаємодії

в різних етнічних групах суспільства; як терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти.

За результатами емпіричного дослідження можна констатувати наступне: 1) актуальними проблемами українських біженців у Європі є фінансові і мовні проблеми, працевлаштування і пошук житла, проблеми адаптації до нового соціального середовища; 2) показники різних видів толерантності мають середній рівень вираженості, а третина опитаних виявили високий рівень етнічної толерантності, що вказує на позитивні тенденції щодо адаптації біженців до нового соціокультурного середовища; 3) більшість біженців виявили позитивну етнічну ідентичність, хоча існує деяке збільшення таких її типів як індиферентність та етнологізм як протилежні тенденції; 4) найбільші показники негативної (зворотної) кореляції виявлено за показниками толерантності та показниками «етнонігілізм» і «етноізоляція».

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка стратегії соціальної роботи з біженцями щодо повернення в Україну після закінчення війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брюховецька О.В. Психологічні особливості формування етнічної толерантності персоналу освітніх організацій. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Вип. 20(49). С. 10–24. URL: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/spn/article/view/469> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Будякова О., Слободенюк К. Соціально-економічні чинники впливу на міграційні процеси в Україні в умовах воєнного стану. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. №1 (77). С. 96–106. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-96-106> (дата звернення: 01.05.2025).
3. ВГО «Опора». 2023. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну – дослідження Громадянської мережі ОПОРА. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyimerezhi-opora-24791>. (дата звернення: 01.05.2025).
4. ГО «Інститут молоді». 2022. Опитування українських біженців та осіб, які шукають тимчасовий притулок за кордоном. URL: <https://inmol.org/zhyttia-ukrainsiv-zakordonom-vnaslidok-povnomasshtabnoho-vtorhnenia-rf-na-terytorii-ukrainy/>. (дата звернення: 01.05.2025).
5. Декларація принципів толерантності: затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95324> (дата звернення: 01.05.2025).
6. Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. хрестоматія: навч. посіб. / А.М. Османова, Л.М. Співак. К.: Університет «Україна», 2023. 128 с. URL: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/43/05/43059fd4-c9f5-4bf2-8131-52201104a58c/osmanova_aetnopsikhologii_navchalnii_posibnik_praktikum_khrestomatiia.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
7. Євтух В.Б., Трошинський В.П., Аза Л.О. Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті : навчальний посібник. К. : ВПЦ „Київський університет”, 2003. 58 с. URL: <https://sociology.knu.ua/uk/library/mizhetnichna-integraciya-postanovka-problemi-v-ukrayinskomu-konteksti-navchalnyi-posibnik> (дата звернення: 01.05.2025).
8. Левус Н.І. Особистість етнічно толерантної людини: яка вона? *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. 2013. Вип. 22. URL: <http://eehb.dspu.edu.ua/index.php/2227-6246/issue/view/9701> (дата звернення: 01.05.2025).
9. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – восьма хвиля дослідження. Аналітичний звіт. Gradus Research Plus. Серпень 2022. С. 8, 27. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports> (дата звернення: 01.05.2025).
10. Настрої та оцінки українських біженців (липень – серпень 2022 р.). Разумков Центр. 2022. 30 серп. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroita-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>. (дата звернення: 01.05.2025).
11. Риндзак О.Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. 2016. №3. С. 120–127. URL: https://re.gov.ua/re201603/re201603_120_RyndzakOT.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
12. Семенів Н.М. Дослідження етнічної толерантності в студентському середовищі. *Молодий вчений*. 2019. №3 (67). С. 275–280. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2834> (дата звернення: 01.05.2025).
13. Федоренко О. Теоретична модель соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаду. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2018. №1(3). С. 17–22. URL: <https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/30> (дата звернення: 01.05.2025).
14. Фурик Б.Б. Міграція як ефект агресії росії проти України: розуміння наслідків. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 2. С. 358–364. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/55-1.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).
15. Масенко В. 85% українських переселенців відзначають, що в новій місцевості до них ставляться доброзичливо. *Village*. Україна. 2022. 17 чер. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/327125-85-ukrayinskih-pereselentsiv-vidznachayut-scho-v-noviy-mistsevosti-do-nih-stavlyatsya-dobrozichlivo> (дата звернення: 01.05.2025).
16. Cedos. (2022). Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migraciya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznia-10-chervnya-2022/> (дата звернення: 01.05.2025).
17. Gullahorn J. An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 1963. 19 (3). P. 33–47. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1963.tb00447.x> (дата звернення: 01.05.2025).

REFERENCES:

1. Bryukhovetska, O.V. (2020). Psykholohichni osoblyvosti formuvannya etnichnoyi tolerantnosti personalu osvitynikh orhanizatsiy [Psychological features of the formation of ethnic tolerance among the personnel of educational organizations] *Bulletin of Postgraduate Education*. 2020. Issue 20(49). Pp. 10–24. Retrieved from: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/spn/article/view/469> [in Ukrainian].

2. Budyakova, O., & Slobodenyuk, K. (2025). Sotsial'no-ekonomichni chynnyky vplyvu na mihratsiyni protsesy v ukrayini v umovakh voyennoho stanu [Socio-economic factors of influence on migration processes in Ukraine under martial law] *Scientific notes of the University "KROK"*. No. 1 (77). P. 96–106 Retrieved from: DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-96-106> [in Ukrainian].
3. VHO «Opora». 2023. Kil'kist'ukrayintsiv tayikh mihratsiyazakordoncherezviynu – doslidzhennya Hromadyans'koyi merezhi OPORA. Ofitsiynyy veb-sayt [VGO "Opora". 2023. The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war – a study by the Civic Network OPORA. Official website]. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyimerezhi-opora-24791>. [in Ukrainian].
4. HO «Instytut molodi». 2022. Opytuvannya ukrayins'kykh bizhentsiv ta osib, yaki shukayut' tymchasovyy prykhystok za kordonom [NGO "Youth Institute". 2022. Survey of Ukrainian refugees and persons seeking temporary shelter abroad]. Retrieved from: <https://inmol.org/zhyttia-ukrayintsiv-zakordonom-vnaslidok-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rf-na-terytorii-ukrainy> [in Ukrainian].
5. Deklaratsiya pryntsyviv tolerantnosti: zatverdzhena rezolyutsiyeyu 5.61 Heneral'noyi konferentsiyi YUNESKO vid 16 lystopada 1995 [Declaration of Principles of Tolerance: approved by Resolution 5.61 of the UNESCO General Conference of 16 November 1995.] Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95324> [in Ukrainian].
6. Etnopsykhologhiya : psykhodiahnostychnyy praktykum. khrestomatiya: navch. posib. [Ethnopsychology: psychodiagnostic practical course. textbook: teaching aid.] / A.M. Osmanova, L.M. Spivak. Kyiv: University "Ukraine", 2023. 128 p. Retrieved from: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/43/05/43059fd4-c9f5-4bf2-8131-52201104a58c/osmanova_aetnopsikhologhiia_navchalnii_posibnik_praktikum_khrestomatiia.pdf [in Ukrainian].
7. Yevtukh, V.B., Troshchynskyi, V.P., & Aza, L.O. (2003). Mizhetnichna intehtatsiya: postanovka problemy v ukrayins'komu konteksti : navchal'nyy posibnyk [Interethnic integration: posing the problem in the Ukrainian context: a textbook] Kyiv: VPC "Kyiv University", 2003. 58 p. Retrieved from: <https://sociology.knu.ua/uk/library/mizhetnichna-integratsiya-postanovka-problemi-v-ukrayinskomu-konteksti-navchalnyi-posibnik> [in Ukrainian].
8. Levus, N.I. (2013). Osobystist' etnichno tolerantnoyi lyudyny: yaka vona? [The personality of an ethnically tolerant person: what is it?] *Problems of modern psychology. Collection of scientific works of the Ivan Ogiienko Kyiv Polytechnic University, the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 2013. Issue 22. Retrieved from: <http://eehb.dspu.edu.ua/index.php/2227-6246/issue/view/9701> [in Ukrainian].
9. Mihratsiya ta sotsial'no-politychni nastroyi pid chas povnomasshtabnoyi viyny Rosiyi proty Ukrayiny – vos'ma khvylya doslidzhennya [Migration and Socio-Political Sentiments During Russia's Full-Scale War Against Ukraine – The Eighth Wave of Research] *Analytical Report. Gradus Research Plus*. August 2022. C. 8, 27. Retrieved from: <https://gradus.app/uk/open-reports> [in Ukrainian].
10. Nastroyi ta otsinky ukrayins'kykh bizhentsiv (lypen' – serpen' 2022 p.) [Moods and assessments of Ukrainian refugees (July – August 2022)] Razumkov Center. 2022. 30 Aug. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroita-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>. [in Ukrainian].
11. Ryndzak, O.T. (2016). Sotsiokul'turni aspekty intehtatsiyi vnutrishn'o peremishchenykh osib u rehional'nomu vymiri [Sociocultural aspects of the integration of internally displaced persons in the regional dimension]. *Regional Economy*. 2016. No. 3. P. 120–127. Retrieved from: https://re.gov.ua/re201603/re201603_120_RyndzakOT.pdf [in Ukrainian].
12. Semeniv, N.M. (2019). Doslidzhennya etnichnoyi tolerantnosti v student-s'komu seredovysshi [Research on ethnic tolerance in the student environment] *Young Scientist*. 2019. No. 3 (67). P. 275–280. Retrieved from: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2834> [in Ukrainian].
13. Fedorenko, O. (2018). Teoretychna model' sotsial'noyi intehtatsiyi vnutrishn'o peremishchenykh osib u hromadu [Theoretical model of social integration of internally displaced persons into the community]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work*. 2018. No. 1(3). P. 17–22. Retrieved from: <https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/30> [in Ukrainian].
14. Furyk, B.B. (2024). Mihratsiya yak efekt ahresiyi rosiyi proty ukrayiny: rozuminnya naslidkiv [Migration as an effect of Russian aggression against Ukraine: understanding the consequences]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2024. Series LAW. Issue 83: part 2. Pp. 358–364. Retrieved from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/55-1.pdf> [in Ukrainian].
15. Masenko, V. (2022). 85% ukrayins'kykh pereselentsiv vidznachayut', shcho v noviy mistsevosti do nykh stavlyat'sya dobrozychlyvo [85% of Ukrainian immigrants say they are treated kindly in their new area] *The Village*. 2022. June 17. Retrieved from: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/327125-85-ukrayinskih-pereselentsiv-vidznachayut-scho-v-noviy-mistsevosti-do-nih-stavlyatsya-dobrozichlyvo> [in Ukrainian].

16. Cedos. (2022). Vymushena mihratsiya i viyna v Ukraini (24 bereznia – 10 chervnia 2022) [Forced Migration and War in Ukraine (March 24 – June 10, 2022)] Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznia-10-chervnia-2022/> [in Ukrainian].

17. Gullahorn, J. (1963). An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 1963. 19 (3). P. 33–47. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1963.tb00447.x>

Дата надходження статті: 26.05.2025

Дата прийняття статті: 09.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364:352.075(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.26>

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Олена МЕЛЬНИК

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-4197-9476

Бібліографічний опис статті: Колосок, А., Мельник, О. (2025). Місцеві соціальні програми: стан та перспективи. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 207–215, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.26>

МІСЦЕВІ СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті розкрито актуальність розробки та впровадження соціальних програм на рівні територіальних громад, обґрунтовано їхню роль у задоволенні соціальних потреб населення в умовах децентралізації, доведено ефективність локального підходу до надання соціальних послуг та зазначено ключові чинники, що впливають на результативність їх реалізації. Вивчено наукові підходи щодо сутності та значення предмету дослідження, сформовано власне розуміння категорії програма соціального захисту населення – це системно організований комплекс заходів, спрямованих на розв'язання конкретних соціальних проблем вразливих категорій населення, що реалізується у визначений термін з використанням відповідних фінансових, матеріальних, трудових та організаційних ресурсів в межах певної території. Вивчено правове забезпечення формування та реалізації соціальних програм, як на державному так і місцевому рівні. Досліджено стан виконання державних цільових програм, відмічено затримки в їх реалізації через брак фінансування, за винятком окремих програм спрямованих на підтримку осіб з інвалідністю, дітей-сиріт, ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб. Досліджено наявні соціальні програми Луцької міської територіальної громади, зокрема проаналізовано: Комплексну програму соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2024–2026 роки; Програму соціального захисту населення на 2023–2025 роки; Програму соціальних виплат дітям на 2024–2026 роки; Програму розвитку надання соціальних послуг на 2021–2025 роки; Програму «Громада без Бар'єрів» на 2024–2026 роки; Програму соціальної адаптації осіб з інвалідністю на 2024–2026 роки; Програму забезпечення виконання рішень суду та виконавчих документів на 2024–2026 роки; Програму забезпечення житлом на умовах співфінансування учасників АТО/ООС та членів їх сімей на 2021–2025 роки, визначено особливості їх формування та впровадження.

Запропоновано напрями підвищення ефективності цільових програм соціального захисту населення: посилення адресності соціальної допомоги, цифровізація та автоматизація процесів розробки та реалізації соціальних програм, орієнтування програм на профілактику соціальних ризиків, децентралізація управління соціальними програмами, удосконалення нормативно-правової бази, здійснення постійного моніторингу та оцінки ефективності соціальних програм, забезпечення міжсекторальної взаємодії та партнерства, дотримання гендерно-чутливого підходу у формуванні соціальних програм, залучення громадськості до формування соціальних програм, забезпечення гнучкості соціальних програм до кризових ситуацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності місцевих соціальних програм в післявоєнний період.

Ключові слова: соціальні програми, соціальний захист, соціальні послуги, територіальна громада.

Andrii KOLOSOK

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Olena MELNYK

Ph.D. in Philology, Associate Professor, Associate Professor Department of Foreign Languages for Humanities Students, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-4197-9476

To cite this article: Kolosok, A., Melnyk, O. (2025). Mistsevi sotsialni prohramy: stan ta perspektyvy [Local social programmes: status and prospects]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 207–215, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.26>

LOCAL SOCIAL PROGRAMMES: STATUS AND PROSPECTS

The article reveals the relevance of the social programmes` developing and implementing at the level of territorial communities, substantiates their role in meeting the social needs of the population in the context of decentralisation, proves the effectiveness of the local approach to the provision of social services and identifies the key factors that affect the effectiveness of their implementation. The author examines scientific approaches to the essence and significance of the subject matter of the study, and forms his own understanding of the category of social protection programme as a systematically organised set of measures aimed at solving specific social problems of vulnerable categories of the population, which is implemented within a certain timeframe using appropriate financial, material, labour and organisational resources within a certain territory. The author studies the legal framework for the formation and implementation of social programmes at both the state and local levels. The state of implementation of state targeted programmes is studied, and delays in their implementation due to lack of funding are noted, with the exception of certain programmes aimed at supporting persons with disabilities, orphans, war veterans and internally displaced persons. The existing social programmes of the Lutsk City Territorial Community were studied and analysed: Comprehensive Programme of Social Support for War Veterans and Their Families for 2024–2026; Social Protection Programme for 2023–2025; Social Benefits for Children Programme for 2024–2026; Social Services Development Programme for 2021–2025; 'Community without Barriers' Programme for 2024–2026; Social Adaptation Programme for Persons with Disabilities for 2024–2026; Enforcement of Court Decisions and Executive Documents Programme for 2024–2026; Co-financed Housing Programme for ATO/JFO Participants and Their Families for 2021–2025, and the peculiarities of their formation and implementation are identified.

The author suggests ways to improve the effectiveness of targeted social protection programmes: strengthening the targeting of social assistance, digitalisation and automation of the processes of developing and implementing social programmes, focusing programmes on the prevention of social risks, decentralisation of social programme management, improvement of the regulatory framework, continuous monitoring and evaluation of the effectiveness of social programmes, ensuring intersectoral cooperation and partnership, and adherence to a gender-sensitive approach in the formulation of social programmes, public involvement in the development of social programmes, ensuring the flexibility of social programmes in crisis situations.

Prospects for further research are to develop practical recommendations for improving the effectiveness of local social programmes in the post-war period.

Key words: social programmes, social protection, social services, territorial community.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах децентралізації влади в Україні особливого значення набуває ефективна реалізація соціальної політики саме на рівні територіальних громад. Передача повноважень органам місцевого самоврядування щодо надання соціальних

послуг створює нові можливості для наближення допомоги до конкретних потреб населення. У зв'язку з цим дослідження соціальних програм на рівні громад є надзвичайно актуальним, адже саме місцеві соціальні програми дозволяють своєчасно реагувати на локальні

соціальні виклики, покращувати якість життя вразливих категорій населення та сприяти соціальній згуртованості.

Окрім того, у контексті реформування системи соціального захисту важливо оцінити ефективність існуючих місцевих соціальних програм, виявити кращі практики, а також удосконалити механізми фінансування, моніторингу та контролю за їх виконанням. Територіальні громади, як найближчий до людей рівень влади, можуть забезпечити більш адресний, прозорий і дієвий підхід до надання допомоги. Таким чином, наукове осмислення діяльності громад у сфері соціального захисту сприятиме формуванню стабільної та справедливої системи підтримки населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукова спільнота активно досліджує сутність та можливості соціального захисту населення шляхом розробки та впровадження відповідних соціальних програм як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Зокрема Євдокимова І.А., акцентує увагу на необхідності оцінювання ефективності соціальних програм як інструментів соціального захисту населення. А саму категорію соціальна програма розуміє як «документ, у якому описується сукупність заходів, спрямованих на досягнення взаємозалежних цілей і завдань у соціальній сфері, а також визначаються засоби і терміни їх реалізації» (Євдокимова, 2009).

Тропіна В.П. зазначає, що «будь-яка державна цільова програма за своєю сутністю є соціальною, оскільки передбачає розв'язання проблем, які перешкоджають відтворенню цілісної сукупності диференційованих суб'єктів у рамках суспільства як єдиної соціальної системи, чи то виробничі проблем чи науково-технічні, гуманітарні чи екологічні, національно-культурні чи правоохоронні» (Тропіна, 2021).

Колосок А.М., Мартинюк Т.А. та Мельник О.М. зазначили важливість усесторонньої діджиталізації соціальних послуг, в тому числі, і на рівні соціальних програм розроблених у територіальних громадах, що значно підвищить їх ефективність та забезпечить доступність для вразливих категорій населення (Колосок, 2023).

Возна Л.Б. та Мельник О.В. аналізуючи механізми соціального захисту населення вказали, що «програми соціального захисту

є інструментом підтримки соціальної стабільності та розвитку в державі, який забезпечує необхідну підтримку для вразливих груп населення, зменшуючи їхню фінансову напругу та ризик повернення в бідність» (Возна, 2024).

Кравець Н.О. та Климук Н.Я. досліджуючи особливості реалізації соціальних програм в умовах військового стану відмітили, що «соціальні програми під час війни відіграють критичну роль у забезпеченні гуманітарної допомоги і підтримки вразливих груп населення; ці програми є ключовим інструментом для полегшення страждань та відновлення гідної якості життя під час конфлікту» (Кравець, 2023).

На думку Лисяк Л. та Зюзін, В., «серед критеріїв, відповідно до яких програма буде вважатися соціальною, доцільно виокремити такі: наявність соціальної цілі (орієнтованість на вирішення соціальної проблеми/завдання); нагальна потреба в цій програмі у суспільства/громади (значущість для соціуму); чітко визначений соціальний результат, якого необхідно досягти (різні аспекти підвищення якості життя, розвитку соціальної сфери, зокрема, соціальної інфраструктури, які кількісно визначені)» (Лисяк, 2021).

У науковій статті Смирнової І.І., Сімакової О.К. та Карлаш Ю.Д. розглянуто форми соціального захисту, їх особливості та проблеми фінансування, а також запропоновано напрямки реформування системи соціального забезпечення, зокрема обґрунтовано доцільність впровадження соціальних програм з метою підвищення розмірів соціальних виплат для вразливих верств населення (Смирнова, 2021).

На думку Маліновської О.Я. «під соціальною програмою слід розуміти сукупність конкретних проектів, що в загальному є націлені на досягнення стратегічних цілей та вирішення певної соціальної проблеми, використовуючи принцип ефективного управління бюджетними коштами» (Маліновська, 2016).

Згідно чинного законодавства «державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками

виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням» (Про державні цільові програми, 2004).

Мета дослідження полягає у розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності територіальних програм соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глибоких суспільно-політичних та економічних трансформацій, спричинених війною та фінансовою нестабільністю, питання забезпечення належного соціального захисту населення набуває особливої актуальності. У цьому контексті Луцька міська територіальна громада демонструє активну позицію щодо впровадження місцевих програм соціального захисту, орієнтованих на підтримку вразливих категорій населення громади. Зазначені соціальні програми охоплюють різноманітні напрями: від надання матеріальної підтримки до організації психологічної допомоги, та становлять важливу складову локальної соціальної політики. Їх реалізація здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету, що свідчить про зростання ролі громад у забезпеченні соціального добробуту населення.

У 2025 році в Луцькій міській територіальній громаді діють наступні місцеві соціальні програми:

- Комплексна програма соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2024–2026 роки.
- Програма соціального захисту населення на 2023–2025 роки.
- Програма соціальних виплат дітям на 2024–2026 роки.
- Програма розвитку надання соціальних послуг на 2021–2025 роки.
- Програма «Громада без Бар'єрів» на 2024–2026 роки.
- Програма соціальної адаптації осіб з інвалідністю на 2024–2026 роки.
- Програма забезпечення виконання рішень суду та виконавчих документів на 2024–2026 роки.
- Програма забезпечення житлом на умовах співфінансування учасників АТО/ООС та членів їх сімей на 2021–2025 роки.

Слід зазначити, що загальний обсяг фінансування діючих соціальних програм з бюджету Луцької міської територіальної громади складає

706455,4 тис. грн. Зокрема, найбільше коштів місцевого бюджету спрямовано на Комплексну програму соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей, яка отримала 303 625 тис. грн., або 42,98%. Це свідчить про пріоритетність підтримки цієї категорії громадян в даній територіальній громаді (рис. 1).

Другу позицію за обсягом фінансування займає Програма соціального захисту населення – 168 611 тис. грн., що становить 23,87% від загальної суми. Це свідчить про системну роботу соціальних установ територіальної громади з вразливими верствами населення, які потребують соціальної підтримки чи перебувають у складних життєвих обставинах.

Важливою складовою витрат місцевого бюджету стала Програма соціальних виплат дітям, на яку передбачено 105 000 тис. грн (14,86%), що демонструє увагу Луцького міськвиконкому до захисту прав дитини та підтримки сімей з дітьми.

Четверте місце за обсягами фінансування займає Програма забезпечення житлом на умовах співфінансування учасників АТО/ООС – 55000 тис. грн (7,79%), яка реалізується окремо від Комплексної програми соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей, що ще раз підтверджує важливість даного напрямку для місцевого самоврядування.

Менші частки фінансування мають інші напрями. Зокрема, на Програму розвитку надання соціальних послуг виділено 49 120 тис. грн (6,95%), а на Програму «Громада без Бар'єрів» – 22 949,4 тис. грн, що становить 3,25%. Обидві програми спрямовані на вдосконалення системи соціального обслуговування та створення інклюзивного середовища.

Найменше коштів передбачено на Програму соціальної адаптації осіб з інвалідністю – 2 120 тис. грн (0,33%) та Програму забезпечення виконання рішень суду, яка отримала лише 30 тис. грн, або 0,005% від загального бюджету.

Загалом розподіл коштів демонструє чітке зосередження ресурсів на підтримці ветеранів війни та загальному соціальному захисті населення, тоді як інші напрями, зокрема ті, що стосуються інвалідності та правового забезпечення, фінансуються в значно меншому обсязі.

Розглянемо рівень виконання даних програм протягом 2024 року Департаментом соціальної

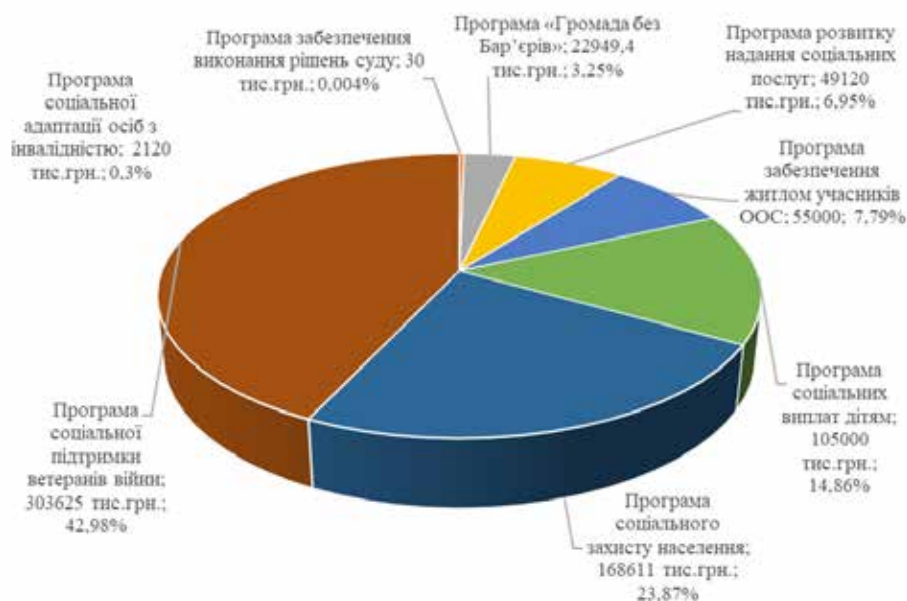

Рис. 1. Обсяги та структура фінансування діючих соціальних програм з бюджету Луцької міської територіальній громади (Департамент соціальної політики ЛМР, 2025)

та ветеранської політики Луцької міської територіальній громади. Так упродовж 2024 року на реалізацію заходів із соціального захисту мешканців громади в межах міських соціальних програм було виділено 71 743,74 тис. грн. Зокрема, на виконання Програми соціального захисту населення спрямовано 28 941,6 тис. грн., у рамках якої профінансовано такі види допомоги (рис. 2):

7533,2 тис. грн. – адресна грошова допомога жителям громади, які опинилися в складних життєвих обставинах, на лікування, ліквідацію наслідків аварій чи катастроф, а також для вирішення соціально-побутових питань;

2481,1 тис. грн. – грошова допомога пільговим категоріям громадян на придбання лікарських засобів у зв'язку з наявними захворюваннями;

1308,6 тис. грн. – допомога окремим категоріям населення (учасникам бойових дій віком від 90 років, почесним та видатним мешканцям, ветеранам ОУН-УПА, почесним донорам, спортсменам з інвалідністю, батькам з інвалідністю, які виховують дітей з інвалідністю тощо);

5716,2 тис. грн. – компенсаційні виплати фізичним особам, які здійснюють догляд за іншими особами на непрофесійній основі;

1656,5 тис. грн. – компенсація вартості пільгового проїзду та послуг зв'язку для окремих категорій громадян;

4271,3 тис. грн. – грошова допомога для оплати житлово-комунальних послуг окремим групам населення;

1305,2 тис. грн. – фінансова підтримка діяльності громадських організацій;

884,8 тис. грн. – матеріальна допомога на проведення поховання певних категорій осіб;

інші виплати – 3784,7 (Департамент соціальної політики ЛМР, 2025).

У межах реалізації Програми соціальних виплат дітям у Луцькій міській територіальній громаді у 2024 році було здійснено виплати на загальну суму 10729,7 тис. грн. Фінансову допомогу отримали 387 дітей із 288 сімей загиблих або зниклих безвісти військовослужбовців

У 2024 році на реалізацію заходів Програми соціальної адаптації осіб з інвалідністю було спрямовано 36,9 тис. грн. Ці кошти використано для оплати послуг, наданих особами з інвалідністю в департаменті соціальної та ветеранської політики на підставі укладених договорів цивільно-правового характеру (Департамент соціальної політики ЛМР, 2025).

Також у межах Програми забезпечення виконання рішень суду та виконавчих документів, яка спрямована на погашення грошових зобов'язань, що виникли на підставі судових рішень і не були забезпечені фінансуванням з державного або місцевого бюджетів,

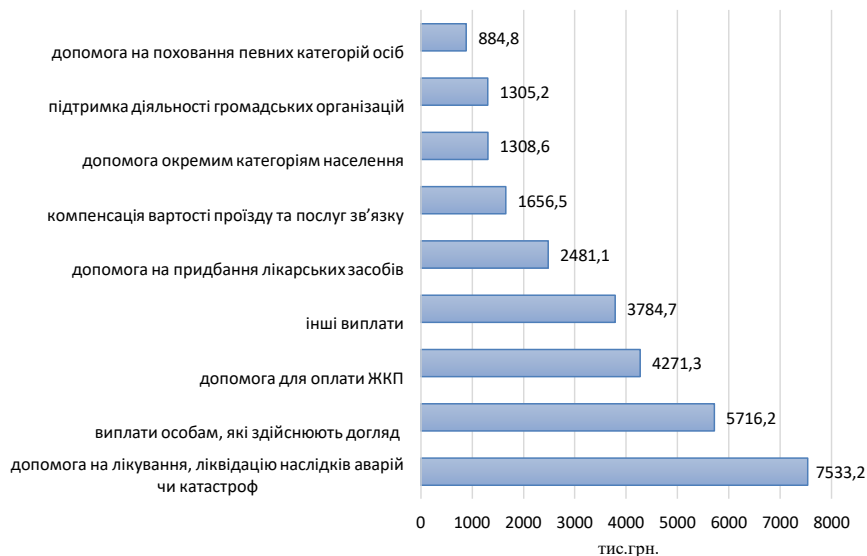

Рис. 2. Виконання Програми соціального захисту населення Луцької міської територіальній громади у 2024 році, тис. грн. (Департамент соціальної політики ЛМР, 2025)

у 2024 році передбачено фінансування у розмірі 10 тис. грн.

З метою формування доступного середовища в Луцькій міській територіальній громаді для всіх категорій населення, а також забезпечення рівних умов для реалізації прав, отримання послуг та участі в суспільному житті, реалізується Програма «Громада без бар'єрів». Її завданням є інтеграція фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності в усі сфери життя, за 2024 рік дану програму профінансовано в обсязі 8506,7 тис. грн.

У межах реалізації Програми розвитку надання соціальних послуг у Луцькій міській територіальній громаді протягом 2024 року структурні підрозділи територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) надали 471563 соціальні послуги для 3962 мешканців громади; забезпечили щоденне безкоштовне харчування гарячими обідами (протягом одного-двох місяців на рік) 1443 особам, на що з бюджету громади було спрямовано 1123,8 тис. грн.; надали послугу тимчасового проживання 6 особам без постійного місця мешкання.

Протягом 2024 року на виконання Комплексної програми соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей виплачено 25796,4 тис. грн., що є високим показником та пояснюється важливістю даної програми.

Зокрема, профінансовано допомогу на лікування 1208 особам на суму 4100 тис. грн; допомогу на оплату ЖКП членам сімей загиблих на суму 6184,7 тис. грн.; одноразову допомогу 199 військовослужбовцям, які уклали контракт з ЗСУ, на суму 2985 тис. грн.; забезпечено професійну адаптацію для 67 ветеранів війни та членів їх сімей на суму 882,3 тис. грн., тощо... (Департамент соціальної політики ЛМР, 2025).

Отже, програми соціального захисту, реалізовані у Луцькій міській територіальній громаді, демонструють системний підхід до підтримки населення в умовах сучасних викликів. Значні фінансові ресурси, спрямовані на реалізацію цих програм, свідчать про пріоритетність соціальної політики в діяльності місцевої влади. Завдяки цим заходам забезпечується підтримка найуразливіших верств населення, сприяючи соціальній стабільності та згуртованості громади.

Висновки. Підсумовуючи проведений огляд наукової літератури ми можемо стверджувати, що програма соціального захисту населення – це системно організований комплекс заходів, спрямованих на розв'язання конкретних соціальних проблем вразливих категорій населення, що реалізується у визначений термін з використанням відповідних фінансових, матеріальних, трудових та організаційних ресурсів в межах певної території.

Правову базу реалізації цільових програм соціального захисту населення забезпечують:

Закон України «Про державні цільові програми», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» та інші нормативно-правові документи, які прямо чи опосередковано впливають на їх розробку чи реалізацію.

Порівняльний аналіз досвіду розвинених країн свідчить, що ефективність цільових соціальних програм залежить від таких чинників, як адресність, інтеграція з іншими секторами, участь громадськості, цифровізація, адаптація до нових соціальних викликів. Україні варто орієнтуватися на ці приклади для побудови ефективної та справедливої системи соціального захисту, з урахуванням національного контексту, ресурсних можливостей та потреб місцевого населення.

Стан виконання Державних цільових соціальних програм в Україні залишається нерівномірним і залежить від рівня фінансування, координації між органами влади та спроможності виконавців на місцях. Більшість програм реалізується з затримками або не в повному обсязі через нестачу бюджетних коштів, зміну пріоритетів державної політики та низький рівень моніторингу й оцінки ефективності. Водночас окремі програми, зокрема у сферах підтримки осіб з інвалідністю, дітей-сиріт чи внутрішньо переміщених осіб, демонструють позитивні результати завдяки залученню міжнародної допомоги та міжсекторального партнерства.

Загальний обсяг фінансування діючих соціальних програм з бюджету Луцької міської територіальної громади складає 706455,4 тис. грн. Зокрема, на Комплексну програму соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2024–2026 роки передбачено 303625 тис. грн., або 42,98% від загального обсягу; на Програму соціального захисту населення на 2023–2025 роки виділено 168 611 тис. грн, що становить 23,87% від загальної суми; на Програму соціальних

виплат дітям на 2024–2026 роки передбачено 105 000 тис. грн. (14,86%); на Програму забезпечення житлом на умовах співфінансування учасників АТО/ООС та членів їх сімей на 2021–2025 роки виділено 55000 тис. грн. (7,79%); на Програму розвитку надання соціальних послуг на 2021–2025 роки виділено 49 120 тис. грн (6,95%); на Програму «Громада без Бар'єрів» на 2024–2026 роки передбачено 22 949,4 тис. грн. (3,25%); на Програму соціальної адаптації осіб з інвалідністю на 2024–2026 роки виділено лише 2 120 тис. грн. (0,3%); а на Програму забезпечення виконання рішень суду та виконавчих документів на 2024–2026 роки передбачено найменше – 30 тис. грн. (0,004%).

Упродовж 2024 року на реалізацію заходів передбачених місцевими соціальними програмами було виділено 71743,74 тис. грн. Зокрема, на виконання Програми соціального захисту населення спрямовано 28941,6 тис. грн., у рамках якої з бюджету Луцької міської територіальної громади було профінансовано різноманітні додаткові допомоги, компенсації та виплати для мешканців громади.

На нашу думку, з метою підвищення ефективності цільових програм соціального захисту населення необхідно: посилити адресність соціальної допомоги, цифровізувати та автоматизувати реалізацію соціальних програм, орієнтувати програми на профілактику соціальних ризиків, децентралізувати управління програмами, удосконалити нормативно-правову базу, здійснювати постійний моніторинг та оцінку ефективності програм, забезпечувати міжсекторальну взаємодію та партнерство, дотримуватись гендерно-чутливого підходу у формуванні програм, залучати громадськість до формування програм, забезпечувати гнучкість програм до кризових ситуацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності місцевих соціальних програм в післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возна Л.Б., Мельник О.В. Аналіз механізмів соціального захисту в Україні у контексті соціально-економічної нестабільності: державні програми та їх ефективність. *Молодий вчений*. 2024. №6(130). С. 169–177. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-19>
2. Департамент соціальної політики Луцької міської ради. URL: <http://www.social.lutsk.ua> (дата звернення: 09.04.2025).

3. Євдокимова І.А. Ефективність соціальних програм як інструментів соціального захисту населення. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. № 881. С. 190–194. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/4851>
4. Колосок А.М., Мартинюк Т.А., Мельник О.М. Діджиталізація надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 5. С. 134–143. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.17>
5. Кравець Н.О., Климук Н.Я. Особливості запровадження соціальних програм в умовах військового стану в Україні. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 3. С. 76–79. DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2023.3.14226>
6. Лисяк Л., Зюзін, В. Концептуальні засади фінансового забезпечення реалізації державних соціальних програм в Україні. 2021. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. № 4(24). С. 88–102. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-4\(24\)-88-102](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-4(24)-88-102)
7. Маліновська О.Я., Демкович О.В. Соціальні програми та проекти як інструменти здійснення державної соціальної політики в умовах програмно-цільового методу організації бюджету. *Економіка та держава*. 2016. № 3. С. 61–64. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2016/15.pdf (дата звернення: 03.07.2025).
8. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (дата звернення: 03.07.2025).
9. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.07.2025).
10. Смирнова І.І., Сімакова О.К., Карлаш, Ю.Д. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа ефективного розвитку соціального захисту населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-15>
11. Тропіна В.П. Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти. *Науковий вісник Полісся*. 2021. № 2(21). С. 17–27. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2\(21\)-17-27](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2(21)-17-27)

REFERENCES:

1. Vozna, L., & Melnyk, O. (2024). Analiz mekhanizmv sotsialnoho zakhystu v Ukraini u konteksti sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti: derzhavni prohramy ta yikh efektyvnist [Analyzing mechanisms of social protection in Ukraine in the context of socio-economic instability: state programs and their effectiveness]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*. 6(130). 169–177. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-19> [in Ukrainian].
2. Departament sotsialnoi polityky Lutskoi miskoi rady ofitsiyni sait [Department of Social Policy of Lutsk City]. (n.d.). [social.lutsk.ua](http://www.social.lutsk.ua/). Retrieved from <http://www.social.lutsk.ua/> [in Ukrainian].
3. Yevdokymova, I. (2009). Efektyvnist sotsialnykh prohram yak instrumentiv sotsialnoho zakhystu naseleennia [The effectiveness of social programs as tools for social protection of the population]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina – The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University*. 881. 190–194. Retrieved from <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/4851> [in Ukrainian].
4. Kolosok, A., Martyniuk, T., & Melnyk, O. (2023). Didzhytalizatsiia nadannia sotsialnykh posluh [Digitalization of social service delivery]. *Vvichlyvist – Humanitas*. 5. 134–143. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.17> [in Ukrainian].
5. Kravets, N., & Klymuk, N. (2023). Osoblyvosti zaprovadzhennia sotsialnykh prohram v umovakh viiskovoho stanu v Ukraini [Features of the social programs implementation under the conditions of martial law in Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorov'ia Ukrainy – Bulletin of Social Hygiene and Health Protection Organization of Ukraine*. 3. 76–79. DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2023.3.14226> [in Ukrainian].
6. Lysyak, L., & Zyuzin, V. (2021). Conceptual principles of financial support for the implementation of state social programs in Ukraine [Conceptual principles of financial security of the state social programs implementation in Ukraine]. *Problems and prospects of economics and management – Problems and prospects of economics and management*. 4(24). 88–102. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-4\(24\)-88-102](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-4(24)-88-102) [in Ukrainian].
7. Malinovska, O.Ya., Demkovich, O.V. (2016). Sotsialni prohramy ta proekty yak instrumenty zdiisnennia derzhavnoi sotsialnoi polityky v umovakh prohramno-tsilovoho metodu orhanizatsii biudzhetu [Social programs and projects as instruments of state social policy in the program target method of budget]. *Ekonomika ta derzhava – Ekonomika ta derzhava*. 3. 61–64. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/3_2016/15.pdf [in Ukrainian].
8. Pro derzhavni tsilovi prohramy: Zakon Ukrainy [The Law of Ukraine On State Targeted Programs] vid 18.03.2004 № 1621-IV. [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia ta vykonannia derzhavnykh tsilovykh prohram: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Procedure for the Development

and Implementation of State Target Programs] vid 31.01.2007 № 106. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

10. Smyrnova, I., Simakova, O., Karlash, Yu. (2021). Derzhavni sotsialni standarty ta harantii yak osnova efektyvnoho rozvytku sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini [State social standards and guarantees as a basis for effective development of social protection of the population in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*. 34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-15> [in Ukrainian].

11. Tropina, V. (2021). Finansuvannia derzhavnykh sotsialnykh prohram: novitni pidkhody ta instrumenty [Financing of state social programs: new approaches and tools]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*. 2(21). 17–27. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2\(21\)-17-27](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2(21)-17-27) [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 09.06.2025

Дата прийняття статті: 19.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

УДК 364-78:364.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.27>

Світлана ЧЕРНЕТА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Scopus Author ID: 57845990800

Web of Science Researcher ID: ACL-9908-2022

Бібліографічний опис статті: Чернета, С. (2025). Волонтерська діяльність як складова соціальної політики держави. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 216–223, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.27>

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті здійснено аналіз волонтерської діяльності як важливого інструмента реалізації соціальної політики держави та розвитку громадянського суспільства. Показано, що в умовах воєнної агресії проти України волонтерський рух став одним із ключових факторів швидкого реагування на гуманітарні виклики, мобілізуючи матеріальні, людські та інформаційні ресурси. Обґрунтовано, що волонтерська діяльність не лише забезпечує оперативне надання допомоги вразливим категоріям населення, а й виступає стратегічним ресурсом для посилення спроможності системи соціального захисту та інтеграції соціальних послуг.

У роботі застосовано аналіз нормативно-правових актів України, узагальнення результатів наукових публікацій та практичного досвіду функціонування волонтерського сектору в умовах кризи.

Результати дослідження засвідчили, що волонтерство виконує широкий спектр функцій: від гуманітарного реагування та логістики до психосоціальної підтримки, організації освітніх програм та сприяння відновленню громад. Важливим чинником розвитку волонтерського руху є його правове регулювання, зокрема Закон України «Про волонтерську діяльність», а також нормативні акти у сфері соціальних послуг, молодіжної політики, охорони здоров'я та культури. Доведено, що інтеграція волонтерської активності у державні та муніципальні програми сприяє ефективній реалізації соціальної політики та підвищує рівень соціальної згуртованості.

Практичне значення полягає у можливості використання її результатів для вдосконалення механізмів державної підтримки волонтерства, розвитку партнерства між органами влади, громадами та громадянським суспільством, а також формування стратегій залучення волонтерів до реалізації мінімального пакета соціальних послуг.

Подальші дослідження вбачаються у поглибленні аналізу впливу волонтерських практик на стійкість громад та їхню інтеграцію у систему соціальних послуг.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні послуги, соціальна робота, волонтерство, волонтерська діяльність, громада.

Svitlana CHERNETA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Scopus Author ID: 57845990800

Web of Science Researcher ID: ACL-9908-2022

VOLUNTEER ACTIVITY A COMPONENT OF STATE SOCIAL POLICY

The article analyzes the volunteer activity as an important tool for implementing the state's social policy and developing civil society. It shows that in the context of military aggression against Ukraine, the volunteer movement has become one of the key factors in responding quickly to humanitarian challenges by mobilizing material, human, and information

resources. It is substantiated that the volunteer activity not only provides prompt assistance to vulnerable groups of the population, but also acts as a strategic resource for strengthening the capacity of the social protection system and integrating social services.

In the paper, an analysis of Ukrainian laws and regulations, a summary of scientific publications, and practical experience of the volunteer sector's functioning in crisis conditions was applied.

The results of the study showed that volunteering performs a wide range of functions: from humanitarian response and logistics to psychosocial support, organizing educational programs, and promoting community recovery. An important factor in the development of the volunteer movement is its legal regulation, in particular the Law of Ukraine "On Volunteer Activity," as well as regulatory acts in the field of social services, youth policy, health care, and culture. It has been proven that the integration of volunteer activity into state and municipal programs contributes to the effective implementation of social policy and increases the level of social cohesion.

The practical significance lies in the possibility of using its results to improve mechanisms for state support of volunteering, develop partnerships between authorities, communities, and civil society, and formulate strategies for involving volunteers in the implementation of a basic package of social services.

Further research is needed to deepen the analysis of the impact of volunteer practices on community resilience and their integration into the social services system.

Key words: social policy, social services, social work, volunteering, volunteer activities, community.

Актуальність проблеми. Волонтерська діяльність сьогодні виступає важливим інструментом реалізації соціальної політики держави та формування соціальної згуртованості громадянського суспільства. В умовах воєнної агресії проти України та зростання гуманітарних викликів волонтерські ініціативи забезпечують оперативне реагування на потреби населення, посилюють спроможність державних інституцій та органів місцевого самоврядування. Вони відіграють ключову роль у наданні соціальних послуг, підтримці внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, дітей та інших вразливих категорій населення тощо.

Волонтери допомагають заповнити прогалини у доступі до послуг, а також сприяють розвитку людського капіталу, підвищують рівень соціальної довіри та відповідальності громадян. У цьому контексті важливим є системне інтегрування волонтерської діяльності в державні та місцеві програми, а також удосконалення нормативно-правової бази, зокрема Закону України «Про волонтерську діяльність» (2011) та Закону України «Про соціальні послуги» (2019) та ін.

Волонтерська діяльність підсилює професійну діяльність фахівців соціальної сфери. Волонтери забезпечують додаткову підтримку вразливих груп населення, надають емоційну, інформаційну та практичну допомогу, що сприяє більш повній реалізації принципів соціальної роботи. Завдяки цьому соціальна робота стає більш доступною та адресною, а рівень соціальної інтеграції та згуртованості зростає.

У сфері соціальних послуг волонтерство сприяє розширенню можливостей доступу

до допомоги, особливо у кризових ситуаціях. Завдяки волонтерам соціальні послуги можуть надаватися більш оперативно та ефективно, з урахуванням потреб місцевих громад. Особливе значення це має в умовах війни в Україні, коли волонтерський рух став невід'ємною частиною забезпечення гуманітарних потреб населення, підтримки внутрішньо переміщених осіб та поранених.

Багаторічна практика показує, що залучення волонтерів є дієвим інструментом для подолання складних проблем як на рівні окремої особи, так і суспільства загалом. Такі виклики нерідко виникають унаслідок недостатньої уваги до суспільних потреб. Волонтерська діяльність сприяє впровадженню у соціальну сферу нових, креативних та сміливих підходів, що дозволяють знаходити рішення для найбільш гострих і, на перший погляд, безвихідних ситуацій. Волонтерство є формою залучення громадян до процесу покращення якості життя у власних громадах і суспільстві загалом. Воно виступає каналом комунікації, який дає можливість людям безпосередньо озвучувати свої потреби тим, хто спроможний їх задовольнити (Менеджмент, 2012).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Волонтерська діяльність є предметом наукових розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних вчених і практиків. Панченко А. О. визначає волонтерську діяльність як форму благодійності, розкриває та аналізує правове забезпечення волонтерської діяльності (Панченко, 2024). Роль волонтерських ініціатив у соціальній безпеці, проблеми та значення для єдності громади піднімається в дослідженнях В. Руденко

(Руденко, 2023). Волонтерська діяльність як складова частина соціальної роботи розглядається у дослідженні Т. Павлюк, О. Демченко, які здійснили аналіз кількісних та якісних показників розвитку волонтерської діяльності в Україні (Павлюк, Демченко, 2024). Львовичкіна А. розглядає волонтерську діяльність як таку, що сприяє формуванню соціального інтересу і соціальної активності у внутрішньо переміщених осіб (Львовичкіна, 2020). Панькова О.В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В. визначають особливості залучення соціальних ресурсів волонтерства до вирішення проблем та викликів, що постали перед сучасним українським суспільством (Панькова, Касперович, Іщенко, 2016). Волонтерську діяльність як одну з форм громадської активності та громадянської культури, основу побудови та розвитку громадянського суспільства в своїх наукових розвідках розглядають Закалик Г. М., Коропатов О. М., Шувар Н. М. (Закалик, Коропатов, Шувар, 2022).

Мета статті – аналіз волонтерської діяльності як складової соціальної політики держави, визначення її ролі у системі соціальних послуг та соціального захисту,

Виклад основного матеріалу дослідження. Волонтерська діяльність є важливою складовою сучасної соціальної політики держави, оскільки забезпечує додаткові механізми підтримки населення, сприяє розвитку громадянського суспільства та формує соціальний капітал. В умовах сучасних викликів – воєнної агресії проти України, економічних криз, масштабних внутрішніх переміщень населення – волонтерство виступає не лише як форма громадянської активності, але і як необхідний елемент системи соціального захисту. Зокрема:

- по-перше, волонтерська діяльність виконує компенсаторну функцію, заповнюючи прогалини у наданні соціальних послуг, які не завжди можуть бути забезпечені державними або муніципальними структурами. Залучення волонтерів дозволяє реалізовувати програми підтримки внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, осіб похилого віку та інших вразливих груп населення (UNICEF, 2021a; Nichol et al., 2023);

- по-друге, волонтерство зміцнює соціальну згуртованість та довіру в суспільстві. Дослідження підтверджують, що участь у волонтерських практиках сприяє підвищенню

рівня соціального капіталу, розвитку громадянської відповідальності та формуванню навичок співпраці (Abrams et al., 2024; Biermann & Guo, 2024). У цьому аспекті волонтерство є не лише інструментом допомоги, а й освітнім процесом, що сприяє розвитку компетентностей та соціальної мобільності;

- по-третє, роль волонтерів у розвитку соціальної роботи та інтегрованих соціальних послуг набуває особливого значення. Волонтери беруть участь у кейс-менеджменті, соціальному супроводі сімей, організації освітніх та культурних програм на рівні громади, що підтверджується як міжнародними, так і українськими дослідженнями (Панченко, 2024; Руденко, 2022).

Аналіз українського законодавства свідчить, що волонтерська діяльність розглядається як стратегічний інструмент соціальної політики та врегульовується низкою спеціальних нормативних актів. Зокрема, Закон України «Про волонтерську діяльність» (Закон, 2011) визначає поняття волонтерської діяльності, права та обов'язки волонтерів і організацій, сфери застосування, механізми державної підтримки та гарантії; Закон України «Про соціальні послуги» (Закон, 2019) передбачає залучення волонтерів до надання соціальних послуг та участі у діяльності суб'єктів, що їх надають. Містить принципи добровільності й адресності; Закон України «Про молодіжну політику» (Закон, 2021) сприяє розвитку молодіжного волонтерства, підтримці програм Європейського корпусу солідарності та інших міжнародних обмінів; Закон України «Про національний спротив» (Про національний, 2021) визначає можливості залучення волонтерів для забезпечення територіальної оборони, допомоги військовим і цивільним у кризових умовах; Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (Закон, 2012) регулює діяльність благодійних фондів і організацій, у структурі яких часто діють волонтерські програми. Волонтерство виступає формою благодійної діяльності; Закон України «Про освіту» (Закон, 2017) визнає волонтерську діяльність однією з форм громадянської активності учнів та студентів; Закон України «Про культуру» (Закон, 2010) передбачає можливість залучення волонтерів у сфері культури й мистецтва, зокрема для збереження культурної спадщини;

Закон України «Про охорону здоров'я» (Закон, 1992) містить положення щодо участі волонтерів у діяльності закладів охорони здоров'я, допомозі пацієнтам та підтримці медичного персоналу та ін.

Таким чином, українське законодавство створює системні умови для розвитку волонтерської діяльності, забезпечуючи її інтеграцію в соціальну політику та сприяючи розширенню можливостей громадянського суспільства.

Водночас дослідники наголошують на необхідності подальшої інституціоналізації волонтерства та розвитку механізмів партнерства між державою, громадами та організаціями громадянського суспільства (Кравцова, 2023).

Багатовимірність підходів до трактування феномену волонтерства ґрунтується на різноманітності визначень поняття «волонтерська діяльність», поданих у вітчизняних законодавчих актах, документах міжнародних організацій та наукових публікаціях.

У Законі України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність тлумачиться як добровільна, неприбуткова, соціально спрямована діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (Закон, 2011). Волонтерство у розумінні Європейського центру волонтерства – це будь-яка форма добровільної, неприбуткової діяльності, здійснюваної індивідуально чи колективно, організовано чи спонтанно, з метою суспільної користі. У Програмі волонтерів ООН волонтерство розглядається як широкий спектр діяльності, яка базується на вільному виборі, без примусу та фінансової винагороди, спрямованої на досягнення спільного блага та сталого розвитку. Соціальна значущість волонтерської діяльності представлена у її розумінні як діяльності, що здійснюється на добровільних засадах, без матеріальної винагороди, з метою підтримки організацій, груп або окремих осіб у досягненні соціально значущих результатів (Oxford Encyclopedia of Social Work, 2018). Панченко А. у своїх наукових розвідках розглядає волонтерську діяльність в Україні як одну з форм благодійної діяльності, яка характеризується безоплатністю, добровільністю та суспільною спрямованістю, та виступає важливим чинником розвитку соціального захисту (Панченко, 2024). Волонтерство як специфічний вид соціальної активності, що сприяє розвитку

соціальної безпеки, мобілізації ресурсів громад та формуванню громадянської відповідальності представлено у працях В. Руденко (2022).

Міжнародна експертна група з питань волонтерства та соціального розвитку виокремила три основні риси волонтерської діяльності. По-перше, вона не повинна мати комерційного характеру. По-друге, участь у ній здійснюється добровільно, на підставі власного вибору людини. По-третє, її результати мають приносити користь іншим людям або суспільству загалом, а не лише самому волонтеру (Волонтерство, 2006).

У межах цієї концепції експерти також визначили кілька типів волонтерської активності: взаємодопомога та самодопомога; філантропія і надання послуг іншим; участь як прояв громадянського обов'язку; інформаційно-просвітницька робота та проведення кампаній.

Отже, волонтерська діяльність виконує багатовимірну роль у соціальній політиці: поєднує функції допомоги, розвитку соціальної роботи, формування соціального капіталу та підвищення стійкості громад. Її інтеграція в державні та локальні стратегії дозволяє підвищити ефективність соціального захисту і забезпечити сталість соціального розвитку України. Волонтери координуються як із центральними органами влади (Міністерство соціальної політики, Національна соціальна сервісна служба), так і з органами місцевого самоврядування та комунальними центрами. Усі ці ланки спрямовані на забезпечення потреб отримувачів соціальних послуг (рис. 1)..

Взаємодія волонтерських організацій та держави проявляється через спільні програми, угоди про співпрацю, залучення волонтерів до реалізації національних та місцевих стратегій. З одного боку, держава формує нормативно-правову базу та створює умови для розвитку волонтерства, з іншого – волонтери допомагають реалізувати соціальну політику «на місцях».

На рівні громад волонтерство відіграє ключову роль у забезпеченні соціальних послуг. Тут формується співпраця з місцевими радами, соціальними службами та комунальними установами. Волонтери часто виступають «мостом» між населенням і владою, швидко реагуючи на потреби мешканців та допомагаючи впроваджувати мінімальний пакет соціальних послуг.

Рис. 1. Взаємодія волонтерських ініціатив із ключовими інституціями соціальної політики

Волонтерство часто є основою діяльності більшості громадських організацій та благодійних фондів. Через партнерство з такими організаціями формується інституційна спроможність, проводяться тренінги, координуються ресурси. Благодійні фонди залучають фінансову підтримку, тоді як волонтери забезпечують практичну реалізацію проєктів.

Волонтерські ініціативи в Україні отримують значну підтримку від міжнародних інституцій – ЄС, ООН, ЮНІСЕФ, Червоного Хреста. Вони надають фінансування, методологічну допомогу та створюють мережі обміну досвідом. Українські волонтери, у свою чергу, забезпечують реалізацію гуманітарних програм на місцевому рівні.

Центральні органи влади формують рамки та стандарти (законодавство про волонтерську діяльність), а органи місцевого самоврядування забезпечують операційне впровадження: координаційні штаби, соціальне замовлення, спільні проєкти з неурядовими організаціями, міжмуніципальні моделі надання спеціалізованих послуг (зокрема підтриманого проживання). Волонтери інтегруються у маршрути перенаправлення, мобільні бригади, консультаційні та кризові центри.

Таким чином, волонтерська діяльність виступає «зв'язуючою ланкою» між індивідом, громадою, державними структурами та міжнародною спільнотою. Вона забезпечує горизонтальні (людина ↔ громада) та вертикальні (громада ↔ держава ↔ міжнародні організації) канали взаємодії, що підвищує ефективність соціальної політики.

Волонтерство є важливим інструментом підсилення соціальної політики, яке проявляється через:

1) заповнення прогалин у покритті послуг та гнучкість реагування: волонтери оперативно розгортають допомогу у кризових ситуаціях, доповнюючи державні програми на місцевому рівні;

2) посилення соціальної роботи та інтегрованих сервісів: залучення волонтерів у кейс-менеджмент та супровід сімей підвищує адресність і безперервність допомоги;

3) сприяння соціальній згуртованості та громадянській участі: волонтерство підвищує довіру, взаємодопомогу і включення вразливих груп;

4) розвиток людського капіталу: волонтерство сприяє набуттю навичок, зміцнює мережі та лідерство, що критично для стійкості громад.

В умовах повномасштабної війни волонтерський сектор став одним із ключових драйверів швидкого реагування, мобілізуючи матеріальні, людські та інформаційні ресурси.

Ключовими функціями волонтерської діяльності у воєнний час стали:

– гуманітарне реагування та логістика (оперативна оцінка потреб, збір і розподіл гуманітарної допомоги (їжа, гігієна, одяг, медикаменти), логістичні мережі: складування, транспортування, «останній кілометр» у громадах та прифронтових зонах, цифрове волонтерство: платформи взаємодопомоги, краудфандинг, координація через месенджери);

– підсилення системи соціального захисту та соціальних послуг (супровід ВПО та вразли-

вих груп (ведення випадку, перенаправлення до послуг, супровід до ЦНАП/медзакладів); організація тимчасового прихистку, забезпечення базових потреб, доступу до пільг і компенсацій, надання послуг догляду, підтриманого проживання, денного догляду в партнерстві з громадами);

- психосоціальна підтримка та громадське здоров'я (психологічна перша допомога, групи взаємопідтримки, дозвілля та активності для дітей і сімей; інформування щодо профілактики, вакцинації, мінної безпеки, зменшення стигми та тривоги);

- освіта, інтеграція та залучення громад (адаптаційні курси для ВПО, мовні та професійні тренінги, наставництво та менторство; залучення локального бізнесу, НУО і релігійних громад; розвиток культури взаємодопомоги);

- підтримка відновлення та стійкості громад (участь у відбудові критичної інфраструктури, соціальних просторів, укриттів, хабів підтримки; моніторинг потреб і адвокація рішень на рівні громад та регіонів).

В умовах повномасштабної війни в Україні волонтерська діяльність трансформувалася у багатовимірний інструмент суспільної мобілізації. Вона не лише забезпечує оперативне гуманітарне реагування, а й фактично підсилює державні та муніципальні інститути у сфері соціального захисту, охорони здоров'я та освіти. Волонтери відіграють ключову роль у координації логістики, супроводі внутрішньо переміщених осіб та вразливих груп, організації психосоціальної підтримки, створенні платформ взаємодопомоги й розвитку культури солідарності. Важливою функцією стало також сприяння відновленню інфраструктури та посиленню стійкості громад.

Таким чином, волонтерський сектор у воєнний час став не лише каналом громадянської

активності, а й потужним ресурсом для реалізації соціальної політики, який забезпечує інтеграцію державних, громадських і міжнародних зусиль задля підтримки людей та відбудови країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Волонтерська діяльність є важливою складовою розвитку суспільства та соціальної політики. Вона сприяє вирішенню як індивідуальних, так і суспільних проблем, забезпечує пошук нових ідей та нестандартних підходів до подолання складних ситуацій. Волонтерство забезпечує безперервність допомоги, швидкість і гнучкість, соціальну згуртованість, розвиток людського капіталу, економічний ефект, стійкість громад.

Волонтерство формує простір для активної участі громадян у підвищенні якості життя та створює механізми прямої взаємодії між людьми, які потребують підтримки, та тими, хто може її надати. Саме тому воно виступає дієвим інструментом зміцнення соціальної згуртованості та розвитку громад. Інтеграція волонтерського руху в соціальну політику сприяє формуванню більш стійкої та згуртованої держави, здатної реагувати на сучасні виклики.

Правове регулювання волонтерської діяльності в Україні забезпечує її інтеграцію у систему соціальних послуг, а співпраця держави, громадських організацій, бізнесу та міжнародних партнерів створює передумови для розвитку інноваційних форм допомоги.

Подальші дослідження у сфері волонтерської діяльності як складової соціальної політики держави вбачаємо у поглибленні аналізу впливу волонтерських практик на стійкість громад та їхню інтеграцію у систему соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Abrams D., Swift H., Van de Vyver J. Social cohesion and volunteering: A literature review. Belong Network. 2024. URL: https://www.belongnetwork.co.uk/wp-content/uploads/2024/04/Social-cohesion-and-volunteering-lit-review_final-1-1.pdf?utm_source=chatgpt.com
2. Brudney J. L. Volunteer Management. *Oxford Encyclopedia of Social Work*. Oxford University Press. 2018. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.594>
3. UNICEF. (2021a). Good Practices & Lessons Learned: Community-level social services for children in Ukraine. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/16166/file/UNICEF_Report_2021.pdf
4. Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді: зб. ст. міжнар. наук. конф. для студ. та аспір. «Обличчя соціальної держави» в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді» (Київ, 22-23 берез. 2006 р.) К.: Християнський дитячий фонд, 2006. 96 с.

5. Закалик Г. М., Коропатов О. М., Шувар Н. М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч.1. С. 104–110. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/17.pdf
6. Кравцова Є. О. Система принципів волонтерської діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права*, 2023. № 2, С. 49–53. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.09>
7. Львовичкіна А. Волонтерська діяльність як засіб формування соціальної активності переселенців. *Вісник: Соціальна робота*, 2020. № 2(4), С. 13–16. URL: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/2>
8. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навчально-методичний посібник / за ред. Т. Л. Лях та ін. Київ : Версо-04, 2012. 288 с.
9. Павлюк Т., Демченко О. Оцінка розвитку волонтерської діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 7. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/download/3424/3460/8176>
10. Панченко А. О. Волонтерська діяльність як одна із форм благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 2. С. 113–117. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/16-1.pdf>
11. Панькова О.В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Науковий журнал «Українське суспільство»*. Укр. соціум. 2016. №2(57). С. 25–40. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.02.025>
12. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
13. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
14. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
15. Про молодіжну політику : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
16. Про національний спротив : Закон України від 16 липня 2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
17. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
18. Про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
19. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
20. Руденко В. Волонтерство, як провідне явище в процесі розвитку соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика. *Економіка та суспільство*, 2023. № 52. С. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2546>

REFERENCES:

1. Abrams, D., Swift, H., & Van de Vyver, J. (2024). Social cohesion and volunteering: A literature review. *Belong Network*. Retrieved from https://www.belongnetwork.co.uk/wp-content/uploads/2024/04/Social-cohesion-and-volunteering-lit-review_final-1-1.pdf?utm_source=chatgpt.com.
2. Brudney, J. L. Volunteer Management. (2018). *Oxford Encyclopedia of Social Work*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.594>.
3. UNICEF. (2021a). Good Practices & Lessons Learned: Community-level social services for children in Ukraine. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/media/16166/file/UNICEF_Report_2021.pdf.
4. Volonterstvo yak resurs sotsialnoi roboty u hromadi [Volunteering as a resource for social work in the community]: zb. st. mizhnar. nauk. konf. dlia stud. ta aspir. «Oblychchia sotsialnoi derzhavy» v ramkakh proektu «Pokrashchennia yakosti sotsialnykh posluh ditiam ta simiam u hromadi» (Kyiv, 22-23 berez. 2006 r.) K.: Khrystyianskyi dytiachyi fond, 2006. 96 s. [in Ukrainian].
5. Zakalyk, H. M., Koropatov, O. M., & Shuvar, N. M. (2022). Volonterska diialnist v Ukraini: istoriia, sohodennia ta yevrointehratsiia [Volunteering in Ukraine: history, present and European integration]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 4. Ch.1. S. 104–110. Retrieved from: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/17.pdf [in Ukrainian].
6. Kravtsova, Ye. O. (2023) Systema pryntsyviv volonterskoii diialnosti v ukraini [System of principles of volunteer activity in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, № 2, S. 49–53. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.09> [in Ukrainian].

7. Lovochkina, A. (2020) Volonterska diialnist yak zasib formuvannia sotsialnoi aktyvnosti pereselentsiv [Volunteering as a means of fostering social engagement among displaced persons]. *Visnyk: Sotsialna robota*, № 2(4), S. 13–16. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/2> [in Ukrainian].
8. Menedzhment volonterskykh hrup vid A do Ya [Management of volunteer groups from A to Z]: (2012) navchalno-metodychnyi posibnyk / za red. T. L. Liakh ta in. Kyiv : Verso-04, 288 s. [in Ukrainian].
9. Pavliuk, T., & Demchenko, O. (2024) Otsinka rozvytku volonterskoi diialnosti v Ukraini [Assessment of the development of volunteer activities in Ukraine]. *Investysii: praktyka ta dosvid*. № 7. Retrieved from: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/download/3424/3460/8176> [in Ukrainian].
10. Panchenko, A. O. (2024) Volonterska diialnist yak odna iz form blahodiinoi diialnosti v Ukraini [Volunteering as a form of charitable activity in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, Seriia PRAVO*. Vypusk 84: chastyna 2. S. 113–117. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/16-1.pdf> [in Ukrainian].
11. Pankova, O.V., Kasperovych, O.Iu., & Ishchenko, O.V. (2016). Rozvytok volonterskoi diialnosti v Ukraini yak proiav aktyvizatsii sotsialnykh resursiv hromadianskoho suspilstva: spetsyfika, problemy ta perspektyvy [The development of volunteer activity in Ukraine as a manifestation of the activation of civil society's social resources: specifics, problems and prospects]. *Naukovyi zhurnal «Ukrainske suspilstvo»*. *Ukr. sotsium*. №2(57). S. 25–40. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.02.025> [in Ukrainian].
12. Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii [About charitable activities and charitable organisations] : Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 № 5073-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian].
13. Pro volontersku diialnist [About volunteer work] : Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 № 3236-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].
14. Pro kulturu [About culture] : Zakon Ukrainy vid 14 hrudnia 2010 № 2778-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].
15. Pro molodizhnu polityku [About youth policy] : Zakon Ukrainy vid 27.04.2021 № 1414-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> [in Ukrainian].
16. Pro natsionalnyi sprotyv [About national resistance] : Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 2021 № 1702-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> [in Ukrainian].
17. Pro osvitu [About education] : Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 № 2145-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
18. Pro okhoronu zdorovia [About healthcare] : Zakon Ukrainy vid 19 lystopada 1992 № 2801-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
19. Pro sotsialni posluhy [About social services] : Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
20. Rudenko, V. (2023) Volonterstvo, yak providne yavyshe v protsesi rozvytku sotsialnoi bezpeky Ukrainy: evoliutsiia, znachennia, suchasnyi stan ta problematyka [Volunteering as a leading phenomenon in the development of social security in Ukraine: evolution, significance, current status and issues]. *Ekonomika ta suspilstvo*, № 52. S. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2546> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 01.06.2025

Дата прийняття статті: 12.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Світлана АРХИПОВА, Наталія ТИМОШЕНКО, Валерій ПЕТРОВИЧ СОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	3
Олена БАЛУХТИНА, Мирослав КЛЮКВАЧОВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ.....	15
Галина БАРШАЦЬКА, Анастасія ІГРУШКО, Марина АРАБАДЖИН, Ігор БАРШАЦЬКИЙ ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ.....	23
Yurii HNATYSHYN COMPONENTS OF THE MEDIATION COMPETENCE FORMATION IN FUTURE SOCIAL WORKERS.....	30
Руслан ГОРЧИНСЬКИЙ, Тетяна ЛЯХ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРИ РОБОТІ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	36
Олександра ГУБАР, Інна БЄЛОВА КРИЗОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ДОПОМОГИ КЛІЄНТАМ.....	43
Володимир ГУРІЧ ЗНАЧЕННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО СТОВПА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ» ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ.....	53
Вікторія ІСАЧЕНКО, Оксана ШЕВЧУК СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ ТА ЕТИЧНЕ НАВЧАННЯ І НЕНАСИЛЬНИЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ САМОРОЗВИТКУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ.....	60
Андрій КАМБУР СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА КУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	66
Андрій КАРКАЧ СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ.....	73
Олена КАРПЕНКО, Жанна ПЕТРОЧКО, Аліна ДУЛЯ СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	80
Віталій КУРИЛО, Олена КАРАМАН ЗМІСТОВІ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЛЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	88
Олена МАЛОВІЧКО, Володимир ТОРКВАТО, Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК, Тарас БУТЧЕНКО АДАПТИВНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО КРИЗОВОГО ВТРУЧАННЯ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІТЕРАНІВ РІЗНОГО ВІКУ В ГРОМАДІ.....	96
Сергій МАЛОВІЧКО «GLOBAL STANDARDS FOR SOCIAL WORK EDUCATION AND TRAINING»: АНАЛІЗ ТА ІМПЛІКАЦІЇ ДЛЯ ОБГРУНТУВАННЯ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕГРОВАНОЇ МОДЕЛІ.....	109

Яна МАРТИНЮК

ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ116

Олег МАСЮК, Володимир ГЛАЗУНОВ, Олег ПРИЙМАК

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ В УКРАЇНІ.....122

Oksana RONACH, Alla KHOMIAK

PUBLIC SPEAKING AND AUDIENCE DESIGN.....129

Юрій СЕРБАЛЮК, Людмила МЕЛЬНИК, Віталій СПІВАК

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....138

Тетяна СЕРГА, Тетяна НОВАК, Олександр КВІТКА, Віталій ЯВОН

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ УСТАНОВОК МОЛОДІ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....145

Вікторія СТЕПАНЕНКО

ДОКУМЕНТАЦІЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ МЕДІАЦІЇ
У ПРОФІЛАКТИЦІ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ.....153

Ірина ЦИБУЛІНА, Людмила ГРИГОР'ЄВА, Руслан НОВГОРОДСЬКИЙ,

Наталія КОСТЕНКО, Віра КОРНЯТ
АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....162

Ірина ЧАЙКА, Євген ЦОКУР

СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ДОСТУПНОСТІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДБОРУ
У НАЦІОНАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ КОНКУРСАХ ПРОЄКТІВ.....172

Світлана ЧЕРНЕТА, Олександр БІЛОУС

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА
В СІМ'ЯХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....179

Олена ШЕВЧЕНКО

ПРОБЛЕМИ ЛОКАЛЬНИХ ПАРТНЕРІВ У МІЖНАРОДНІЙ
ГУМАНІТАРНІЙ ВІДПОВІДІ НА КРИЗУ В УКРАЇНІ187

Володимир ТАРАН, Сергій ЩЕРБИНА, Олексій ВЯЛКІН, Олексій ФРОЛОВ

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ
В ЄВРОПІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....197

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Андрій КОЛОСОК, Олена МЕЛЬНИК

МІСЦЕВІ СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ207

Світлана ЧЕРНЕТА

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....216

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Svitlana ARKHYPKOVA, Nataliia TYMOSHENKO, Valeriy PETROVYCH SOCIAL CONSULTING IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND PRACTICES	3
Olena BALUKHTINA, Muroslav KLIUKVACHOV REGULATORY AND SUPPORT FOR THE PROVISION OF PALLIATIVE CARE IN UKRAINE.....	15
Halyna BARSHATSKA, Anastasiia IHRUSHKO, Maryna ARABADZHIN, Ihor BARSHATSKYI CASE MANAGEMENT AS AN EFFECTIVE TECHNOLOGY OF SOCIAL WORK WITH SINGLE-PARENT FAMILIES.....	23
Yurii HNATYSHYN COMPONENTS OF THE MEDIATION COMPETENCE FORMATION IN FUTURE SOCIAL WORKERS.....	30
Ruslan HORCHYNSKYI, Tetiana LIAKH REFERRAL AS A MECHANISM OF COLLABORATION BETWEEN STAKEHOLDERS IN SUPPORTING VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE	36
Oleksandra HUBAR, Inna BELOVA CRISIS COUNSELING IN SOCIAL WORK: INTEGRATING A PSYCHOLOGICAL APPROACH AS THE BASIS FOR EFFECTIVE CLIENT SUPPORT.....	43
Volodymyr GURICH SIGNIFICANCE OF THE “EUROPEAN PILLAR OF SOCIAL RIGHTS” FOR INCLUSIVE SOCIAL WORK IN UKRAINE.....	53
Viktoriia ISACHENKO, Oksana SHEVCHUK SOCIAL-EMOTIONAL AND ETHICAL LEARNING AND NONVIOLENT COMMUNICATION AS FACTORS OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT AND SELF-REALIZATION IN CONTEMPORARY SOCIETY.....	60
Andrii KAMBUR SOCIAL ADAPTATION AND CULTURAL INTEGRATION AS OBJECTS OF THEORETICAL ANALYSIS IN SOCIAL WORK.....	66
Andrii KARKACH SOCIAL PRACTICES OF VOLUNTEERING AMONG OLDER PEOPLE.....	73
Olena KARPENKO, Zhanna PETROCHKO, Alina DULIA SEXUAL EDUCATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF A HEALTH-PROTECTING ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION.....	80
Vitalii KURYLO, Olena KARAMAN CONTENT AND PROCEDURAL ASPECTS OF THE TECHNOLOGY FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN MILITARY PERSONNEL IN THE CONTEXT OF ARMED VIOLENCE AND INFORMATIONAL AGGRESSION BY THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE.....	88
Olena MALOVICHKO, Volodymyr TORKVATO, Roksoliana ZOZULIAK-SLUCHYK, Taras BUTCHENKO AN ADAPTIVE MODEL OF TRAINING SOCIAL WORKERS FOR CRISIS INTERVENTION AND PSYCHOSOCIAL SUPPORT OF VETERANS OF DIFFERENT AGE GROUPS IN THE COMMUNITY.....	96
Sergii MALOVICHKO “GLOBAL STANDARDS FOR SOCIAL WORK EDUCATION AND TRAINING”: ANALYSIS AND IMPLICATIONS FOR THE JUSTIFICATION OF AN AUTHOR’S INTEGRATED MODEL.....	109

Yana MARTYNIUK ORGANIZATION OF INTERDISCIPLINARY INTERACTION IN THE TERRITORIAL COMMUNITY.....	116
Oleh MASIUK, Volodymyr GLAZUNOV, Oleh PRYIMAK PROSPECTS FOR INVOLVING NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN SOCIAL WORK WITH YOUTH IN UKRAINE.....	122
Oksana ROHACH, Alla KHOMIAK PUBLIC SPEAKING AND AUDIENCE DESIGN.....	129
Yuriy SERBALIUK, Lyudmila MELNYK, Vitalii SPIVAK LEGAL ACTS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL WORKERS.....	138
Tetiana SERHA, Tatiana NOVAK, Oleksandr KVITKA, Vitalii YAVON FEATURES OF MARRIAGE AND FAMILY INSTITUTIONS OF YOUTH DURING MARTIAL ARTS.....	145
Viktoriia STEPANENKO DOCUMENTATION FOR ORGANIZING THE PROCESS OF PROVIDING SOCIAL MEDIATION SERVICES IN CONFLICT PREVENTION AMONG VULNERABLE POPULATION GROUPS.....	153
Iryna TSYBULINA, Liudmyla HRYHORIEVA, Ruslan NOVHORODSKYI, Natalia KOSTENKO, Vira KORNIAT ART THERAPY AS A METHOD OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL REHABILITATION.....	162
Iryna CHAIKA, Yevhen TSOKUR SOCIAL AUDIT OF ACCESSIBILITY AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SELECTION IN NATIONAL AND REGIONAL PROJECT COMPETITIONS.....	172
Svitlana CHERNETA, Oleksandr BILOUS THEORETICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING DOMESTIC VIOLENCE IN FAMILIES OF WAR VETERANS.....	179
Olena SHEVCHENKO CHALLENGES OF LOCAL PARTNERS IN THE INTERNATIONAL HUMANITARIAN RESPONSE TO THE CRISIS IN UKRAINE.....	187
Volodymyr TARAN, Serhii SHCHERBYNA, Oleksii VIALKIN, Oleksii FROLOV FEATURES OF ETHNIC TOLERANCE OF UKRAINIAN REFUGEES IN EUROPE IN THE CONDITIONS OF THE WAR IN UKRAINE.....	197

SECTION 2 ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Andrii KOLOSOK, Olena MELNYK LOCAL SOCIAL PROGRAMMES: STATUS AND PROSPECTS.....	207
Svitlana CHERNETA VOLUNTEER ACTIVITY A COMPONENT OF STATE SOCIAL POLICY.....	216

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 3

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Юрій Васильович Ковальчук

Підписано до друку 01.09.2025.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,58. Замов. № 0925/706. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.